

Tilburg University

Gaande het gesprek

van Wieringen, R.

Publication date:
2004

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
van Wieringen, R. (2004). *Gaande het gesprek: Domeinanalytische benadering van individuele pastoraal gesprek*. [s.n.].

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

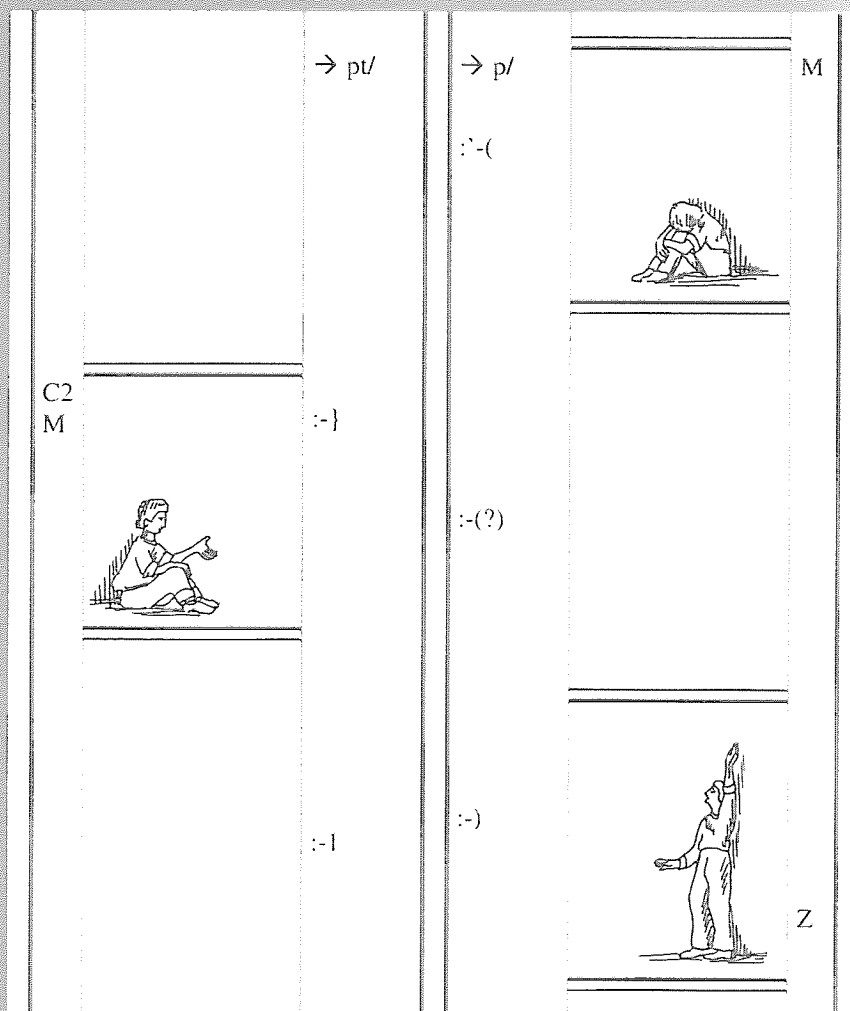
- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

GAANDE HET GESPREK

DOMEINANALYTISCHE BENADERING
VAN HET INDIVIDUELE PASTORAAL GESPREK

Renilde G.W.M. van Wieringen

GAANDE HET GESPREK

DOMEINANALYTISCHE BENADERING
VAN HET INDIVIDUELE PASTORAAL GESPREK

Promoteres: Prof. dr. M.P.J. van Knippenberg c.m.
Prof. dr. E. Talstra

GAANDE HET GESPREK

DOMEINANALYTISCHE BENADERING
VAN HET INDIVIDUELE PASTORAAL GESPREK

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor in de godgeleerdheid
aan de Theologische Faculteit Tilburg,
op gezag van de decaan, Prof. dr. W.J.C. Weren,
in het openbaar te verdedigen ten overstaan van het Promotiecollege
in de aula van de Universiteit van Tilburg
op vrijdag 8 oktober 2004 te 14.15 uur

door

Renilde Geertruyd Wivina Maria van Wieringen

geboren te Amsterdam

De omslag is een ontwerp van Renilde G.W.M. van Wieringen.
Drukker: Labor Grafimedia B.V.

©2004. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

ISBN 90-9018260-8

WOORD VOORAF

De afgelopen jaren heb ik, als buitenpromovenda van de *Theologische Faculteit Tilburg*, met veel plezier gewerkt aan mijn promotieonderzoek. De voorliggende dissertatie is daarvan het eindresultaat.

Bij de voltooiing van mijn promotie wil ik allereerst mijn promotores danken. Mijn bijzondere dank gaat uit naar mijn promotor Prof. dr. Tjeu P.J. van Knippenberg c.m., emeritus hoogleraar Pastoraaltheologie aan de *Theologische Faculteit Tilburg*, thans als hoogleraar Geestelijke Leiding verbonden aan het *Centrum voor Religieuze Communicatie*. Reeds tijdens mijn theologiestudie heeft hij mij enthousiast gemaakt voor zijn vak. Dit enthousiasme heeft hij gedurende mijn onderzoek alleen maar weten te vermeerderen. Ook mocht ik profiteren van zijn oog voor detail.

Mijn oprechte dank gaat eveneens uit naar mijn promotor Prof. dr. Eep Talstra, hoogleraar Oude Testament aan de *Vrije Universiteit* te Amsterdam. Ondanks zijn drukke agenda wist hij altijd een plaatsje voor mij in te roosteren en mocht ik uitgebreid van zijn inzichten genieten. Zijn bijstand was voor mij onmisbaar.

Mijn dank geldt ook de overige leden van het promotiecollege: Prof. dr. Wim J.C. Weren (decaan en voorzitter van de commissie), Prof. dr. Kristiaan Depoortere (hoogleraar Pastoraaltheologie aan de *Katholieke Universiteit Leuven*), dr. Jan C.M. Holman s.v.d. (emeritus universitair docent Oude Testament aan de *Theologische Faculteit Tilburg*), Prof. dr. dr. Doris Nauer (hoogleraar Pastoraaltheologie aan de *Theologische Faculteit Tilburg*) en Prof. dr. Rein Nauta (hoogleraar Godsdienst- en Pastoraalpsychologie aan de *Theologische Faculteit Tilburg*).

Vriendelijk dank ik dr. Timothy P. Schilling, Utrecht, voor het nazien van het Engels van de samenvatting.

Zeer dankbaar ben ik mijn ouders. Van jongstaf aan waren zij mijn fans. Ook tijdens ziekte en revalidatie stonden zij mij steeds zorgzaam ter zijde. Ondanks het ouder worden en de lichamelijke gebreken die daarbij gepaard gaan, heeft met name mijn vader al mijn werk steeds nauwgezet en met niet-aflatende belangstelling gelezen.

Omdat mijn ouders bovendien de eersten zijn geweest die mij hebben leren luisteren en spreken en zo de basis hebben gelegd voor de be-

langrijkste theologische en pastorale eigenschappen, draag ik mijn dissertatie graag aan hen op.

Uiteraard dank ik ook mijn tweelingbroer dr. Archibald L.H.M. van Wieringen, pr. De discussies die ik met hem heb mogen voeren, zijn onontbeerlijk geweest voor mijn onderzoek, en zelfs daaraan voorbij.

Heel veel dank ben ik ook mijn echtgenoot, mr. Lex J.H.M. Janssen, verschuldigd. Zijn aanmoedigingen, vragen en steun had ik voor geen goud willen missen.

Tevens wil ik onze kinderen in deze dank betrekken. Bij het lezen van sommige teksten uit mijn onderzoek zie ik Ludo in de reiswaeg liggen en kruipen rond mijn voeten, en voel ik ons tweede kindje trappend in mijn schoot. Ik hoop deze beelden en gevoelens, samen met mijn man, tot in lengte van dagen bij mij te mogen dragen.

In zijn laatste levensfase zei mijn opa eens: "Renilde, ik heb de Heer veel gevraagd. Veel heb ik van Hem gekregen. Niet altijd op de wijze waarop ik het zelf al bedacht had, maar mijn wensen werden wel vervuld." In deze uitspraak kan ik me volledig vinden. Bovenal dank ik de Heer die mij in voor- en tegenspoed om niet met zijn genade en kracht heeft bijgestaan.

INHOUDSOPGAVE

woord vooraf	v
inhoudsopgave	vii
inleiding	1
1. Persoonlijke voorgeschiedenis	1
2. Probleemstelling	4
3. Doelstelling	6
4. Een geschikt instrument?	6
5. Vraagstelling	8
6. Opzet	9

DEEL I

DE PASTORAALTHEOLOOG OP ZOEK NAAR EEN GESCHIKT INSTRUMENT

Hoofdstuk 1

Het pastoraal gesprek	11
1. Het pastoraal gesprek is een gesprek	12
2. Vaste gesprekskenmerken	14
2.1. De rollen	14
2.2. Vier formele aspecten	15
2.3. Non-verbale communicatie	19
3. Omschrijving van het eigene van het pastoraal gesprek	24
3.1. De context	25
3.2. Zender en ontvanger	26
3.3. De boodschap: geen semantische beperkingen	27
3.4. Functionaliteit	28
3.5. Theologische fundering	30
3.5.1. Het scheppingsparadigma	31
3.5.2. Het bevrijdingsparadigma	33
3.6. Perspectieven	37

3.7.	In de aanbieding?	39
4.	Een pastoraal gesprek en een verbinding met de domeinanalyse	40
Hoofdstuk 2		
	De domeinanalyse	41
1.	Wat is een tekst?	42
2.	Cognitieve linguïstiek, communicatiepolen en tekstlinguïstiek	43
2.1.	Cognitieve linguïstiek	43
2.1.1.	De cognitief-linguïstische benaderingswijze	43
2.1.2.	De betekenis van de cognitieve linguïstiek voor de domeinanalyse	44
2.2.	Communicatiepolen	45
2.2.1.	De tekstuele benaderingswijze met behulp van communicatiepolen	45
2.2.2.	De betekenis van de communicatiepolen voor de domeinanalyse	49
2.3.	De tekstlinguïstiek	49
2.3.1.	De tekstlinguïstische benaderingswijze	49
2.3.2.	De betekenis van de tekstlinguïstiek voor de domeinanalyse	52
3.	Domeinanalyse	54
3.1.	Basisdomein en ingebedde domeinen	55
3.2.	Soorten ingebedde domeinen	56
3.2.1.	Direct domein	56
3.2.2.	Indirect domein	57
3.2.3.	Perspectivische uitdrukking	58
3.2.4.	Anaforisch domein	59
3.2.5.	Kataforisch domein	60
3.3.	Inbeddingen in verhaalfiguurdomeinen	61
3.4.	De domeinbouwer	64
3.5.	Specifieke visualiseringen van domeinen	64
3.5.1.	Elliptisch domein	65
3.5.2.	Domeininhoud vóór de domeinbouwer	67
3.6.	Verschuivingen	68
3.6.1.	Oriëntatie-verschuiving	69
3.6.2.	Spreekrichting-verschuiving	70

Hoofdstuk 3	
Receptie van de domeinanalyse voor het pastoraal gesprek	72
1. Tekst versus gesprek	73
2. Overname van de domeinanalytische elementen	74
2.1. Het basisdomein en de ingebedde domeinen	74
2.2. De domeineigenaren	77
2.2.1. Verhaalfiguren versus gesprekspartners	78
2.2.2. De basisdomeineigenaar	78
2.2.3. Van genre-fout naar machtspositie	80
2.2.3.1. De pastor als basisdomeineigenaar?	81
2.2.3.2. Het mens-zijn als basisdomeineigenaar?	84
2.2.3.3. Een niet-anonieme instantie als basisdomeineigenaar?	86
2.2.3.4. God als basisdomeineigenaar?	89
2.3. De impliciete lezer	93
2.4. De reële auteur en de reële lezer	93
2.5. De analyticus	95
Hoofdstuk 4	
Visualisering	96
1. Visualisering van domeinen	96
1.1. Positionering van de gesprekspartnerdomeinen	97
1.2. De visualisering van zwijgen naar spreken en andersom	98
1.3. Ingebedde domeinen	100
1.4. Verschuivingen	103
2. Visualisering van de vaste gesprekskenmerken	103
2.1. Visualisering van de rollen	103
2.2. Visualisering van de vier formele aspecten	104
2.3. Visualisering van de non-verbale communicatie	106
Hoofdstuk 5	
Proef op de som: analysevoorbeeld	113
1. De domeinstructuur	113
1.1. Toepassing	114
1.2. Deelconclusies voor het tekstfragment	116
2. De gespreksinhoud	116
2.1. Toepassing	117

2.2.	Conclusies voor het tekstfragment	123
------	---	-----

DEEL 2

DE PASTORAALTHEOLOOG AAN HET WERK

Hoofdstuk 6

Praktijktoepassing	125
1. Context	125
2. De platte tekst	126
3. Het uitgetekende gesprek	132

Hoofdstuk 7

Domeinanalytische bespreking van de praktijktoepassing	162
1. De begindomeinen van de pastorant	162
2. De begindomeinen van de pastor	162
3. Domeinbouwer of beleefdheidsformule?	164
4. Domein 4 van de pastorant en domein 5 van de pastor	167
5. Een herschrijving	169
6. Vertel verder	171
7. Waar de pastorant zich mee bezighoudt	174
8. Domein 8 van de pastor	177
9. De domeinen 7 en 8 van de pastorant	180
10. Domein 9 van de pastorant	180
11. De vragende reactie van de pastor	184
12. Het antwoord van de pastorant	185
13. Wederom een vraag	191
14. Antwoord en toelichting van de pastorant	192
15. De domeinen 12 en 13 van de pastor	193
16. Nare gevoelens en tevens fijne herinneringen	196
17. De doorgetrokken vergelijking	199
18. De broer van de pastorant opnieuw geïntroduceerd	200
19. Domein 16 van de pastorant	206
20. Domein 18 van de pastor	208
21. Domein 17 van de pastorant en domein 19 van de pastor	209
22. Over persoonlijkheid	212

23.	Wat de pastorant kenmerkt	217
24.	Een overzicht	219
25.	De pastorant en Petrus	222
26.	Het goede kiezen, wat houdt dat in?	226
27.	Domein 24 van de pastor en domein 23 van de pastorant	229
28.	Afspraken voor een vervolgesprek	230
Hoofdstuk 8		
	De drie niveaus	233
1.	Een terugblik	234
2.	De drie niveaus van nabij bezien	236
2.1.	Het eerste niveau	237
2.1.1.	Rubriek 1: de pastor als schrijfhulp	238
2.1.2.	Rubriek 2: de pastor als herschrijfhulp	245
2.2.	Het tweede niveau	255
2.2.1.	Een coherentie-check op de door de pastorant ingebrachte domeinen	256
2.2.1.1.	Een coherentie-check voor het plot en de verhaalfiguren	256
2.2.1.2.	Een coherentie-check voor de domeininhouden	258
2.2.1.3.	Een coherentie-check voor de domeinstructuren	260
2.2.1.4.	Een coherentie-check voor de drie onderdelen van domeininformatie	261
2.2.2.	Een coherentie-check op de door de pastor zelf ingebrachte domeinen	263
2.2.2.1.	Een coherentie-check voor het plot en de verhaalfiguren	263
2.2.2.2.	Een coherentie-check voor de domeininhouden	265
2.2.2.3.	Een coherentie-check voor de domeinstructuren	267
2.2.2.4.	Een coherentie-check voor de drie onderdelen van domeininformatie	268
2.3.	Het derde niveau	270
2.3.1.	Gelijkwaardigheid	271
2.3.2.	Wederkerigheid	272

2.3.3.	Nadruk op eigen verantwoordelijkheid	275
2.3.3.1.	Geen absolute verantwoordelijkheid	275
2.3.3.2.	Verantwoordelijkheid ten opzichte van de pastoraat	276
2.3.3.3.	Verantwoordelijkheid ten opzichte van zichzelf	277
2.3.4.	De mogelijkheid tot verandering	278
3.	Afsluitende samenvatting van de drie niveaus	279
	samenvatting	281
	summary	284
	literatuur	286
	curriculum vitae	299

INLEIDING

In mijn onderzoek getiteld “Gaande het gesprek. Domeinanalytische benadering van het individuele pastoraal gesprek.” wil ik komen tot een scherper inzicht in een van de pastorale velden die object van onderzoek zijn in de pastoraaltheologie, namelijk het individuele pastoraal gesprek¹.

Het pastoraal gesprek is zowel in het basispastoraat als in het categoriaal pastoraat belangrijk. Beter inzicht in het voeren van een pastoraal gesprek komt de praktijk van het pastoraat alleen maar ten goede.

Dit onderzoek is in zekere zin vanuit de pastorale praktijk gegroeid. In deze inleiding wil ik daarom eerst ingaan op het ontstaan van mijn wens om de individuele gespreksvoering binnen de pastorale praktijk verder uit te diepen en nader vorm te geven (paragraaf 1.).

Vervolgens zal ik naar aanleiding van mijn persoonlijke uitgangspositie de probleemstelling (paragraaf 2.) en de doelstelling (paragraaf 3.) formuleren. Aan de hand daarvan zal ik mij afvragen welk instrument geschikt is voor mijn onderzoek (paragraaf 4.). Voorts zal ik de vraagstelling verwoorden (paragraaf 5.). Tenslotte zal ik de opzet van mijn onderzoek aangeven (paragraaf 6.).

1. Persoonlijke voorgeschiedenis

Een van de kerntaken in mijn pastorale arbeid is het voeren van individuele pastorale gesprekken. Binnen het justitiepastoraat, de vorm van categoriaal pastoraat waarbinnen ik momenteel werkzaam ben, wordt het voeren van individuele pastorale gesprekken als een zeer gewichtige taak gezien, waaraan de pastor² grote zorg dient te besteden.³

¹ Korthedshalve zal ik in het vervolg veelal spreken van “pastoraal gesprek”. Voor een nadere uitwerking van wat een pastoraal gesprek is, verwijs ik naar het eerste hoofdstuk. In dat hoofdstuk zal zowel het woord “pastoraal”, als het woord “gesprek” aandacht krijgen.

² In mijn onderzoek zal ik het woord “pastor” gebruiken voor degene (m/v) die staat in en leeft vanuit de christelijke traditie (pc en rk) en als professional werkzaam is in het pastoraat en vanuit die context mee op trekt met mensen, waarbij de Schriften fundament en inspiratiebron zijn. Zie ook: MATTI (1990) 10; RIJXEN – VAN HEIJST

Niet alleen voor gedetineerden is het pastoraal gesprek een belangrijke vorm van begeleiding, maar ook in andere pastorale settings is persoonlijke gespreksvoering een wezenlijk onderdeel van de pastorale praktijk.

Het justitiepastoraat biedt sinds 1969 nieuwe collegae een interne training aan in de vorm van werkgerichte supervisie,⁴ waarbij naast kerkdiensten en groepsgesprekken, met name individuele gesprekken met gedetineerden via verbatims worden besproken.⁵

Tijdens deze besprekingen worden de deelnemers erop geattendeerd allereerst en vooral “te luisteren op gevoelsniveau”. Deze vorm van luisteren houdt in, dat de pastor met behulp van zijn reacties de pastorant het gevoel moet kunnen geven dat wat deze zegt, de moeite waard is. De pastorant moet het idee hebben (krijgen) dat hij gehoord wordt en dat dat wat hij voelt en vindt, belangrijk is.

Aan de hand van door de justitiepastores ingebrachte gesprekken, wordt bekeken of er (naar alle waarschijnlijkheid) bij de pastorant een gevoel van verstaan-te-worden aanwezig is geweest. De pastor die het gesprek heeft geleid, wordt gevraagd of hij bij zijn gesprekspartner dit gevoel heeft waargenomen en of hij ook zelf tevreden is over het gesprek.

Deze studiebijeenkomsten hebben mij drie dingen doen beseffen, die voor mij mede de aanleiding zijn geworden voor dit onderzoek en die voor mij (uiteraard) nog steeds actueel zijn.

Ten eerste ben ik er van overtuigd (geraakt), dat een voortdurende professionalisering op het gebied van gespreksvoering voor een pastor noodzakelijk is.⁶ Met mensen uit je vakgebied kunnen reflecteren over

(1999) 10.

In verband met de leesbaarheid, zal ik bij het woord “pastor”, maar ook bij andere personen, verhaalfiguren en functies niet steeds “(m/v)” gebruiken. Wel vraag ik de lezer (m/v) deze aanduiding in gedachten te houden.

³ Voor een korte impressie van een gesprek met een gedetineerde, zie: VAN WIERINGEN (2000).

⁴ De eerste supervisiegroep is op verzoek van de hoofdgeestelijken van het katholiek en protestants justitiepastoraat gestart door Prof. dr. W.J. Berger. Ook in andere vormen van categoriaal pastoraat worden specifieke trainingen gegeven. Zie: BOER (1992) 65. Zie voor een beschrijving van de opkomst van de “Klinische Pastorale Vorming” (veelal afgekort met “KPV”) in katholieke kring: VELLENGA (1992) 61.140.

⁵ De interne training kwam (en komt) op een aantal punten overeen met gebruikelijke methoden van de trainingen KPV.

⁶ Zie: ANDRIESEN – ZANDBELT (1972) 5, die hopen dat pastores bewuster kijken naar

je eigen pastoraal handelen bewerkstelligt een proces van permanent leren.⁷

Ten tweede wil ik voor een beoordeling van mijn pastorale gesprekken niet alleen afhankelijk zijn van een bepaald overkoepelend gevoel dat ik bij mijzelf en eventueel ook bij mijn pastorant zou kunnen waarnemen. Het lijkt mij namelijk van groot belang, dat er nauwkeurig wordt gekeken naar het verbatim zelf en alle gegevens die daarin staan.⁸ De vraag “Wat staat er nu eigenlijk?” vind ik essentieel voor de bestudering en beoordeling van een verbatim. Daarom wil ik in een verbatim met de vinger bij de tekst kunnen aanwijzen waar precies welke woorden en of welke gebaren positieve of negatieve (of misschien helemaal geen) reacties oproepen.

Ten derde lijkt het mij van groot belang om na te gaan wie precies bepaalde woorden gesproken heeft en wie niet. Met andere woorden: de communicatieve relaties spelen mijns inziens een belangrijke rol. Bij de bestudering van een verbatim stel ik (mijzelf) daarom vragen als: “Spreekt de pastorant namens zichzelf of verwoordt hij de mening van een ander?”; “Neemt de pastor (of wanneer het mijn eigen verbatim betreft: neem ik als pastor) de mening van de pastorant over?”; “Wijst de pastor (of: wijs ik) de pastorant op het feit dat hij bepaalde gegevens alleen maar weet “via via”?”.

Met het verlangen om dergelijke communicatieve relaties in een gesprek te kunnen aanwijzen, en met de concrete verbatims voor ogen, besef ik dat een gesprek *een tekst* is. Tevens besef ik, dat een gesproken tekst niet geheel gelijk is aan een geschreven tekst. Naast de woorden die de pastor en de pastorant spreken (de verbale uitingen),

de pastorale gesprekken die zij hebben gevoerd. Zie ook: SECTIE PASTORAAT (1980) 12 die stelt, dat voor gespreksvoering het van belang is om eigen houding en inzichten aan kritische bezinning te onderwerpen. Zie verder: BODISCO MASSINK – BLOM (1988) 569.570; SCHEURS (1993) 24. VAN DER VEN (1990) start zijn werk met de professionalisering van de pastor.

⁷ Voor het idee van permanent leren, zie: ABRAM (1980). Zie ook: PIPER (1979) 13. TIMMERS-HUIGENS (1997) 195 is de overtuiging toegedaan dat permanent leren geldt voor iedere gelovige: “Leren geloven is nooit afgerond”.

⁸ PIPER (1979) 25.99 trekt conclusies naar aanleiding van een verbatim, terwijl de gegevens waarop hij de conclusies baseert niet in het verbatim staan. Zo stelt hij bijvoorbeeld naar aanleiding van een verbatim, dat bij de opening van dat gesprek het non-verbale contact een teer punt is, terwijl in het verbatim daarover niets is terug te vinden.

uiten zij zich namelijk tegelijk op allerlei andere manieren.⁹ Deze non-verbale uitingen kom ik zelden of nooit tegen in verbatims. Alleen de woorden die pastor en pastorant tot elkaar gesproken hebben –met heel af en toe een korte opmerking tussen haakjes die veelal over de pastor gaat¹⁰– staan daarin genoteerd.

Met dit al kom ik tot de conclusie dat ik op zoek moet gaan naar een tekstuele methode met behulp waarvan het mogelijk is om zowel de verbale als de non-verbale uitingen van pastor en pastorant in kaart te kunnen brengen, om hierdoor te komen tot een beter verstaan van de individuele pastorale gespreksvoering.

2. Probleemstelling

Vanuit de hiervoor genoemde drie aspecten kom ik tot de volgende probleemstelling.

Eén van de vormen van pastoraal handelen die een pastor ten dienste staat in zijn contact met een pastorant is een individueel pastoraal gesprek. Via deze vorm van communicatie kan de pastor de pastorant nabij zijn. Om daadwerkelijk te kunnen helpen, is het voor de pastor van belang inzicht te hebben in zijn wijze van communiceren alsmede in de wijze van communiceren van de pastorant.

Dit inzicht kan hij verkrijgen door zijn gesprekken op schrift te stellen en deze schriftelijke weergave te evalueren. Met het op schrift stellen van een gesprek, bedoel ik een uittekening van de (re-)acties van pastor en pastorant. Deze (re-)acties omvatten de verbale en non-verbale expressies die beide gesprekspartners tijdens hun conversatie met elkaar hebben geuit. Met behulp van een dergelijke visualisering moet het mogelijk zijn dat de pastor zicht krijgt op zijn wijze van communiceren alsmede op die van zijn gesprekspartner.

⁹ Zie voor een toelichting van de non-verbale communicatie met name hoofdstuk 1, paragraaf 2.3.

¹⁰ In verbatims kom ik twee soorten tussen haakjes staande opmerkingen tegen. Ten eerste staan er soms samenvattingen vermeld; zie bijvoorbeeld: PIPER (1979) 23: “De pastor stelt zich voor met de woorden: ‘Ik ben pastor’.” Vervolgens staat tussen haakjes de opmerking “(hij stelt zich nader voor)”. Ten tweede worden soms in verbatims interpretaties gegeven. Een voorbeeld uit PIPER (1979) 24: Nadat de patiënte verteld heeft over haar voormalige werkkring, staat tussen haakjes “(P [= pastor {RvW}] voelt hoe trots ze daarop is)”. Bij deze interpretatie, waarin een dubbele emotie staat beschreven, wordt bovendien geen enkele non-verbale uiting vermeld.

Voor een geschikte visualisering wil ik op zoek gaan naar een instrument dat dicht bij het tekstuele blijft en eveneens ook de non-verbale elementen kan verwerken. Tevens moet in dat instrument communicatie een centrale positie innemen.

Indien zo'n instrument gevonden is, moet dit instrument zowel de concrete zaken in een gespreksvoering, als de vanuit instrumenteel opzicht consequente gespreksgang, alsmede de theologische consequenties van de gevonden tekstgerichte methode zichtbaar kunnen maken.

Door het zichtbaar maken van de communicatie stel ik mij dus voor dat de pastor inzicht kan verkrijgen op drie niveaus die betrekking hebben op communicatie.

Ten eerste zullen via een uittekening van alles wat er in het gesprek tussen pastor en pastorant gebeurt, heel concrete zaken zichtbaar worden. De pastor zal bij zichzelf in de visualisering kunnen aanwijzen hoe hij bepaalde ideeën, percepties en gevoelens heeft geuit. Naar aanleiding van de verkregen uittekening zal de pastor bijvoorbeeld kunnen zien dat hij een bepaalde visie heel omslachtig naar voren heeft gebracht, of dat hij bij de pastorant heeft aangedrongen nog eens op een bepaalde kwestie terug te komen. Omdat het op dit niveau gaat om heel concrete zaken, zal ik dit eerste niveau "het niveau van de vaardigheden" noemen.

Ten tweede moet de pastor met behulp van een uittekening van het gevoerde pastoraal gesprek achteraf kunnen beoordelen of hij het gesprek instrumenteel wel of niet –of: soms wel en soms niet– goed gevoerd heeft. Met andere woorden, het gaat in dit niveau niet alleen om losse vaardigheden (zie het eerste niveau), maar om de analyse van een (door de pastor zelf gevoerd) gesprek aan de hand van het gevonden en bruikbaar gemaakte instrument. Met het tweede niveau heeft de pastor als het ware een "check" in handen, waarmee hij evaluatief kan nagaan of het (zelf) gevoerde gesprek voldoet aan de wetmatigheden die het instrument met zich meebrengt.

Die instrumentele beoordeling moet de pastor zelf kunnen geven, maar ook een collega zou in staat moeten kunnen zijn om met behulp van de uittekening tot een beoordeling te komen. Evenzo zou de pastor het gesprek van een collega moeten kunnen beoordelen. Niet alleen het aandeel van de pastor zelf moet met behulp van een uittekening geëvalueerd kunnen worden, maar ook het aandeel van de pastorant. Dit tweede niveau noem ik "het retrospectieve niveau".

Ten derde moet een uittekening van een pastoraal gesprek zicht geven op wat er nodig is om een dergelijk gesprek ook inderdaad een pastoraal gesprek te mogen noemen.

Met andere woorden: wat zijn de geldende theologische normen voor een pastoraal gesprek? Het instrument zal namelijk niet alleen vaardigheden aan het licht kunnen brengen, en als evaluatiemiddel van toepassing kunnen zijn op tekstueel niveau, maar het zal tevens theologisch van betekenis (dienen te) zijn. Dit derde niveau geef ik de naam van “het normatieve niveau”.

Deze drie niveaus wil ik behandelen vanuit een en dezelfde methode, zodat de samenhang tussen de drie niveaus vanuit die ene methode gewaarborgd zal zijn.

3. Doelstelling

Naar aanleiding van het vorenstaande kan ik het doel van mijn onderzoek als volgt formuleren.

Ik wens een methode te ontwikkelen, die voor de pastor een instrument bevat bij het verkrijgen van inzicht in het voeren van een individueel pastoraal gesprek en die inzicht verschaft in de hiervoor genoemde drie niveaus.

Dit instrument zal derhalve het pastoraal gesprek visueel in kaart moeten kunnen brengen. Met behulp van een dergelijke visualisering:

- zullen instrumentele vaardigheden aan het licht kunnen komen (het eerste niveau);
- zal de pastor (of diens collega) als het ware de rol van recensent op zich kunnen nemen (het tweede niveau);
- zullen er normatieve uitspraken gedaan kunnen worden over de rolverdeling in het licht van een pastoraaltheologische normativiteit (het derde niveau).

4. Een geschikt instrument?

Een instrument dat een pastoraal gesprek in kaart zou kunnen brengen, zodat zowel de gespreksontwikkeling gevisualiseerd als ook de inhoud geëvalueerd kunnen worden, is schaars binnen de pastoraaltheologie, zo niet geheel afwezig; zeker als het gaat om een instrument dat ook

nog moet voldoen aan het feit dat de analyticus naast de verbale uitingen tevens de non-verbale (re)acties moet kunnen weergeven.

Zoals reeds opgemerkt, heb ik mij al tijdens de studiebijeenkomsten vanuit het justitiepastoraat gerealiseerd dat een gesprek een tekst is. Het is dus voor de hand liggend dat ik op zoek ga naar een methode waarin de tekst centraal staat. Dit brengt met zich mee dat voor mij de literatuurwetenschappen in het vizier komen.

In de laatste decennia is in de literatuurwetenschappen, en in de cognitieve linguïstiek in het bijzonder, een model ontwikkeld, dat gericht is op het achterhalen van communicatieve relaties die door een tekst geëvoceerd worden. Dit analysemodel is “de literaire domeinanalyse”.¹¹

De domeinanalyse heeft reeds binnen de theologie haar intrede gedaan en wel met name binnen de oudtestamentische exegese. Daar heeft de domeinanalyse, die ontleend is aan taal- en literatuurwetenschappen, een voorname plaats ingenomen. Voor de ontwikkelingen binnen het vakgebied van de exegese van het Oude Testament zijn vooral de taalwetenschappelijke theorieën van Harald Weinrich van groot belang gebleken.¹² Zijn gedachtegoed is in de oudtestamentische exegetische arbeid met name uitgewerkt door Wolfgang Schneider¹³ en te onzent door Eep Talstra.¹⁴ Voor de uitwerking hiervan naar de domeinanalyse is binnen de oudtestamentische exegese bovendien met name te wijzen op de studie van Archibald van Wieringen.¹⁵

In de domeinanalyse wordt er van uitgegaan dat de in de tekst aanwezige tekstinstanties hun eigen domeinen hebben, dat wil zegen, dat de in de tekst aanwezige “zenders” en “ontvangers” hun eigen, in de tekst aanwijsbare en begrensde plek hebben waar hun mening(en) en gevoel(en) staan verwoord.¹⁶

In dit onderzoek zal ik het domeinanalytische model introduceren in de patoraaltheologie en het model overnemen voor het individuele pastoraal gesprek. Daarbij ga ik er van uit dat een gesproken tekst minstens primair gelijk op een geschreven tekst. In beide werkelijkheden gaat het immers over zich tot elkaar verhoudende “zenders” en “ontvangers”. In de setting van het pastoraal gesprek worden de com-

¹¹ Korthedshalve zal ik in het vervolg veelal spreken van “domeinanalyse”.

¹² Zie met name: WEINRICH (1977).

¹³ SCHNEIDER (1985).

¹⁴ TALSTRA (1992); TALSTRA (2002).

¹⁵ VAN WIERINGEN (1998).

¹⁶ Hierop kom ik nog gedetailleerd terug in hoofdstuk 2.

municatiepolen “zender” en “ontvanger” gevormd door pastor en pastorant.

Hoewel ik een gesprek beschouw als een tekst, ben ik er tevens van doordrongen dat een gesproken tekst niet geheel analoog is aan een geschreven tekst. Een gesprek wordt al doende gemaakt door gesprekspartners. Zij maken samen het gesprek. Voor een pastoraal gesprek geldt dat pastor en pastorant al gaandeweg een gesproken tekst doen ontstaan. Een pastoraal gesprek is derhalve genrematig verschillend van een geschreven tekst.

De domeinanalyse wordt tot nu toe gebruikt voor de visualisering van geschreven teksten. Voor de visualisering van gesproken teksten is de domeinanalyse nog niet eerder toegepast. Omdat een gesproken tekst niet geheel gelijk is aan een geschreven tekst, zal de weergave van een gesproken tekst in domeinen (voor een deel) verschillen met de weergave van een geschreven tekst in domeinen.

Het gevolg hiervan is, dat ik uit zal kunnen gaan van het gedachtegoed van de domeinanalyse, maar dat ik het model wel zal moeten aanpassen.

5. Vraagstelling

Het vorengaande leidt tot de volgende vraagstelling.

Binnen de literatuurwetenschappen is de laatste jaren de domeinanalyse ontwikkeld. Een analyse van een tekst met behulp van “domeinen” maakt het mogelijk opvattingen, visies en meningen in een tekstuele werkelijkheid af te bakenen, mede ook ten opzichte van elkaar, te visualiseren en zowel hun onderlinge relaties als hun ontwikkelingen te beschrijven en te verhelderen.

In een pastoraal gesprek gaat het eveneens over verschillende opvattingen, visies en meningen, die zich ten opzichte van elkaar verhouden en ontwikkelen. Om in deze aspecten meer inzicht te krijgen, kan een receptie van de literaire methode “domeinanalyse” worden toegepast in de pastoraaltheologie, in het bijzonder ten bate van het individuele pastoraal gesprek.

Met dit al is niet meer de vraag van belang of de literaire domeinanalyse toegepast zou kunnen worden op het genre “gesprek”, daar immers een gesprek ook een tekst is. In een gesprek, en dus ook in een pastoraal gesprek, gaat het om de communicatie die plaatsvindt tussen

de gesprekspartners.

Derhalve zijn juist de volgende vragen wel van belang:

- Hoe kan de overname van de domeinanalyse zoals deze wordt toegepast voor een geschreven tekst, gerealiseerd worden voor een gesproken tekst en wel zodanig dat:
 - o de verbale en non-verbale expressies van de gesprekspartners in beeld worden gebracht;
 - o de onderlinge communicatieve relaties tussen de gesprekspartners zichtbaar worden?
- Wat levert de receptie van de domeinanalyse binnen de pastoraaltheologie op voor:
 - o het niveau van de vaardigheden ten aanzien van het maken van domeinanalytische waarnemingen betreffende het pastoraal gesprek;
 - o het retrospectieve niveau in de vorm van een domeinanalytische evaluatie van het pastoraal gesprek;
 - o het normatieve niveau inzake de pastoraaltheologische rolvisie op het pastoraal gesprek?

6. Opzet

Mijn onderzoek zal opgebouwd zijn uit twee delen. In het eerste deel zal ik mij concentreren op de receptie van de domeinanalyse voor het pastoraal gesprek. In het tweede deel zal ik met de in het receptieproces ontstane analysemethode daadwerkelijk aan de slag gaan.

Het eerste deel zal gaan over dat wat mij reeds is voorgegeven, namelijk “het individuele pastoraal gesprek” en “de literaire domeinanalyse”. Eerst zal ik deze twee voorgegevenheden beschrijven en mijn ideeën daaromtrent weergeven. Vervolgens zal ik het individuele pastoraal gesprek en de domeinanalyse aan elkaar koppelen. Daarmee zal de receptie van de domeinanalyse in de pastoraaltheologie een feit zijn, in wat ik zal noemen de “gespreksdomeinanalyse”. De receptie zal niet alleen plaatsvinden op theoretisch niveau, maar ook op praktisch niveau. Het is daarom dat de visualisering van de “gespreksdomeinanalyse” volop aandacht zal krijgen.

In het tweede deel zal ik aan het werk gaan met de nieuwe analysemethode. Een pastoraal gesprek tussen een justitiepastor en een gedetineerde zal ik aan de hand van de gespreksdomeinanalyse uittekenen

en bespreken.

Tenslotte zal ik terugkomen op de in mijn probleem- en vraagstelling genoemde drie niveaus en zal ik deze niveaus behandelen aan de hand van de nieuwe analysemethode en vanuit de ideeën die in de loop van de twee delen zijn ontstaan.

DEEL I

DE PASTORAALTHEOLOOG OP ZOEK NAAR EEN GESCHIKT INSTRUMENT

hoofdstuk I

HET PASTORAAL GESPREK

De vraag naar wat een pastoraal gesprek is, is niet eenvoudig te beantwoorden. Dat het moeilijk is de essentie van een pastoraal gesprek te formuleren, heeft te maken met het feit dat het lastig is (scherpe) grenzen te trekken met gesprekken die gevoerd worden vanuit andere vakdisciplines.¹⁷

In dit hoofdstuk zal ik het eigene van het pastoraal gesprek nader omschrijven. Eerst zal ik benadrukken dat een pastoraal gesprek een gesprek is (paragraaf 1.).

Aansluitend zal ik ingaan op de vaste elementen die een gesprek kenmerken (paragraaf 2.). Drie algemene gesprekskenmerken zullen de revue passeren, namelijk de rollen die in een gesprek zijn waar te nemen (paragraaf 2.1.), de formele aspecten die met name de verbale

¹⁷ ANDRIESSEN – ZANDBELT (1972) 5 concluderen dat veel pastores het moeilijk vinden om aan te geven wat nu het eigene is van hun beroep. Zie ook: BODISCO MASSINK – BLOM (1988) 576, die pleiten voor een “stevige eigen beroepsidentiteit”. VELLENGA (1992) 60-62 beschrijft hoe vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw er twijfel rees rond de strikte scheiding tussen pastoraat en psychotherapie. “De strikte grenzen tussen beide werden doorbroken en de opvatting kwam naar voren dat pastores en therapeuten met hetzelfde bezig zijn”. FENHAGEN (1991) 12 wijst er op dat de theologische discipline niet verward moet worden met de therapeutische. KOOT – ZUIDBERG (1995) 33 stellen, dat pastores die werkzaam zijn in het categoriaal pastoraat veelal beter in staat zijn het eigene van hun vakgebied te formuleren dan collega’s uit het basispastoraat. In het categoriaal pastoraat komt men immers in contact met andere vakdisciplines. Tevens moet men in het kader van bezuinigingen vaak scherp kunnen aangeven wat de betekenis van het pastoraat is voor de instelling. NAUTA (1996) 6-20 beschrijft hoe de rol van de pastor bedreigd wordt door het misverstaan van de tekenen van de tijd. Hierdoor is het voor de pastor moeilijk geworden een eigen positie te vinden in de huidige cultuur. REBEL (1996) 5 vindt dat een dienst “geestelijke verzorging” in zorginstellingen, in justitiële inrichtingen en bij de krijgsmacht een heldere visie moet hebben, wil zij haar verworven plaats blijven behouden.

communicatie kleuren (paragraaf 2.2.) en de non-verbale communicatievormen (paragraaf 2.3.).

Na deze algemene kenmerken, zal ik over gaan tot het bijzondere en mij richten op wat kenmerkend is (of kan zijn) voor het pastoraal gesprek (paragraaf 3.).

Dat het pastoraal gesprek niet voor niets “pastoraal” wordt genoemd, zal in deze precisering als eerste item aan de orde komen. De context van het gesprek blijkt van belang te zijn (paragraaf 3.1.). Ditzelfde geldt voor de deelnemers aan het pastoraal gesprek (paragraaf 3.2.). Deze deelnemers zijn de pastor en de pastorant. Van beiden zal blijken dat zij zowel zender als ontvanger zijn van de boodschap die zij met elkaar communiceren. Die boodschap is het onderwerp van de volgende paragraaf (paragraaf 3.3.). Daarin zal de vraag aan de orde komen of een pastoraal gesprek gebonden is aan bepaalde thematieken. Vervolgens zal ik ingaan op het begrip functionaliteit en in samenhang daarmee op de positie van de pastor (paragraaf 3.4.). Aansluitend op deze positie zal ik een theologische fundering geven voor de houding die van de pastor verwacht mag worden, namelijk het gericht zijn op mensen (paragraaf 3.5.). De perspectieven die zowel de pastor als de pastorant (kunnen) innemen, zal ik daarna behandelen (paragraaf 3.6.). Tenslotte zal ik bij de omschrijving van het eigene van het pastoraal gesprek de vraag stellen wat de pastor zijn gesprekspartner te bieden heeft (paragraaf 3.7.).

In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk zal ik, vanuit hetgeen in dit hoofdstuk aan de orde is geweest, vooruitblikken naar het tweede dat mij in dit onderzoek is voorgegeven, namelijk de literaire domeinanalyse (paragraaf 4.).

1. Het pastoraal gesprek is een gesprek

Wie in de handboeken van de pastoraaltheologie op zoek gaat naar het onderwerp “pastoraal gesprek”, vindt een hoeveelheid aan verschillende aspecten die een gesprek tot pastoraal gesprek zouden maken. Termen als “zingeving”, “zijnsvraag” en “verandering” komt men tegen, maar ook uitdrukkingen als “heilige Geest”, “namens de Kerk” en “in Christus”.¹⁸

¹⁸ Vergelijk: FABER (1966) 27-28.38-45.85-126, die het heeft over “het vinden van de

Dit betekent dat pastoraaltheologen enerzijds begrippen gebruiken die ook voor andere soorten gesprekken gebruikt kunnen worden dan het pastoraal gesprek,¹⁹ anderzijds met theologoumena het verschil tussen het pastoraal gesprek en de andersoortige gesprekken trachten in te vullen.²⁰

Het is daarom primair van belang te onderstrepen dat een pastoraal gesprek een *gesprek* is en aldus zich ook laat karakteriseren met de kenmerken van een gesprek.

Een gesprek kan omschreven worden als een contact tussen mensen, waarin communicatie centraal staat.²¹ In dit communicatieve contact spelen uitingen een centrale rol. Deze uitingen kunnen zowel verbaal als non-verbaal zijn. Over het algemeen zijn deze verbale en non-verbale uitingen samenhangend. Zo reageert de ene mens op de uitingen van de ander en andersom. Woorden spelen veelal een centrale rol in het gesprek.²² Het gaat daarbij echter niet alleen om de tekstuele kant, de gesprekspartners reageren ook op de gevoelens die door de woorden, en tevens door houdingen en allerlei associaties, worden opgeroepen.²³

Deze omschrijving van wat een gesprek is, geldt voor elk gesprek, en zodoende ook voor een pastoraal gesprek. De algemene kenmerken van een gesprek zijn dus ook voor een pastoraal gesprek essentieel.

juiste verhouding tot God" en "het getuigenis van de heilige Geest". RIESS (1987) 11-32 schrijft in zijn eerste deel over "die verborgene Dimension" en over de weg "von außen nach innen". HEITINK (1998) 229-231 gebruikt onder andere de woorden "verandering", "zingeving" en "levensverhaal". VAN KNIPPENBERG (1998) is geheel gericht op "de betekenis van het persoonlijke levensverhaal". De begrippen "naam", "tijd", "ruimte" en "identiteit" staan daarbij centraal. Tevens hanteert hij uitdrukkingen als "het groeien tot de volle mensenmaat van Christus" en "de goddelijke tijd en ruimte die zich manifesteert in de aanwezigheid van de Heilige Geest".

¹⁹ Zo stelt DE BONT (1967) 5-6 dat een pastoraal gesprek inhoud, dynamiek en een doel heeft; een terminologie die voor elk gesprek gebruikt zou kunnen worden.

²⁰ Zo drukt VAN DER SCHOOT (1966) 136-137 het eigene van het pastorale gesprek uit met de twee theologische begrippen "Kerk" en "ontmoeting met God".

²¹ FABER (1966) 8. Riess (1973) definieert communicatie als volgt: "Mit 'Kommunikation' wird das komplexe Beziehungssystem bezeichnet, das Menschen miteinander verbindet". FLEURQUIN (1993) 13 beschrijft dat mensen "hunkerend" zijn naar communicatie. Zie ook: TIMMERS-HUIGENS (1997) 216.

²² Zie: VAN TILLO (1993) 9.

²³ FABER (1966) 8.

2. Vaste gesprekskenmerken

In de vorige paragraaf heb ik gesteld dat een pastoraal gesprek altijd ook een gesprek is. Dit brengt met zich mee dat voor een pastoraal gesprek derhalve de algemene gesprekskenmerken van belang zijn. Het betreft hier drie kenmerken. In een gesprek zijn altijd rollen aanwezig. Verder bevat een gesprek formele aspecten. Tot slot kenmerkt een gesprek zich ook door non-verbale communicatie. Deze kenmerken wil ik wegens hun belang voor de gesprekscommunicatie nader belichten.

2.1. De rollen

In het pastoraal gesprek zijn twee rollen waar te nemen, namelijk die van pastor en die van pastorant. Pastor en pastorant hebben beiden een eigen rol.

Dit betekent niet dat de pastor de rol van helper heeft, terwijl de pastorant vervolgens de te helpen persoon is. Anders geformuleerd: de rollen in het pastoraal gesprek moeten niet verstaan worden in termen van hulpbehoevendheid, waarbij de een (namelijk de te helpen persoon) onderhorig is (of wordt gemaakt) aan de ander.²⁴ Uiteraard kan de pastor de pastorant al hulp bieden door te luisteren naar de pastorant of door hem vragen te stellen. Met deze hulp behoort de pastor wel voor ogen te houden dat hij de pastorant niet als ondergeschikte ziet. Andersom moet de pastor zich niet ondergeschikt maken aan de pastorant.

De gespreksrollen van pastor en pastorant zijn primair communicatieve rollen. De rollen zijn ten opzichte van elkaar ten principale gelijkwaardig.²⁵ Met deze gelijkwaardigheid bedoel ik niet, dat de invulling van de rollen gelijk is. De pastor heeft, omdat hij de pastorant "helpt" bij het schrijven en / of herschrijven van diens levensverhaal, een andere rol dan de pastorant. De rollen van pastor en pastorant zijn gelijkwaardig aan elkaar in die zin, dat zowel pastor als pastorant een

²⁴ Zie: NAUTA (1993).

²⁵ HALKES (1977) 43 geeft weliswaar aan dat er een verschil is tussen de rol van de pastor en die van de pastorant, namelijk als de rol van de helper en de rol van de te helpen persoon, maar ziet dit verschil, gelukkig, als ondergeschikt in een communicatie die in de pastoraal uit dient te gaan van gemeenschapsvorming.

gelijkwaardige positie innemen (of behoren te nemen).²⁶

De gelijkwaardige positie kan in het geding komen, wanneer de pastor hierover een andere mening heeft. In het derde hoofdstuk kom ik op dit onderwerp nader terug.²⁷

Het is ook mogelijk dat de pastorant de mening is toegedaan dat zijn positie niet gelijkwaardig is of kan zijn aan die van de pastor. Die mening kan ontstaan zijn naar aanleiding van hetgeen hem is overkomen of aangedaan. Wanneer de pastorant bijvoorbeeld slachtoffer is geworden van een (ernstig) misdrijf, kan hij zich zo machteloos voelen, dat hem de kracht ontbreekt zich uit het slachtoffer-zijn los te maken. Het is (in ieder geval) aan de pastor om allert te zijn en te blijven op de communicatieve gelijkwaardigheid die aan beide rollen zijn toebedeeld.

2.2. Vier formele aspecten

In het geheel van de communicatie, verbaal en non-verbaal, komen vier formele aspecten voor. Communicatie is een heel systeem van sturing, metacommunicatie, alsmede van modale en zekere elementen. Deze vier aspecten wil ik nader toelichten.

In elk gesprek speelt sturing een rol. Een sturingssignaal is een expliciet signaal, dat een gesprekspartner uitzendt ten aanzien van het richting geven aan het gesprek. Een gesprekspartner zendt geregeld signalen uit waarmee hij, hetzij sprekergericht, hetzij gesprekspartnergericht, de communicatieve voortgang aangeeft.

Deze signalen kunnen aanduiden dat men het gesprek zelf wil beginnen of dat men verlangt dat de gesprekspartner het gesprek begint. Parallel daaraan geven gesprekspartners aan of en wie het gesprek wenst te beëindigen. Ook geven deze signalen aan of men, tijdens het gesprek, het spreken zelf wil continueren of dat men dat van de gesprekspartner verlangt. Hiermee corresponderen de signalen die aangeven of men tijdelijk het spreken wenst te stoppen of over wenst te

²⁶ In de domeinuittekening van het pastoraal gesprek (zie hoofdstuk 4) zal deze gelijkwaardigheid zichtbaar worden. In hoofdstuk 8, paragraaf 2.3.1. zal het onderwerp "gelijkwaardigheid" verder ter sprake komen.

²⁷ Zie hoofdstuk 3, paragraaf 2.2.3.

geven aan de gesprekspartner. Schematisch zijn deze signalen als volgt weer te geven.²⁸

	spreker-gericht	gesprekspartner-gericht
B = beginnen	B1	B2
C = continueren	C1	C2
T = tijdelijk eindigen	T1	T2
S = stoppen	S1	S2

Een zin als “laat me even uitpraten” geeft aan dat een spreker zelf zijn betoog wil continueren en is derhalve een C1-element. Maar tevens geeft een dergelijke uitspraak aan dat zijn gesprekspartner nog niet aan het woord mag komen. De betreffende zin is dus gelijktijdig een T2-element. Een tijdens het gesprek uitgesproken zin als “Wat vind jij er eigenlijk van?” beduidt dat een spreker de mening van zijn gesprekspartner wenst te horen en functioneert derhalve als een C2-element. Tevens geeft deze zin echter aan dat de spreker zelf zijn spreken wenst te onderbreken. De uitspraak is dus tegelijk ook een T1-element. In zijn algemeenheid gezegd, sluit een C1-element een T2-element in (en andersom), terwijl een C2-element een T1-element insluit (en andersom).

Sturingselementen kunnen zowel verbaal als non-verbaal gegeven worden. Zo kan iemand (bijvoorbeeld gesprekspartner “Jan”) een gesprek beginnen met: “*Hé, ik heb wat te zeggen.*”. Jan opent met deze zin het gesprek met het sturingselement “B1”. Dit signaal is in het voorbeeld verbaal.

De conversatie had ook anders kunnen beginnen; bijvoorbeeld: *Jan tikt Piet op de schouder en zegt: “Ik ga naar de kapper.”*. Het gesprek wordt ook in dit voorbeeld geopend met een B1-element. Maar nu is het sturingselement niet verbaal, maar non-verbaal.

Bij dit laatste voorbeeld merk ik op, dat Jan geen sturingssignaal zendt met enkel en alleen de zin “*Ik ga naar de kapper*”. Het gegeven zelf

²⁸ SCHWEIZER (1984) 128-129 gebruikt de volgende afkortingen: A = anfangen zu sprechen; W = weitersprechen; E = Ende des Sprechersbeitrags; N = nicht sprechen.

dat iemand begint te spreken is nog geen sturing.

Elke vraag daarentegen is wel een sturingssignaal. Een vraag namelijk veronderstelt dat er een antwoord te verwachten valt. Ook de vraag die de vraagsteller aan zichzelf stelt, is een sturingssignaal. Omdat een dergelijke vraag niet gesprekspartnergericht is, maar sprekergericht, is een aan zichzelf gestelde vraag een verbaal C1-sturingssignaal.

Wanneer het gesprek geopend wordt met een vraag, is de vraag een B-element. Een voorbeeld: *Jan begint het gesprek met de vraag: "Wat vind je ervan als ik naar de kapper zou gaan?"*. In dit voorbeeld is Jan de conversatie begonnen met een B2-sigitaal. Met zijn vraag nodigt Jan de ander uit te starten in de discussie. De "B" zit hem dus niet in het feit dat Jan begint, maar in het feit dat hij uitdaagt dat de ander ook gaat beginnen.

Een "B" is alleen mogelijk bij de allereerste keer dat een gesprekspartner van wal steekt. Wanneer bij de opening van een gesprek door de persoon in kwestie geen sturingssignaal wordt gebruikt, komt bij die persoon de "B" niet meer voor. Bij de persoon tegen wie gesproken wordt, kan nog wel een "B" voorkomen, getuige het volgende voorbeeld: *Jan zegt: "Ik ga naar de kapper." Piet zegt: "Daar wou ik het net met jou over hebben."*. Jan is het gesprek zonder sturingselement begonnen. Piet reageert op de uitspraak van Jan. Deze reactie kan nooit een "B2" zijn. Jan is namelijk al gestart, en daarom kan Piet hem niet meer uitdagen om te beginnen. In het voorbeeld valt de reactie van Piet, ook al heeft Jan geen B-element gebruikt, toch onder de categorie "B". Piet opent het gesprek namelijk met een sturingselement aan zichzelf.

Op het niveau van de sturing in de communicatie oefenen beide gesprekspartners invloed uit. Hoe zij dit doen en in welke mate is vanzelfsprekend gebonden aan de concrete gesprekssituatie.

Het gebruik van metacommunicatie is een volgend formeel aspect van communicatie. Onder metacommunicatie wordt het verschijnsel verstaan dat de communicatie onderbroken wordt door communicatie over de communicatie.²⁹ Zo kan iemand tijdens een gesprek opmerken

²⁹ WATZLAVICK – HELMICK BEAVIN – JACKSON (1974) 35: "Wanneer we de communicatie niet meer gebruiken om te communiceren maar om te communiceren *over* de communicatie, gebruiken we begripsvoorstellingen die niet behoren tot, maar behandelen *over* de communicatie".

“*Wat hebben we toch een fijn gesprek!*”.³⁰ Het spreekt voor zich dat beide gesprekspartners in een pastoraal gesprek zich hiervan kunnen bedienen.

Alle metacommunicatie is sturing. Metacommunicatie gaat niet over het gespreksonderwerp, maar over het spreken over dat onderwerp. Ook sturingssignalen gaan niet over het gecommuniceerde, maar hebben eveneens betrekking op de communicatie zelf.

Een voorbeeld: “*Ik weet dat ik op het gebied van kernenergie maar een leek ben, maar toch zou ik even het volgende willen zeggen over deze vorm van energie*”. De opmerking van de spreker, dat hij “op het gebied van kernenergie maar een leek is”, valt niet in de discussie over kernenergie. De opmerking behoort tot de categorie metacommunicatie. Tevens is de voorbeeldzin een vorm van sturing. De spreker neemt namelijk het woord. Hij wil zijn visie over het onderwerp “kernenergie” naar voren brengen. Daarmee is de zin sprekergericht. De spreker maakt zijn gesprekspartner duidelijk dat hij over het aangesneden onderwerp het een en ander te zeggen heeft. De zin is dus een C1-zin.

In elke communicatie zijn voorts zowel modale als zekere (al dan niet verbale) elementen aanwezig. Zij vormen respectievelijk het derde en vierde formele aspect van communicatie.

Modale elementen zijn al die aspecten waarin expliciet wordt gemaakt dat iets voor een of beide gesprekspartners niet zeker is. Dat kunnen vraagzinnen (of vraagbewegingen) zijn, maar ook uitspraken gevormd met woorden als “misschien”.

Het tegenovergestelde van de modale elementen zijn de zekere. Ook bij deze gaat het er om dat zij expliciet als zodanig geformuleerd of op een andere wijze geuit worden.

Een bijzondere positie nemen in deze de als-dan-beweringen in. In de zin “*Als je zakt voor je examen, trakteer ik je niet op Bosche bollen!*” bekleedt het als-element het modale aspect, immers het is onduidelijk of, in dit voorbeeld, het examen wel gehaald wordt. Het dan-element geeft het aspect zeker aan. De spreker stelt dat hij iets doet of, in dit voorbeeld, niet doet. Het bijzondere van een als-dan-formulering is

³⁰ VANDERSTEEN (2002) 9, waar Lambik nadenkt over de tekstblokjes: “Toch wel handig, die tekstblokjes”. Deze gedachte van Lambik is een vorm van metacommunicatie.

dat het aspect zeker gebaseerd is op een modaliteit. Iets is derhalve alleen zeker vanuit een aanname, waarvan het echter onzeker is of deze vervuld is of kan worden.

Ook voor de twee formele elementen modaal en zeker geldt dat beide gesprekspartners deze kunnen gebruiken in hun communicatie naar elkaar.

2.3. Non-verbale communicatie

Tijdens een gesprek is er meer dan een opeenvolging van klanken. De gesprekdeelnemers maken (intentioneel of niet-intentioneel³¹) gebruik van allerlei non-verbale communicatievormen.³² Deze vorm van communiceren wordt ook wel “non-linguale” communicatie genoemd.³³ Deze term wil ik echter niet hanteren, daar de nadruk niet ligt bij de niet-taligheid van de uitingen, maar bij de communicatie zonder woorden. Een andere term die in dit kader in de literatuur wordt gebruikt is “paralinguïstisch”. Paralinguïstische uitingen kunnen gerekend worden tot de non-verbale fenomenen.³⁴ De benaming “meta-communicatie” in de betekenis van het onbewust gebruiken van lichaamstaal is zeker niet adequaat.³⁵

Tussen verbale en non-verbale communicatie zijn overeenkomsten en verschillen. Bij beide uitingsvormen gaat het om communicatie. Zoals een tekst taal én communicatie is –het gaat immers niet om losse letters (en andere tekens) zonder betekenis–, zo gaat het bij non-verbale communicatie eveneens om tekens én communicatie. Een toegespitst voorbeeld in dit kader is de gebarentaal die door doven en slechtho-

³¹ Het is hier niet van belang of de gebruiker van non-verbale tekens deze communicatie bewust of onbewust gebruikt. Het gaat mij immers om het communicatieve aspect en niet om het psychologische. Zie ook: KOST (1990) 144.

³² Zie: GOEDHART (1971) 40; HALKES (1977) 13; HONIG (1988) 29-31; VAN MEER – VAN NEEJENHOF (1997) 27-40. TIMMERS-HUIGENS (1997) 60.216 rekt onder taal ook gebarentaal en lichaamstaal. Over geloofscommunicatie schrijft ze: “Geloofscommunicatie kan gezien worden als het non-verbale en verbale geloofsgesprek dat gevoerd wordt tussen mensen”.

³³ DUIJKER – DUDINK – VROON (1981) 259.

³⁴ MAES (1983) 50 noemt stemuitingen (zoals spreektempo, toonhoogte en volume) “paralinguale verschijnselen”. Hij rekt deze uitingen tot de non-verbale fenomenen. Vergelijk: KOST (1990) 144.

³⁵ KOST (1990) 144.

renden wordt gehanteerd. Deze gebaren vormen een op communicatie gericht non-verbaal tekensysteem.³⁶

Een andere overeenkomst tussen verbale en non-verbale communicatie is het feit dat beide vormen van communicatie door conventie worden bepaald. Zoals een tekenset taal moet beantwoorden aan een taalsysteem (de syntagmatische as) en aan een paradigmatische as, zo geldt ook voor de non-verbale communicatie dat ze niet los staat van soortgelijke elementen. Daarmee is niet alleen geschreven maar ook gesproken en op andere wijze geuite taal door cultuur en tijd gebonden.³⁷ De opgestoken duim van de Romeinse keizer in het amfitheater tegen de uit de strijd gekomen gewonde slaaf had een andere betekenis dan de opgestoken duim van de krantenjongen tegen zijn voorbij fietsend schoolvriendje in deze tijd.

Een verschilpunt tussen verbale en non-verbale communicatie heeft te maken met de hoeveelheid uitingen die gelijktijdig gemaakt kan worden. Men kan maar één woord tegelijk zeggen, doch meerdere gebaren tegelijk maken.³⁸

Een tweede verschil is, dat verbale communicatie altijd samengaat met non-verbale communicatie, maar dat andersom deze regel niet opgaat. Communicatie kan uitsluitend non-verbaal zijn.³⁹ Zo kunnen twee geliefden elkaar volledig begrijpen alleen al als ze elkaar in de ogen kijken. Gesproken en geschreven teksten daarentegen gaan altijd vergezeld met "non-verbale" elementen. De spreker zal niet vrij zijn van gebaren, mimiek en intonatie. Een geschreven tekst zal altijd een layout, een lettertype en een interpunctie hebben.

De non-verbale communicatie bestaat uit een aantal onderdelen. Tot de non-verbale communicatievormen behoren: de stemuitingen, de opstelling en de lichaamstaal.⁴⁰

Het non-verbale element van de stemuitingen kan nader onderverdeeld worden in: de toonhoogte⁴¹, het stemvolume en het spreektempo⁴².

³⁶ KOST (1990) 81.

³⁷ KOST (1990) 144.

³⁸ KOST (1990) 81.

³⁹ WATZLAVICK – HELMICK – JACKSON (1974) 42 stellen dat het onmogelijk is niet te communiceren. Alle gedrag immers is communicatie. Zie: NUMEEGSE WERKGROEP TAALDIDACTIEK (1978) 27. Zie ook: STEVENS (1990) 17.

⁴⁰ DUIJKER – DUDINK – VROON (1981) 259. Zie ook: STEVENS (1990) 17.

⁴¹ Zie: MAES (1983) 22, die aangeeft hoe belangrijk de toonhoogte is waarop de arts

Deze drie onderdelen zeggen iets over de wijze waarop iemand spreekt.⁴³ Over het algemeen past men zich moeiteloos aan aan een bepaalde sprekerstijl.⁴⁴ Zo zal men anders spreken over een probleem op het werk tegen de directeur dan tegen de eigen levenspartner. Wel kan men zich met opzet niet aanpassen aan het in de situatie gebezigde register. Een spreker maakt hiervan gebruik, wanneer hij zijn gevoelens ten opzichte van het gespreksonderwerp en of van zijn gesprekspartner wil uiten.⁴⁵

In de toonhoogte waarop men spreekt, worden de intermenselijke gevoelens hoorbaar.⁴⁶ De toon van de stem kan de betekenis van een woord namelijk kleuren. Met name met het zinsaccent kan men zonder de woordonderscheidende functie te gebruiken een zin van betekenis doen veranderen.⁴⁷ “*Nou, bedankt hoor*”, kan een welgemeend dankjewel betekenen, maar ook een afwijzende uitdrukking zijn, waarin de spreker via de tonen in zijn stem de ander duidelijk maakt dat hij niet bepaald gelukkig is met dat wat de ander hem heeft gezegd of gedaan. Zo is een zelfde zin door een andere toonhoogte niet meer dezelfde. Men geeft met dezelfde woorden in dezelfde woordvolgorde iets anders weer. De communicatieve functie ervan is duidelijk verschillend.⁴⁸

Het tweede element van de stemuiting is het stemvolume. Het stemvolume heeft een schakering van heel zacht naar heel fors, van fluisterend naar schreeuwend. Via stemvolume kan de spreker emoties overdragen en zijn gesprekspartner deelgenoot maken van zijn innerlijke belevingen.

Tot slot moet onder de stemuitingen ook het spreektempo gerekend worden. Men kan heel langzaam of heel snel spreken en deze tempomogelijkheden zelfs in één zin gebruiken. Het spreektempo kan zo verhaast worden dat men over zijn eigen woorden gaat struikelen of gaat hikkelen. Hierdoor kan men het tegenovergestelde effect berei-

zijn vragen stelt aan de patiënt. De toonhoogte bepaalt mede of de patiënt zich wel of niet aanvaard voelt door de medicus.

⁴² MAES (1983) 50.

⁴³ ANDRIESEN (1983) 19-20.

⁴⁴ Zie: KOST (1990) 193. De studie van stijlverschijnselen wordt de stijlwetenschap of de stilistiek genoemd.

⁴⁵ KOST (1990) 193.

⁴⁶ Vergelijk: FABER (1966) 16. Zie ook: MAES (1983) 51.

⁴⁷ KOST (1990) 109.241.

⁴⁸ DUJKER – DUDINK – VROON (1981) 257-258.

ken dan men in eerste instantie wilde. Zowel het struikelen als het hakkelen, maar ook het stotteren kunnen het overbrengen van informatie enorm vertragen. Het zijn ritmestoornissen die het spreektempo beïnvloeden.⁴⁹ Ook het “uh”-zeggen kan heel vertragend werken.⁵⁰ Een ander element dat invloed heeft op het spreektempo is het tempo-reel accent.⁵¹ Door middel van klanklengte kan een betekenis geaccentueerd worden. In de zin “*Hij was heel snel weg*”, uitgesproken als “Hij was hééél snel weg”, bepaalt de duur van het woordje “heel” voor een groot deel de betekenis en vervolgens eventueel de reactie van de toehoorder.

Het tweede non-verbale element is de opstelling van de gesprekspartners ten opzichte van elkaar.⁵² De ruimte tussen de gesprekspartners is een belangrijk element in de communicatie. Wanneer deze ruimte te groot is, kan dat tot gevolg hebben dat het gesprek oppervlakkig blijft. Wanneer de ruimte te klein is, kan het gesprek eveneens heel oppervlakkig blijven, omdat de nabijheid van de (onbekende) ander als onaangenaam kan worden ervaren.

Ook de hoek waaronder men zich ten opzichte van elkaar bevindt, is belangrijk.⁵³ Als men recht tegenover elkaar zit, kan men elkaar diensgevolge daarvan ook recht in de ogen kijken. Dit kan bedreigend zijn en een gesprek doen afbreken. Zo gebeurt het vaak dat als de een de ander iets emotioneel negatiefs te vertellen heeft, de verteller direct oogcontact (zeker in eerste instantie) zal vermijden door bijvoorbeeld op te staan, naar het raam te lopen en al kijkende in de verte hortend en stotend te vertellen wat hij op zijn lever heeft.

Zodra mensen naast elkaar zitten, kan er nog al wat non-verbale informatie verloren gaan.⁵⁴ Vaak is men dan toch geneigd zich naar elkaar toe te wenden, zodat men als het ware in een hoekpositie van 90° komt te zitten. Deze hoekpositie wordt gezien als de beste conversa-

⁴⁹ KOST (1990) 190. Ritmestoornissen zijn, in zoverre ze voortkomen door een stem- of spraakstoornis, een studieonderdeel van de spraakpathologie.

⁵⁰ In wezen is het “uh”-zeggen een verbale uitingsvorm. Er wordt een woord gesproken. Echter, “uh” is niet een zelfde soort woord als “rood” of als “haar”. “Uh” is een vertragingswoord en wordt daarom gerekend tot de groep stemuitingen van de non-verbale communicatie.

⁵¹ KOST (1990) 118.

⁵² MAES (1983) 74.

⁵³ MAES (1983) 75.

⁵⁴ MAES (1983) 75.

tiesituatie waarin men vertrouwelijk met elkaar kan spreken.⁵⁵

De lichaamsoriëntatie tussen de gesprekspartners zal niet altijd bepaald worden door zitposities. De pastorant kan bijvoorbeeld liggend patiënt zijn. Ook zijn pastor en pastorant lang niet altijd vrij om de posities ten opzichte van elkaar te bepalen. Massieve meubels of apparatuur, of zelfs de afwezigheid van meubels⁵⁶, kunnen hierin een belemmerende factor zijn.

Het derde en laatste non-verbale element is de lichaamstaal. Ook dit element valt in een aantal subelementen uiteen: de zithouding, het toiletteren, de spreekgebaren, de oogopslag⁵⁷ en de gelaatsuitdrukkingen. Deze vijf aspecten wil ik eveneens kort nader toelichten.

Tot de zithouding behoren de oriëntering van het hoofd ten opzichte van de gesprekspartner en de houding van het hoofd ten opzichte van de romp. De eerstgenoemde houding wordt onder andere bepaald door de opstelling van de gesprekspartners ten opzichte van elkaar.

De in tweede instantie genoemde hoofdhouding duidt veelal op een innerlijke gesteldheid. Een schuine houding van het hoofd ten opzichte van de romp kan op een te veel aan emotie of juist op een teveel aan ratio wijzen bij de persoon in kwestie, terwijl iemand wiens hoofd rechtop staat ten opzichte van de romp blijkt geeft van een innerlijke balans.

Het tweede subelement van het non-verbale element van de lichaamstaal is het toiletteren. Hiertoe behoren bewegingen als het rechtekken van de stropdas, het met de hand door de haren strijken, het friemelen aan een oorbel.

Daarnaast zijn, als derde subelement, de spreekgebaren te noemen. Deze gebaren kunnen zonder of met woorden worden gebruikt. Wanneer de spreekgebaren voorzien zijn van verbale uitingen, ondersteunen zij de woorden en geven zij nadruk aan de informatie.

Als vierde subelement noem ik hier de oogopslag. Het wordt veelal als onbeleefd of als onprettig ervaren wanneer de ene gesprekspartner de andere maar blijft aanstaren. Afwisseling van kijkrichting is aangenaam en kan gespreksondersteunend werken.

⁵⁵ MAES (1983) 75.

⁵⁶ Een voorbeeld van een zeer schaars ingerichte ruimte is een isolatiecel.

⁵⁷ DE KORTE (1994) 126 stelt dat de theoloog Eduard Thurneysen (1888-1974) aandacht besteedde aan de non-verbale aspecten van het pastorale gesprek. Naast de houding van de handen vond Thurneysen met name de blik in de ogen belangrijk.

Tenslotte zijn, als laatste subelement van het onderdeel lichaamstaal, de gelaatsuitdrukkingen nog te noemen.⁵⁸ Tot dit subelement behoort alle mimiek die met het gezicht te maken heeft. Wenkbrauwen, ogen, neus, mond en voorhoofd spelen hierin de voornaamste rollen. Zo kan men de wenkbrauwen samentrekken om boos te kijken; de ogen sperren om verbaasd de ander aan te zien; de neus ophalen om de afkeuring te onderstrepen; de mondhoeken omhoog trekken om blijheid te uiten en het voorhoofd fronsen terwijl men nadenkt. Alle gelaatsuitdrukkingen kunnen in gradatie worden uitgevoerd van heel licht naar heel uitbundig. Zo kan men bijvoorbeeld zijn mond bewegen van flauw glimlachend naar hevig schaterlachend. Bij een dergelijke uitdrukking is het vaak niet één gezichtsonderdeel die de emotie weergeeft, maar spreekt vaak het hele gezicht boekdelen. Als men heel blij is, zijn niet alleen de mondhoeken opgetrokken, maar zijn vaak de ogen glinsterend, is het voorhoofd ontspannen en zijn soms lachlijnen aan de zijkanten van de neus te zien.

De meest voorkomende gezichtsuitdrukkingen zijn de volgende:

- blij zijn: van een flauwe glimlach tot een hevige schaterlach;
- verdrietig zijn: van een beetje treurig kijken tot een stevige huilbui;
- boos zijn: van strak kijken tot een scherpe blik met sterk samengeknepen wenkbrauwen;
- verrast zijn: van een beetje de ogen vergroten tot wijd open gesperde ogen;
- onverschillig zijn: van licht getuite lippen tot een blazende mond.

Na deze uiteenzetting van de vaste gesprekskenmerken die (het woord “vaste” zegt het reeds) van toepassing zijn op elk soort gesprek, zal ik nu overgaan tot het specifieke gesprek dat in dit onderzoek centraal staat, namelijk het pastoraal gesprek.

3. Omschrijving van het eigene van het pastoraal gesprek

Met de constatering alleen dat een pastoraal gesprek een gesprek is, is nog niet het eigene van het pastoraal gesprek aan de orde gesteld. Daarom, dat na de uiteenzetting van de vaste gesprekskenmerken van

⁵⁸ Kost (1990) 144.

een gesprek, in de hier volgende paragrafen de aandacht gericht zal zijn op een nadere precisering van het pastoraal gesprek. Het onderwerp "het pastoraal gesprek" beslaat een gedifferentieerd veld van betekenissen binnen de pastoraaltheologie.

Vanuit diverse standpunten kan dit begrip worden benaderd. Voor de omschrijving van wat nu een pastoraal gesprek in contouren tot een pastoraal gesprek maakt, zal ik een aantal essentiële elementen onder de loep nemen.

3.1. De context

Met de vaststelling dat het pastoraal gesprek een gesprek is, is de vraag wat een pastoraal gesprek is, opgeschoven naar de vraag welke "extra" kenmerken het pastoraal gesprek heeft ten opzichte van andere gesprekken.

Deze vraag vooronderstelt dat het eigene van het pastoraal gesprek geformuleerd moet worden in contrast met gesprekken die gevoerd worden vanuit andere disciplines.

Inderdaad zijn er duidelijk verschillen ten opzichte van deze andersoortige gesprekken. Alleen al de naam "pastoraal gesprek" vertelt dat het niet om "zomaar" een gesprek gaat, maar om een specifiek gesprek; namelijk een gesprek dat de naam "pastoraal" draagt. Met deze naam wordt de context van het gesprek benoemd. Een pastoraal gesprek vindt plaats in de context van het pastoraat.

Pastoraat is praktijkgericht. Het gaat in het pastoraat om mensen hier en nu in hun dagelijks leven en met hun verhalen.⁵⁹

In deze basisgerichtheid gaat het om de gehele mens, zowel in zijn lichamelijke als in zijn geestelijke hoedanigheid, klassiek verwoord met termen als "lichaam en ziel".⁶⁰ Deze gehele mens komt naar voren in

⁵⁹ PANNENBERG (1973) 309 omschrijft dat in de loop der geschiedenis de mens en de vraag naar zijn bestemming de subjecten van de theologie zijn geworden.

⁶⁰ RAAD VAN KERKEN NEDERLAND (2000) 10 karakteriseert Jezus als iemand die de mensen beschouwt als "personen met lichaam en ziel, als hele mensen, als eenheid". Zie ook: DEPUTATEN (1992) 6-11. Verder beschrijft EIBACH (1991) in zijn werk de gezondheid van de mens. Ziekten kunnen de voorstelling van een ongebroken bestaan doorkruisen. Een "ganzheitliches Denken" zou volgens EIBACH (1991) 50-51 hierbij in het pastoraat een hulp kunnen zijn. De mens namelijk bestaat uit "Seele und Leib". MÜLLER (1994) onderscheidt zelfs vier categorieën die de mens tot totaliteit maken, namelijk "lichaam, ziel, gemoed en geloof". Zie tevens: VAN DEN BERG (1995) 57-59.

het pastoraat, zowel als individu, als ook in zijn relatie met anderen.⁶¹

3.2. Zender en ontvanger

De pastor en de pastorant zijn beiden deelgenoot aan het pastoraal gesprek. Beiden zijn zij zender en ontvanger van het gesprek dat door hen ontstaat. Wanneer de pastor luistert naar hetgeen de pastorant zegt, dan is de pastor de ontvanger van de woorden van de pastorant. De pastorant is in dat geval de zender.

Behalve dat de pastorant zender is, is hij tevens ontvanger. Hij “ontvangt” zijn eigen woorden; hij hoort zichzelf spreken. Indien hij dat nodig of wenselijk vindt, zou hij direct kunnen ingrijpen in zijn eigen tekst. Zinnen als “nu ik dit gezegd heb, weet ik dat ik het beter anders kan formuleren” en “nu ik mezelf zo hoor spreken, denk ik dat ik me duidelijker moet uitdrukken” zijn uitspraken waarmee de zender-pastorant aangeeft tevens ontvanger te zijn van zijn eigen boodschap.

Op het moment dat de pastor reageert op hetgeen de pastorant heeft gezegd, is hij de zender en de pastorant de ontvanger. Uiteraard geldt ook voor de pastor dat hij naast zender, ontvanger is van zijn eigen spreken.

In een gesprek, dus ook in een pastoraal gesprek, is er een cyclisch proces tussen “zender-zijn” en “ontvanger-zijn”.⁶² Het zender-zijn en het ontvanger-zijn behoren zowel toe aan de pastor als aan de pastorant.

In vergelijking met gesprekken die vanuit andere vakdisciplines worden gevoerd, geldt voor een pastoraal gesprek dat de zender en de ontvanger niet zomaar “iemanden” zijn, maar dat de zender en de ontvanger, in een cyclisch proces, de pastor en de pastorant zijn. Tussen hen vindt het gesprek plaats. Zij zijn degenen die het gesprek al gaandeweg doen ontstaan in de context van het pastoraat.

Het feit dat het om “héél de mens” gaat, betekent dat er een uitdaging ligt, om aan dit holistische beeld gestalte te geven in de praktijk.

⁶¹ HEITINK (1977) 84-88; HEITINK (1983) 11.

⁶² RIESS (1973) 111 stelt dat er steeds een wisseling is tussen het zender-zijn en het ontvanger-zijn. Deze afwisseling tussen “Kommunikator” en “Rezepient” noemt hij de “two-way-communication”.

3.3. De boodschap: geen semantische beperkingen

De “zender-ontvanger-pastor” en de “zender-ontvanger-pastorant” zijn degenen die het gesprek voeren. Dat wat zij elkaar te vertellen hebben, zowel verbaal als non-verbaal, is de inhoud van het gesprek. Deze inhoud heet de “boodschap”.

Wanneer men zoekt naar verschillen tussen een pastoraal gesprek en gesprekken uit andere disciplines, dan zou een onderscheid gezocht kunnen worden in het inhoudelijke, in de boodschap dus. Zo zou men kunnen veronderstellen dat een pastoraal gesprek altijd een gelovige of theologische thematiek aan de orde moet stellen. Men zou van mening kunnen zijn dat in een pastoraal gesprek altijd geloofsonderwerpen ter sprake gebracht dienen te worden. Dit is evenwel niet het geval. De bijzondere aard van het pastoraal gesprek, in vergelijking met gesprekken uit andere disciplines, ligt juist in het feit dat het niet uitmaakt welke gespreksonderwerpen aan bod komen.⁶³ Een pastoraal gesprek kent in die zin geen voorgeschreven boodschap. Pastor en pastorant kunnen allerlei onderwerpen ter sprake brengen.

⁶³ VAN DER SCHOOT (1966) 130 stelt, dat het specifieke van het pastorale gesprek zeker niet gevonden kan worden in het onderwerp van het gesprek. GOEDHART (1971) 20 noemt de “gewone dingen” aan het begin van het gesprek een terreinverkenning. Problematieken en belevingen worden dan reeds aangereikt. Zie tevens: RIESS (1987) 47-49 die ervan overtuigd is dat alle aspecten van het leven aan bod moeten kunnen komen. In het bijzonder noemt hij de seksualiteit. Geen thema mag tot taboe worden. Zie daarvoor ook: RIESS – FIEDLER (1992). Zie verder: BRUGGEMAN (1987) 88 die verhaalt hoe mensen “verder kunnen als zij hun verhaal kwijt kunnen”. ZUIDBERG (1992) 99 stelt dat pastoraat “het leven van alledag” betreft. HARTMANN (1993) 49 beschrijft dat zowel “allerdaagse onderwerpen” als “crisis onderwerpen” behoren tot de praktijk van de zielzorg. VAN DEN BERG (1995) 31 stelt dat allerlei thema’s in het (groeps)pastoraat aan de orde kunnen komen. De voorbeelden die hij geeft zijn: het nieuws, de koppen van de krant en herinneringen aan vroeger. RUKSEN (1992) 19-25 is de overtuiging toegedaan dat een pastoraal gesprek over “levensvragen” gaat. Deze vragen komt de mens tegen “in alle tijden en op alle plaatsen”. De levensvragen betreffen een “eindeloze reeks vragen over wat mensen het meest bezighoudt”. Zie ook: RUKSEN – VAN HEIJST (1999) 35-45. ANDRIESSEN (1996) 103 stelt dat het in geestelijke begeleiding gaat over “allerdaagse ervaringen in de omgang met mensen, in het werk, tijdens meditatie of gebed”. REBEL (1996) 15 vindt “kennismakingsgesprekken en toevallige tussendoor-gesprekjes op de gang” heel belangrijk. “De andere werkers hollen de hele dag door, maar de geestelijk verzorger blijft even staan en luistert attent, ook naar de ‘kleine’ dingen van de dag en het leven”. VAN KNIPPENBERG (1998) 48-49 laat zien dat het specifieke niet te vinden is in het object, daar dit alles omvat wat met de mens en de wereld waarin hij leeft, te maken heeft.

Een pastoraal gesprek heeft dus geen voorgeschreven, semantisch ingeperkte inhoud. Wanneer iemand er voor kiest een pastor te spreken, dan kan dat gesprek tussen pastor en pastorant over “van alles en nog wat” gaan. De pastorant kan onderwerpen aansnijden als “boete”, “vergeving” en “eeuwig leven”, maar ook kan hij vertellen over het feit “dat zijn zoon gelukkig weer eens op bezoek is geweest”, “dat hij eigenlijk van zijn verslaving af wil komen”, “dat hij morgen geopeerd gaat worden” en “dat Ajax gewonnen heeft”. Alles wat de pastorant bezighoudt, zowel aan positieve als aan negatieve zaken, kan onderwerp van gesprek zijn.

Ook voor de pastor geldt dat hij de vrijheid heeft om allerlei onderwerpen ter sprake te brengen. De pastor kan aansluiten bij de gespreksonderwerpen van de pastorant, maar hij kan ook van mening zijn (om welke reden dan ook) dat hij een andere thematiek moet aansnijden.

Zowel de pastor als de pastorant zijn in principe niet aan bepaalde gespreksonderwerpen gebonden. Uiteraard is het wel logisch dat een vervolggesprek aansluit op het voorafgaande, of op de gespreksafspraken die eventueel zijn gemaakt. In eerste instantie echter kent een pastoraal gesprek geen semantische beperkingen.

3.4. Functionaliteit

Een pastoraal gesprek zou ook als een functioneel gesprek aangeduid kunnen worden. Het element functionaliteit kan daarbij betrekking hebben op het feit dat de pastor de functie heeft hulp te bieden aan zijn gesprekspartner.⁶⁴ Het spreekt voor zich dat een pastoraal gesprek deze functionaliteit kan bezitten. Maar, zoals er in een pastoraal gesprek geen voorgeschreven gespreksonderwerpen zijn, behoeft deze gespreksvorm evenmin een voorgeschreven hulpdoel te hebben.⁶⁵

Het aspect functionaliteit kan echter ook betrekking hebben op het feit dat de professionele pastor in functie is tijdens het pastoraal gesprek.⁶⁶

⁶⁴ Zo: DE BONT (1967) 6, die dit element de hoofdregel van het pastorale gesprek acht. Zo ook: HEITINK (1983) 46, die constateert dat het helpende gesprek meestal het pastorale gesprek in eigenlijke zin genoemd wordt.

⁶⁵ VAN KNIPPENBERG (1998) 47 geeft aan dat de herderlijke zorg niet beperkt blijft tot de zieke schapen.

⁶⁶ Zie: HEITINK (1998) 229.

Dit in functie zijn betreft een drietal aspecten, namelijk het gezonden zijn, de professionaliteit en de werkgeversorganisatie.

De pastor is in functie van zijn kerk, dat wil zeggen dat de kerkgemeenschap hem in zijn aanstelling erkent als geroepen door God.⁶⁷ Een priester en een diaken ontvangen een wijding, een pastoraal werkende (veelal) een missio⁶⁸ en een dominee wordt beroepen en bevestigd. De kerk waartoe de pastor behoort, doet een speciaal beroep op hem om de belijdenis dat God naar zijn mensen omziet metterdaad om te zetten in een geloofspraktijk.

De pastor is ook in functie op grond van zijn theologiestudie en zijn pastorale vaardigheden. Zijn professionaliteit maakt hem mede mogelijk aan zijn medemensen (kerkleden en niet-kerkleden, gelovigen en ongelovigen) geestelijke verzorging te bieden.

Tenslotte behoort tot het in functie zijn de werkgeversorganisatie. Zo is de ziekenhuispastor aangesteld door het stichtingsbestuur van het ziekenhuis en is de werkgever van de justitiepastor het Ministerie van Justitie. Deze werkgevers bieden de pastor allerlei voorwaarden en materialiteiten om als zodanig werkzaam te kunnen zijn.⁶⁹ Concreet moet hier gedacht worden aan onder andere een kerk(zaal), een werk-kamer en financiële middelen.⁷⁰

Hoewel al deze vormen van in functie zijn voor de pastor opgaan, betekent dit nog niet dat hij al deze gebieden van functionaliteit ook telkens in ieder pastoraal gesprek moet benadrukken of op een andere

⁶⁷ GESTRICH (1987) 9.17.22-23 beschrijft dat "Seelsorge geschieht im Auftrag Jesu Christi. Das ist die Voraussetzung, von der aus wir arbeiten" en ook dat de opdracht om er als pastor te zijn "von Gott her kommt".

⁶⁸ Er zijn binnen het categoriaal pastoraat werkplekken waar geen missio vereist of verlangd wordt. BOER (1993) 66.69 vindt (hoewel hij weet dat het in katholieke kringen soms anders is) dat een geestelijk verzorger "slechts kan functioneren wanneer hij 'gezonden' is door een levensbeschouwelijk genootschap." Betrokkenheid vanuit de gemeente wordt door hem hoog aangeschreven: "Een afwezige gemeente is een bron van ijzige kou". VAN DE SPIJKER (1984) vindt de verbondenheid van de pastor met de geloofsgemeenschap in de vorm van juridische competentie noodzakelijk, daar "zonder juridische competentie en alleen maar aangewezen zijn op personale competentie pastores in de knel geraken".

⁶⁹ REBEL (1996) 6-8 beschrijft in een korte terugblik op het ontstaan van geestelijke verzorging in zorginstellingen, dat vanaf het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw deze discipline officieel erkend werd en daarom ook opgenomen werd in het budget van de zorginstellingen.

⁷⁰ Terzijde merk ik op, dat de werkgever (met uitzondering van de kerk waartoe de pastor behoort) niet het gezonden zijn van de pastor waarborgt.

wijze specifiek moet inbrengen. Wel voert de pastor het pastoraal gesprek altijd vanuit zijn functie als pastor.⁷¹

3.5. Theologische fundering

Minstens de pastor, maar misschien ook de pastorant, staat in de christelijke traditie met de Schriften als fundament en richtsnoer.⁷² Vanuit deze traditie is hij gericht op mensen. De pastor is degene die mee optrekt met de mensen die hij ontmoet vanuit zijn spiritualiteit en vanuit zijn geroepen zijn door en vanuit de kerk waartoe hij behoort.⁷³ Hij zet zich in (of minstens: behoort zich in te zetten), voor de mens vanuit het perspectief van het Rijk Gods.⁷⁴

Dit mee optrekken en deze inzet zijn niet vrijblijvend. Er is hier geen sprake van een facultatieve taak, die al dan niet door de pastor uitgevoerd zou kunnen worden. Het verplichtende karakter komt voort uit het feit dat het hier een bindende opdracht vanuit een bijbels getuigenis betreft. Zoals God mee optrekt met zijn schepping en zich inzet voor het welzijn van zijn volk, zo behoren ook gelovigen klaar te staan voor anderen. Vanzelfsprekend is dit “klaar staan” geen christelijk privilege. Van kerken en gelovigen mag echter wel verwacht worden, dat zij gemotiveerd zijn om anderen bij te staan. Dit “gemotiveerd zijn” wordt immers gevoed vanuit een theologisch bewustzijn en draagt bij aan het eigen Gods- en mensbeeld. Hier openbaren zich de wortels van het waarom.

Met behulp van bijbelse verhalen wil ik hier de aandacht richten op

⁷¹ DE BONT (1967) 8 stelt dat de pastor vanaf het begin van het gesprek pastor is. Zie ook: PIPER (1979) 17.

⁷² ANDRIESSEN – ZANDBELT (1972) 204.208-209 gaan er ten onrechte van uit dat de pastorant, gelijk de pastor, hoe dan ook een gelovige is. Beiden staan volgens hen in een kerkelijke gemeenschap. Het pastoraal gesprek veronderstelt zelfs, dat de pastorant zichzelf accepteert als iemand die in een geloofsgeschiedenis staat. Zo ook: KOOT – ZUIDBERG (1995) 35.

⁷³ ZUIDBERG (1992) 7.106-108 benadrukt dat de volgelingen van Jezus “aanhangers van de weg” zijn en vanuit dit grondprincipe met mensen mee op trekken en hen vergezellen.

⁷⁴ PIPER (1979) 12. Vergelijk ook: VAN DER VEN (1984) 77. Zie: BAUMGARTNER (1995) 10-11. Zie tevens: VAN KNIPPENBERG (1998) 39-41 die stelt dat in de geestelijke begeleiding (waarvan het pastoraal gesprek een onderdeel is) niet de mens zelf het referentiepunt is, maar dat de basis ligt “in de relatie met God, zoals deze door Jezus Christus toegankelijk is gemaakt”.

een aantal fundamentele theologische grondslagen.⁷⁵ Daarbij zal ik uitgaan van twee soorten “leesrichtingen”: het scheppingsparadigma en het bevrijdingsparadigma. Vanuit beide standpunten is het mogelijk een theologische onderbouwing te geven voor de pastor wat zijn pastoraal handelen en zijn gericht zijn op mensen betreft. Ik zal starten met het scheppingsparadigma en de beginverhalen uit het boek Genesis daarbij betrekken. Daarna zal ik het bevrijdingsparadigma nader beschouwen aan de hand van vier bijbelverhalen.

3.5.1. Het scheppingsparadigma

Het gegeven dat de pastor op zijn medemensen gericht is (of: gericht behoort te zijn) en hen ziet (of: behoort te zien) als gelijkwaardig aan hemzelf, is theologisch te onderbouwen vanuit de scheppingstheologie.

In de hoofdstukken 1 en 2 van het boek Genesis draagt God zorg voor een ruimte.⁷⁶ In deze ruimte mag de mens leven. Hij mag er zijn in de ruimte die God voor hem geschapen heeft. In die ruimte heeft de mens contact met God en met zijn medemensen. Het is echter wel God die hiertoe het initiatief neemt. De bijzondere relatie tussen God en mens is van God uit. Hij heeft de mens geschapen naar “zijn beeld en gelijkenis”.⁷⁷

God heeft de mens geschapen, maar niet om alleen te blijven. Hij scheidt vrouw en man. Het is in de schepping ingegeven dat er een ander is.⁷⁸ Het eerste “niet goed” in de bijbel is de uitspraak van God dat het niet goed is dat de mens alleen blijft.⁷⁹ Mensen hebben elkaar nodig. Mensen zijn er om met elkaar in contact te treden.

Dit met elkaar in contact treden en ook het in contact treden met God kan fout gaan. Genesis 3 en 4 geven daar voorbeelden van. In Genesis

⁷⁵ Diverse verhalen uit de Schriften zijn mogelijk als onderbouwing van pastoraal handelen. Zie bijvoorbeeld: BAUMGARTNER (1990) 93-107 die de nadruk legt op het “Emmausverhaal”. Na een uiteenzetting van het verhaal komt hij tot de conclusie dat iedere mens begeleid kan worden op zijn “Emmausweg”. DEN DULK (1995) maakt een trektocht door de vijf boeken van Mozes.

⁷⁶ LINDJER (1989) behandelt uit het boek Genesis de eerste elf hoofdstukken.

⁷⁷ Gen. 1:26.

⁷⁸ In Gen. 1 wordt de mens mannelijk en vrouwelijk geschapen. In Gen. 2 wordt uit de mens de vrouw Eva en de man Adam geschapen.

⁷⁹ Gen. 2:28.

3 loopt het contact met God (en ook met de mensen onderling) spaak. In Genesis 4 gaat het mis tussen mensenbroeders en wordt Abel het slachtoffer van Kaïn. Deze verhalen maken duidelijk dat het in contact treden / staan een kwetsbare aangelegenheid is. Echter, het in contact treden / staan is wél mogelijk en wel door toedoen van de scheppende God, die de mens geschapen heeft naar zijn beeld.

Het beelddrager van God zijn is derhalve niet toe te wijzen aan goede of speciale eigenschappen van de mens zelf, maar is de mens als zodanig gegeven.⁸⁰ God is in relatie getreden met de mens. Hierdoor is het mogelijk dat de mens in relatie treedt met God en met zijn medemensen. Denkend vanuit dit bijbelse idee van “in-relatie-treden” of “in-relatie-staan”, dus het zender en ontvanger zijn van elkaar, is de mens in de theologische antropologie theomorf.⁸¹

Daar komt bij dat voor een mens ook de ander vanuit bijbels perspectief voor de mens beeld van God is, zoals hijzelf beeld van God is. De andere mens is even theomorf als hijzelf is. Met andere woorden: alle mensen zijn gelijkwaardig aan elkaar. Juist het feit dat elke mens beeld van God is, sluit per definitie communicatie in, of dit nu in negatieve (“sta-in-de-weg”) of positieve zin (“inter-esse”) wordt gerealiseerd.⁸²

Dit scheppingsparadigma kan de dragende grond van de pastor zijn om met de pastorant in contact te treden. De pastorant is in zijn geloofsvisie medeschepsel en is, gelijk ook hijzelf, welkom in de scheppingsruimte. Of de pastorant deze visie kan onderschrijven, is nog maar de vraag. De pastorant hoeft zich niet te zien als geschapen. Het is het geloofsperspectief van de pastor om er vanuit te gaan dat het geschapen-zijn dat is wat hem en de pastorant bindt. De pastorant kan daarentegen van mening zijn dat bijvoorbeeld het noodlot het enige is dat hen bindt.

Wanneer de pastor zijn geloofsvisie overbrengt aan de pastorant en hem (bijvoorbeeld in woorden) laat weten dat hij welkom is en er mag zijn, kan voor de pastorant een nieuw gezichtspunt open gaan. Deze

⁸⁰ Vergelijk: SOW-KERKEN (2001) 37.

⁸¹ In de Schrift wordt God niet antropomorf voorgesteld, maar de mens theomorf. De mens als geschapen naar Gods beeld, heeft bij wijze van spreken goddelijke eigenschappen. Vergelijk: Ps. 8:6. Analoog hieraan worden de vereerders van afgoden als de afgoden zelf. Zie: Ps. 115:4-8.

⁸² HEITINK (1977) 178.

nieuwe ervaring van “het er mogen zijn” kan zelfs bevrijdend werken. Aldus staat het scheppingsparadigma niet ver af van het bevrijdingsparadigma, dat ik in de volgende paragraaf wil behandelen.

3.5.2. Het bevrijdingsparadigma

Bij de presentatie van de verhalen uit de Schriften in het kader van het bevrijdingsparadigma, volg ik niet de leesroute zoals de bijbel die geeft. Daar ik de verhalen hier presenteer in het kader van het pastoraal gesprek, ga ik uit van de situatie van de pastor in zijn pastoraal bezig zijn. Hij is aangesteld vanuit de kerkgemeenschap waartoe hij behoort en van waaruit hij zich ook als pastor presenteert.⁸³ Vanuit deze (kleine) gemeenschap zal ik starten. Laat het scheppingsparadigma een lijn zien die getrokken kan worden van groot naar klein, namelijk van de hele schepping naar de (kleine) kerkgemeenschap waartoe de pastor behoort, het bevrijdingsparadigma laat een beweging zien die precies andersom gaat.

De verhalenroute en de theologische funderingen die ik in het kader van het bevrijdingsparadigma aanbied, zal gaan via een verhaal van de kleine gemeenschap in het Oude Testament, namelijk “het verhaal van de bevrijding uit Egypte en de Wetgeving op de Sinai”. Vervolgens zal “het Onze-Vader-verhaal” worden besproken; eveneens een verhaal over de kleine gemeenschap, maar dan in het Nieuwe Testament. Daarna zal ik de gemeenschap verbreden naar de grootst mogelijke mensengemeenschap en het “scheppingsverhaal” (wederom) aan de orde laten komen. Tenslotte wil ik als extra onderbouwing het verhaal bespreken dat bekend staat als “het verhaal van de barmhartige Samaritaan”. Dit verhaal zal eveneens van belang blijken te zijn in verband met de communicatieve relatie tussen pastor en pastorant.

De eerste theologische grondslag die ik hier presenteer, is gegeven in het exodus-gebeuren en het verhaal van de “Decaloog”. De Heer bevrijdt zijn volk uit het slavenhuis Egypte.⁸⁴ Vervolgens geeft Hij op de

⁸³ In het justitiepastoraat maak ik veelvuldig mee dat mijn pastoranten (mannelijk gedetineerden in een huis van bewaring en een gevangenis) vaak deze positie zelf al verwoorden en tegen mij zeggen: “U bent van de kerk”. Zie ook: DOBBELAER (1985) 51. Helaas heeft hij het alleen over “*man* van geloof” (cursivering RvW).

⁸⁴ Ex. 13-15.

berg Sinaï zijn volk “tien woorden” als richtlijnen ten leven.⁸⁵ Deze “tien woorden” start Hij met de uitspraak: “Ik ben de Heer, uw God, die u hebt bevrijd uit het slavenhuis Egypte”.⁸⁶ De Heer heeft zijn volk bevrijd. Dat heeft Hij bewerkstelligd. Hij heeft hun boeien losgemaakt. Zij zijn verlost uit de slavernij. Met deze bevrijding en wetgeving heeft de Heer laten zien dat Hij hun God is. De consequentie die hieraan is gekoppeld voor degenen die verlost zijn geworden uit het slavenhuis Egypte ten opzichte van elkaar is, dat zij elkaar behoren te zien als mede-verlosten. De dragende kracht om er te zijn voor elkaar en elkaar te helpen ligt besloten in het exodus-gebeuren.

De ervaring dat God mee optrekt met zijn volk, hen wegvoert uit onderdrukking en uitbuiting en zich inzet om zijn volk te voeren naar het beloofde land, moet eigenlijk iedere christen alert maken om anderen bij te staan, met hen mee op te trekken en waar mogelijk te voeren naar een betere (lichamelijke en / of geestelijke) positie.

De “Decaloog” is tevens een verhaal waaruit blijkt dat schepping en bevrijding dicht bij elkaar liggen. Op twee plaatsen in de Schriften is het verhaal van de “Decaloog” te vinden: in het boek Exodus in hoofdstuk 20 en in het boek Deuteronomium in hoofdstuk 5. Het gebod om de Sabbat te gedenken,⁸⁷ wordt in het boek Exodus beargumenteerd met een terugblik naar het “Scheppingsverhaal”, terwijl in het boek Deuteronomium de nadruk wordt gelegd op de bevrijding uit het slavenhuis Egypte.⁸⁸

Dit betekent enerzijds dat in het boek Exodus het –reeds besproken– scheppingsparadigma verder ontwikkeld wordt vanuit de schepping naar het Godsvolk, anderzijds dat in het boek Deuteronomium het bevrijdingsparadigma nader wordt geaccentueerd juist op het moment dat het Godsvolk voor de grensrivier de Jordaan staat om over te steken naar het beloofde land om daar als bevrijde mensen samen te gaan leven voor Gods aangezicht.

De tweede fundamentele grondslag die ik in dit kader van het bevrijdingsparadigma geef, is gegeven in het vaderschap van God. Wanneer Jezus zijn leerlingen leert bidden, dan leert hij hen “Vader” zeggen te-

⁸⁵ Ex. 20.

⁸⁶ Ex. 20:2.

⁸⁷ Vergelijk Ex. 20:11 met Deut. 5:15.

⁸⁸ Zie: FIRET (1989) 130-131.

gen God.⁸⁹ Daarmee treden de leerlingen binnen in de relatie tussen God en Jezus door evenals Jezus God "Vader" te noemen. De consequentie hiervan is niet alleen dat elke bidder van het "Onze Vader" het kindschap (zoon- of dochterschap) van God verkrijgt, zoals Jezus het kindschap bezit.⁹⁰ Omdat iedere bidder kind van God wordt, houdt het aanspreken van God als "Vader" tevens in dat alle bidders, zonen en dochters van diezelfde God, broeders en zusters van elkaar worden. Het "Onze Vader" schept, met andere woorden, niet alleen een nieuwe "verticale" relatie, maar tevens een nieuwe "horizontale" relatie.

De pastor maakt deel uit van de gemeenschap verlost en behoort daarom de anderen die tot de verlostte gemeenschap behoren te zien als mede-verlosten. De pastor is deelgenoot van de groep die het "Onze Vader" bidt en behoort daardoor zijn medebidders te zien als medezusters en medebroeders.

De pastor is er echter niet alleen voor de medebidders van het "Onze Vader". Iedereen immers mag een beroep op hem doen. Vanuit de geloofsgemeenschap waartoe de pastor behoort, kan hij er ook zijn voor degenen die niet tot die gemeenschap behoren. Hier maak ik een verbreding van de kleine ruimte naar de groots mogelijke ruimte: de schepping.

Zo kom ik bij het derde theologische fundament. God die mee optrekt met de mens, die "Vader" genoemd mag worden, die er is voor zijn volk, is ook de schepper van de mens, en wel naar Zijn beeld. Iedere mens is daarmee beelddrager van God. Met behulp van de terminologie "beeld Gods" wordt dezelfde intermenselijke relaties uitgedrukt als met de terminologie "broeders en zusters", maar dan in een breder geheel.

In christelijk perspectief is de intermenselijke relatie onontbeerlijk en onontkoombaar. Zij bepaalt daardoor mede de verplichtende attitude van de pastor om met mensen mee op te trekken en hen nabij te zijn, en dat zonder onderscheid des persoons. De ander mag niet gezien worden als "minder" of als "beheersbaar". De ander is derhalve geen object dat door de pastor of door zijn geloofsgemeenschap wordt uitgekozen om verzorgd of geholpen te worden.

⁸⁹ Zie: Mat. 6:9 en Luk. 11:2.

⁹⁰ Zie: Gal. 4:4-7.

Hier raak ik het vierde theologische fundament dat ik in het kader van het pastoraal gesprek wil presenteren: de pastor en de pastorant staan in relatie met elkaar als subject-subject⁹¹. Hoe slecht de pastorant er lichamelijk en / of geestelijk ook aan toe mag zijn, hij is en blijft subject en geen uitgekozen object dat voor hulpbehoevendheid of voor de tentoonspreiding van medemenselijkheid wordt geselecteerd.

Het Schriftverhaal dat bekend staat als “het verhaal van de barmhartige Samaritaan”⁹² wil ik in dit kader ter sprake brengen. In dat verhaal stelt een wetgeleerde onder andere de vraag aan Jezus: “Wie is mijn naaste?”⁹³ Jezus begint zijn antwoord met een verhaal over een man die onderweg door rovers wordt overvallen en halfdood aan de kant van de weg blijft liggen. Een priester die vervolgens voorbij komt, biedt het slachtoffer geen hulp. Een Leviet reageert op dezelfde manier. Dan komt er een Samaritaan opduiken. Hij is wel bereid te helpen. Na dat verhaal stelt Jezus de wetgeleerde de vraag wie de naaste was van het slachtoffer.⁹⁴ Met deze vraag is de vraag van de wetgeleerde uit vers 29 radicaal gewijzigd. De vraag luidt niet: “Wie is de naaste van de wetgeleerde?” of “Wie is de naaste van de priester of van de Leviet?”. Wie in het centrum is komen te staan, is het slachtoffer zelf.⁹⁵ Door het niet verlenen van hulp, zijn de priester en de Leviet geen naasten geworden van de door rovers overvallen man.⁹⁶ De Sa-

⁹¹ Zie voor een subject-subject-relatie ook: VAN WIERINGEN (2003). Deze subject-subject-relatie geldt in wezen voor elke menselijke relatie. DEN DULK (1997) 13-14 verbindt dit met de schepping en de zondeval.

⁹² Luk. 10:25-37.

⁹³ Luk. 10:29.

⁹⁴ Luk. 10:39.

⁹⁵ ZUIDBERG (1992) 11-14 besteedt in zijn verkenningen rond “barmhartigheid en trouw” ruime aandacht aan het verhaal van “de barmhartige Samaritaan”. De lezer wordt aangeraden zich te verplaatsen in de verhaalfiguren van het ingebedde verhaal, echter met uitzondering van de gehavende man langs de kant van de weg. De vraag “Wie is mijn naaste?” verandert niet in “Wie is de naaste geworden van de gewonde man?”, maar blijft op het einde van de verkenning nog steeds de vraag “Wie is mijn naaste?”.

⁹⁶ Ook al komt de domeinanalyse pas in het volgende hoofdstuk ter sprake, toch wil ik hier reeds opmerken, dat met behulp van de domeinanalyse gevisualiseerd kan worden, dat de drie door Jezus genoemde wel of niet tot hulp bereid zijnde verhaalfiguren, zich in zekere zin in een zelfde positie bevinden. Via een uittekening van het verhaal in domeinen is namelijk scherp te zien dat zowel de priester, als de Leviet, alsmede de Samaritaan het slachtoffer hebben gezien. Alle drie de verhaalfiguren bezitten een domein afhankelijk van de domeinbouwer “zien” met als inhoud de overvallen man (respectievelijk de verzen 31, 32 en 33). Geen van de niet-helpers kan zich dus

maritaan werd dat wel toen hij de zwaar gehavende persoon zijn hulp bood. Hij koos de gehavende man niet uit om hem te gaan verzorgen; de gehavende man koos de Samaritaan. Het er zijn voor de ander is daarmee niet het uitzoeken van een object om dat vervolgens te verzorgen, maar is die positieve reactie die men geeft op een oproep vanuit een subject, waardoor men, door zo te reageren, naaste wordt van het subject.⁹⁷

3.6. Perspectieven

De ontmoeting met en de gerichtheid op mensen, zoals ik die in de vorige paragraaf heb gepresenteerd, is voor de pastor de voedingsbodem van waaruit hij in communicatie treedt met de pastorant. Voor de pastorant hoeven de besproken theologische funderingen niet op te gaan. Hier ligt dan ook een discriminerend onderscheid tussen het pastoraal gesprek en andere gesprekssoorten, namelijk in de perspectieven van waaruit zowel pastorant als pastor het gesprek aangaan.

Als iemand ervoor kiest om een pastor te spreken, dan kiest hij niet voor niets voor een gesprek met een pastor. Hij heeft een idee van wat een pastor is.⁹⁸ Tevens heeft hij –hoe vaag misschien ook– een beeld van wat een pastorant is.

Andersom geldt dat als een pastor vindt dat hij een gesprek met iemand moet aangaan juist omdat hij pastor is, de pastor een bepaald beeld heeft over zijn pastorant en over zijn pastor-zijn.⁹⁹

Voor pastor en pastorant geldt dus een dubbel perspectief. Beiden

verschuilen achter de smoes deze man niet gezien te hebben. Desondanks lopen de priester en de Leviet door. De Samaritaan daarentegen wordt door ontferming bewogen.

⁹⁷ RAAD VAN KERKEN IN NEDERLAND (2000) 10 beschrijft Jezus als degene die opstaat voor zieken en hen niet beschouwt als objecten van zorg.

⁹⁸ In de praktijk van het justitiepastoraat wordt een dergelijk perspectief door mijn pastoranten meer dan eens verwoord. Voorbeelden hiervan zijn: "Bij u kan ik me een beetje vrij voelen", "U legt tenminste geen dossier aan" en "Ik kom bij u, want u bent hier de enige met zwiijgplicht".

⁹⁹ VAN DER KLEI (1982) 19 beschrijft dat het in tegenstelling tot andere hulpverleners een privilege is van de pastor om op eigen initiatief in gesprek te gaan met de ander. VAN BREUKELEN (1997) 50 verhaalt hoe hij de eerste periode dat hij als pastor op een intensive care was aangesteld, bezoek brengt op deze afdeling, ondanks het feit dat er geen duidelijke vraag naar geestelijke verzorging was. Zie ook: REBEL (1997) 9.

hebben een perspectief over hun eigen positie en over de positie van hun gesprekspartner.¹⁰⁰

Het perspectief van waaruit de pastor de pastorant beschouwt, zal een holistisch perspectief dienen te zijn. De pastor mag de pastorant niet minimaliseren tot zijn vraag of zijn uitspraak of zijn verzoek of tot het probleem waarmee hij in eerste instantie komt. De pastorant dient door de pastor niet afgebakend te worden tot zijn somatisch welbevinden of zijn sociale gesteldheid. De pastor zal de pastorant in zijn geheel beschouwen. Alle aspecten van het mens-zijn zijn van belang.¹⁰¹

De pastor zal ook een beeld moeten hebben van zijn eigen positie. Hij is niet voor niets pastor. Hij heeft een relatie met God en met een kerkgemeenschap, waartoe hij behoort en van waaruit hij is gezonden. Voor de pastorant geldt eveneens het dubbele perspectief. Er is hierin een symmetrie. De pastorant mag van de pastor een serieuze insteek van de pastor als pastor verwachten. De pastor is immers degene die “van de kerk is” of “van het ‘hogere’ iets af weet” of “gelovig is”. Het gaat er dus niet om of de pastorant tot een kerkgemeenschap behoort of niet, weet heeft van het “hogere” of niet, gelovig is of niet. Het gaat er evenmin om of de pastorant –gelovige of kerkelijke– hulp behoeft of niet. De pastorant gaat er vanuit dat de pastor zijn positie serieus neemt, dat hij doet waarvoor hij gesteld is. Van de positie die de pastor heeft, weet de pastorant minstens wel “iets” af. Hij kan de pastor zien “als de vertegenwoordiger van een groter geheel”, “als een mysticus”, “als degene die een nauwe band met God heeft”. Die specifieke positie van de pastor wordt als belangrijk ervaren.

Tevens zal de pastorant een idee over zichzelf hebben als pastorant. Of hij het woord “pastorant” kent, is daarbij niet van belang. Zodra hij er voor kiest om een pastor te spreken, is hij de pastorant en heeft hij een verhouding met dat waar de pastor voor staat. De voor de pastor genoemde relaties gelden evenzeer voor de pastorant. De elementen die het pasterschap bepalen, zijn dezelfde die het pastorantschap bepalen. Als de pastorant bij een pastor aanklopt, heeft deze (uitgebreid of niet) nagedacht over wat zijn relatie is met God en met een (of de) kerk. De antwoorden die de pastorant zichzelf geeft, hoeven helemaal

¹⁰⁰ Zie: STONE (1996) 28-29, die zich vragen stelt als: “Waarom komt deze persoon (= de pastorant {RvW}) bij mij (= als pastor {RvW})?”, “Hoe kijkt de pastorant aan tegen God?”.

¹⁰¹ VAN KNIPPENBERG (1998) 92 omschrijft geestelijke begeleiding (waartoe het voeren van een pastoraal gesprek behoort) als betrekking hebbende op heel de mens.

geen positieve antwoorden te zijn.¹⁰² De pastorant kan (snel) tot de conclusie komen (of zijn gekomen) dat hij niet in God gelooft en dat hij alleen maar weet dat de pastor bij de kerk woont en dat mensen daar komen om te bidden (“en zo”), maar dat hij toch voor een gesprek met de pastor kiest, omdat deze bijvoorbeeld bekend staat als iemand die zo goed kan luisteren.

3.7. In de aanbieding?

Hiermee ben ik gekomen op de vraag wat de pastor te bieden heeft. Die vraag valt tweeledig te beantwoorden. Van de ene kant heeft de pastor heel grijpbare zaken voorhanden; van de andere kant heeft hij een specifieke bagage die niet op die manier zo grijpbaar is.

Tot de grijpbare zaken horen heel concrete voorwerpen zoals de bijbel, een kaarsje en een devotieprentje¹⁰³. Deze materialiteiten kan de pastor in het pastoraal gesprek (al dan niet op verzoek) de pastorant aanbieden. Zoals de medicus bijvoorbeeld een bepaald medicijn (of een cocktail van medicijnen) kan voorschrijven, zo kan de pastor een rozenkrans geven.

De minder grijpbare zaken die tot de bagage van de pastor behoren, liggen op een abstracter niveau. Wat heeft bijvoorbeeld een ziekenhuispastor in “de aanbieding” voor de ongeneeslijk zieke jonge moeder van drie kinderen? Behalve het luisterende oor en de tijd en ruimte die hij voor haar vrij kan maken, kan hij haar zijn overtuiging vertellen. In dit geval zou hij haar kunnen zeggen dat in objectief mindere situaties het leven –of meer nog: haar leven– de moeite waard is en blijft.

¹⁰² PIPER (1979) 101 wijst er op dat een negatieve uitspraak over het bestaan van God geen atheïstische stellingname hoeft te zijn, maar evenzeer een provocerende opmerking kan zijn. Hij vergelijkt de uitspraak “er is geen God in de hemel” met het geschimp van de bijbelse Job tegen zijn lot, zijn vrienden en God.

¹⁰³ RIJKSEN (1992) 36 maakt een onderscheid tussen tastbare zaken die een vast en die geen vast karakter hebben. Tot de eerste categorie behoort bijvoorbeeld een gebedenboek. Tot de tweede categorie behoort bijvoorbeeld een kettinkje dat (naar aanleiding van het pastoraal gesprek) een specifieke betekenis krijgt.

4. Een pastoraal gesprek en een verbinding met de domeinanalyse

Het gespreksvoorbeeld uit de vorige paragraaf vindt plaats tussen een ziekenhuispastor en een ongeneeslijk zieke jonge moeder als pastorant. De context en de rollen zijn reeds ingekleurd. Het gesprek vindt namelijk plaats in de context van het pastoraat tussen een pastor en een pastorant. Beiden kunnen in dat gesprek gebruik maken van de vaste gesprekskenmerken die ik in de tweede paragraaf van dit hoofdstuk uiteen gezet heb. Beiden ook zijn zender en ontvanger. De boodschap is in het voorbeeld al gegeven. Het gespreksonderwerp betreft (in ieder geval vanuit de pastor gezien) de zin van het bestaan als het bestaan –menselijkerwijs gesproken– te vroeg wordt afgebroken. De pastor kan in zo'n gespreksituatie zijn geloofsvisie (verbaal en non-verbaal) overbrengen op zijn pastorant.

Wanneer ik deze houding van de pastor in domeinanalytische termen beschrijf, kom ik tot de volgende bewoordingen: de pastor kan in zijn domein zijn geloof tonen en –indien mogelijk– samen met de pastorant en ieder vanuit hun eigen domein op zoek gaan naar “het hogere”, naar “het mysterie van leven en dood”, naar “de verrezen Heer”.¹⁰⁴

Met deze bewoordingen geef ik aan dat pastor en pastorant ieder hun plek hebben in het pastoraal gesprek dat zij met elkaar voeren en dat (minstens) de pastor deze plekken moet weten te eerbiedigen. De pastor behoort een professionele “lezer” te zijn van het levensverhaal van de pastorant en zonder machtsuitoefening of onderdanigheid de ander te helpen bij het vertellen en eventueel vlot trekken van diens levensverhaal.

Met behulp van de literaire domeinanalyse en de overname hiervan voor de pastoraal theologie wil ik komen tot een nadere precisering van het eigene van het pastoraal gesprek en, daarmee samenhangend, van de professionaliteit die van de pastor verwacht mag worden. Daartoe zal ik in het volgende hoofdstuk eerst ingaan op de literaire domeinanalyse zelf.

¹⁰⁴ PIPER (1979) 100 beschrijft hoe een groep pastores tijdens de bespreking van een verbatim van een van hen het betreurt, dat de collega in kwestie tijdens een gesprek met een ernstig zieke vrouw geen woord heeft ingebracht uit zijn christelijke achtergrond. De groep vraagt zich zelfs af of de pastor hierdoor de vrouw niet “finaal in de steek heeft gelaten”.

hoofdstuk II

DE DOMEINANALYSE

In de inleiding heb ik aangegeven dat ik eerst zal in gaan op dat wat mij voorgegeven is, namelijk “het individuele pastoraal gesprek” en “de literaire domeinanalyse”.¹⁰⁵ Nadat ik in het eerste hoofdstuk het pastoraal gesprek heb behandeld, zal ik in dit hoofdstuk alle aandacht schenken aan de domeinanalyse.

De domeinanalyse is een synchrone methode van tekstuitleg die onderdeel uitmaakt van de cognitieve linguïstiek en die tevens gebaseerd is op de inzichten afkomstig uit de narratologie en de tekstlinguïstiek. In dit hoofdstuk wil ik daarom, na eerst enige aandacht besteed te hebben aan wat een tekst eigenlijk is (paragraaf 1.), kort ingaan op de benaderingswijzen waarop de domeinanalyse steunt (paragraaf 2.).

Eerst zal ik de cognitieve linguïstiek aanstippen (paragraaf 2.1.). Vervolgens wil ik aandacht besteden aan een bepaalde visie die ontstaan is in de narratologie, namelijk dat een tekst communicatiepolen kent (paragraaf 2.2.). Voorts wil ik de aandacht richten op de tekstlinguïstiek en de onderdelen van dit vakgebied de revue laten passeren (paragraaf 2.3.). Tevens zal ik in al deze drie paragrafen aangeven wat het belang van deze gebieden is voor de domeinanalyse.

Daarna zal ik de domeinanalyse zelf beschrijven (paragraaf 3.). Allereerst zal ik uitleggen wat een domein is en de twee hoofdsoorten, namelijk het basisdomein en de in het basisdomein ingebedde verhaalfiguurdomeinen, behandelen (paragraaf 3.1.). Vervolgens zal ik deze laatstgenoemde soort domeinen nader onderverdelen in vijf soorten (de paragrafen 3.2.1. tot en met 3.2.5.). Voorts zal ik laten zien dat een ingebed verhaalfiguurdomein inbeddingen kan hebben van domeinen van andere verhaalfiguren (paragraaf 3.3.). Daarna zal ik beschrijven hoe een domein veelal in het leven wordt geroepen, namelijk met behulp van een zogenaamde domeinbouwer (paragraaf 3.4.). Daar in de domeinanalyse domeinen worden uitgetekend, en de visualisering dus een belangrijke rol speelt, zal ik uiteraard ook ingaan op specifieke

¹⁰⁵ Zie: Inleiding, paragraaf 6.

problemen die zich bij een dergelijke uittekening kunnen voordoen (paragraaf 3.5.). Tenslotte zal ik nog een tweetal verschuivingen –de oriëntatie-verschuiving en de spreekrichting-verschuiving– die in een en hetzelfde domein kunnen plaatsvinden, uitleggen (paragraaf 3.6.).

1. Wat is een tekst?

De vraag wat een tekst is, is en wordt zeer verschillend beantwoord. Ik wil de beantwoording van deze vraag starten bij wat zichtbaar is, de zogenaamde “oppervlaktetekst”. Deze bestaat uit een verzameling tekens. Deze tekens zijn bovendien lineair geordend; dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld een schilderij waar de gebruikte tekens niet lineair geordend behoeven te zijn.

Vanuit een op communicatie gerichte invalshoek zijn aan de beschrijving van het begrip “oppervlaktetekst” nog twee aspecten toe te voegen. De lineair geordende verzameling tekens is betekenisvol en wel vanuit een zender naar een ontvanger. Het fenomeen “tekst” kan daarom als volgt gedefinieerd worden: een tekst is een lineair geordende, betekenisvolle verzameling van tekens van een zender naar een ontvanger.¹⁰⁶

Voor mijn verdere uiteenzettingen is het van belang op twee aspecten uit de definitie van “tekst” nogmaals in het bijzonder te wijzen. De tekens waaruit een tekst is opgebouwd, zijn lineair geordend. Dat wil zeggen dat een tekst primair is geordend in de leesrichting. De leesbeweging start aan het begin van een tekst en is voltooid aan het einde van diezelfde tekst. Hier verschilt een tekst van bijvoorbeeld een schilderij, in die zin dat bij een schilderij de leesrichting niet van tevoren vastligt.

Het tweede element uit deze tekstdefinitie dat ik extra wil benadrukken, is het feit dat het gaat om een betekenisvolle verzameling. Een tekst heeft een zinvolle inhoud. Anders gezegd, een tekst heeft een boodschap, en wel een boodschap die overgebracht wil worden. Noch een verzameling van willekeurige letters, noch een verzameling van

¹⁰⁶ Dat een tekst per definitie als een vorm van communicatie moet worden gezien, is onder andere bepleit door WEINRICH (1977) 11, waar hij een tekst als “ein sinnvolle (d.h. kohärente und konsistente) Abfolge sprachlicher Zeichen zwischen zwei auffälligen Kommunikationsunterbrechungen” beschrijft.

willekeurig achter elkaar geplakte woorden of zelfs zinnen of alinea's vormt een tekst, maar alleen een samenhangend geheel. Een tekst is dus altijd een tekst in zijn geheel.¹⁰⁷

2. Cognitieve linguïstiek, communicatiepolen en tekstlin- guïstiek

De domeinanalyse is voortgekomen uit drie reeds bestaande tekstuele benaderingswijzen, namelijk de cognitieve linguïstiek, de visie dat er in en om een tekst communicatiepolen aanwezig zijn en de tekstlin-
guïstiek.

Belangrijke bijdragen uit deze drie benaderingswijzen zijn gerecipi-
eerd door de domeinanalyse.

Alvorens ik de domeinanalyse zal behandelen, wil ik eerst nader in-
gaan op deze drie benaderingswijzen en de betekenissen daarvan aan-
geven voor de domeinanalyse.

2.1. Cognitieve linguïstiek

2.1.1. De cognitief-linguïstische benaderingswijze

De cognitieve linguïstiek komt voort uit de cognitieve psychologie. Deze richting binnen de psychologie is geïnteresseerd waar zich de in-
formatie die een persoon door middel van bepaalde prikkels toege-
diend wordt, bevindt en hoe hij deze verwerkt.¹⁰⁸ Het gaat daarbij zo-
wel om bijvoorbeeld de concrete plek in de hersenen waar zich infor-
matieopslag en -verwerking afspeelt als ook om het gedrag dat een
persoon op de toegediende informatie vertoont.

Informatie is altijd gesitueerd in een communicatiesysteem. Voor de
cognitieve linguïstiek is dit systeem een tekst. De cognitieve linguï-
stiek is niet gericht op biologische functies of gedragingen die via her-
senonderzoek te situeren zijn, maar op communicatie die door een

¹⁰⁷ WEINRICH (1977) 10.

¹⁰⁸ VAN PETERSEN – BERGSMA (1994) 62. Vergelijk: VAN REES (1982) 1, die in ver-
band met het onderwerp "gesprek" komt tot de volgende begrippen: spreker, taal-
uiting en luisteraar.

tekst geëvoceerd wordt.

Wanneer er sprake is van informatieverwerking, is er ook sprake van een ontvanger die de informatie tot zich neemt. Zodra er sprake is van een ontvanger, is er tevens sprake van een zender en van een boodschap die verzonden wordt.¹⁰⁹ Deze drie begrippen –zender, boodschap en ontvanger– zijn afkomstig uit de narratologie.

2.1.2. De betekenis van de cognitieve linguïstiek voor de domeinanalyse

De domeinanalyse, die onderdeel is van de cognitieve linguïstiek, maakt eveneens gebruik van de begrippen “zender”, “boodschap” en “ontvanger”.

Deze begripsbepaling is voor de domeinanalyse van wezenlijk belang, daar ook in de domeinanalyse er vanuit gegaan wordt dat een tekst primair een vorm van communicatie is.

In de cognitieve linguïstiek is men geïnteresseerd in waar in een tekst zich welke informatie bevindt. In de domeinanalyse worden “vakjes” getekend.

Met behulp van die vakjes kan heel scherp worden aangegeven waar de informatie zit en hoe er toegang tot verkregen kan worden. Zo kan het bijvoorbeeld voorkomen dat er een vakje in een vakje zit; oftewel een *domein* in een *domein*. Om bij dat binnenste domein te komen, moeten er wel meerdere *domeingrenzen* (dat zijn de omlijnningen van de vakjes) overschreden worden. Met behulp van een uittekening in domeinen is derhalve aan te wijzen waar bepaalde informatie zit en hoe men erbij kan komen.

Eigenlijk gaat het in de domeinanalyse om dezelfde vragen als in de cognitieve linguïstiek. De volgende items zijn daar van belang:

- waar bevindt zich de informatie?
- hoe is die informatie toegankelijk?
- waar blijft de informatie?

Wanneer ik deze vragen omzet in domeinanalytische termen, dan kom ik tot de volgende formuleringen:

- in welk domein zit de informatie?
- hoeveel domeingrenzen moeten er gepasseerd worden om bij

¹⁰⁹ Zie: EVERS (1999) 17.

- die informatie te komen?
- komt de door de zender gegeven informatie terug in een domein van de ontvanger?

2.2. Communicatiepolen

2.2.1. De tekstuele benaderingswijze met behulp van communicatiepolen

Een tekst bestaat, zoals ik reeds aangegeven heb, uit tekens, die in een bepaalde richting te lezen zijn. Met deze tekens wordt iets verteld. Wil men van een tekst te weten komen wat er wordt verkondigd in de tekst, door wie en aan wie er wat verkondigd wordt, en waar dat in de tekst plaatsvindt, dan wil men een communicatief beeld krijgen van de tekst. Men wil weten wie de zender, wat de boodschap en wie de ontvanger is.

De opvatting dat er sprake moet zijn van een zender, een boodschap en een ontvanger is ontstaan in de narratologie.

Zoals het woord “narratologie” aangeeft, houdt deze stroming in de linguïstiek zich bezig met verhalende teksten.¹¹⁰ De narratologie heeft zich gerealiseerd dat er in een verhaal niet alleen van alles en nog wat gebeurt, maar dat een verhaal ook een boodschap heeft die door een zender aan een ontvanger overgebracht wordt.

Deze vondst, die men door de analyse van verhalen –en met name door die van sprookjes– heeft verkregen, is in feite geldend voor elke tekst, ook als die niet narratief is. Het feit dat er in een tekst een boodschap wordt gecommuniceerd, afkomstig van een zenderinstantie en gericht aan een ontvangersinstantie, is een observatie die voor alle teksten geldt.

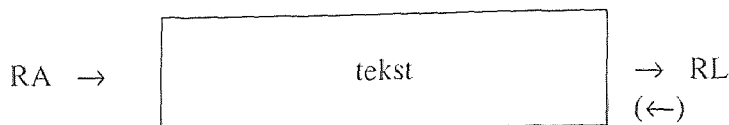
Iedere tekst kent minimaal twee zenders en twee ontvangers; een zender en een ontvanger buiten de tekst, en een zender en ontvanger binnen de tekst.¹¹¹

De communicatiepolen buiten de tekst zijn de auteur en de lezer. De auteur wordt binnen de narratologie de *reële auteur* genoemd en de

¹¹⁰ VAN DIJK (1978) 150.

¹¹¹ Aldus een van de eerst uitgetekende schetsen van de communicatiepolen binnen en buiten de tekst door CHATMAN (1978) 151.

lezer de *reële lezer*. De reële auteur is degene die de tekst heeft geproduceerd. Hij is de zender. De reële lezer is degene die de tekst thans leest. Hij is de ontvanger. Deze communicatiepolen zijn personen van vlees en bloed en zijn derhalve niet gelijk aan de in de tekst aanwezige tekstinstanties.

In dit schema is de RA de reële auteur en de RL de reële lezer. Het in het schema omliggende kader stelt de tekst in zijn geheel voor. De pijlen geven de communicatierichtingen aan.¹¹² De pijl die uitgaat van de reële auteur en naar de tekst wijst, is de zogenaamde “productiepijl”. Het is de pijl die aangeeft dat de auteur “iets” heeft geproduceerd, namelijk een tekst.

De andere pijlen in het schema zijn zogenaamde “receptiepijlen”. Er gaat in ieder geval een pijl van de tekst naar de reële lezer.

Eventueel kan er ook een pijl uitgaan van de reële lezer naar de tekst. Dit hoeft evenwel niet het geval te zijn. Om die reden staat deze pijl tussen haakjes weergegeven. Het is dus een mogelijkheid dat de reële lezer niet alleen ontvanger is van de tekst. Bij de reële lezer is namelijk de situatie denkbaar dat hij “iets” met de tekst gaat doen. In die situatie is de reële lezer geen eindstation in de communicatieve keten waarvan een tekst deel uitmaakt. Hij zou aan de tekst een nieuw interpretatiekader kunnen geven door de tekst vanuit zijn standpunt, in meer of mindere samenspraak met de tekst, een context te verlenen.

De tekstinstanties die altijd in de tekst aanwezig zijn, zijn de *impliciete auteur* (= IA)¹¹³ en de *impliciete lezer* (= IL). Deze in de tekst aanwezige tekstinstanties vallen niet samen met de zender en de ontvanger buiten de tekst.

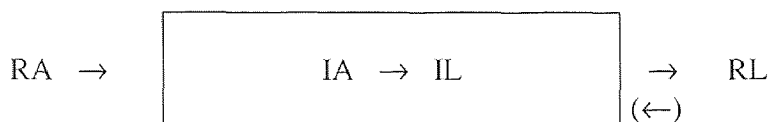
De in de tekst aanwezige zender en ontvanger zijn voor de narratologie belangrijker dan de historisch aanwijsbare, reële auteur en reële

¹¹² Vergelijk het communicatieschema van RIESS (1973).

¹¹³ SANDERS (1994) 2 hanteert de term “narrator”. De uitdrukking “verteller” doet –in tegenstelling tot de term “impliciete auteur”– het vermoeden ontstaan dat deze tekstinstantie alleen in verhalende teksten voor kan komen.

lezer. Lezen is dan ook niet gelijk aan het achterhalen van de mogelijke bedoelingen van een wel of niet meer in leven zijnde schrijver. Daarbij komt, dat voor (heel) oude teksten deze historische persoon veelal toch niet meer traceerbaar is. Lezen is evenmin het achterhalen van de bedoelingen van welke historische nog wel of niet meer naspreekbare lezer. Analoot aan het feit dat de interesse van de exegete niet kan liggen bij de reële auteur, kan zij evenmin gesitueerd worden bij de reële lezer.

De communicatie in de tekst vindt plaats tussen de impliciete auteur en de impliciete lezer.¹¹⁴ De impliciete auteur vervult hier de functie van zender. De ontvanger is de impliciete lezer, dat wil zeggen de in de tekst aanwezig lezer.¹¹⁵

Binnen dit tweede schema geeft de omkadering wederom de tekst weer als één groot domein. Via dit domein staat de impliciete auteur in relatie met de impliciete lezer.

Met de communicatie tussen de impliciete auteur en de impliciete lezer is nog niet alle communicatie in een tekst beschreven. In een tekst kunnen namelijk ook *verhaalfiguren* (= VF)¹¹⁶ voorkomen. De impliciete auteur is de tekstinstantie die bij wijze van spreken verhaalfiguren op het toneel zet.¹¹⁷ Aan hen delegeert hij zijn stem. In principe kan de impliciete auteur een onbepaalde hoeveelheid verhaalfiguren op laten treden. Deze verhaalfiguren zijn op elkaar betrokken.

De binnenste communicatielaag van een tekst wordt dus gevormd

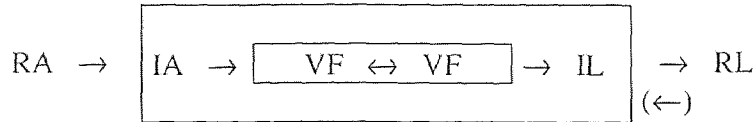
¹¹⁴ DUIJKER – DUDINK – VROON (1981) 215 omschrijven communicatie als “de overdracht van informatie van het ene levende wezen aan het andere”. Volgens deze definitie zou er geen communicatie bestaan tussen in de tekst aanwezige tekstinstanties.

¹¹⁵ Daar deze term ingeburgerd is in de literatuurwetenschappen, blijf ik hem hantieren, ook al kan de impliciete lezer expliciet worden gemaakt door hem rechtstreeks aan te spreken. Dit gebeurt bijvoorbeeld in Joh. 20:31.

¹¹⁶ Ook de term “verhaalfiguren” doet vermoeden dat deze communicatiepolen alleen in verhalen te vinden zijn. Dit is echter niet het geval. Daar de term algemeen is in de tekstexegese, gebruik ik hem hier ook.

¹¹⁷ Het is met name PFISTER (1982) geweest die op het belang van verhaalfiguren heeft gewezen.

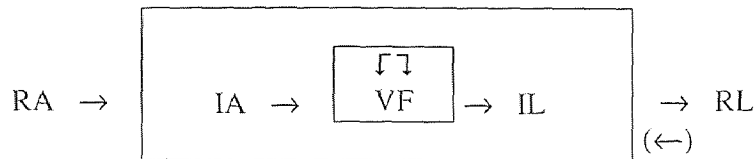
door verhaalfiguren die op elkaar en / of op zichzelf (hetzij positief, hetzij negatief) reageren. In wezen zijn verhaalfiguren zowel zenders als ontvangers. In een schema ziet dit er als volgt uit:

De buitenste omkadering is wederom de tekst in zijn geheel. Het binnenste kader omvat het geheel aan communicatie tussen de verhaalfiguren. De impliciete auteur communiceert met de impliciete lezer via het geheel van wat er zich afspeelt tussen de verhaalfiguren.

De pijl tussen de verhaalfiguren geeft de communicatierichting tussen deze personages weer.

Omdat verhaalfiguren ook op zichzelf kunnen reageren, is er ook bij één verhaalfiguur sprake van een wederkerige communicatie. In het schema hieronder geeft de pijl “om” de verhaalfiguur heen deze communicatie weer.

Via de verhaalfiguren communiceert de impliciete auteur met de impliciete lezer.¹¹⁸

De aard van de tekst is niet van invloed op de genoemde tekstinstan-

¹¹⁸ In principe communiceert een verhaalfiguur niet met de impliciete auteur en kan hij geen gebruik maken van diens teksten. Daar waar dat wel gebeurt, kan dat behoorlijk komisch overkomen. Zie bijvoorbeeld: VANDERSTEEN (2002) 8, de bovenste rij plaatjes:

- plaatje 1: Sidonia roept verschrikt dat Suske en Wiske verdwenen zijn.
- plaatje 2: Lambik vertelt dat Suske en Wiske bij professor Barabas vertoeven.
- plaatje 3: Sidonia vraagt hoe Lambik dit weet. Lambik antwoordt: “Wel, heu... ik heb het gelezen in het kadertje hiernaast!” en wijst vervolgens naar dat kadertje (het laatste plaatje van de bovenste rij).

Verhaalfiguur Lambik verwijst in het derde plaatje, zowel met woorden als met gebaren, naar de tekst van de impliciete auteur. Omdat een dergelijke verwijzing niet tot de standaard communicatiepatronen behoort, werkt zoets op de lachspieren.

ties. De impliciete auteur en de impliciete lezer zijn als communicatiepolen immers altijd in een tekst aanwezig, ongeacht het feit of het gaat om een narratieve of een discursieve tekst.

2.2.2. De betekenis van communicatiepolen voor de domeinanalyse

De domeinanalyse steunt onder andere op het gedachtegoed dat ontstaan is in de narratologie, namelijk dat er communicatiepolen in een tekst zijn.

De hier besproken communicatiepolen (RA, IA, VF, IL, RL) komen terug in de domeinanalyse. De impliciete auteur, de verhaalfiguren en de impliciete lezer worden in de domeinanalyse *domeineigenaren* genoemd.¹¹⁹

2.3. De tekstlinguïstiek

2.3.1. De tekstlinguïstische benaderingswijze

Wanneer een tekst wordt opgevat als een vorm van communicatie, dan is het van belang om te achterhalen wat er gecommuniceerd wordt en wie de communicatiepolen zender en ontvanger zijn. Een zender beoogt immers met zijn tekst iets te bereiken bij een ontvanger.

De tekstlinguïstiek speelt hierbij een voornamelijk rol. Ze omvat de syntaxis, de semantiek en de pragmatiek. Met behulp van deze drie analysefasen kan een tekst gestructureerd worden en kunnen de verbanden die *in* een tekst aanwezig zijn worden aangegeven. Het is daarom wellicht beter om te spreken over de *tekstsyntaxis*, de *tekstsemantiek* en de *tekstpragmatiek*.¹²⁰

Deze drie tekstlinguïstische begrippen zijn tekstgebonden en te onderscheiden, maar niet te scheiden analysefasen.¹²¹ Tekstsyntaxis en tekstsemantiek geven beide structuur aan een tekst. De tekstsyntaxis

¹¹⁹ In paragraaf 3. van dit hoofdstuk kom ik hier nader op terug.

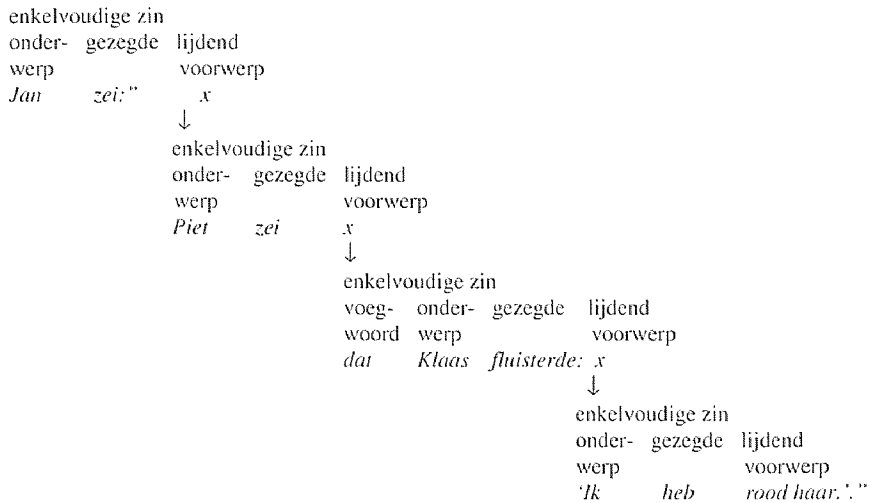
¹²⁰ Zie: VAN WIERINGEN (1995) 291.

¹²¹ Zie: WEINRICH (1977) 28-33.

houdt zich bezig met de *Vorsortierung*¹²² van de tekst; de tekstsemantiek met de *feinere Nachsortierung*.¹²³ Men zou kunnen zeggen dat het bij de tekstsyntaxis om “het skelet” van de tekst gaat en bij de tekstsemantiek om “het vlees en de spieren”.¹²⁴ Binnen het door de tekstsyntaxis opgebouwde kader draagt de tekstsemantiek bij aan de opbouw van de tekst. Zowel de tekstsyntaxis als de tekstsemantiek bepalen het communicatieve verloop van de tekst.¹²⁵

In de tekstsyntaxis wordt er gekeken naar patronen. In de taalkunde is het gebruikelijk de gevonden patronen weer te geven in zogenaamde boomdiagrammen.¹²⁶

De zin *Jan zei: “Piet zei dat Klaas fluisterde: ‘Ik heb rood haar.’.”* kan als volgt in een boomdiagram worden uitgetekend:

Via een dergelijke boomstructuur (of: via een dergelijk skelet) is te zien dat een wat langere zin uit een verzameling patronen bestaat.

Met behulp van kleine en grote boomdiagrammen kunnen allerlei patronen in een (deel van een) zin of in een tekst zichtbaar gemaakt wor-

¹²² WEINRICH (1977) 29-30.

¹²³ WEINRICH (1977) 30.

¹²⁴ VAN WIERINGEN (1995) 291.

¹²⁵ Volgens DUIJKER – DUDINK – VROON (1981) 224-225 gaat het bij een semantische structuur om betekenis, maar beperken ze deze tot de betekenissen van woorden.

¹²⁶ JACKENDOFF (1996) 98-109.

den. De voorbeeldzin *Jan zei: "Piet zei dat Klaas fluisterde: 'Ik heb rood haar.'"* begint met de woorden "Jan zei" en vervolgens staat er weergegeven wat Jan zei. Het onderwerp van dit stukje zin is "Jan" en het gezegde is "zei". Dat wat Jan zei, is het lijdend voorwerp. Het lijdend voorwerp is weer een zin. Deze bestaat uit een onderwerp (Piet), een gezegde (zei) en een lijdend voorwerp. Dat lijdend voorwerp is wederom een zin. Deze is opgebouwd uit een voegwoord (dat), een onderwerp (Klaas), een gezegde (fluisterde) en een lijdend voorwerp. Dat lijdend voorwerp is –nu voor de laatste keer– een zin, en wel een enkelvoudige. Ook deze zin is opgebouwd uit een onderwerp (ik), een gezegde (heb) en een lijdend voorwerp (rood haar). Met behulp van de boomstructuur wordt het helder dat de voorbeeldzin uit een hoofdzin met vervolgens nog drie geledingen bestaat.

Wanneer men zoekt naar de betekenis van een tekst, komt men op het gebied van de tekstsemantiek terecht.¹²⁷ De tekstsemantiek is ingekaderd in de tekstsyntaxis.

Opnieuw kan de voorbeeldzin *Jan zei: "Piet zei dat Klaas fluisterde: 'Ik heb rood haar.'"* dit verhelderen. Deze zin bestaat –zo liet de boomstructuur zien– uit vier geledingen: een hoofdzin met drie bijzinnen. De syntactische structuur is voor elke geleding gelijk. Elke geleding bestaat uit een derde persoon mannelijk enkelvoud onvoltooid verleden tijd.

Binnen diezelfde structuur zijn echter wel verschillende semantiekken waar te nemen. Er wordt namelijk iets "gezegd" en er wordt iets "gefluisterd". "Zeggen" en "fluisteren" zijn twee verschillende woorden, die beide hun eigen betekenissen hebben, ook al behoren zij tot hetzelfde woordveld "informatie overbrengen". De voorbeeldzin laat dus zien dat verschillende semantische begrippen in een zelfde syntactische structuur vervat kunnen zijn.

Op pragmatisch niveau is de zin *Jan zei: "Piet zei dat Klaas fluisterde: 'Ik heb rood haar.'"* ook interessant. Men zou zich kunnen afvragen wat het pragmatisch effect van de voorbeeldzin op de impliciete lezer zou kunnen zijn.

Naar aanleiding van de syntactische analyse kan gesteld worden dat er sprake is van inbeddingen. De communicatie tussen de verhaalfiguren

¹²⁷ JACKENDOFF (1996) 240.

verloopt via een “via-via” systeem. Dat Klaas rood haar heeft, kan de impliciete lezer alleen maar weten via de verhaalfiguren “Jan” en “Piet”. Semantisch gezien wordt er op twee manieren gecommuniceerd. Er wordt iets gezegd, en er wordt iets gefluisterd.

Op grond van deze observaties zou de impliciete lezer zich vervolgens kunnen afvragen of het hebben van rood haar een geheim is. Deze vraag over geheimzinnigheid rond het dragen van een rood kapsel zou het pragmatische effect op de impliciete lezer kunnen zijn.

Vanuit de tekstlinguïstiek is de visie die in de narratologie ontwikkeld is –namelijk dat een verhaal communicatiepolen heeft–, uitgewerkt en ook toepasbaar gemaakt voor niet-verhalende teksten.

Tekstlinguïstisch bestaan er twee soorten teksten: narratieve en discursieve. Beide tekstsoorten weerspiegelen de twee mogelijke communicatieve werelden.

In een narratieve tekst wordt de vertellende wereld weergegeven. Veelal betekent dit een communicatie tussen zender en ontvanger waarin verhaald wordt over derden.

In een discursieve tekst wordt de besprekende wereld weergegeven. Dit houdt in principe een communicatie in tussen zender en ontvanger waarin een betoog gehouden wordt tussen een zender als eerste persoon en een ontvanger als tweede persoon.

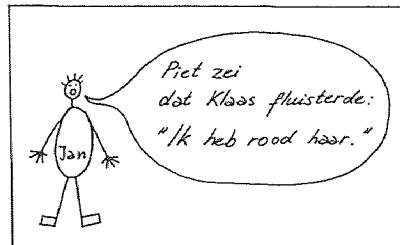
2.3.2. De betekenis van de tekstlinguïstiek voor de domeinanalyse

Zonder de tekstsyntaxis, de tekstsemantiek en de tekstpragmatiek zou de domeinanalyse niet mogelijk zijn. In wezen is de domeinanalyse een hulpmiddel om het pragmatische effect van een tekst helder te krijgen.

In de domeinanalyse worden er “vakjes” getekend. Deze vakjes worden getrokken om zowel de gehele tekst, als om zinnen en zinsdelen die zich in die hele tekst bevinden.

De domeinuittekening is enigszins te vergelijken met het tekenen van een stripverhaal.

De voorbeeldzin *Jan zei: "Piet zei dat Klaas fluisterde: 'Ik heb rood haar.'"* ziet er in een striptekening als volgt uit:

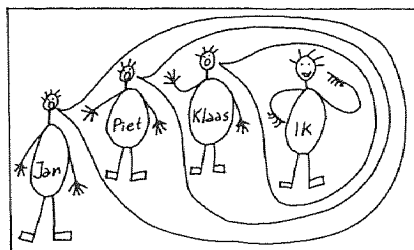

De belijning om stripfiguur "Jan" heen (het rechthoekige kader) is het vakje om de hele tekst. Het tekstwolkje heeft als inhoud de uitspraak van Jan.

Zo'n wolkje wordt in de domeinanalyse een vakje. Voor het tekenen van die vakjes is het wel nodig om iets af te weten van tekstsyntaxis en tekstsemantiek. Het tekenen van die vakjes gaat namelijk verder dan alleen de tekstwolkjes in een stripverhaal.

Zo is met behulp van de tekstsyntaxis duidelijk geworden, dat de voorbeeldzin *Jan zei: "Piet zei dat Klaas fluisterde: 'Ik heb rood haar.'"* uit een bepaalde structuur is opgebouwd. De zin bestaat uit de volgende vier onderdelen: het eerste onderdeel is: *Jan zei*; het tweede onderdeel is: *Piet zei*; het derde onderdeel is: *dat Klaas fluisterde*; en het vierde onderdeel tenslotte is: *Ik heb rood haar*.

Wanneer deze vier onderdelen in tekstwolkjes worden weergegeven ontstaat er de volgende tekening:

Werd via een boomdiagram helder dat de voorbeeldzin bestaat uit een hoofdzin met vervolgens drie afhankelijke bijzinnen, via deze uittekening kan men scherp zien dat die drie bijzinnen drie inbeddingen zijn. De drie tekstwolkjes zijn ingebed in het grote kader dat de gehele tekst omvat. Er is dus sprake van drie inbeddingen in een hoofdzin. Do-

meinanalytisch verwoord: de voorbeeldzin bestaat uit een basisdomein (het rechthoekige kader) met daarin drie ingebedde domeinen (de drie tekstwolkjes). Deze domeinen zijn dus te tekenen op basis van de tekstsyntaxis en de tekstsemantiek.

Vervolgens kan met behulp van de visualisering van een tekst in domeinen beter inzicht verkregen worden in wat er tekstpragmatisch gebeurt. Met behulp van de uittekening van de voorbeeldzin ziet de lezer dat de semantische inhoud "rood haar" ver weg zit. De gefluisterde uitspraak over het rode haar is niet direct voorhanden. De lezer moet een aantal tekstwolkjes doorlopen, of anders geformuleerd: de lezer moet een aantal domeingrenzen passeren om bij de informatie "rood haar" te komen.

Samenvattend zou men kunnen zeggen dat de domeinanalyse op grond van de tekstlinguïstiek een dubbel doel kent. Enerzijds kan men met behulp van de domeinanalyse direct inzichtelijk maken wat er tekstsyntaxisch en tekstsemantisch aan de hand is; anderzijds kan men met behulp van de domeinanalyse het tekstpragmatische element aanscherpen.

3. Domeinanalyse

In de vorige paragrafen ben ik ingegaan op de benaderingswijzen waarop de domeinanalyse is gegrondvest. Tevens heb ik het belang van deze benaderingswijzen voor de domeinanalyse laten zien.

In deze paragraaf wil ik de domeinanalyse¹²⁸ zelf behandelen. Met behulp van de domeinanalyse is het mogelijk de communicatie die in een tekst aanwezig is, te visualiseren. Daarvoor is het noodzakelijk te weten wat een domein is, welke soorten domeinen er zijn, wat een domeinbouwer is, hoe men tot een daadwerkelijke visualisering kan overgaan en welke bijzondere situaties men daarbij tegen kan komen.

¹²⁸ Voor het schrijven van deze paragraaf heb ik me met name laten inspireren door de werken van SANDERS (1994) en VAN WIERINGEN (1998). Ik voeg echter wel nieuwe elementen toe, namelijk: een direct domein (= DD), een indirect domein (= ID), een perspectivische uitdrukking (= PU), een anaforisch domein (= AD), een kataforisch domein (= KD) en een elliptisch domein (= ED). Verder breng ik meerdere verduidelijkingen aan in de visualisering.

3.1. Basisdomein en ingebedde domeinen

De domeinanalyse gaat uit van het idee dat een tekst een domein is. In dat domein kunnen zich “sub-domeinen” bevinden.

Een domein is een afgebakend stuk tekst van een of andere tekstuele instantie die als zender optreedt binnen de communicatie. Een domein behoort dus toe aan een zender en deze zenderinstantie is verantwoordelijk voor zijn domein.

Omdat een domein een *domeineigenaar* heeft, dus toebehoort aan een subject, wordt een domein ook wel een *subjective domain* genoemd.¹²⁹

Het grootst mogelijke domein omvat de gehele tekst. Dat domein heet het *basisdomein*. Dit basisdomein behoort standaard toe aan de impliciete auteur. De tekstinstantie “impliciete auteur” is derhalve de eigenaar van het basisdomein.

Een voorbeeldtekst:

Jan heeft rood haar.

In deze tekst is er sprake van een beschrijving (van de verhaalfiguur Jan) waarvoor de impliciete auteur geheel verantwoordelijk is. Deze tekst is als volgt te visualiseren.

basisdomein van de impliciete auteur

Jan heeft rood haar.

Omdat de eigenaar van het basisdomein altijd de impliciete auteur is, zou ik in het vervolg de aanduiding “van de impliciete auteur” in visualiseringen achterwege kunnen laten. Ik doe dat evenwel niet, omdat het belangrijk is te weten wie de eigenaar is van het basisdomein.¹³⁰

Wel zal ik in visualiseringen in het vervolg de omschrijving “basisdomein van de impliciete auteur” inkorten tot “basisdomein IA”.

In het basisdomein kunnen zich, zoals reeds aangegeven, ook nog andere domeinen voordoen. Deze domeinen zijn altijd ondergeschikt aan het basisdomein. Ze zijn namelijk altijd ingebed in het basisdomein van de impliciete auteur en dus nooit “los” verkrijgbaar.

Zo’n “niet los verkrijgbaar domein” is een door de impliciete auteur

¹²⁹ SANDERS (1994) 14-15.

¹³⁰ In het volgende hoofdstuk zal ik op dit onderwerp terugkomen.

aan een verhaalfiguur geheel of gedeeltelijk gedelegeerde perceptie, visie of gevoelen, waarbij de desbetreffende verhaalfiguur eigenaar is van dat domein.

Een domein is dus die hoeveelheid informatie die toebehoort aan één tekstinstantie. Waar een tekstinstantie verandert, is sprake van een ander domein met een andere domeineigenaar.

Daar een verhaalfiguur dus eigenaar is van het domein dat zich bevindt in het basisdomein, gelden binnen dat domein mogelijkerwijze andere perspectieven dan in het basisdomein. Ook al is het domein van een verhaalfiguur ondergeschikt aan het domein van de impliciete auteur, en daarom linguïstisch afhankelijk van dat domein, toch hoeft de inhoud van het verhaalfiguurdomein niet per definitie samen te vallen met die van het basisdomein.

Deze mogelijke inhoudsverschillen gelden niet alleen voor een domein van een verhaalfiguur ten opzichte van het domein van de impliciete auteur, maar evenzeer voor domeinen van verhaalfiguren onderling. De inhoud van het domein van de ene verhaalfiguur kan totaal verschillend zijn van die van een andere verhaalfiguur. Elke verhaalfiguur is immers verantwoordelijk voor zijn eigen domein.

3.2. Soorten ingebedde domeinen

De mate waarin de impliciete auteur zijn percepties, visies of gevoelens delegeert, bepaalt het karakter van het ingebedde domein.

Op grond daarvan wil ik in eerste instantie vijf soorten ingebedde domeinen onderscheiden.¹³¹

3.2.1. Direct domein

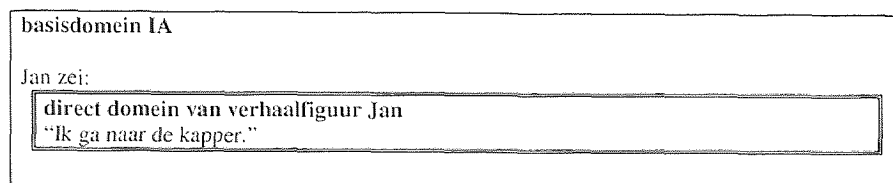
Wanneer een visie volledig is gedelegeerd, noem ik het ingebedde domein een *direct domein*. Hiervan is bijvoorbeeld sprake bij de directe rede.

Een voorbeeldtekst:

Jan zei: "Ik ga naar de kapper."

¹³¹ In paragraaf 3.5.1. van dit hoofdstuk zal ik in verband met specifieke visualiseringsproblemen genoodzaakt zijn nog een zesde soort ingebed domein te bespreken.

Met behulp van een visualisatie kan ik de domeinstructuur van dit voorbeeld als volgt weergeven:

Het enkelvoudig omljnde kader is de gehele tekst en dus het basisdomein. Daarin bevindt zich een *direct domein*. In visualiseringen geef ik een dergelijk domein weer met een tweevoudig omljnd kader. Dit *directe domein* hoort in het voorbeeld toe aan verhaalfiguur "Jan". Om welk soort domein het gaat en van wie het domein is, geef ik weer in "vette" letters. De tekst staat weergegeven in "gewone" letters en kan achter elkaar doorgelezen worden.

In een voorbeeld als dit is het niet storend dat de terminologie "direct domein" voluit geschreven staat. Wanneer echter een lange tekst in domeinen is uitgetekend en elk domein expliciet wordt benoemd, wordt het beeld erg onrustig. Daarom zal ik voor de benaming "direct domein" de afkorting DD gebruiken.

3.2.2. Indirect domein

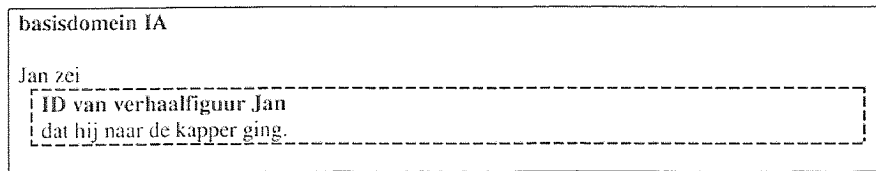
Het delegeren kan ook geschieden via een *indirect domein* (afgekort als ID). Bij deze vormgeving worden de percepties, visies of gevoelens van de impliciete auteur gedeeltelijk overgedragen aan een verhaalfiguur. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de indirecte rede.¹³²

Een voorbeeldtekst:

Jan zei dat hij naar de kapper ging.

De domeinstructuur van deze tekst ziet er als volgt uit:

¹³² Zowel Sanders als van Wieringen benadrukken dat een domeininhoud niet alleen een directe rede behoeft te omvatten. Zie: SANDERS (1994) 66-69 en VAN WIERINGEN (1998) 13.

Omdat de verhaalfiguur zelf niet aan het woord is, is de verteller deels verantwoordelijk voor de inhoud van het domein. Een dergelijk domein noem ik een “indirect domein” en geef ik weer via een onderbroken lijn, om daarmee de minder scherpe domeinafbakening uit te drukken.¹³³

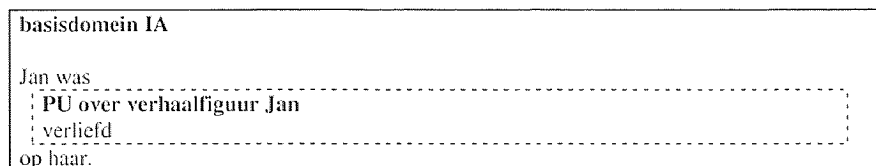
3.2.3. **Perspectivische uitdrukking**

Er bestaat nog een derde mogelijkheid: de verteller blijft in nog grotere mate verantwoordelijk voor de mening, visie, gevoelens, perceptie van een verhaalfiguur door gebruik te maken van een *perspectivische uitdrukking*. Met een perspectivische uitdrukking (= PU) zegt de impliciete auteur iets van wat er in een verhaalfiguur omgaat.

Een voorbeeldtekst:

Jan was verliefd op haar.

De domeinstructuur ziet er als volgt uit:

Omdat de verantwoordelijkheid bij een PU in nog grotere mate bij de impliciete auteur rust dan bij een indirect domein het geval is, geef ik de domeingrenzen een nog opener vormgeving. Bovendien spreek ik van een domein *over* een verhaalfiguur in plaats van *van* een verhaal-

¹³³ Hoewel het onderscheid tussen directe en indirecte domeinen theoretisch inzichtelijk is, zeker waar het gaat om constructies met *verba dicendi*, zal in praktijk blijken dat er bij andersoortige constructies discussiegevallen bestaan.

figuur. Op deze manier wil ik laten zien dat de verantwoordelijkheid primair bij de impliciete auteur gelegen is.

3.2.4. Anaforisch domein

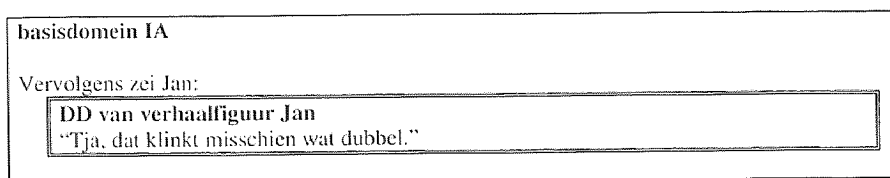
Zeker in spreektaal bestaat de inhoud van een domein nog al eens uit één woord, dat verwijst naar een groter domein.

Een voorbeeldtekst:

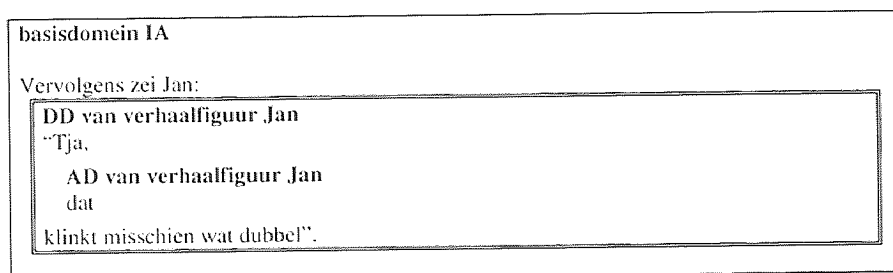
Vervolgens zei Jan: "Tja, dat klinkt misschien wat dubbel."

Jan is de eigenaar van een DD. De woorden die gesproken worden, zijn geheel gedelegeerd aan verhaalfiguur Jan.

Tot zover ziet het voorbeeld er als volgt uit:

Echter, nog niet alles is gezegd over het domein van Jan. In het domein van Jan bevindt zich namelijk een domeinbouwer; het werkwoord "klinken". En wat er klinkt is "dat". Maar wat houdt dat "dat" in? Het woordje "dat" verwijst terug naar iets dat al verteld is. De inhoud van dat reeds vertelde domein wordt echter niet meer herhaald, maar kort samengevat met één woordje. In dit geval met het woordje "dat". Een domein dat bestaat uit zo'n samenvattend woord dat verwijst naar een domein dat reeds geweest is, noem ik een *anaforisch domein* (= AD) en zal ik weergeven met een slingerlijn.

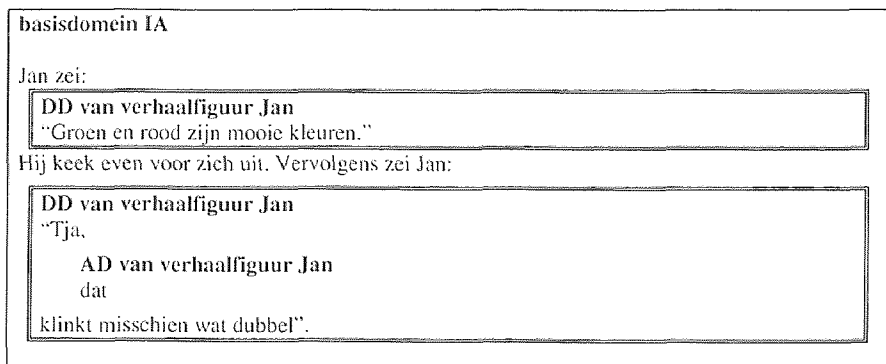

Ik noem een anaforsch domein geen DD, ID of PU, daar het soort domein al staat aangegeven in het domein waarnaar terugverwezen wordt.

De hiervoor gegeven voorbeeldzin zou onderdeel kunnen zijn van de volgende tekst:

Jan zei: "Groen en rood zijn mooie kleuren". Hij keek even voor zich uit. Vervolgens zei Jan: "Tja, dat klinkt misschien wat dubbel".

De hele voorbeeldtekst ziet er in een domeinuittekening als volgt uit:

Het woordje "dat" blijkt terug te verwijzen naar het directe domein van Jan, waarin hij verkondigt dat hij groen en rood mooie kleuren vindt.

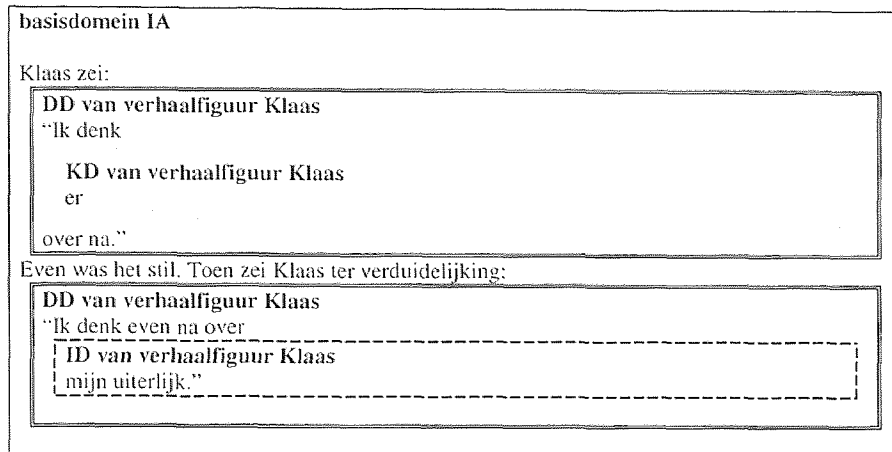
3.2.5. Kataforisch domein

Zoals een samenvattend woord terug kan verwijzen, zo kan zo'n woord ook vooruit wijzen. In dat geval noem ik het domein een *kataforisch domein* (KD). Een kataforisch domein zal ik weergeven met twee slingerlijntjes.

Een voorbeeldtekst:

Klaas zei: "Ik denk er over na." Even was het stil. Toen zei Klaas ter verduidelijking: "Ik denk even na over mijn uiterlijk."

Wanneer dit voorbeeld in domeinen wordt uitgetekend, ziet het er als volgt uit:

Het werkwoord “zei” opent twee keer een domein, en wel in beide gevallen een direct domein. Klaas is de eigenaar van deze directe domeinen.

Ook het werkwoord “nadenken over” komt twee keer voor en is, gelijk het werkwoord “zei”, in beide gevallen een domeinbouwer. In het eerste domein dat door het werkwoord “nadenken over” wordt opgeroepen, staat het woordje “er”. Wat dat “er” inhoudt, is (nog) niet duidelijk, maar blijkt later, en wel uit de inhoud van het tweede domein dat door het werkwoord “nadenken over” wordt opgeroepen. Het woordje “er” blijkt in dit voorbeeld “mijn uiterlijk” te betekenen. Zo verwijst het woordje “er” naar een domein dat nog komen moet. Een dergelijk domein noem ik een kataforisch domein.

Ik noem een kataforisch domein (gelijk ik dat ook niet doe bij een AD) geen DD, ID of PU, daar het soort domein staat aangegeven in het domein waarnaar heen verwezen wordt. In de voorbeeldtekst blijkt het domein waarnaar vooruit verwezen wordt een ID te zijn.

3.3. Inbeddingen in verhaalfiguurdomeinen

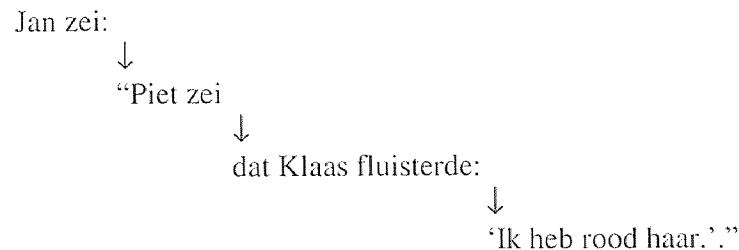
In de vorige voorbeeldtekst bevinden zich in de directe domeinen van verhaalfiguur “Klaas” ingebedde domeinen. In beide gevallen zijn het ingebedde domeinen van hemzelf. Het spreekt echter voor zich dat zich in de verhaalfiguurdomeinen van Klaas domeinen van een andere

verhaalfiguur kunnen bevinden. Uiteraard kunnen zich in die ingebedde domeinen wederom nieuw ingebedde domeinen voordoen, die weer van dezelfde of van weer andere verhaalfiguren zijn. Enzovoort. Men krijgt dan als het ware een soort “Droste-effect”¹³⁴, waarbij een theoretisch eindeloze rij van inbeddingen kan ontstaan.

Om het vorenstaande te verhelderen, wil ik terugkomen op het voorbeeld uit paragraaf 2.3.1. van dit hoofdstuk:

Jan zei: “Piet zei dat Klaas fluisterde: ‘Ik heb rood haar.’.”

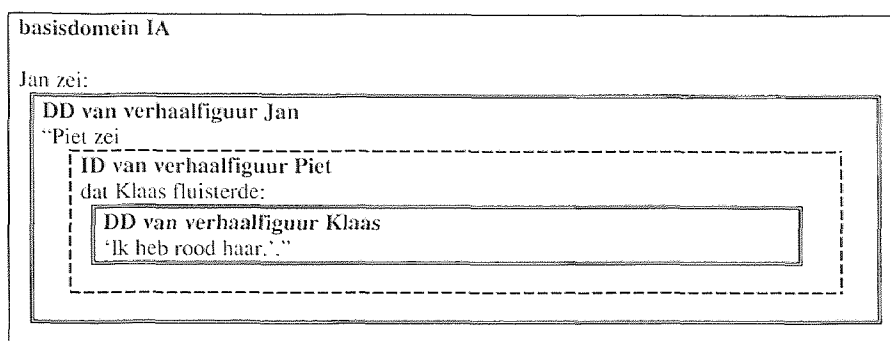
In die paragraaf heb ik de voorbeeldtekst uitgetekend in een boomdiagram. Wanneer ik alle termen uit de diagram even achterwege laat en alleen de zin weergeef in een “kale boomstructuur”, houd ik de volgende visualisering over:

Deze onderdelen heb ik in paragraaf 2.3.2. van dit hoofdstuk tevens uitgetekend in tekstwolkjes, om duidelijk zichtbaar te maken dat de voorbeeldzin niet alleen uit vier delen bestaat, maar tevens dat die vier delen op een bepaalde manier zijn opgebouwd. De voorbeeldzin kent een hoofddeelte –namelijk: Jan zei– met drie inbeddingen.

Voor een domeinanalytische uittekening vervang ik de wolkjes door domeinen. De domeinuittekening ziet er dan als volgt uit:

¹³⁴ Deze term is in gebruik geraakt naar aanleiding van het (overbekende) cacaobusje van het merk *Droste* met daarop een verpleegster die een dienblad vasthoudt met daarop een cacaobusje met een verpleegster die een dienblad vasthoudt met daarop een cacaobusje, enzovoort. Zie voor een dergelijke uitleg ook: TWEEDE KAMER DER STATEN GENERAAL (1999–2000) 15.

De impliciete auteur delegeert in dit voorbeeld zijn perspectief aan verhaalfiguur “Jan”. Verhaalfiguur “Jan” doet dit op zijn beurt aan verhaalfiguur “Piet”. Dit betekent dat de perceptie van verhaalfiguur “Piet” voor de lezer alleen bereikbaar is via de perceptie van verhaalfiguur “Jan”. Verhaalfiguur “Piet” delegeert op zijn beurt zijn perceptie aan verhaalfiguur “Klaas”. Dit houdt weer in dat de lezer alleen via de domeinen van de verhaalfiguren “Jan” en “Piet” op de hoogte kan komen van de perceptie van verhaalfiguur “Klaas”.

Inbedding doet zich dus niet alleen voor bij een verhaalfiguur ten opzichte van de impliciete auteur, maar ook binnen domeinen van verhaalfiguren zelf.

Een domein dat ingebed is in het basisdomein, is voor de impliciete lezer rechtstreeks toegankelijk. Wanneer echter het domein van een verhaalfiguur ingebed is in het domein van een andere verhaalfiguur, is de situatie anders. De impliciete lezer kan in zo’n geval geen rechtstreekse toegang krijgen tot de perceptie van de verhaalfiguur wiens domein is ingebed in het domein van een andere verhaalfiguur. De perceptie van de ene verhaalfiguur is dan alleen toegankelijk via het domein van de andere verhaalfiguur.

Zo is via de domeinanalyse niet alleen te zien wie welke mening verkondigt, maar tevens hoe de impliciete lezer tot welke informatie toegang kan verkrijgen. Binnen deze aanpak is te achterhalen of de perceptie van een bepaalde verhaalfiguur rechtstreeks via het basisdomein van de impliciete auteur toegankelijk is, of alleen via een ingebed domein van een andere verhaalfiguur.

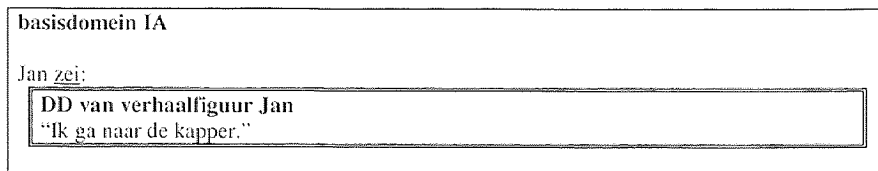
3.4. De domeinbouwer

Ten opzichte van het basisdomein wordt een ingebed domein nog al eens opgeroepen door een *domeinbouwer*. Met behulp van één of meerdere woorden geeft een domeinbouwer aan dat er een perceptie, visie of gevoel staat beschreven dat niet of slechts gedeeltelijk is toe te schrijven aan de impliciete auteur¹³⁵, of bij inbedding aan een verhaalfiguur.

In de regel bestaat een domeinbouwer uit een niet-factieve uitdrukking, die veelal is opgebouwd uit een werkwoordsvervoeging. Niet-factieve uitdrukkingen geven een of andere vorm van perceptie aan. Zo zijn niet-factieve werkwoorden onder andere: *spreken, zwijgen, horen, zien, prijzen, weten, willen* en *dralen*. Maar een domeinbouwer kan even goed bestaan uit een niet-werkwoordelijke woordgroep, zoals: *met de woorden, in gedachten*.

In de voorbeeldtekst *Jan zei: "Ik ga naar de kapper."* is het werkwoord "zeggen" de domeinbouwer.

In de visualisering van de domeinstructuur ziet dat er als volgt uit.

De domeinbouwer zal ik in visualiseringen van de domeinstructuur steeds onderstrepen.

3.5. Specifieke visualiseringen van domeinen

In het algemeen geeft het weergeven van een domeininhoud in de visualisering van de domeinstructuur geen probleem. Evenwel kunnen zich specifieke situaties voordoen.

¹³⁵ SANDERS (1994) 17.

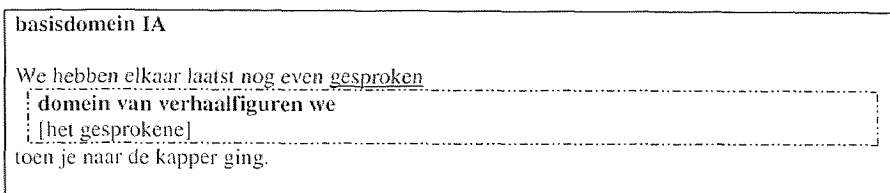
3.5.1. Elliptisch domein

Er doet zich een probleem voor wanneer de inhoud van het domein niet woordelijk in de tekst is opgenomen.

Een voorbeeldtekst: *We hebben elkaar laatst nog even gesproken toen je naar de kapper ging.*

Het werkwoord “spreken” is een niet-factief verbum. Er is daarom wel degelijk sprake van een ingebed domein, hoewel de inhoud van dit domein niet in de tekst vermeld staat. Omdat er sprake is van een domein, zal ik het domein ook weergeven.

De voorbeeldzin komt er uitgetekend als volgt uit te zien:

De tekst tussen vierkante haakjes (de tekst dus in het ingebedde domein) behoort niet tot de tekst van het gesprek. De tekst die dus niet tussen vierkante haakjes staat (en niet in “vette” letters is weergegeven) is de achter elkaar door te lezen tekst.

In feite is hier sprake van een nieuw soort domein. De inhoud van het ingebedde domein is er namelijk niet. In die zin is er geen sprake van een DD, ID, PU, AD of KD.

Omdat de inhoud van het ingebedde domein er niet is, maar in dit voorbeeld voor de verhaalfiguren “we” wel bestaat, noem ik het domein een *elliptisch domein* (= ED). Een ellips is een figuur die door zijn beweging er als het ware iets bijhaalt. Zo wordt er met behulp van een elliptisch domein door een verhaalfiguur verwezen naar een vroeger domein. Dat vroegere domein is in de huidige tekst niet aanwezig, maar wordt wel voorondersteld. Met behulp van een elliptisch domein wordt dus informatie vervangen, door te verwijzen naar de informatie. Een elliptisch domein verwijst naar een tekst die ze zelf niet bevat.

De belijning van een ED zal bestaan uit een regelmatige afwisseling van lange en korte streepjes.

De tekst waarnaar in het ED verwezen wordt, kan evenwel in de voorhanden zijnde tekst zelf aanwezig zijn. Het ED is dan tevens een AD of een KD.

Stel dat het voorbeeld *We hebben elkaar laatst nog even gesproken toen je naar de kapper ging* onderdeel uitmaakt van de volgende uitgebreidere tekst: *We hebben elkaar laatst nog even gesproken toen je naar de kapper ging en toen zei je me al dat je vond dat je er niet zo florissant uitzag*, dan is het domein dat door domeinbouwer “gesproken” wordt opgeroepen in eerste instantie een ED.

Echter, een deel van de inhoud van wat de verhaalfiguren “we” met elkaar hebben besproken, wordt vervolgens in de tekst zelf onthuld. Daarmee wordt het ED tevens een KD.

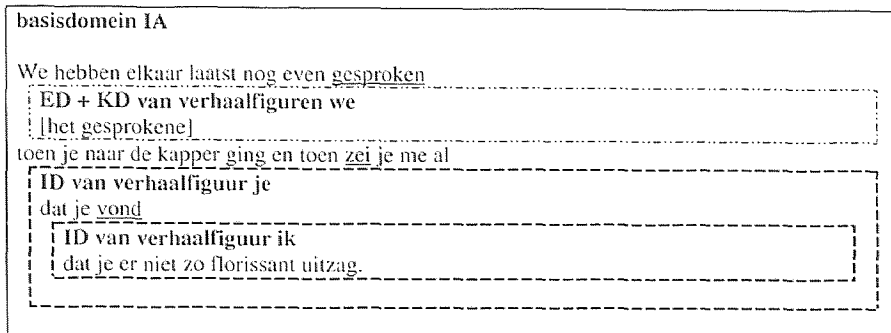
Het gesprokene blijkt (minstens) te gaan over het uiterlijk van de met “je” aangesproken verhaalfiguur. De gehele inhoud van het eerdere gesprek wordt weliswaar niet weergegeven. Twee mensen hebben elkaar gesproken en vervolgens wordt alleen verhaald wat één van beide gesprekspartners heeft gezegd. Het domein is dus niet slechts kataforisch.

In de visualisering zal ik beide domeinbenamingen aangeven. In het voorbeeld is het domein van verhaalfiguren “we” een ED en een KD. Het domein is niet een EKD. Daar waar het domein elliptisch is, is het niet kataforisch; en daar waar het domein kataforisch is, is het niet elliptisch.

Als het gaat om de belijning kies ik voor de belijning van een ED. Deze belijning komt het eerst in aanmerking, daar het ED dat onder nog een categorie valt in eerste instantie elliptisch is.

Overigens weet de lezer bij het lezen van het ED uit de voorbeeldtekst nog niet dat er iets van de domeininhoud onthuld gaat worden. Dat merkt hij pas later. Dan weet de lezer ook in welke mate het domein van de verhaalfiguren “we” elliptisch is. Het domein uit de voorbeeldtekst dat zowel een ED als een KD is, zal dus de belijning krijgen van een ED.

De domeinuittekening van de uitgebreidere voorbeeldtekst ziet er dus als volgt uit:

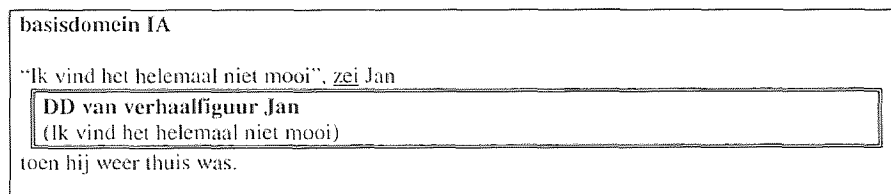
3.5.2. Domeininhoud vóór de domeinbouwer

Een ander visualiseringprobleem doet zich voor, wanneer de inhoud van een domein vóór de domeinbouwer vermeld staat. In de voorbeelden die ik tot nu toe heb gegeven, staat eerst de domeinbouwer vermeld en vervolgens de tekst die door de domeinbouwer opgeroepen wordt. Echter, het kan ook zijn dat eerst de inhoud van het domein ter sprake komt en dat vervolgens pas de domeinbouwer genoemd wordt.

Een voorbeeld:

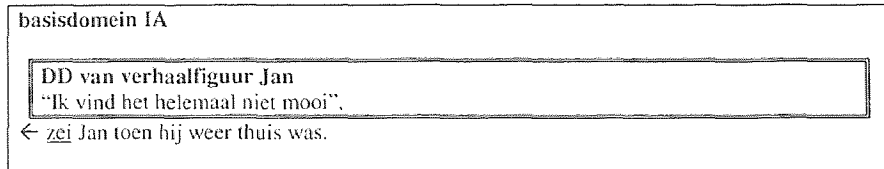
“Ik vind het helemaal niet mooi”, zei Jan toen hij weer thuis was.

Het wordt erg verwarrend om de inhoud van het domein in een visualisering nog eens achter de domeinbouwer te herhalen. Het zou er dan bijvoorbeeld zo uit komen te zien.

Wanneer er veel tekst vóór de domeinbouwer staat, zou veel tekst herhaald moeten worden. Dat maakt het lezen van de uitgetekende tekst niet eenvoudig en het beeld wordt nogal druk. In het vervolg zal ik daarom een pijltje bij de domeinbouwer zetten. Het pijltje verwijst

naar het domein dat het oproept of opgeroepen heeft.
In het zojuist aangegeven voorbeeld staat eerst het domein uitgetekend en vervolgens het pijltje naar links en dan de domeinbouwer.

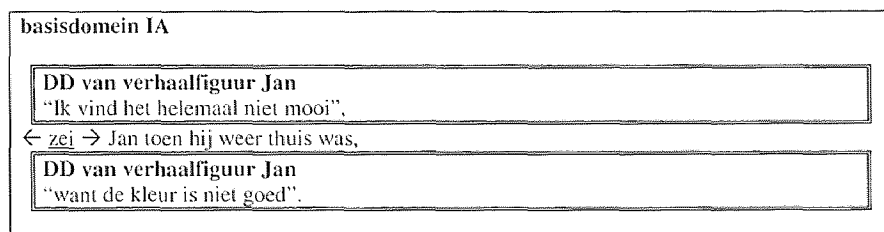
Een pijltje naar links geeft aan dat het opgeroepen domein vóór de domeinbouwer staat; een pijltje naar rechts geeft aan dat het opgeroepen domein verschijnt ná de domeinbouwer.

Het kan echter ook gebeuren dat er zowel een pijltje naar links als naar rechts noodzakelijk is. Met behulp van de volgende voorbeeldtekst zal deze noodzaak duidelijk worden.

Een voorbeeldtekst:

“Ik vind het helemaal niet mooi”, zei Jan toen hij weer thuis was, “want de kleur is niet goed”.

Het werkwoord zeggen is in dit voorbeeld zowel de domeinbouwer voor het eerste gedeelte (“ik vind het helemaal niet mooi”) van de uitspraak van Jan, als van het tweede gedeelte (“want de kleur is niet goed”). Uitgetekend ziet het voorbeeld er als volgt uit:

3.6. Verschuivingen

Binnen een domein kunnen zich twee soorten verschuivingen voordoen. De domeineigenaar kan wisselen tussen de twee mogelijke tek-

stuele werelden, namelijk de narratieve wereld en de discursieve wereld. Een dergelijke verschuiving wordt ook wel een *oriëntatie-verschuiving* genoemd.¹³⁶

Ook kan een domeineigenaar wisselen van toegesprokene (= ontvanger) binnen een zelfde domein. Deze wisseling kan aangeduid worden met de term *spreekrichting-verschuiving*.¹³⁷

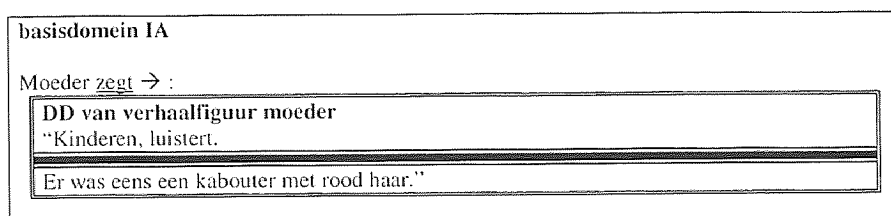
3.6.1. Oriëntatie-verschuiving

In een domein kan er een verschuiving plaatsvinden van een discursieve naar een narratieve wereld en andersom. Deze wisseling geef ik weer met een drievoudige lijn, waarvan de middelste dik is.

Een voorbeeldtekst:

Moeder zegt: "Kinderen, luistert. Er was eens een kabouter met rood haar."

Als ik deze zin uitteken in de domeinstructuur, dan ziet hij er als volgt uit.

In dit voorbeeld bevindt zich in het basisdomein van de impliciete auteur een ingebed domein van verhaalfiguur "moeder".

In het ingebedde domein gaat verhaalfiguur "moeder" over van de ene soort naar de andere soort tekstuele wereld. De tekst *Kinderen, luistert* is een discursieve tekst, terwijl het tekstgedeelte *Er was eens een kabouter met rood haar* een narratieve tekst is. Met behulp van een dikke drievoudige lijn is de verschuiving van de ene wereld naar de andere gevisualiseerd.

¹³⁶ Zie de term *orientation-shift* bij VAN WIERINGEN (1998) 19-20.

¹³⁷ Zie de term *direction-shift* bij VAN WIERINGEN (1998) 17-18.

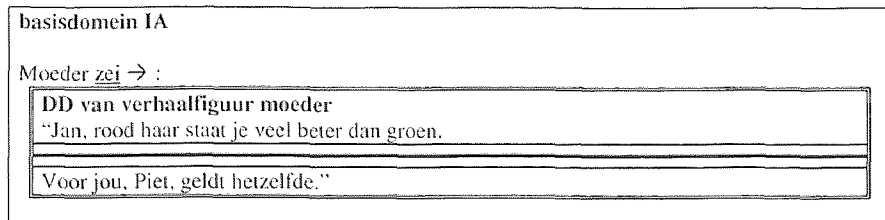
3.6.2. Spreekrichting-verschuiving

In een domein kan er een verschuiving plaatsvinden van de ene toesprokene naar de andere toesprokene. Deze wisseling geef ik weer met een drievoudige lijn.

Een voorbeeldtekst:

Moeder zei: "Jan, rood haar staat je veel beter dan groen. Voor jou, Piet, geldt hetzelfde."

Een dergelijke veranderingsmogelijkheid ziet er in de domeinstructuur als volgt uit.

In dit voorbeeld bevindt zich in het basisdomein van de verteller een ingebed domein van verhaalfiguur "moeder". In dit ingebedde domein richt verhaalfiguur "moeder" zich eerst tot verhaalfiguur "Jan" en vervolgens, zonder terugkoppeling naar het basisdomein, tot verhaalfiguur "Piet".

Wanneer er evenwel wel een terugkoppeling zou zijn naar het basisdomein, dan zou er geen sprake zijn van een spreekrichting-verschuiving.

De voorbeeldtekst zou dan bijvoorbeeld kunnen luiden:

Moeder zei: "Jan, rood haar staat je veel beter dan groen." Vervolgens zei moeder: "Voor jou, Piet, geldt hetzelfde".

In het basisdomein bevinden zich in dit voorbeeld twee domeinen die beide van verhaalfiguur "moeder" zijn en beide door domeinbouwer "zei" worden opgeroepen.

basisdomein IA
Moeder <u>zei</u> → :
DD van verhaalfiguur moeder "Jan, rood haar staat je veel beter dan groen."
Vervolgens <u>zei</u> → moeder:
DD van verhaalfiguur Jan "Voor jou, Piet, geldt hetzelfde."

Door terugkoppeling naar het basisdomein is de spreekrichting-verschuiving komen te vervallen.

hoofdstuk III

RECEPTIE VAN DE DOMEINANALYSE VOOR HET PASTORAAL GESPREK

In de vorige hoofdstukken heb ik twee belangrijke onderwerpen beschreven. Eerst ben ik nagegaan wat een pastoraal gesprek is en vervolgens heb ik gekeken naar de domeinanalyse. In dit hoofdstuk wil ik deze twee onderwerpen, de pastoraaltheologische en de literaire thematiek, aan elkaar verbinden.¹³⁸

Nadat ik uiteengezet heb waarom ik een receptie van de literaire domeinanalyse voor het pastoraal gesprek voorsta (paragraaf 1.), zal ik de domeinanalytische elementen die dit instrument rijk is, proberen te koppelen aan het pastoraal gesprek (paragraaf 2.).

Eerst zal ik ingaan op het onderwerp “domeinen” (paragraaf 2.1.). Daarna zal ik in de volgende subparagraaf aandacht besteden aan de domeineigenaren (paragraaf 2.2.).

Voor een literaire tekst bestaat deze groep eigenaren uit verhaalfiguren (zij zijn immers de bezitters van de ingebedde domeinen) en de eigenaar van het overkoepelende domein: de impliciete auteur.

Bij de overname van de literaire domeinanalyse zal ik nagaan of het pastoraal gesprek ook deze domeineneigenaren kent. Onderliggende geloofsbeelden van de pastor en de invloeden die dergelijke beelden kunnen hebben bij het voeren van een individueel pastoraal gesprek zullen daarbij nader worden besproken.

Vervolgens zullen de impliciete lezer (paragraaf 2.3.), de reële auteur en de reële lezer (paragraaf 2.4.) de revue passeren.

Tot slot zal ik de bijzondere positie van de analyticus beschrijven (paragraaf 2.5.).

¹³⁸ NAUER (2001) onderscheidt in haar compendium diverse “zielzorgconcepten”. Aan deze concepten zou de categorie toegevoegd kunnen worden, die de nadruk legt op het theologisch-tekstuele aspect.

1. Tekst versus gesprek

De domeinanalyse is in de oudtestamentische exegese bijzonder vruchtbaar gebleken om teksten te analyseren.¹³⁹ Overgangen tussen verschillende vormen van uitdrukkingswijzen en de wisseling van degenen die in de tekst “aan het woord” zijn, kunnen met de domeinanalyse adequaat worden aangetoond. Tevens is het mogelijk verschuivingen in een en hetzelfde domein zichtbaar te maken.

Deze voordelen lijken mij niet alleen van toepassing op geschreven teksten, maar evenzeer op het gesproken woord, daar op het eerste gezicht een geschreven tekst en een gesproken tekst, een gesprek genoemd, bijzonder veel op elkaar lijken.

Verhaalfiguren in een geschreven tekst hebben hun eigen mening, maar sprekers in levenden lijve evenzeer. Analoog aan de communicatie tussen verhaalfiguren, kan de communicatie tussen mensen worden beschouwd, ook in het pastoraat.

De communicatieve werkelijkheid van een geschreven tekst en van een gesprek, gelijken, minstens primair, op elkaar. In beide werkelijkheden gaat het immers over zich tot elkaar verhoudende “zenders” en “ontvangers”. Zoals verhaalfiguren op elkaar reageren en er allerlei ideeën op na houden, zo kunnen ook mensen in een gesprek op elkaar reageren en van zich laten horen door hun visies te verwoorden. Mensen hebben allerlei meningen, over allerlei onderwerpen. Deze meningen, ideeën of reacties zijn als het ware eigendom van een individu of van een groep.

Zoals een mening van een verhaalfiguur de inhoud vormt van een domein, zo vormt, analoog hieraan, de mening van een persoon in levenden lijve de inhoud van een domein. Ook de visie van de pastor is te beschouwen als een domein. Daarmee is de pastor in het gesprek (gelijk een verhaalfiguur in de geschreven tekst) eigenaar van zijn eigen domein. Dat domein kan daarom ook wel “sprekersdomein” genoemd worden. De pastor, een van de gesprekspartners van het individuele pastoraal gesprek, is de eigenaar van zijn eigen sprekersdomein.

Ditzelfde geldt uiteraard ook voor de pastorant. Ook hij is de eigenaar van zijn eigen domein. De meningen, visies, overtuigingen (enz.) die hij in het pastoraal gesprek aan zijn gesprekspartner kenbaar maakt, vormen de inhoud van zijn sprekersdomein.

¹³⁹ Zie bijvoorbeeld: VAN WIERINGEN (1998).

Dat geschreven en gesproken teksten op elkaar lijken, heeft tevens te maken met het feit dat communicatie niet voorbehouden is aan alleen op schrift gestelde werkelijkheden. Zij komt vanzelfsprekend ook voor in andere werkelijkheden, omdat het in communicatie gaat om informatieoverdracht.¹⁴⁰ Er wordt “iets” overgedragen, namelijk een boodschap. Deze boodschap wordt overgedragen van degene die de boodschap geeft, een zender, aan degene die de boodschap krijgt, een ontvanger. Communicatie is aldus informatieoverdracht van een zender naar een ontvanger. Deze overdracht kan zowel schriftelijk als mondeling plaatsvinden.

2. Overname van de domeinanalytische elementen

Bij de overname van de domeinanalyse zoals deze wordt toegepast op geschreven teksten naar het gesprek, zullen de diverse elementen van de literaire methode opnieuw bekeken moeten worden.

Allereerst wil ik ingaan op de domeinen. Zowel het basisdomein, als de in het basisdomein ingebedde andere domeinen komen daarbij aan bod. Vervolgens wil ik de domeineigenaren van deze domeinen (namelijk de impliciete auteur en de verhaalfiguren) gaan behandelen. Daarna wil ik aandacht besteden aan de impliciete lezer, de reële auteur en de reële lezer.

Als een soort van toegift wil ik in de laatste paragraaf van dit hoofdstuk ingaan op de positie van de analyticus.

2.1. Het basisdomein en de ingebedde domeinen

In het vorige hoofdstuk heb ik reeds duidelijk gemaakt dat uit de domeinanalyse, zoals deze methode op teksten wordt toegepast, is gebleken dat elke tekst in zijn geheel als basisdomein te beschouwen is. Voor een geschreven tekst geldt dus dat de tekst in zijn geheel het basisdomein vormt. Het grootst mogelijke domein omvat de gehele

¹⁴⁰ Zoals in het vorige hoofdstuk reeds aangegeven, omschrijven DUIJKER – DUDINK – VROON (1981) 215 communicatie als een vorm van informatieoverdracht, die juist plaatsvindt tussen levende wezens, namelijk tussen mensen en dieren. Deze informatieoverdracht kan plaatsvinden tussen soortgenoten onderling en tussen individuen van verschillende soorten.

tekst. Het afgebakende gedeelte dat men tekst noemt, is van zijn eerste tot zijn laatste schriftelijke teken het basisdomein.

Bij de receptie van de literaire domeinanalyse voor het gesprek is het logisch om te concluderen dat, zoals een tekst in zijn geheel het basisdomein vormt, het gesprek in zijn geheel dit ook doet. Alles wat de gesprekspartners zeggen, doen en gebaren, zeggen, doen en gebaren ze in het basisdomein. Het grootste domein omvat het gesprek in zijn geheel met alle woordelijke en non-verbale elementen van de gesprekspartners. Het individuele pastoraal gesprek in zijn geheel vormt dus het basisdomein.

Binnen het basisdomein dat een geschreven tekst is, kunnen zich domeinen bevinden. Deze domeinen zijn altijd ingebedde domeinen en wel ingebed in het basisdomein. In wezen zijn alle andere domeinen dan het basisdomein "subdomeinen".

De consequentie die hieruit volgt voor de receptie van de literaire domeinanalyse voor een gesprek is, dat in het basisdomein, dat het gesprek is, ook ingebedde domeinen voorkomen. Zoals in het basisdomein "geschreven tekst" domeinen zijn ingebed, zo zijn ook in het basisdomein "gesprek" domeinen ingebed.

Nu lijken bij de overname van de domeinanalytische elementen "basisdomein" en "ingebedde domeinen" vanuit de literaire methode, een geschreven tekst en een gesprek misschien helemaal identiek te zijn. Beide immers zijn uit de elementen "basisdomein" en "ingebedde domeinen" opgebouwd.

Toch zijn er duidelijk verschillen. Deze verschillen hebben te maken met het feit dat een geschreven tekst een ander genre is dan het genre "gesprek".¹⁴¹ De verschillen hebben betrekking op zowel het basisdomein als op de ingebedde domeinen. Eerst zal ik ingaan op het verschil tussen het basisdomein "gesprek" in vergelijking met het basisdomein "geschreven tekst". Vervolgens zal ik het verschil bekijken tussen de ingebedde domeinen van het basisdomein "gesprek" in vergelijking met het basisdomein "geschreven tekst".

Het basisdomein "gesprek" is, in tegenstelling tot het basisdomein

¹⁴¹ VAN DER DUINEN (1977) heeft in zijn boek diverse brieven opgenomen. Met deze brieven beoogt de auteur een "aanzet te geven tot pastoraal gesprek" (zie de ondertitel van het boek). De brieven (hoezeer ze misschien ook op een gesprek lijken) zijn geen gesprek en behoren niet tot dit genre, maar vallen onder het genre "geschreven tekst". Zie ook: SMELIK (1949) 6, die een duidelijk onderscheid maakt tussen een brief en een gesprek.

“geschreven tekst”, alleen gevuld met ingebedde domeinen. Alles wat er wordt gezegd en gedaan bevindt zich in die ingebedde domeinen. Wat in een gesprek het zichtbare (bijvoorbeeld: de pastor steekt zijn hand uit) en het hoorbare (bijvoorbeeld: vervolgens neemt de pastor het woord) aan informatie levert, staat in een literaire tekst beschreven. Die geschreven informatie behoort in een geschreven tekst tot het basisdomein. Zoals op de band de stem van de pastor te horen is, en men dus weet wie er spreekt, zo moet op schrift staan “toen zei de pastor”. Het basisdomein “geschreven tekst” is derhalve gevuld met dergelijke teksten, terwijl het basisdomein “gesprek” gevuld is met alleen ingebedde domeinen. Verder is het basisdomein “gesprek” helemaal leeg. Teksten als “en toen zei de pastor” en “de pastorant antwoordde” ontbreken bij gesproken tekst in het overkoepelende domein. De teksten van de ingebedde domeinen zijn de enige teksten waarmee het basisdomein is gevuld.

Met het gegeven dat het basisdomein “gesprek” geen teksten kent als “en toen fluisterde de pastorant” en “de pastor reageerde daarop met de woorden”, is niet gesteld dat er informatie ontbreekt in het basisdomein “gesprek”. De informatie van wie er aan het woord is en op welke wijze, wordt gegeven in de in het basisdomein ingebedde domeinen.

De in het basisdomein “gesprek” ingebedde domeinen zijn de sprekersdomeinen van de gesprekspartners. Deze sprekersdomeinen zijn directe domeinen. De sprekers immers zijn aan het woord. Hier ligt een verschil met het basisdomein “geschreven tekst”. Dat basisdomein kan gevuld zijn met allerlei soorten domeinen. Directe domeinen, indirecte domeinen, perspectivische uitdrukkingen, anaforische domeinen, kataforische domeinen en elliptische domeinen kunnen allen onderdeel zijn van het basisdomein “geschreven tekst”. Al deze domeinen kunnen rechtstreeks in het basisdomein dat de literaire tekst is, zijn ingebed.

Voor het basisdomein “gesprek” geldt dat ook dit basisdomein alle soorten domeinen kan bevatten, maar niet rechtstreeks. De verschillende domeinen zullen altijd ingebed zijn in een gesprekspartnerdomein. Het basisdomein “gesprek” immers is alleen met deze sprekersdomeinen gevuld. Voor de rest is het basisdomein “gesprek” leeg. Men zou op grond van het feit dat het basisdomein “gesprek” alleen gevuld is met de sprekersdomeinen kunnen beweren dat het basisdomein voor het genre “gesprek” alleen maar een kader is en verder niets

om het lijf heeft. Van dat kader moet dan echter wel gesteld worden, dat, indien dat er niet zou zijn, er ook geen gesprek zou zijn. Voor mijn theorie is een basisdomein dus wel degelijk noodzakelijk. Het basisdomein “gesprek” is derhalve een noodzakelijke mogelijkheidsvoorwaarde om subdomeinen bij elkaar te houden. Men zou het basisdomein “gesprek” ook wel een hermeneutisch postulaat kunnen noemen.

Voor dit noodzakelijke basisdomein geldt: als we dat niet hebben, hebben we niets. Waar geen basisdomein “gesprek” is, kunnen ook geen ingebedde sprekersdomeinen zijn. Losse domeinen bestaan immers niet. Zij kunnen alleen zijn ingebed in het basisdomein. Met deze ingebedde domeinen is het basisdomein “gesprek” gevuld, of beter: wordt tijdens het gesprek dat pastor en pastorant met elkaar voeren het basisdomein gevuld.

Aan het begin van een gesprek is het basisdomein namelijk nog onopgevuld met subdomeinen. Het basisdomein is aan het begin van het gesprek als het ware vertrekdomen dat nog ingevuld moet worden. Het basisdomein is ook het gemeenschappelijke. Waar namelijk niets gemeenschappelijks te delen is, is geen wederzijdse communicatie mogelijk. Er moet een mogelijkheid zijn om met elkaar in contact te treden, wil men samen kunnen communiceren.

Het basisdomein moet nog gevuld gaan worden met ingebedde domeinen. Ook hier onderscheidt het basisdomein “gesprek” zich wezenlijk van het basisdomein “geschreven tekst”. De vraag is wie al deze domeinen tot stand brengt. Wie is de eigenaar van het basisdomein en wie van de ingebedde domeinen?

2.2. De domeineigenaren

In een geschreven tekst is de basisdomeineigenaar “de impliciete auteur” en zijn de eigenaren van de in dat grote domein ingebedde domeinen “de verhaalfiguren”.

Voor een geschreven tekst is het duidelijk wie de domeineigenaren zijn. Maar hoe zit dat met een gesprek? Wie bezitten de ingebedde domeinen in het basisdomein dat het gesprek is? En wie is de eigenaar van het basisdomein zelf?

2.2.1. Verhaalfiguren versus gesprekspartners

De in een geschreven tekst aanwezige personages, de verhaalfiguren dus, zijn de eigenaren van de domeinen die zijn ingebed in het basisdomein. Deze personages wil ik in de overname van de literaire domeinanalyse naar het gesprek vergelijkbaar stellen met sprekers van vlees en bloed.

De communicatie tussen verhaalfiguren is analoog aan die tussen mensen. Zoals een verhaalfiguur eigenaar is van zijn domein, zo is ook een spreker eigenaar van zijn domein. Daarmee zijn in het pastoraat pastor en pastorant in het gesprek dat zij met elkaar voeren, domeineigenaren en bezitten zij beiden hun eigen domeinen; hun eigen sprekersdomeinen. Deze domeinen zijn ingebed in het grote basisdomein dat het gesprek is. En deze domeinen zijn (afgezien van een aantal voorgegevens, zoals het feit dat de pastor pastor is en de pastorant pastorant) aan het begin van het gesprek nog leeg. Zowel de pastor als de pastorant vertrekken vanuit een kaal domein ingebed in het basisdomein dat met deze sprekersdomeinen gevuld gaat worden.¹⁴²

De analogie tussen “de verhaalfiguren” en “de gesprekspartners” gaat echter niet geheel op. In een geschreven tekst worden de verhaalfiguren geïnstalleerd. In een gesprek worden de gesprekspartners dat niet. Zij worden niet geïnstalleerd, maar zij nemen (of hebben) zelf het initiatief om met elkaar in gesprek te gaan en te blijven.¹⁴³ Zowel van de pastor als van de pastorant kan het initiatief uitgaan om met de ander in gesprek te treden.

2.2.2. De basisdomeineigenaar

De eigenaar van het basisdomein in de literaire domeinanalyse is de impliciete auteur. Hij is degene die de verhaalfiguren op laat treden. Voor de domeinanalyse toegepast op het genre “gesprek” in vergelijking met de domeinanalyse voor het genre “geschreven tekst” doet zich nu de vraag voor wie de eigenaar is van het basisdomein.

Voor de beantwoording van deze vraag verwijs ik terug naar de con-

¹⁴² Zie: GOEDHART (1971) 23, die het gesprek een bouwwerk noemt, waar “je samen aan werkt”. Zie ook: EVERS (1999) 22.

¹⁴³ EVERS (1999) 5.6 beschrijft dat mensen op eigen kracht en gericht deelnemen aan een gesprek.

statering dat het basisdomein “gesprek” alleen gevuld is met ingebedde domeinen en verder leeg is. Dit beeld van een basisdomein dat alleen gevuld is met ingebedde domeinen (die de domeinen zijn van de gesprekspartners) zit vast aan het genre “gesprek”. Dit beeld is de visualisatie van dit genre.

Het genre “geschreven tekst” kent een ander beeld, namelijk een basisdomein dat gevuld is met zowel ingebedde domeinen als met teksten om die ingebedde domeinen heen.

Met dat al moet vervolgens gesteld worden dat het genre “gesprek” geen impliciete auteur kent zoals het genre “geschreven tekst” die kent. De pastor en de pastorant die met elkaar in gesprek treden, worden niet op het toneel gezet door de impliciete auteur, zoals de verhaalfiguren in een geschreven tekst dat worden. De pastor en de pastorant nemen zelf het initiatief om met elkaar in gesprek te gaan. Zij maken het gesprek en zijn niet afhankelijk van een basisdomeineigenaar.

Het basisdomein “gesprek” is open en moet nog gevuld gaan worden. Degenen die met elkaar een gesprek aangaan, zijn degenen die hun sprekersdomeinen gaan vullen en daarmee ook het basisdomein. Zij vullen de domeinen. Zij vinden het verhaal.

Het verhaal ligt niet vast. Het verhaal is open en moet gevonden worden. In een gesprek, en dus ook in een individueel pastoraal gesprek, wordt samen iets tot stand gebracht. Een literaire tekst is voorgegeven materiaal, doch een gesprek wordt opgebouwd. De pastor en de pastorant bouwen aan hun domeinen. Al pratende en doende worden de in het basisdomein ingebedde domeinen van de gesprekspartners door de gesprekspartners zelf gevormd.

Hier vind ik het grote verschil tussen een voorhanden zijnde literaire tekst en een gesprekssituatie, die nog niemands tekst is. Hier stuit ik ook op de grenzen van de mogelijke overeenkomsten tussen de domeinanalyse voor het genre “geschreven tekst” en de domeinanalyse voor het genre “gesprek”. In de literatuur is er een alwetende impliciete auteur die als regisseur alles stuurt. In een gesprek is het basisdomein open en zal dat domein door de gesprekspartners samen worden ingevuld met hun eigen ingebedde domeinen; met hun sprekersdomeinen.

Hiermee ontstaat echter wel een nieuw probleem. De impliciete auteur is namelijk geen functieloze tekstinstantie. Hij is degene die de verhaalfiguren “ergens” wil krijgen. Waar dat “ergens” is en of zij daar-

voor een verandering zouden moeten ondergaan, kan met behulp van de domeinanalyse worden nagetrokken. De functies die de impliciete auteur heeft, zijn dus gericht naar diverse tekstinstanties, waaronder de verhaalfiguren. In ieder geval geldt dat er de mogelijkheid tot domeinverandering voor de verhaalfiguren aanwezig is. Hoe zit dat nu met de gesprekspartners? Hebben zij geen impliciete auteur nodig om de mogelijkheid tot domeinverandering open te houden?

Om deze mogelijkheid open te houden, is voor de pastor en de pastoraal inderdaad geen impliciete auteur voor het geheel nodig.¹⁴⁴ Wel zijn zij voor hun eigen sprekersdomein hun eigen impliciete auteur en consequenterwijze (hopelijk) ook hun eigen en ieders impliciete lezer.

2.2.3. Van genre-fout naar machtspositie

Wie toch uitgaat van een basisdomeineigenaar voor het genre “gesprek” maakt in wezen een genre-fout. Hij stelt namelijk het genre “gesprek” gelijk aan het genre “geschreven tekst”.

De vraag wie de domeineigenaar is van het basisdomein “gesprek”, is ontstaan vanuit het model dat de literaire domeinanalyse met zich meebrengt. De genreverschillen tussen een geschreven tekst en een gesprek mogen bij de beantwoording van deze vraag echter niet uit het oog worden verloren.

Wie ze toch uit het oog verliest en daardoor uitgaat van een impliciete auteur voor het genre “gesprek”, loopt op grond daarvan het risico dat het gesprek niet (in zijn geheel) zal slagen. Wie namelijk zal dan de bezitter zijn van het basisdomein? De pastor? Of de pastoraal? Of nog iemand anders?

Degene die het basisdomein “gesprek” bezit, heeft in ieder geval een belangrijker domein dan degene die dat domein niet bezit. Er zal een connectie gaan ontstaan met macht. Want hoe dan ook, de impliciete auteur heeft een machtspositie. Als bijvoorbeeld de pastor de impliciete auteur is van het individuele pastoraal gesprek, heeft hij de machtspositie in handen en is de pastoraal aan hem ondergeschikt. Het domein van de pastor immers is het alles omvattende domein en daarmee het belangrijkste domein. Het domein van de pastoraal is in deze situatie ondergeschikt gemaakt aan het domein van de pastor.

¹⁴⁴ Op de mogelijkheid tot domeinverandering zal ik in hoofdstuk 8 terug komen.

Daar de genre-fout van een te lang volgehouden geschreven-tekst-analogie voor het genre “gesprek” in de pastorale praktijk voorkomt, zal ik hier een aantal denkbeeldige basisdomeineigenaren voor het genre “gesprek” bespreken die gekoppeld kunnen zijn aan deze fout.

Wie de bezitter is van het basisdomein, of juist wie die bezitter niet is, kan nauw verbonden zijn met een geloofsbeeld. De pastor kan de overtuiging hebben dat een bepaald iemand (of iets) de basisdomeineigenaar is op grond van een theologisch gedachtegoed.

Het geloofsbeeld van de pastor hoeft niet alleen de invulling van het domeinanalytische element “basisdomeineigenaar” te bepalen, maar kan tevens zijn pastoraal handelen kleuren. De pastor die bijvoorbeeld zichzelf ziet als de bezitter van het alles overkoepelende domein staat anders in het pastoraal gesprek dan de pastor die zich die machtspositie niet toebedeelt.

Een aantal aan de genre-fout gekoppelde basisdomeineigenaren zal ik in de volgende subparagrafen behandelen. Vervolgens zal ik mogelijke onderliggende geloofsbeelden bespreken. Voorts zal ik aangeven wat in dit kader de gevolgen kunnen zijn voor het individuele pastoraal gesprek.

2.2.3.1. De pastor als basisdomeineigenaar?

Voor een pastoraal gesprek is een pastor noodzakelijk. Men zou dus kunnen bedenken dat de pastor de bezitter is van het basisdomein. Daarmee zou de pastor die uitgaat van een voorgeschreven basisdomeineigenaar voor het genre “gesprek” zichzelf kunnen zien als “de baas” van het gesprek en daarmee als de bezitter van het basisdomein. Echter, de meningen, gevoelens, ideeën van de pastor behoren in feite tot zijn eigen domein. Dit domein is even kwetsbaar als dat van zijn gesprekspartner.¹⁴⁵

Dit houdt derhalve tevens in dat de pastorant evenmin de eigenaar is van het basisdomein. Ook zijn domein is ingebed in het basisdomein en dus even kwetsbaar als dat van zijn gesprekspartner.

¹⁴⁵ DE KORTE (1994) 125 stelt dat de pastor naast de medemens behoort te staan.

Het onderliggende geloofsbeeld:

De pastor zou zichzelf kunnen zien als “beter”, “hoger”, “belangrijker” dan de pastorant. Hij heeft niet voor niets theologie gestudeerd en is dan ook nog eens als pastor werkzaam. Daarenboven zou de pastor die tot priester is gewijd, de ambtsopvatting toegedaan kunnen zijn dat hij “meer heilige Geest” heeft gekregen dan degene die die wijding niet ontvangen heeft.

Het is nog maar de vraag, of de een meer heilige Geest kan of heeft ontvangen dan de ander. Deze vraag is gekoppeld aan de thematiek over het vervuld zijn van Gods Geest. Het ontvangen van de heilige Geest is evenwel gekoppeld aan de christelijke initiatie.¹⁴⁶ Hierin mag men de heilige Geest ontvangen. Daarbij zij nog opgemerkt dat de Geest waait waar ze wil. De heilige Geest is evenzeer te ontdekken bij mensen die niet werkzaam zijn in het pastoraat.¹⁴⁷ Degene die bijvoorbeeld zich geroepen voelt tot het verplegen van stervenden, is net zo goed begeesterd als degene die in het pastoraat werkzaam is.¹⁴⁸

De pastor die zichzelf evenwel om welke reden dan ook “hoger” zou vinden dan de pastorant, zal, dientengevolge, ook een “hoger” domein (moeten) hebben. Wanneer het sprekersdomein van de pastor “hoger” is, ligt het voor de hand het basisdomein tot het zijne te denken. Aldus lokt een verkeerd onderliggend geloofsbeeld vanzelf de genre-fout uit.

¹⁴⁶ NEDERLANDSE BISSCHOPPENCONFERENTIE (1986) 329: “Positief uitgedrukt is het doopsel wedergeboorte tot het nieuwe leven (vgl. Joh. 3:3.5; Tit. 3:5; 1 Petr. 1:3.23). Het schenkt ons rechtvaardiging en heiliging (vgl. 1 Kor. 6:11), het geeft ons de gave van de heilige Geest (vgl. Hand. 2:38; 1 Kor. 12:13) en de gave van de heiligmakende genade.”

¹⁴⁷ NEDERLANDSE BISSCHOPPENCONFERENTIE (1986) 222: “Voor de gelovige is alles gave en geschenk van God. Ook in de onbeduidendste en meest alledaagse dingen, gebeurtenissen en ontmoetingen kan hij sporen van Gods liefde en van zijn Geest ervaren en met vreugde en dankbaarheid vervuld worden.”

¹⁴⁸ VAN ESSEN (1988) 84 is er van overtuigd dat de Geest daar is, waar mensen “ja” zeggen tegen “de weg van Jezus” en waar mensen elkaar bemoedigen. Zie ook: DEPUTATEN (1992) 11, die schrijven: “Men zou kunnen zeggen, dat wie het werk van de arts afwijst, ook een deel van het werk van de Geest versmaadt”. Zie verder: DE KORTE (1994) 112, die aangeeft dat niet alleen het pastoraat, maar alles leeft van Gods Geest: “Zonder de Geest Gods is alles doods en dor”. VAN DEN BERG (1997) 12-13 gebruikt voor de hulpverlener bewoordingen als “er-te-zijn voor de kwetsbare zieke”; “kwaliteit van de aandachtige aanwezigheid” en “helpen vanuit een innerlijke gerichtheid op de ander”.

De gevolgen voor het pastoraal gesprek:

Wie zichzelf ziet als de eigenaar van het basisdomein, heeft de overtuiging dat zijn domein het alles overkoepelende domein is. De pastor die vanuit deze visie een pastoraal gesprek voert, kan niet anders dan het domein van zijn gesprekspartner beschouwen als ondergeschikt aan zijn eigen domein. De consequentie hiervan is dat de pastorant in eerste instantie zijn ideeën weliswaar zal mogen spuien, maar dat hoe dan ook de pastor het laatste woord heeft. In wezen is het domein van de pastorant ondergeschikt aan dat van de pastor. Het domein van de pastorant is namelijk ingebed in dat van de pastor. Hij is immers de basisdomeineigenaar.

Ook de pastor die zichzelf niet ziet als de basisdomeineigenaar, maar wel als iemand die “hoger” is dan de pastorant, eigent zich ook in deze overtuiging het domein van zijn gesprekspartner toe. Het domein van de pastorant mag ook in deze overtuiging uiteindelijk alleen maar bestaan ingebed in het domein van de pastor.

Wie zich een ingebed domein toe-eigent, eigent zich evenwel ook de eigenaar van dat domein toe. Wanneer de pastorant (uiteindelijk) alleen maar dat mag vinden, wat ook de pastor vindt, dan mag de pastorant als domeineigenaar alleen maar bestaan binnen de grenzen van het domein van de pastor. De pastor leidt de pastorant in de zin van “ik neem jou bij de hand en zeg wel even waar je naar toe moet”. Hij immers is degene die het het beste weet.

Wanneer de pastor zichzelf niet beschouwt als de eigenaar van het overkoepelende domein (of als de uiteindelijke domeineigenaar van het domein van de pastorant), zal hij ook niet de pretentie hebben bij voorbaat gelijk te hebben. Zijn domein is gelijkwaardig aan dat van de pastorant. De pastor heeft niet bij voorbaat gelijk. Wanneer hij denkt dat wél te hebben, is er sprake van een machtspositie. Dat risico is aanwezig als de pastor zich vastklampt aan een niet te doorbreken analogie tussen het genre “geschreven tekst” en het genre “gesprek” en zich vanuit die denkfout de positie toedicht van de basisdomeineigenaar.

De pastor die de overtuiging heeft dat het basisdomein “gesprek” geen impliciete auteur heeft zoals het basisdomein “geschreven tekst” die heeft, of die in ieder geval erkent dat de eigenaar van het overkoepelende domein voor het genre “gesprek” niet bij voorbaat vastligt en er vanuit gaat dat alle sprekersdomeinen gelijkwaardig zijn, heeft niet bij

voorbaat gelijk. De pastorant overigens evenmin. Sterker nog, het pastoraal gesprek gaat überhaupt niet over gelijk-hebben of ongelijk-hebben.¹⁴⁹ De domeinen van de gesprekspartners zijn immers gelijkwaardig aan elkaar.¹⁵⁰ In het basisdomein bevinden zich immers twee sprekersdomeinen: één van de pastor en één van de pastorant. Binnen deze twee sprekersdomeinen kunnen zich weliswaar weer nieuwe ingebiede domeinen voordoen, maar de twee sprekersdomeinen blijven, in een goed gesprek, altijd gelijkwaardig aan elkaar.

De vraag die wél aan de orde is, is de vraag naar de geldigheid. Gaat een visie op, functioneert deze of gene mening, heeft een bepaald perspectief zin? Deze geldigheid wordt eerst gaandeweg ontdekt door de verscheidene domeineigenaren, mede door de inhouden van de domeinen die zij bezitten, in de communicatie die zij met elkaar voeren, te “matchen”.

In dat matchen is de pastor niet “hoger” dan de ander. De pastor staat niet “boven” de pastorant. Een “van boven af” zou voor de pastorant altijd inhouden dat zijn domein ondergeschikt is aan het domein van de pastor.¹⁵¹

2.2.3.2. Het mens-zijn als basisdomeineigenaar?

De pastor die de denkfout maakt dat het genre “gesprek” gelijk is aan het genre “geschreven tekst” zou in plaats van zichzelf, het mens-zijn kunnen zien als de bezitter van het overkoepelende domein. Het mens-zijn immers kan beschouwd worden als de basis om met elkaar in contact te treden en is in ieder geval iets wat gemeenschappelijk is aan pastor en pastorant.

Degene die zich vast blijft houden aan een doorgetrokken analogie

¹⁴⁹ In andere disciplines kan het wel om gelijk hebben en / of gelijk krijgen gaan. Vergelijk: JANSSEN (2003) 3, waarbij de Hoge Raad oordeelde dat belanghebbende wel gelijk had, maar het niet kreeg.

¹⁵⁰ Voor een verdere uiteenzetting van “gelijkwaardigheid” verwijs ik naar hoofdstuk 8.

¹⁵¹ HEITINK (1983) 36 spreekt daarom in plaats van “begeleiding” liever van “bewustwording en emancipatorische ontwikkeling”, en voegt daar de uitdrukking “van onder op” aan toe. Juist door deze formulering “van onder op” is echter een nieuw “van boven af” aanwezig. Daarbij kleeft aan een “van onder op” het gevaar dat de pastor zijn eigen domein ondergeschikt zou kunnen gaan maken aan dat van de pastorant.

tussen het genre “geschreven tekst” en het genre “gesprek”, zou hier op een analogieprobleem moeten stuiten. Literair gesproken namelijk is het basisdomein een alles overkoepelend domein waarvan de eigenaar de actanten opvoert. Het mens-zijn is dat niet. Het mens-zijn voert geen actanten op. Het mens-zijn is een gemeenschappelijk kenmerk van een groep eigenaren van ingebedde domeinen.

Het onderliggende geloofsbeeld:

De pastor die het mens-zijn als basisdomeineigenaar beschouwt, kan zich daarin gesteund voelen vanuit een scheppingsinzicht. De mens onderscheidt zich van de overige schepselen, zoals de dieren, omdat hij niet geschapen is *naar zijn soort*, maar *naar Zijn beeld*.¹⁵² Vanuit het bijbelboek Genesis zijn echter meer scheppingsinzichten mogelijk dan alleen de constatering dat er een onderscheid is tussen de mens enerzijds en al de overige schepselen anderzijds. Immers, als de mens geschapen is *naar Zijn beeld*, dan is niet het mens-zijn het alles overstijgende principe, maar juist de Schepper van de mens.¹⁵³ Het doel van de mens ligt daarmee niet slechts in hemzelf besloten, maar overstijgt hem in de relatie die, zowel individueel als collectief (God schept immers tegelijk *hem* als *hen*¹⁵⁴), vanuit God is en met God verondersteld mag worden. Wanneer er nu iemand –in dit geval Iemand– hoger of groter is dan het mens-zijn van de mens, dan zal eerder die “Iemand” als basisdomeineigenaar beschouwd kunnen worden.

De gevolgen voor het pastoraal gesprek:

De pastor die het mens-zijn ziet als eigenaar van het basisdomein, heeft in ieder geval een basisdomeineigenaar gevonden, die zowel hemzelf als de pastorant niet vreemd is. Beiden zijn immers mens. Het mens-zijn kan daarbij gezien worden als de mogelijkheid om met elkaar in contact te treden.

¹⁵² Zie: Gen. 1:26-27 tegenover 1:21.24.25; vergelijk ook: Gen. 5:1-3.

¹⁵³ Vergelijk: HERTINK (1977) 119-125, die bij zijn uiteenzettingen omtrent een pastoraal-theologische antropologie gebruik maakt van een scheppingstheologie.

¹⁵⁴ Gen. 1:27.

Zoals in een geschreven tekst echter niet alleen menselijke verhaalfiguren optreden, zo zou ook in een gesprek ruimte kunnen zijn of kunnen worden vrijgemaakt voor domeinen van andere gesprekspartners dan mensen. Zoals, bijvoorbeeld, God in teksten een verhaalfiguur is, zo zou Hij ook in het basisdomein “gesprek” zijn sprekersdomein kunnen hebben. Deze mogelijkheid wordt echter bemoeilijkt bij het mens-zijn als basisdomeineigenaar, daar God geen deel uitmaakt van het mens-zijn, zoals de mens daar deel van uitmaakt.

Het is evenwel een goede zaak, als de mogelijkheid aanwezig is, dat de pastor en de pastorant, ieder vanuit hun eigen domein en in ontmoeting van (of desnoods confrontatie met) ieders domein, op zoek gaan naar domeinen van andere personages dan alleen menselijke.

2.2.3.3. Een niet-anonieme instantie als basisdomeineigenaar?

In plaats van dat de pastor een “anoniem iets” (zoals het mens-zijn) beschouwt als de eigenaar van het basisdomein, zou de pastor die het genre “gesprek” gelijk stelt aan het genre “geschreven tekst”, kunnen denken aan een niet-anonieme instantie als de bezitter van het overkoepelende domein.

Een mogelijke optie is dan de kerk (of: een kerk). De pastor behoort immers tot een kerkgenootschap. Hij is in functie namens het kerkgenootschap waar hij lid van is en van waaruit hij tot dit werk beroepen is of van waaruit hij een zending heeft ontvangen. Het is dus aanneemelijk dat de pastor spreekt vanuit een bepaald gezag.¹⁵⁵ Hij is immers in functie.

Dit in functie-zijn houdt echter niet in dat de inhoud van zijn spreken vast ligt. Het feit dat de pastor dienaangaande contacten onderhoudt, betekent niet dat die relaties bezitters zijn van het basisdomein. Daar komt bij dat de kerk (of: een kerk) niet een gemeenschappelijke noemer behoeft te zijn voor pastor en pastorant.

Wat voor de contacten van de pastor geldt, geldt overigens evenzeer voor de relaties die de pastorant onderhoudt. Zijn relaties zijn evenmin eigenaren van het basisdomein.

¹⁵⁵ Zie voor een voorbeeld waarbij het wenselijk wordt geacht, dat de kerk duidelijkheid verschaft omtrent een bepaald onderwerp, zodat men weet wat “ons standpunt is of zou moeten zijn”: SECTIE PASTORAAT (1980) 5.

Het onderliggende geloofsbeeld:

De pastor die er vanuit gaat dat het genre “gesprek” de basisdomein-eigenaar “kerkgemeenschap” heeft, zou zich vanuit zijn geloofsbeeld gesterkt kunnen voelen in deze overtuiging. Hij behoort immers niet voor niets tot die bepaalde gemeenschap. Bij een dergelijke overtuiging is, domeinanalytisch gezien, het domein van de pastor ingebed in het domein van zijn kerkgemeenschap. Zijn kerkgemeenschap immers is de eigenaar van het alles overkoepelende domein.

Ik deel de mening dat de pastor niet “zomaar” tot een kerkgemeenschap behoort. Hij had niet om het even tot welke andere geloofsrichting dan ook kunnen behoren. Neen, de pastor heeft (hoewel misschien niet in eerste instantie) voor een bepaalde kerkgemeenschap gekozen. Als pastor is hij zelfs werkzaam in en vanuit die gemeenschap.

Het is verder een goede zaak als de pastor overstijgende structuren hem op het belang van zijn opdracht wijzen en hem bijvoorbeeld aanmoedigen in contact te treden met pastoranten die in de samenleving nogal eens worden vergeten. Echter, het verplichtende karakter van de opdracht die de pastor bij zijn aanstelling heeft ontvangen, behoort evenwel tot het wezen van de pastorale praktijk en daarmee ook tot het wezen van de pastor zelf. Verwoord in domeinanalytische termen: het feit dat de pastor tot een kerkgemeenschap behoort en van daaruit werkzaam is, betekent niet dat zijn sprekersdomein is ingebed in een “kerkgemeenschapdomein”.

Dat de opdracht om er voor de mensen te zijn tot het wezen van de pastor behoort, komt voort uit het feit dat het hier een bindende opdracht vanuit een bijbelse getuigenis betreft. Het is een gericht zijn op de (mede)mens in al zijn facetten vanuit het perspectief van het zich, juist in en door menselijk handelen, onthullende Rijk Gods.

Misschien dat een bepaalde gemeenschap, overheid of instelling graag zou willen dat haar leden precies dat zeggen wat ze volgens die groepering zouden moeten zeggen. Alleen in dat geval zijn de domeinen van de leden ingebed in het domein van die bepaalde gemeenschap. Wanneer het hier de kerk betreft waartoe de pastor behoort en van waaruit hij werkzaam is, dan is het domein van de pastor ondergeschikt (gemaakt) aan het domein van zijn kerk. Dat domein hoeft echter nog niet het alles overkoepelende domein te zijn. Want ook al is het domein van de pastor daarin ingebed, het domein van de pastorant

hoeft er helemaal geen deel vanuit te maken.

Niet alleen de (leiding van de) kerk kan willen dat haar leden exact zeggen wat zijzelf zegt, maar het kan ook zijn dat de pastor dat zelf wil. Wie het ook is, die dat wil, in ieder geval gaat het om een “willen”.

Hier kan een vergelijking gemaakt worden met het “willen” in literaire teksten. Zodra bijvoorbeeld in het Oude Testament God wil dat een profeet aan het volk een bepaalde boodschap overbrengt, is het nog maar de vraag of de profeet dat wel of niet gaat doen. De profeet is eigenaar van zijn domein en kan iets anders gaan zeggen dan God hem opgedragen heeft te gaan zeggen.¹⁵⁶ Zoals de oudtestamentische profeet eigenaar is en blijft van zijn domein, zo zijn ook pastor en pastoraal eigenaar van hun eigen domein. Evenmin houdt het in functie-zijn van de pastor in, dat daarmee een basisdomeineigenaar is ontstaan. Een kerkelijke overheid heeft, gelijk de pastor een eigen domein heeft, een eigen domein dat is ingebed in het basisdomein. Daarmee kan een kerkelijke overheid dus nooit de bezitter van het basisdomein zijn.

De gevolgen voor het pastoraal gesprek:

Wanneer de kerkgemeenschap waartoe de pastor behoort, door de pastor gezien wordt als de bezitter van het basisdomein, dan houdt dat in dat het domein van de pastor is ingebed in het domein waarvan de kerkgemeenschap eigenaar is. Dat wat de pastor zegt, is altijd ondergeschikt aan het “kerkgemeenschapdomein”.

De vraag rijst nu wel hoe het dan zit met het domein van de pastoraal eigenaar. Wil er sprake zijn van een gesprek, dan zal zowel het sprekersdomein van de pastor als dat van de pastoraal eigenaar ingebed moeten zijn in het gemeenschappelijke basisdomein. Als dat niet het geval is, dan is er geen sprake meer van een gesprek tussen pastor en pastoraal eigenaar. Losse domeinen bestaan immers niet. Het basisdomein is het domein waarbinnen alles plaatsvindt. Het basisdomein is het gesprek in zijn geheel. Als de kerkgemeenschap de basisdomeineigenaar is, dan zal het domein van de pastoraal eigenaar ook ingebed moeten zijn in dit “kerkgemeenschapdomein”. Deze inbedding hoeft geen probleem te zijn. Als de

¹⁵⁶ Vergelijk 1 Sam. 15:29b in de mond van Samuël met vers 11a in hetzelfde verhaal in de mond Gods. Zie: FOKKELMAN (1995) 61-63.

pastorant de kerkgemeenschap van de pastor, gelijk de pastor, als eigenaar van het basisdomein erkent, dan is ook zijn domein ingebed in het “kerkgemeenschapdomein”.

Als de pastorant de overtuiging van de pastor dat diens kerkgemeenschap de eigenaar is van het alles overkoepelende domein, niet deelt, dan ontstaat er een probleem. De pastor zou, om dit probleem op te lossen, zich alle moeite kunnen getroosten om de pastorant wel zo ver te krijgen. Echter, wanneer de pastorant door de pastor wordt “overgehaald” om diens mening over te nemen, dan is het domein van de pastorant niet rechtstreeks ingebed in het “kerkgemeenschapdomein”, maar in het domein van de pastor dat is ingebed in het “kerkgemeenschapdomein”. Van gelijkwaardigheid van domeinen tussen beide gesprekspartners is in zo’n geval geen sprake.

Een andere mogelijkheid is dat de pastorant de mening van de pastor niet tot de zijne maakt. Dit kan een reden zijn (van beide kanten) om het gesprek te beëindigen.

Het ontkennen van de pastorant om de kerkgemeenschap van de pastor te zien als basisdomeineigenaar, kan ook een eerste aanzet zijn voor de pastor om na te gaan denken over zijn overtuiging aangaande zijn kerkgemeenschap als basisdomeineigenaar.

2.2.3.4. God als basisdomeineigenaar?

Een laatste mogelijkheid die ik hier beschrijf voor een zogenaamde basisdomeineigenaar voor het genre “gesprek”, is het alternatief om God deze positie te geven. De pastor die het genre “gesprek” gelijk stelt aan het genre “geschreven tekst” en derhalve een basisdomeineigenaar voorstaat voor het individuele pastoraal gesprek, kan deze positie toebedelen aan God. God is dan degene die alle verhaalfiguren op het toneel zet. De pastor zou, gelovend in God, God deze alomvattende functie kunnen geven.

Voor de pastorant hoeft deze visie niet op te gaan. Hij kan als niet-gelovige bij de pastor aankloppen. Ook kan hij het bestaan van God en zeker van een God die eigenaar is van een overkoepelend domein, ontkennen.

In vergelijking met de literaire domeinanalyse moet zelfs gesteld worden dat God niet de bezitter van het basisdomein is. Wanneer Hij voorkomt in een tekst, komt Hij voor als verhaalfiguur. Daarmee is

Hij de eigenaar van een verhaalfiguurdomein, van een domein dus dat is ingebed in het basisdomein.

Het onderliggende geloofsbeeld:

De pastor die God erkent als verhaalfiguur, hoeft daarmee nog niet af te zien van God als de basisdomeineigenaar voor het individuele pastoraal gesprek. De pastor zou zich namelijk kunnen afvragen of het mogelijk is dat iemand anders dan God zelf God opvoert als de eigenaar van een in het basisdomein ingebed domein. Is God niet degene die allen opvoert inclusief zichzelf?

Achter deze vragen ligt een bepaald godsbeeld verscholen. God wordt in dit geloofsbeeld gezien als de Almachtige, als degene die alles kan en alles weet en die ook voor alles verantwoordelijk is.¹⁵⁷ God als basisdomeineigenaar zou goed passen in dit Godsbeeld. Hij voert dan de actanten op en kan dan gezien worden als de uiteindelijk verantwoordelijke voor alle domeinen.

Leeft degene die God niet ziet als de eigenaar van het basisdomein op gespannen voet met het geloofsbeeld van de almacht van God, daar Gods almacht dan alleen zou gelden binnen diens eigen domein? De veronderstelling dat God de basisdomeineigenaar is op grond van zijn almacht, heeft te maken met een bepaalde interpretatie van het woord "almacht". Wat houdt het woord "almacht" eigenlijk in? Is "almachtig zijn" het kunnen tekenen van een "vierkante cirkel"?¹⁵⁸

Deze vraag voert mij naar bijbelse verhalen. In de bijbel is God degene die macht heeft om het al in stand te houden. God is zorgzaam betrokken bij hemel en aarde. God zal er volgens bijbelse getuigenis

¹⁵⁷ TIMMERS-HUIGENS (1997) 206-207 beschrijft de invloeden van een autoritair Godsbeeld. Een van de "passe-partouts" die in geloofsopvoeding kunnen worden overgebracht op het kind is een God die alles kan. Doch elk kind, zo stelt Timmers-Huigens, komt ooit met die uitspraak in conflict: "Waarom maakt God mijn oma dan niet beter?"

¹⁵⁸ SCHILLEBEECKX (1990) 104 vindt het niet zinvol om abstract over Gods almacht te redeneren. Een vraag als "kan God een vierkante cirkel tekenen?" noemt Schillebeeckx een "pseudo-probleem", omdat het daarbij niet gaat om het heil en het geluk van mensen. Zie ook: DEPUTATEN (1992) 21. In een geloofsbeeld waarin God wordt gezien als "het alles organiserende Opperwezen", ligt het gevaar dat God tot "een soort alles verklarende formule" wordt.

voor zorgen dat geen zondvloed de aarde meer zal bedekken.¹⁵⁹ En als op het einde der tijden hemel en aarde zullen vergaan, staat God er borg voor dat er een nieuwe hemel en een nieuwe aarde zullen zijn.¹⁶⁰ Dit betekent dus dat de God van Israël zorg draagt voor zijn schepping. God blijft na de schepping actief op zijn schepping betrokken.¹⁶¹ Deze zorg van God voor zijn schepping, staat niet gelijk aan de uitspraak dat God alles weet, kan en ziet, voor alles verantwoordelijk is en alles doet.

Nog los van de vraag hoe de almacht Gods verstaan kan (of dient te) worden, geldt dat als de bewering gemaakt kan worden dat God de “Alverantwoordelijke” is, eveneens de bewering in tegenovergestelde richting gemaakt kan worden. Vanuit de visie dat God voor alles verantwoordelijk is (of juist niet) kan men dus geen grip krijgen op de vraag of God nu wel of geen eigenaar is van het basisdomein.

Tevens is het Godsbeeld dat God als de Almachtige alle actanten neerzet en dus “Alopvoerder” is, een theologisch axioma of een vrome gedachte, die in ieder geval niet steunt op de Schrift. Literair gesproken voert God zichzelf namelijk niet op, maar wordt Hij juist opgevoerd. In de bijbel gebeurt er niets anders dan dat God als verhaalfiguur wordt neergezet door een ander, namelijk door de impliciete auteur die niet gelijk is aan de verhaalfiguur God. Het idee dat God de Alopvoerder zou zijn, steunt daarmee in ieder geval niet op een bijbelse traditie.

Met dit al kom ik tot de conclusie dat degene die zich verplicht voelt het domeinanalysemodel voor het genre “geschreven tekst” stug door te blijven voeren voor het genre “gesprek” en God wil installeren als de impliciete auteur, op problemen moet stuiten, daar in de geschreven tekst “Schrift” God geen basisdomeineigenaar is, maar wél een van de eigenaren van de in het basisdomein ingebedde domeinen.

De gevolgen voor het pastoraal gesprek:

De pastor die de overtuiging is toegedaan dat God de “Alopvoerder” en dus de bezitter van het basisdomein is, heeft een andere kijk op het

¹⁵⁹ Zie: Gen. 9:11,15.

¹⁶⁰ Zie: Jes. 65:17; 66:22; 2 Petr. 3:13; Apok. 21:1-2.

¹⁶¹ Zie: SCHILLEBEECKX (1990) 104.

pastoraal gesprek dan de pastor die de visie heeft dat God –gelijk hemzelf en gelijk de pastorant– alleen de bezitter is van een in het basisdomein ingebed domein. De eerstbedoelde pastor zou tegen zijn pastorant bijvoorbeeld kunnen zeggen: “God heeft dit allemaal zo gewild”.¹⁶² De inhoud van zijn domein ligt vast.¹⁶³ Er is reeds een slotantwoord geformuleerd en wel vanuit de pastor.¹⁶⁴ Het risico dat hij het domein van zijn pastorant, die immers een heel andere visie op de situatie kan hebben, niet respecteert, is groot. Het domein van de pastorant is voor de pastor in dit geval eigenlijk niet van echt belang. Het domein is wel ter zake doende, maar dan alleen vanuit het perspectief van de pastor bezien. Daarmee wordt het domein van de pastorant een ingebed domein in het in het basisdomein ingebedde domein van de pastor.

De pastor die God als eigenaar ziet van een verhaalfiguurdomein, kan samen met de pastorant op zoek gaan naar het domein van God.¹⁶⁵ Degene die ervan overtuigd is dat zijn domein zich op de een of andere manier verhoudt tot het domein van God en God niet als de bezitter van het basisdomein ziet, heeft vanuit zijn geloofsvisie een andere pastorale instelling. De antwoorden liggen niet bij voorbaat vast en zeker het slotantwoord niet. Het is nog maar de vraag of er een slotantwoord gevonden wordt of kan worden.

Verandering van visie is binnen deze benadering altijd mogelijk, zowel voor de pastor zelf, als voor de pastorant. Verandering is niet alleen mogelijk, maar verandering wordt tevens niet opgelegd. Het domein van de pastorant is, gelijk het domein van de pastor zelf, belangrijk. Beide domeinen zijn gelijkwaardig en daarmee zijn ook beide domeineigenaren aan elkaar gelijkwaardig. De pastorant is geen object van de pastor, gelijk de pastor dat niet is van de pastorant. Bei-

¹⁶² SCHILLEBEECKX (1990) 30-31 is ervan overtuigd dat God de mens in elke situatie nabij kan zijn, maar waarschuwt ervoor dat de (ongewenste) situatie waarin de mens terecht komt, niet zonder meer “de wil van God” genoemd kan worden. Een dergelijke uitspraak valt voor hem onder de categorie “godslastering”.

¹⁶³ TIMMERS-HUIGENS (1997) 195-196 heeft het over “zich opsluiten in een eigen levenscompartiment”.

¹⁶⁴ RIIKSEN – VAN HEIJST (1999) 35 daarentegen stellen, dat ook al worden er op levensvragen antwoorden gevonden, de vragen niet worden opgeheven. “Het vraagkarakter blijft bestaan”.

¹⁶⁵ DE KORTE (1994) 123-124 stelt dat waar in het pastoraal gesprek ruimte is voor de ander en de Ander, het gesprek wordt van dialoog tot trialoog. Zie ook: KLEIN KRANENBURG (1998).

de gesprekspartners hebben de vrijheid om hun domein te vullen met hun eigen woorden, gebaren en tekens. Deze gelijkwaardigheid tussen domeineigenaren, noem ik wederkerigheid in relatie; of anders verwoord: als er sprake is van een gelijkwaardigheid tussen domeineigenaren, is er sprake van een subject-subject-relatie.¹⁶⁶

De communicatie tussen pastor en pastorant kan, in deze vrijheid staande, uitgebreid worden met een communicatie met God: God als gesprekspartner.¹⁶⁷ Voor deze communicatie met God geldt eveneens dat hier sprake moet zijn van een subject-subject-relatie. Het domein van God is niet ondergeschikt aan dat van de pastor of aan dat van de pastorant. Andersom geldt dat het domein van de pastor en dat van de pastorant niet ondergeschikt zijn aan dat van God.¹⁶⁸ Ieder heeft zijn eigen domein en is verantwoordelijk voor zijn eigen domein.

2.3. De impliciete lezer

Een geschreven tekst kent behalve een impliciete auteur als tegenhanger ook een impliciete lezer. Omdat het genre “gesprek” geen impliciete auteur kent voor het gehele gesprek, kent ze voor dat geheel ook geen impliciete lezer.

Op het niveau van de sprekersdomeinen ligt het anders. Wat de spreker beoogt of hoopt, is dat zijn gesprekspartner de positie inneemt van de impliciete lezer. De gesprekspartner die op die positie gaat staan, wordt de “ideale lezer”, oftewel: hij wordt de “ideale hoorder (van woorden) en ziener (van gebaren)”. Daar waar dat niet gebeurt, kan discommunicatie ontstaan.

2.4. De reële auteur en de reële lezer

De buitenste communicatiepolen van de domeinanalyse voor de literaire tekst vormen de reële auteur en de reële lezer. Zij zijn van alle communicatiepolen in en om de literaire tekst de enige zender en ont-

¹⁶⁶ In hoofdstuk 8 kom ik hier nader op terug.

¹⁶⁷ SCHILLEBEECKX (1960) 13 noemt God “de ongeziene Gesprekspartner”.

¹⁶⁸ Vergelijk in dit kader de uitspraak van VAN IERSEL (1995) 176, dat “niemand, zelfs God niet, de plaats van het slachtoffer kan innemen”.

vanger die in levenden lijve bestaan. De reële auteur en de reële lezer zijn geen personages, zoals de impliciete auteur, de impliciete lezer en de verhaalfiguren dat zijn. In tegenstelling tot de in de literaire tekst aanwezige tekstinstanties zijn zij personen van vlees en bloed.

Ook voor het genre “gesprek” geldt dat er personen van vlees en bloed aanwezig zijn. Zij bevinden zich echter niet “buiten” het basisdomein, maar er in. Zijn zij, omdat zij zich in het basisdomein “gesprek” bevinden, de reële auteur en de reële lezer?¹⁶⁹

Deze vraag is niet zonder meer met een “ja” of een “neen” te beantwoorden. In vergelijking met de literaire domeinanalyse zou gesteld kunnen worden, dat “gesprekspartners” geen reële auteur en geen reële lezer zijn, daar zij niet buiten het gesprek, maar juist in het gesprek aanwezig zijn. Zij zijn immers de communicatiepolen die in het gesprek staan. De gesprekspartners vormen als het ware de binnenste laag communicatiepolen die de literaire domeinanalyse kent.

Van de ander kant zijn de verhaalfiguren “gesprekspartners” weer wel de reële auteur en de reële lezer. Zij maken immers tezamen het gesprek. Zij zijn de personen van vlees en bloed die het gesprek tot stand brengen.

Bij deze laatste vergelijking moet wel een aantekening geplaatst worden. Er is namelijk wel een verschil met de reële lezer van de al bestaande literaire tekst. De reële lezer van de literaire tekst kan de tekst die hij onder handen heeft niet meer laten aanpassen. De reële lezer van het gesprek daarentegen kan, terwijl de auteur aan het “schrijven”, dat wil zeggen aan het vertellen is, wel om een aanpassing vragen.

Een voorbeeld: tijdens een pastoraal gesprek zegt de pastoraal: “Wat zou ik het fijn vinden als ik mijn zoon nog eens zou kunnen zien. Dat is zo lang geleden. Maar ach, wat klets ik toch. Het maakt me eigenlijk ook niets uit.” De pastor, die dit stukje verhaal van de pastoraal heeft “gelezen”, kan als “reële lezer” om uitleg vragen. “Van de ene kant”, zo zou de pastor het gesprek kunnen vervolgen, “hoor ik u zeggen dat u uw zoon graag zou willen ontmoeten, maar van de andere kant zegt u het tegenovergestelde.” Als “lezer” van het stukje levensverhaal van de pastoraal heeft de pastor twee verschillende dingen gehoord die niet op elkaar passen. De pastor kan daarom als “lezer” om een “herschrijving” vragen.

De pastor is in bovenstaand voorbeeld de reële auteur van zijn eigen

¹⁶⁹ Zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.1.

domein. Tevens is hij de reële lezer van het domein van de pastorant en van zijn eigen domein. Voor dat laatste geldt namelijk: dat wat hij zelf zegt, hoort hij zelf ook.¹⁷⁰

Voor de pastorant gelden dezelfde posities: ook hij is reële auteur en reële lezer.

2.5. De analyticus

Een bijzondere positie neemt de analyticus in.¹⁷¹ Zodra hij het individuele pastoraal gesprek op schrift stelt, is hij de reële auteur van de op schrift gestelde casus. De geschreven tekst die dan voorhanden is, is niet gelijk aan het individuele pastoraal gesprek. De geschreven tekst is de analysetekst, waarmee de analyticus aan de slag gaat.¹⁷²

Ook als de pastor van het gevoerde individuele pastoraal gesprek zelf de analyticus van zijn gesprek wordt, is de tekst (oftewel de uittekening) die hij maakt naar aanleiding van (een opname van) het gesprek niet gelijk aan het gesprek dat hij heeft gevoerd. Tijdens het gesprek was hij een van de gesprekspartners in het basisdomein "gesprek". Tijdens het op schrift stellen van het gesprek is hij de reële auteur van de analysetekst.

¹⁷⁰ EVERS (1999) 6.17 beschrijft niet alleen, dat gesprekspartners zendend en ontvangend deelnemen aan informatiestromen, maar ook dat deze communicatieve handelingen plaatsvinden binnen een en dezelfde participant. Zenden en ontvangen roepen elkaar namelijk op.

¹⁷¹ Als terzijde merk ik op dat de analyticus altijd invloed heeft op de situatie. Vergelijk: VAN DEN BERK (1994) 13.

¹⁷² Zie de hoofdstukken 6 en 7.

hoofdstuk IV

VISUALISERING

In het vorige hoofdstuk heb ik laten zien dat de overname van de domeinanalytische elementen zoals deze voor een geschreven tekst worden gebruikt voor een gesprek bepaalde gevolgen heeft.

De receptie van de domeinanalyse heeft echter niet alleen gevolgen voor de inhoudelijke positionering van de diverse tekstinstanties, maar ze heeft ook gevolgen voor de visualisering. In dit hoofdstuk wil ik de uittekening van een gesprek in domeinen nader bezien.

Eerst zal ik aandacht besteden aan de plaatsing van de gesprekspartnerdomeinen in het basisdomein (paragraaf 1.1.). Bij de behandeling van dit item zal blijken dat de domeinen van de deelnemers aan het gesprek niet onder elkaar weergegeven zullen worden in de visualisering, maar naast elkaar. Deze positionering zal gevolgen blijken te hebben voor de weergave van het feit dat iemand spreekt of juist zwijgt. De visualiseringen van spreken naar zwijgen en van zwijgen naar spreken zal ik daarom nader uittekenen en toelichten (paragraaf 1.2.). Voorts zal ik ingaan op het weergeven van de in het sprekersdomein ingebedde domeinen (paragraaf 1.3.). Daarna zal ik nog aandacht besteden aan de verschuivingen die in de domeinen mogelijk zijn (paragraaf 1.4.).

Vervolgens zal ik de visualisering van de vaste gesprekskenmerken¹⁷³ onder de loep nemen. Achtereenvolgens behandel ik het uittekenen van de rollen (paragraaf 2.1.), van de vier formele aspecten, namelijk: sturing, metacommunicatie, modale en zekere elementen (paragraaf 2.2.) en van de non-verbale communicatie (paragraaf 2.3.).

1. Visualisering van domeinen

De vergelijking van de domeinanalytische elementen van een geschreven tekst voor een gesprek heeft consequenties voor de weergave

¹⁷³ Zie: hoofdstuk 1, paragraaf 2.

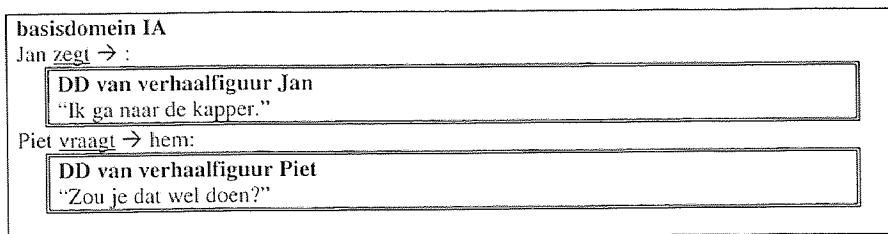
van de domeinen in een uittekening. De visualisering van een gesprek in domeinen zal niet (geheel) gelijk blijven aan de visualisering van een geschreven tekst in domeinen.

1.1. Positionering van de gesprekspartnerdomeinen

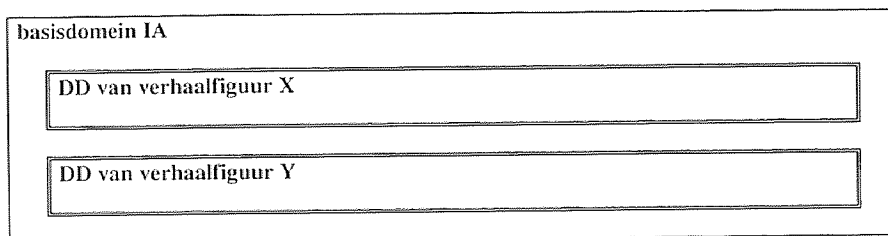
Wanneer in een geschreven tekst twee verhaalfiguren met elkaar communiceren, dan volgen de woorden elkaar op.

Een voorbeeld: *Jan zegt: "Ik ga nu naar de kapper." Piet vraagt hem: "Zou je dat wel doen?"*

Uitgetekend in domeinen ziet de voorbeeldtekst er als volgt uit:

Het basisdomein bevat twee ingebedde domeinen; namelijk het directe domein van verhaalfiguur "Jan" en het directe domein van verhaalfiguur "Piet". Daar Jan eerder aan het woord is dan Piet, staat eerst zijn domein uitgetekend en vervolgens het domein van verhaalfiguur Piet. In een geschreven tekst volgen de woorden elkaar op zonder enige overlapping. Wanneer de ene verhaalfiguur spreekt, kan de andere niet aan het woord zijn (en andersom). Schematisch ziet de hiervoor uitgetekende voorbeeldtekst er als volgt uit:

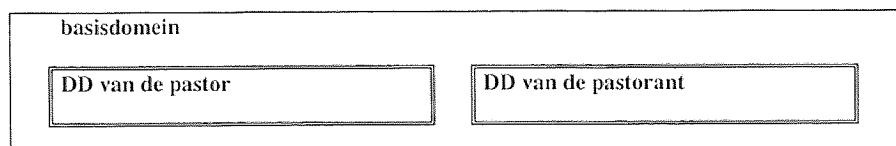

De domeinen van de verhaalfiguren staan na elkaar. Eerst is het domein van de ene verhaalfiguur uitgetekend en vervolgens het domein

van de andere verhaalfiguur. Dat klopt ook met de voorbeeldtekst. Eerst is de ene verhaalfiguur aan het woord en vervolgens de andere verhaalfiguur. Zelfs wanneer de verhaalfiguren door elkaar lijken te spreken, wordt deze gemengde woordenwisseling toch na elkaar weergegeven. In die zin kan er in een geschreven tekst nooit door elkaar gesproken worden. Hooguit kan vermeld worden dat de een spreekt terwijl de ander nog aan het woord is. Deze schriftelijke constatering behoort dan (wanneer ze niet wordt medegedeeld door een verhaalfiguur) tot het basisdomein. De domeinen van de verhaalfiguren volgen, gelijk de geschreven tekst zelf, elkaar op.

In een gesprek is dit volkomen anders. Immers, de gesprekspartners hoeven elkaar niet op te volgen in hun spreken. Woorden kunnen gelijktijdig gesproken worden. En zelfs als de ene gesprekspartner alleen spreekt wanneer de ander zwijgt en andersom, dan nog is het domein van de niet-sprekende gesprekspartner niet beëindigd. Zijn non-verbale communicatie gaat immers door. Als de een spreekt kan de ander knikken, treurig kijken, glimlachen en zich op velerlei andere manieren uiten zonder woorden te gebruiken. Dit betekent dat het basisdomein in een gesprek gevuld is met zich naast elkaar bevindende doorlopende domeinen.

Het individuele pastoraal gesprek ziet er daarom schematisch als volgt uit:

Het basisdomein dat het hele individuele pastoraal gesprek omvat, is gevuld met een doorlopend domein van de pastor en met een doorlopend domein van de pastorant. Deze domeinen zijn naast elkaar geplaatst.

1.2. De visualisering van zwijgen naar spreken en andersom.

In de literaire domeinanalyse bevinden er zich in het basisdomein van een tekst allerlei "vooraankondigingen". Tekstueel wordt aangegeven

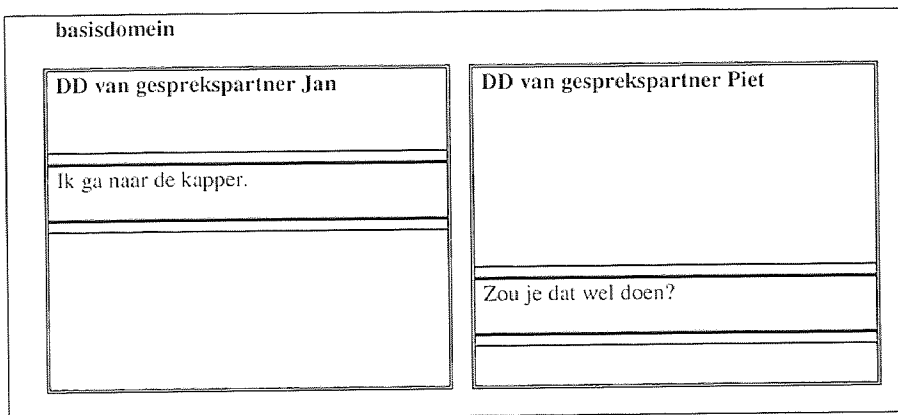
wie er gaat spreken. Zinsdelen als “Jan zei”, “toen fluisterde ze”, “vervolgens sprak hij” behoren tot het overkoepelende basisdomein en maken duidelijk wie er het woord neemt. Tevens maken dergelijke zinsdelen ook duidelijk wanneer er een nieuw domein begint en vervolgens weer sluit.

In de voorbeeldzin *Jan zegt: “Ik ga naar de kapper.” Piet vraagt hem: “Zou je dat wel doen?”* roept domeinbouwer “zeggen” het domein van verhaalfiguur “Jan” op. Vervolgens doet domeinbouwer “vragen” hetzelfde voor het domein van verhaalfiguur “Piet”.

Het gegeven echter dat Jan spreekt, is in een gesprek niet woordelijk aanwezig. In het gesprek is er het feit dat Jan iets zegt zonder dat er gezegd wordt dat gesprekspartner “Jan” iets zegt. Hij begint met spreken zonder een mededeling in het basisdomein vooraf. De mededelingen die in het basisdomein van een tekst de domeinen aankondigen, zijn in een gesprek afwezig. Ook op dit punt blijven de gesprekspartnerdomeinen doorlopende domeinen.

Ook al zijn de domeinen van de gesprekspartners doorlopend, toch moet in de uittekening daarvan duidelijk zijn wie wanneer aan het woord is. De verandering van zwijgen naar spreken zal ik weergeven met behulp van een dubbele lijn waarvan de onderste vet is; de overgang van spreken naar zwijgen zal ik weergeven met behulp van een dubbele lijn waarvan de bovenste vet is.

Het hiervoor aangegeven voorbeeld ziet er als gesprekstekst als volgt uit:

De domeinen van de gesprekspartners zijn doorlopend. Via de lijnvor-

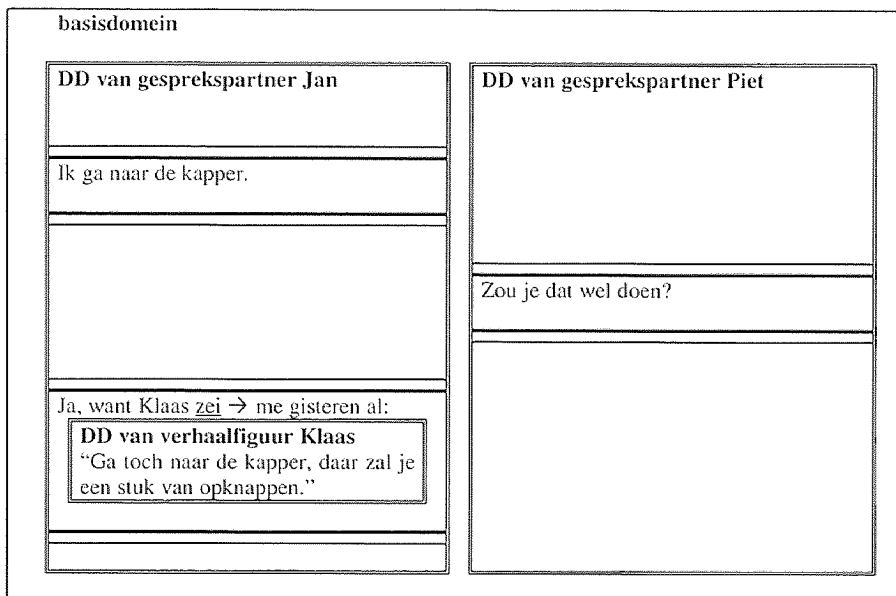
ming in de domeinen is echter wel duidelijk wie wanneer gesproken heeft. Toen Jan sprak zweeg Piet; en toen Piet aan het woord was, zweeg Jan.

1.3. Ingebedde domeinen

Zoals zich in domeinen van verhaalfiguren ingebedde domeinen kunnen bevinden, zo kunnen er zich in dat wat de gesprekspartners zeggen ook ingebedde domeinen bevinden. Zoals een verhaalfiguur kan zeggen dat een ander zei dat vervolgens weer een ander het een en ander gezegd heeft, zo kan een gesprekspartner ook dergelijke uitspraken doen.

Een voorbeeldtekst kan het een en ander verhelderen: *Jan zegt: "Ik ga naar de kapper."* *Piet vraagt hem: "Zou je dat wel doen?"* *Jan zegt: "Ja, want Klaas zei me gisteren al: 'Ga toch naar de kapper, daar zal je een stuk van opknappen.'"*

Deze conversatie ziet er uitgetekend in domeinen als volgt uit:

In het sprekersdomein van gesprekspartner "Jan" wordt op een gegeven moment een verhaalfiguur ten tonele gevoerd, en wel "Klaas".

Dat wat Klaas zegt, is ingebed in het domein van Jan. Het directe domein van verhaalfiguur “Klaas” is ingebed in het “tweede domein” van gesprekspartner “Jan”.

De woorden “tweede domein” uit de vorige zin heb ik met opzet tussen aanhalingstekens gezet. Gesprekspartner “Jan” heeft strikt genomen helemaal geen tweede domein. Zijn domein is doorlopend, en dus heeft hij maar één domein.

Echter, dat wat Jan zegt, is steeds “een stukje direct domein”. Die “stukjes directe domeinen” zal ik, om het uitgetekende gesprek bespreekbaar te maken, wel steeds “eerste domein”, “tweede domein”, enzovoort noemen. Een nummering zal dus noodzakelijk zijn.

Zeker bij langere gesprekken is een nummering geen overbodige luxe. Aanduidingen in de bespreking als “op een gegeven moment”, “ergens in het midden” maken het er niet eenvoudiger op.

De nummering zal voor elke gesprekspartner vanaf 1 beginnen. Dat wat de een zegt, zal niet worden opgeteld bij het gesprokene van de ander. Iedere gesprekspartner heeft immers zijn eigen sprekersdomein en is voor dat domein verantwoordelijk.

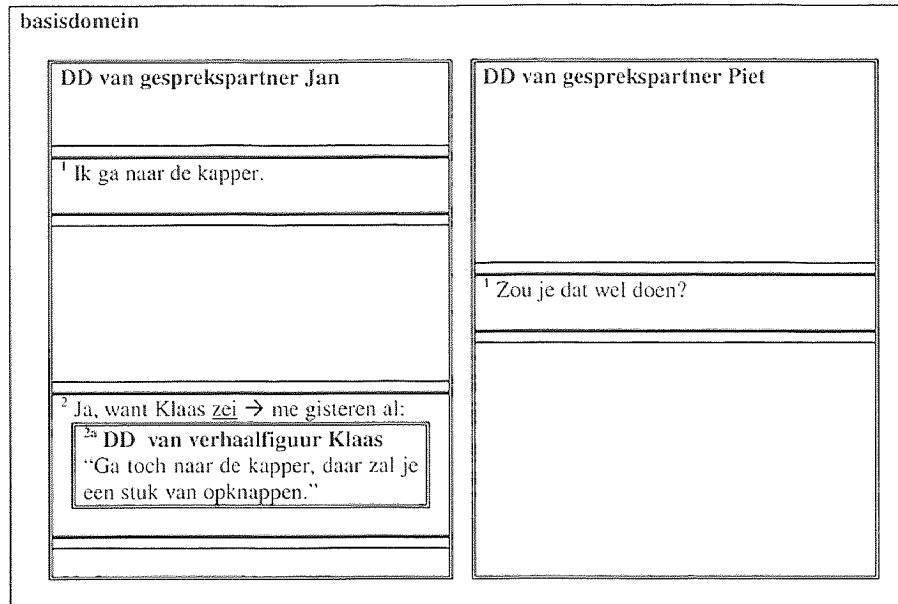
De nummering zal in het klein in de uittekening staan weergegeven in de linker bovenhoek van elk “stukje direct domein” van iedere gesprekspartner.

De in de gesprekspartnerdomeinen ingebedde domeinen zullen tevens van een letter worden voorzien.

In de voorbeeldtekst is in het tweede domein van gesprekspartner “Jan” (volgens de hiervoor omschreven nummering heet dit domein “domein 2”) een domein van verhaalfiguur Klaas (domein a) ingebed. Het directe domein van verhaalfiguur Klaas zal dus “domein 2a” heten.

Ook deze benaming zal in visualiseringen in het klein staan weergegeven in de linker bovenhoek.

De voorbeeldtekst waarin de gesprekspartners “Jan” en “Piet” met elkaar communiceren over het wel of niet naar de kapper gaan, ziet er met nummering als volgt uit:

Omdat de genummerde domeinen altijd van de gesprekspartner zelf zijn, zal niet steeds worden vermeld “domein van gesprekspartner X”. Van wie welk gesprekspartnerdomein is, zal alleen bij de aanvang van zijn domein staan weergegeven.

Van alle andere domeinen, dat zijn de domeinen die (rechtstreeks of via meerdere inbeddingen) zijn ingebed in dat wat de spreker zegt, zullen wél de eigenaren staan weergegeven, ook wanneer de eigenaar de spreker zelf is.

De bewoordingen voor deze domeineigenaren zullen in het vervolg in visualiseringen worden ingekort. Omdat de domeinen van de gesprekspartners naast elkaar staan, is de lengte van een typeregél gehalveerd. Het beeld wordt rustiger als de namen van de domeinen en van hun eigenaren toch (zoveel mogelijk) op een en dezelfde regel kunnen staan.

In het vervolg zal daarom alleen nog maar het soort domein met daarachter direct de naam van de domeineigenaar vermeld worden. De aanduiding “DD van verhaalfiguur Klaas” zal dus worden ingekort tot “DD Klaas”.

1.4. Verschuivingen

Ook oriëntatie-verschuivingen en spreekrichting-verschuivingen kunnen onderdeel zijn van een gesprekspartnerdomein. Er vindt geen verandering plaats in de visualisering van deze domeinelementen, daar zij zich bevinden in het domein van de spreker. Of die spreker zich in een geschreven tekst bevindt of in een gesprek is gesitueerd, maakt voor de weergave van het gesprokene van het directe domein niet uit.

2. Visualisering van de vaste gesprekskenmerken

In het eerste hoofdstuk heb ik de vaste kenmerken die ieder gesprek, dus ook het pastoraal gesprek, heeft, nader toegelicht. In deze paragraaf wil ik deze kenmerken opnieuw onder de loep nemen en wel in het kader van de visualisering.

2.1. Visualisering van de rollen.

Het feit dat de domeinen van pastor en pastorant in principe doorlopend zijn, bevestigt de primaire communicatieve gelijkwaardigheid van beide gesprekspartners ten opzichte van elkaar, zoals ik die in het eerste hoofdstuk heb beschreven.¹⁷⁴

De grootte van de domeinen bevestigt eveneens deze gelijkwaardigheid. Het domein van de pastor is even groot als dat van de pastorant. Daar waar het gesprek tussen pastor en pastorant begint, beginnen de domeinen. Of anders verwoord: daar waar de domeinen, of beter: de gesprekspartners, starten, daar start ook het gesprek. Voor het einde van het gesprek geldt hetzelfde. Daar waar de gesprekspartners hun domeinen beëindigen, daar eindigt ook hun gesprek. Het domein van bijvoorbeeld de pastor kan in het kader van hun gesprek, niet doorlopen terwijl de pastorant al is opgestapt. Van een gesprek tussen deze beide personen is dan immers geen sprake meer.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Zie hoofdstuk 1, paragraaf 2.1.

¹⁷⁵ Uiteraard kan zowel de pastor als de pastorant naar aanleiding van het gesprek dat zij met elkaar gevoerd hebben, gaan nadenken over wat er allemaal wel en niet gezegd en geuit is. Dat kan al denkende gebeuren, maar ook (half) hardop. Men spreekt dan

De domeinen van de pastor en pastorant zijn niet alleen doorlopend, maar ook op dezelfde hoogte gesitueerd. De domeinen bevinden zich immers naast elkaar. Ook dit gegeven onderstreept de communicatieve gelijkwaardigheid.

De gesprekspartner “pastor” zal ik in de visualisering afkorten met een p en de pastorant met pt. “Direct domein van gesprekspartner pastorant” zal dus worden: “DD pt”.

2.2. Visualisering van de vier formele aspecten

De vier formele aspecten die in het gesprek voorkomen zijn: sturing, metacommunicatie, modale elementen en zekere elementen.¹⁷⁶

De sturing bestaat uit: beginnen, continueren, tijdelijk eindigen en stoppen. Deze vier sturingsmogelijkheden worden afgekort met hun beginletter. Voor alle vier de sturingsmogelijkheden geldt dat ze sprekergericht of gesprekspartnergericht kunnen zijn. Sprekergericht wordt aangegeven met het cijfer 1; gesprekspartnergericht wordt aangegeven met het cijfer 2. De vier letters B, C, T en S worden dus vergezeld met een 1 of met een 2. Het sturingselement “beginnen” bijvoorbeeld wordt met B1 of B2 gevisualiseerd.

Metacommunicatie zal ik weergeven met de letters MC.

Wanneer een uitspraak (of een non-verbale uiting) modaal is, zal ik dit aangeven met de letter M. Een uitspraak (of een non-verbale uiting) die zeker is, zal de letter Z krijgen. Met zowel een M als een Z geef ik aan dat een uitspraak (of een non-verbale uiting) zowel modaal als zeker is. Uiteraard betekent “ZM” dat eerst het zekere door de gesprekspartner en vervolgens het modale is geuit.

Voor al deze letters waarmee ik de formele aspecten afkort, zal ik in de weergave van het gesprek in domeinen, een aparte kolom vrijmaken. Elk sprekersdomein zal van zo'n kolom worden voorzien. Voor het individuele pastoraal gesprek geldt dus dat zowel in het domein

in en tegen zichzelf. Zoals een verhaalfiguur in zichzelf kan praten, zo kunnen ook de pastor en de pastorant in zichzelf een gesprek voeren. Het gesprek dat iemand in zichzelf voert, wordt ook wel een “interne dialoog” genoemd.

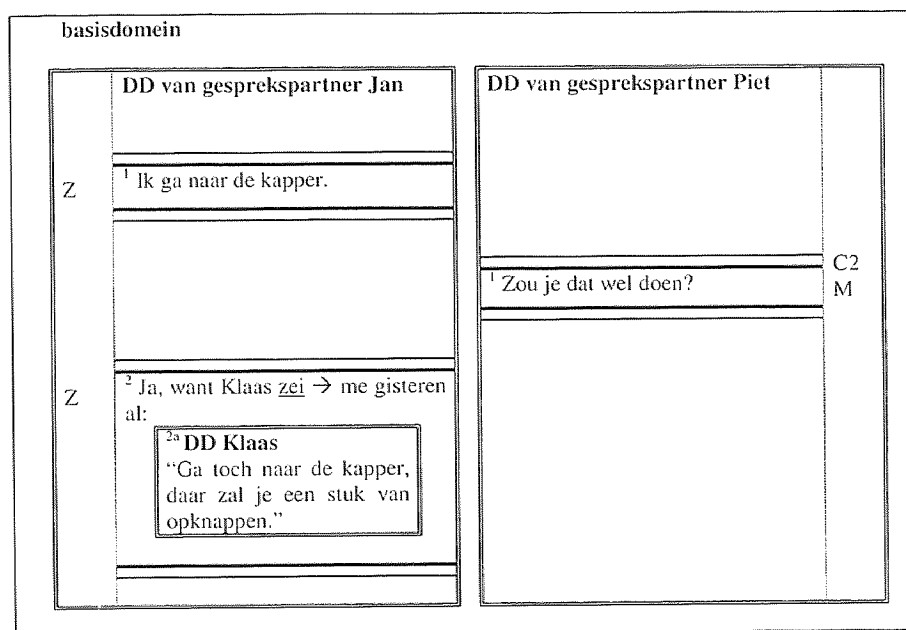
¹⁷⁶ Zie hoofdstuk 1, paragraaf 2.2.

van de pastor als in het domein van de pastorant een aparte ruimte gereserveerd zal worden voor de weergave van de vier formele aspecten. Omdat deze ruimte bij het gesprokene hoort, zal de scheidingslijn met het overige gedeelte van het domein een puntjeslijn zijn.

Om het beeld van de tekening overzichtelijk te houden, zal ik spiegelend werken, dat wil zeggen, dat de ruimte voor de formele gesprekskenmerken in het linker sprekersdomein links en in het rechter sprekersdomein rechts zal zijn gesitueerd.

Opnieuw de voorbeeldtekst: *Jan zegt: "Ik ga naar de kapper." Piet vraagt hem: "Zou je dat wel doen?" Jan zegt: "Ja, want Klaas zei me gisteren al: 'Ga toch naar de kapper, daar zal je een stuk van opknappen.'"*

Uitgetekend met de ruimten voor de formele gesprekselementen erbij, ziet deze voorbeeldtekst er als volgt uit:

In het sprekersdomein van gesprekspartner "Jan" staat in de ruimte voor de formele aspecten een Z. Jan opent het gesprek met een zekere uitspraak. Hij gaat naar de kapper. Daar is hij van overtuigd. De tekst waarmee hij het gesprek opent is de inhoud van zijn domein 1.

Jan opent het gesprek door iets te zeggen tegen Piet. Piet reageert op de opening van Jan met een vraag. In zijn eerste domein stelt hij de vraag: "Zou je dat wel doen?" (= C). Piet is er helemaal niet van overtuigd dat Jan naar de kapper moet. Hij heeft zo zijn twijfels (= M). De vraag die hij stelt, is gericht aan Jan (= C2).

Het antwoord dat Jan geeft in zijn tweede domein begint met het woordje "ja". Jan is er ondanks de modaliteit van Piet nog steeds van overtuigd dat hij naar de kapper zal gaan (= Z).

2.3. Visualisering van de non-verbale communicatie

Niet alleen woorden vullen de domeinen van de gesprekspartners. In het eerste hoofdstuk heb ik aangegeven dat de non-verbale uitingen evenzeer onderdeel vormen van de communicatie die plaats vindt tussen de sprekers.¹⁷⁷

Van de in dat hoofdstuk behandelde non-verbale elementen wil ik hier de visualisering weergeven.

- De stemuitingen:
 - De toonhoogte:

De hoogte van de toon in een stem kan verlaagd of verhoogd worden. Ze kan één lettergreep, één woord, of meerdere woorden achter elkaar betreffen.

Zodra een spreker zijn stem verhoogt of verlaagt, zal ik dat weergeven met een slash of een backslash. Een stemverhoging geef ik weer met een /; een stemverlaging met een \. Vóór de lettergreep waar de toonhoogte verandert staat het teken en achter de laatste lettergreep die nog in de stemveranderingszone valt staat hetzelfde teken. Zo is zichtbaar waar de spreker begint met een andere stemhoogte en tevens waar hij zijn stem weer terugbrengt op de voor hem gangbare stemhoogte.

In het voorbeeld *Jan zei: "Ik ga /nu echt naar de kap/per."* Wordt met een slash vóór het woordje "nu" en achter de lettergreep "kap" duidelijk gemaakt dat Jan dit gedeelte van de zin met een stemverhoging heeft uitgesproken.

In de tekst die qua toonhoogte anders wordt uitgesproken, kan

¹⁷⁷ Zie hoofdstuk 1, paragraaf 2.3.

een extra verhoging of verlaging voorkomen. Deze zal ik weergeven met een dubbele slash of een dubbele backslash. Stel dat in de vorige voorbeeldzin het woordje “echt” met een extra stemverhoging wordt uitgesproken, dan ziet de uittekening van die zin er als volgt uit: *Jan zei: “Ik ga /nu //echt// naar de kap/per.”*

□ Het stemvolume:

Behalve van stemhoogte kan men ook variëren van stemvolume. In het stemvolume breng ik vijf gradaties aan: fluisteren; zacht praten; spreken met standaard volume; hard praten; schreeuwen. Fluisteren geef ik weer met: //; zacht praten met: //; spreken met standaard volume krijgt geen apart teken; hard praten met: ≍ en schreeuwen met: ≍. Ook deze tekens zal ik in de gesproken tekst zelf aangeven. Begin en einde van de volumeverandering zal ik, zoals bij de toonverandering, aangeven met hetzelfde teken vóór de eerste lettergreep die de verandering ondervindt en achter de laatste lettergreep die nog in de verandering valt.

□ Het spreektempo:

Ook in het tempo breng ik vijf gradaties aan. Behalve het voor de spreker normale spreektempo krijgen de overige gradaties een teken. De vier spreektempoveranderingen en hun tekens zijn: heel langzaam ⊇; langzaam ⊃; snel ⊂ en heel snel ⊆. Voor deze tekens gelden dezelfde weergaveregels als bij de voorgaande tekens.

Een korte pauze zal met enkele puntjes (minimaal twee) worden weergegeven. Een langere pauze zal met behulp van een of meerdere blanco regels worden gevisualiseerd.

• De opstelling:

De situationele gegevens zijn in een geschreven tekst (zolang ze niet verteld worden door een verhaalfiguur) onderdeel van het basisdomein. In het overkoepelde domein staat beschreven hoe de omgeving eruit ziet.

Gelijk de aankleding van de ruimte niet behoort tot een verhaalfiguurdomein, zo behoort ze ook niet tot een gesprekspartnerdomein.

Het decor waarin men optreedt behoort enerzijds niet tot het gesprek, maar anderzijds toch weer wel. Van de ene kant is het de-

cor niet het gesprek zelf, maar van de andere kant is de bühne wel onderdeel van het gesprek. Het kan nogal een verschil uitmaken of het gesprek plaatsvindt tijdens een wandeling in de bossen of op de kamer van de pastor in een inrichting van justitie.

De ruimte waarin het gesprek plaatsvindt, behoort evenwel niet tot de sprekersdomeinen. Ook al heeft in een bepaalde situatie de pastor in hoge mate de inrichting van de ruimte waar het gesprek plaatsvindt bepaald, dan nog behoort het decor niet tot zijn domein. Evenmin behoort de bühne tot het domein van de pastorant. In die zin behoort het decor tot het basisdomein. Het basisdomein echter bestaat alleen uit sprekersdomeinen. Waar geen sprekersdomeinen zijn, is ook geen basisdomein “gesprek”.

De opstelling zal, waar nodig, woordelijk worden omschreven en niet met behulp van tekens worden weergegeven. Deze omschrijving zal ik geven vooraf aan de uittekening van het gesprek. Dat houdt dus in dat ik de gegevens niet in het basisdomein van het gesprek zal plaatsen. Het gesprek begint namelijk waar de gesprekspartners beginnen, ook al bestaat het bos al tientallen jaren en is de kamer van de justitiepastor een vanzelfsprekendheid voor de inrichting. Een geschreven tekst begint bij de eerste letter; een gesprek begint bij de eerste uitingen van de gesprekspartners.

Soms kan een spreker gebruik maken van een onderdeel van het decor. Zo kan de pastor een takje oprapen van het bosbad waarop hij loopt of kan de pastorant gaan wiebelen op zijn stoel. Niet het takje of de stoel zijn dan onderdeel van het domein van de gesprekspartner in kwestie, maar het gebaar dat gemaakt wordt behoort tot zijn domein.

Het gebaar zal ik niet weergeven in de gesproken tekst, maar in een speciaal daarvoor bestemde ruimte in de uittekening (zie verder bij lichaamstaal).

- Lichaamstaal:
 - De zithouding:
Veranderingen van zithouding zal ik in visualiseringen eveneens niet weergeven in de gesproken tekst zelf, deze moet immers nog leesbaar blijven. In een daarvoor apart bestemde ruimte zal ik de veranderingen in zithoudingen aangeven. Deze ruimte maakt wel onderdeel uit van het domein van de spreker in kwestie, daar de zithouding behoort tot de lichaamstaal van de domeineigenaar zelf. Gelijk er voor de vier

formele aspecten een apart gedeelte is, zo zal er ook voor de lichaamstaal een aparte strook zijn gereserveerd.

De veranderingen van zithoudingen zullen met zo weinig mogelijk woorden omschreven worden. De naam van de persoon in kwestie zal achterwege gelaten worden. “Jan gaat zitten” wordt dus: “gaat zitten”. Daar de zithoudingen in het domein van “Jan” staan, hoeft zijn naam niet meer vermeld te worden. Elke omschrijving van een verandering in zithouding zal worden afgesloten met een slash. Door dit teken kunnen meerdere veranderingen achter elkaar door worden omschreven, zonder dat daarvoor direct op een nieuwe regel begonnen moet worden.

- Het toiletteren:
Ook het toiletteren zal ik in visualiseringen niet omschrijven in de door de gesprekspartners gesproken tekst, maar in de daarvoor bestemde ruimte.
Gelijk de zithouding, zal ook het toiletteren zo kort mogelijk omschreven worden. Elke omschrijving in dit kader eindigt met een slash.
- De gebaren:
Voor de gebaren gelden dezelfde regels als voor de zithoudingen en het toiletteren.
- De oogopslag:
Waar de gesprekspartner naar kijkt, zal ik weergeven met het volgende richtingspijlte: →.
Dit pijltje zal altijd met de leesrichting mee wijzen. Het feit dat het pijltje naar rechts wijst, betekent niet dat de spreker naar rechts kijkt.
Als er in het domein van de pastor staat “→ pt” dan betekent dat, dat de pastor naar de pastorant kijkt, ook al zit de pastorant links van de pastor.
- De gelaatsuitdrukkingen:
De tekens die ik hiervoor gebruik, zijn gebaseerd op de zogenaamde *smileys*.¹⁷⁸ Deze “gezichtjes” (voor het lezen van een *smiley* moet men het tekensetje een kwartslag met de klok mee draaien) worden gebruikt bij onder andere het chatten. Met deze “gezichtjes” kan men snel –via chatboxen en e-mail

¹⁷⁸ SANDERSON – DOUGHERTY (1993) 5-92.

wil men immers in een rap tempo berichten overbrengen– allerlei gemoedstoestanden uitdrukken.

Aangezien een *smiley* uit allerlei tekens is opgebouwd, zal er na een *smiley* geen slash staan. Het gevolg hiervan is, dat voor de gelaatsuitdrukking altijd een aparte regel is gereserveerd.

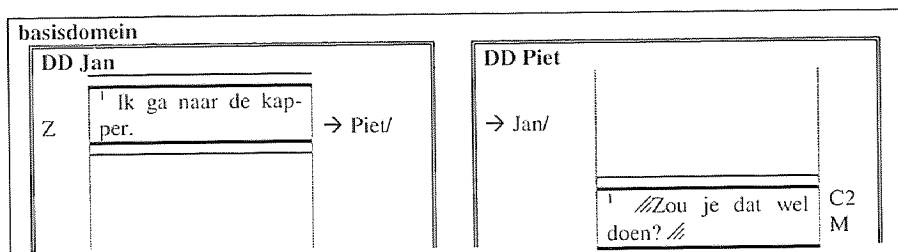
- Blij zijn:
 - :’ vage glimlach
 - :-l blij kijken/blij gezicht/glimlachen
 - :-l) heel erg blij kijken/breed glimlachen (van oor tot oor)
 - :-) lachen (mond lachend geopend)
 - :-D schaterlachen
 - :’-) huilen van blijdschap
- Verdrietig zijn:
 - :’-(snikken
 - :’’-(huilen
 - :’’’-(stevig huilen
 - :-(- sip/teleurgesteld kijken
 - :-< er heel verdrietig uitzien, maar zonder tranen
- Boos zijn:
 - :-| boos kijken
 - :-|| kwaad kijken
 - >-|| nijdig kijken
 - >-< heel kwaad kijken
- Verrast zijn:
 - 8-] verrast kijken positief
 - 8-0] heel erg verrast kijken/overdonderd zijn positief
 - 8-[verbaasd kijken negatief
 - 8-[0 heel erg verbaasd kijken/overdonderd zijn negatief
 - 8-0 verschrikt kijken
- Onverschillig zijn:
 - :-[onverschillig kijken
 - :-[[erg onverschillig kijken
- Moe zijn:
 - |-o gapen
 - |-c er moe uitzien
- Overige uitdrukkingen:

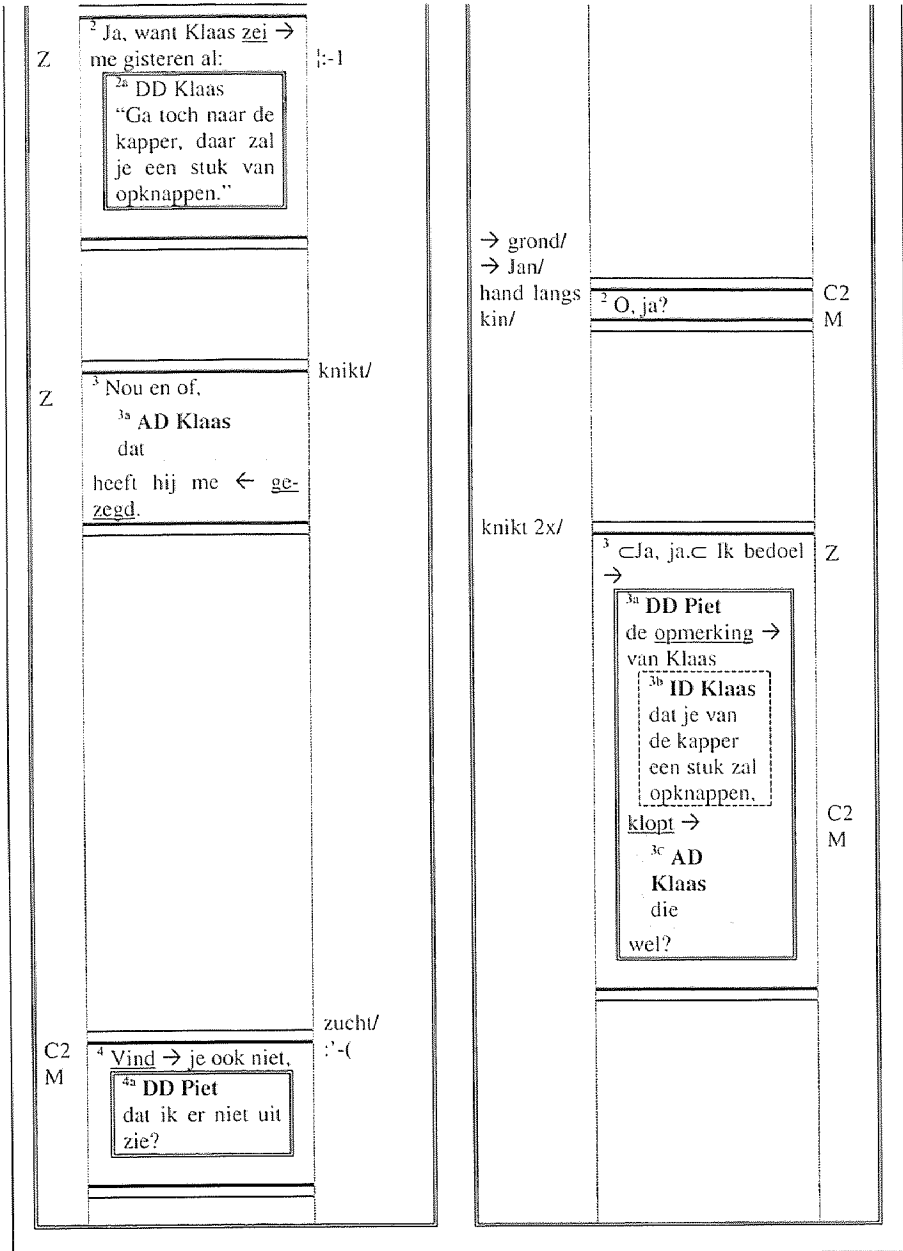
:%)	blozen
9-)	knipoog links
6-)	knipoog rechts
:-r	tong (klein beetje) uitsteken
:-(?)	vragend kijken
:-“	nadenkend kijken
:-”	bedenkkelijk/zorgelijk kijken
-	streng kijken
-1	overtuigend kijken
:-}	aanmoedigend kijken
%-\	spreker heeft gebruikt (drugs/alcohol)
-	heeft pijn
-	heeft hevige pijn

De hiervoor besproken weergavemogelijkheden van de non-verbale communicatie in visualiseringen, wil ik nu illustreren aan de hand van het volgende voorbeeld.

In een gespreksfragment is het volgende te zien en te horen. Jan kijkt naar Piet terwijl hij zegt: “Ik ga nu naar de kapper”. Piet, die Jan de hele tijd aankijkt, wacht even met een antwoord en vraagt hem daarna zachtjes: “Zou je dat wel doen?”. Jan kijkt overtuigend en zegt: “Ja, want Klaas zei me gisteren al: ‘Ga toch naar de kapper, daar zal je een stuk van opknappen.’” Piet kijkt naar de grond. Daarna kijkt hij naar Jan en vraagt hem terwijl hij met zijn hand langs zijn kin wrijft: “O, ja?” Jan knikt en zegt: “Nou en of, dat heeft hij me gezegd.” “Ja, ja”, zegt Piet snel en knikt twee keer. “Ik bedoel: de opmerking van Klaas dat je van de kapper een stuk zal opknappen, klopt die wel?” Jan zucht en zegt daarna snikkend: “Vind je ook niet, dat ik er niet uit zie?”.

Uitgetekend ziet het gespreksfragment er als volgt uit:

hoofdstuk V

PROEF OP DE SOM: ANALYSEVOORBEELD

In de domeinanalyse is niet alleen de visualisering van een tekst van belang, maar evenzeer de analyse naar aanleiding van de uittekening. In dit hoofdstuk wil ik daarom nader ingaan op dit onderdeel.

In de bespreking van een uitgetekend gesprek(sfragment) zullen twee aspecten centraal staan, namelijk de domeinstructuur en de gespreksinhoud. Deze twee elementen kleuren de analyse die naar aanleiding van de visualisering gemaakt kan worden.

Eerst zal ik ingaan op de domeinstructuur (paragraaf 1.). Daarna zal ik dit aspect behandelen in de bespreking van een gespreksfragment (paragraaf 1.1.). Het gespreksfragment dat ik daarvoor kies, is het fragment waarmee ik het vorige hoofdstuk heb afgesloten. Naar aanleiding van de bespreking zal ik komen tot een aantal deelconclusies (paragraaf 1.2.).

Vervolgens zal ik het tweede aspect behandelen, namelijk de gespreksinhoud (paragraaf 2.). Ook dit aspect zal ik behandelen in de bespreking van een gespreksfragment (paragraaf 2.1.), en wel hetzelfde fragment dat ik in de vorige paragraaf heb gebruikt. Niet alleen zal het gaan om hetzelfde gespreksfragment, maar tevens om de gegevens die in paragrafen 1.1. en in 1.2. naar voren zijn gekomen. Zo zal in paragraaf 2.1. de analyse van het gespreksfragment gecompleteerd worden. Naar aanleiding daarvan zal ik komen tot een aantal afgeronde conclusies voor het onderhavige voorbeeld (paragraaf 2.2.).

1. De domeinstructuur

Een gesprek, uitgetekend in domeinen, geeft een bepaald beeld. Er is een bepaalde structuur te zien. De analyticus die kijkt naar de visualisering van een gesprek, ziet een bepaalde vormgeving eigen aan het gevoerde gesprek. Hij kan bijvoorbeeld zien dat er veel of weinig gebruik is gemaakt van inbeddingen en dat die inbeddingen met name bestaan uit bijvoorbeeld directe domeinen. Ook kan hij zien wie van

de beide gesprekspartners gebruik heeft gemaakt van inbeddingen. Is het, als het gaat om een pastoraal gesprek, de pastor die in zijn domeinen veel inbeddingen heeft? Is het de pastorant die deze domeinstructuur vaak laat terugkomen? Of maken beide gesprekspartners gebruik van een dergelijke manier van spreken en zijn dus bij beiden in de uittekening veel inbeddingen te zien?

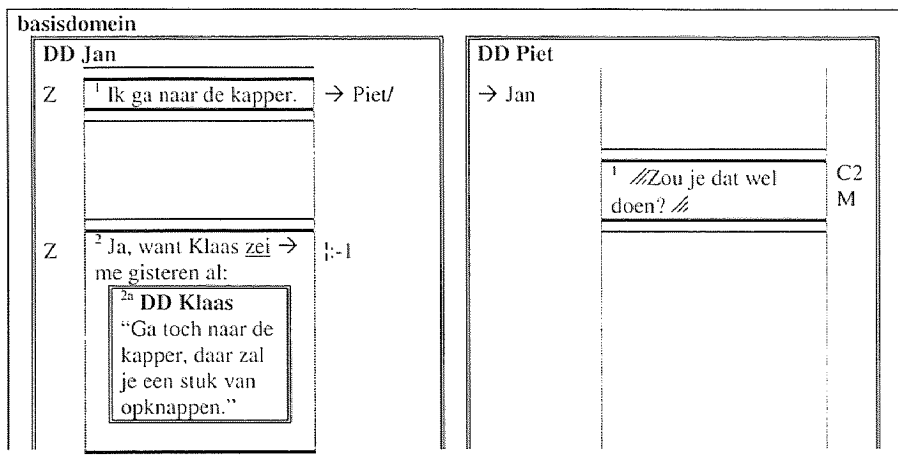
De domeinstructuur zou de “buitenkant” van het gesprek genoemd kunnen worden. Met behulp van de vormgeving van het gesprek in domeinen is te zien waar er overeenkomsten en verschillen zijn tussen de domeinstructuren die beide gesprekspartners hanteren. Concreet kan men denken aan vragen als: waar is een ingebed domein in een ingebed domein te vinden?; wie maakt er gebruik van deze dubbele inbedding?; neemt de andere gesprekspartner deze domeinstructuur over?

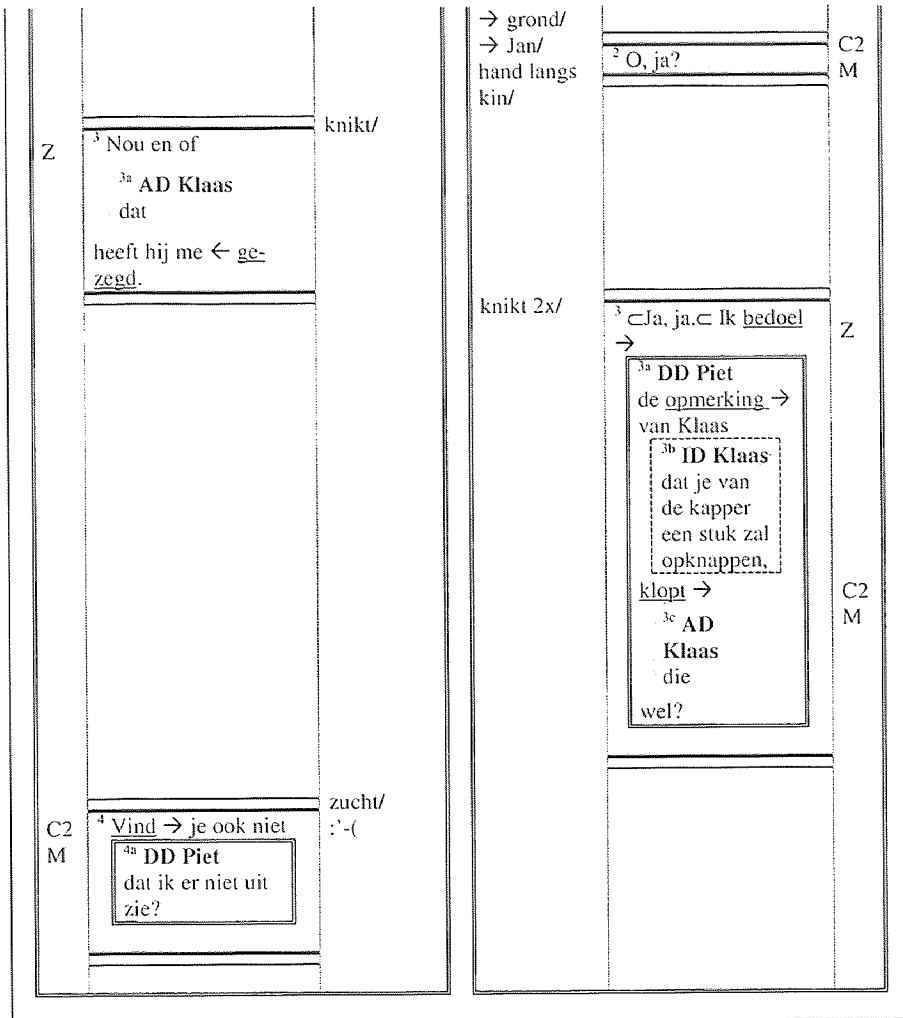
Bij al deze vragen gaat het dus om de formele overeenkomsten en verschillen die er zijn tussen de domeinstructuur die de een en de domeinstructuur die de ander hanteert.

1.1. Toepassing

Naar aanleiding van de vorige paragraaf wil ik nu terugkomen op het gespreksfragment waarmee ik het vorige hoofdstuk heb afgesloten. De uittekening van dat fragment is als volgt:

Uitgetekend ziet het gespreksfragment er als volgt uit:

Voor een analyse van dit gespreksfragment kijk ik eerst naar de “buitenkant”: hoe ziet de domeinstructuur eruit? Het eerste domein van gesprekspartner “Jan” ziet er “eenvoudig” uit, dat wil zeggen dat dat eerste domein geen inbedding kent. Hetzelfde geldt voor het eerste domein van gesprekspartner “Piet”. Beide gesprekspartners openen hun sprekersdomein dus met een uittekening die er rustig uitziet. Het tweede domein van gesprekspartner “Jan” ziet er niet meer zo eenvoudig uit. Dit domein is voorzien van een ingebed domein. Het

ingebede domein is een direct domein waarvan Klaas de eigenaar is. Het tweede domein van gesprekspartner “Piet” geeft weer een rustig beeld. Het domein bestaat slechts uit twee woorden die rechtstreeks toe te wijzen zijn aan de spreker zelf. De inbedding die gesprekspartner “Jan” in zijn tweede domein heeft gebruikt, wordt door Piet in diens tweede domein niet overgenomen.

Het derde domein van Jan is voorzien van een ingebed domein. Dit ingebedde domein behoort wederom toe aan Klaas. Nu is het echter geen direct domein, maar een anaforsch domein.

Het derde domein van gesprekspartner “Piet” kent diverse inbeddingen. Bijna de hele inhoud van dit derde domein is ingebed in het directe domein 3a, waarvan de spreker zelf de eigenaar is. In domein 3a bevinden zich twee ingebedde domeinen: het indirecte domein 3b en het anaforsche domein 3c. Van zowel domein 3b als van domein 3c is Klaas de eigenaar.

Jan reageert op het derde domein van Piet met een vierde domein. Daarin laat hij Piet de eigenaar zijn van het ingebedde domein 4a.

1.2. Deelconclusies voor het tekstfragment

Aan de hand van de bespreking van de buitenkant van het tekstfragment tussen Jan en Piet, kom ik tot twee conclusies. Deze conclusies noem ik “deelconclusies”, omdat het tekstfragment nog niet in al zijn facetten is bestudeerd. Alleen de buitenkant van het gesprek is behandeld. Wanneer ook de binnenkant nader is gezien, kunnen er afgeronde conclusies geformuleerd worden.

De twee deelconclusies naar aanleiding van de uittekening en bespreking van de domeinstructuur zijn de volgende:

1. Jan maakt in meer domeinen (zie de domeinen 2, 3, en 4) gebruik van inbeddingen dan Piet (zie domein 3).
2. Piet maakt slechts eenmaal gebruik van inbeddingen (zie domein 3). De structuur van deze ingebedde domeinen is ingewikkeld.

2. De gespreksinhoud

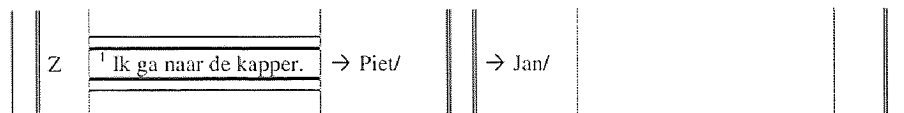
Via de bespreking van de “buitenkant” van het gesprek wil ik vervolgens komen tot de “binnenkant” van het gesprek. Juist aan de hand

van de uittekening in domeinen en de bespreking van de structuur die deze visualisering oplevert, kunnen inhoudelijke kwesties aan de orde komen. Concreet kan men denken aan vragen als: vervallen er bepaalde gespreksinhoudelijke kwesties als de dubbele inbedding die de ene spreker hanteert niet wordt overgenomen door de andere spreker?; wat betekent het wanneer de gespreksinhoud slechts bereikbaar is via dubbele inbedding?

Bij al deze vragen gaat het dus om gespreksinhoudelijke zaken die zichtbaar zijn geworden aan de hand van de bespreking van de domeinstructuren.

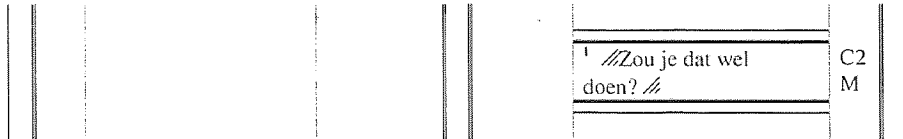
2.1. Toepassing

Naar aanleiding van de uittekening van het tekstfragment tussen Jan en Piet in domeinen en naar aanleiding van de bespreking van de domeinstructuur wil ik nu de analyse van deze gesprekstekst completeren door tevens naar de binnenkant te kijken. Ik start bij het eerste domein van Jan.

De uitspraak van Jan dat hij naar de kapper gaat, is de inhoud van het eerste domein van gesprekspartner “Jan” en tevens de opening van de conversatie. Omdat Jan geen sturingssignaal uitzendt, is de opening geen B-zin. Dat wat Jan zegt is een mededeling en daarmee een zekere uitspraak.

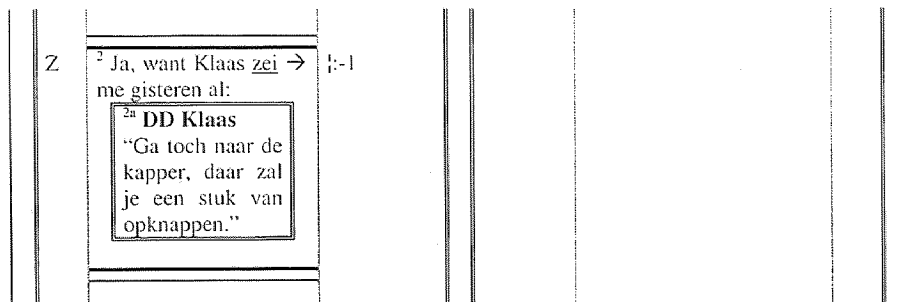
Jan zegt dat hij naar de kapper zal gaan niet zomaar in het wilde weg, of als een hardop uitgesproken mijmering die toevallig Piet ter ore komt, omdat Piet zich in de buurt van Jan bevindt. Jan zegt wat hij gaat doen tegen degene die hij aankijkt en met wie hij met de mededeling dat hij naar de kapper gaat het gesprek is begonnen. Niet alleen kijkt Jan naar Piet, maar Piet kijkt ook naar Jan. Beide gesprekspartners zijn op elkaar betrokken.

Piet geeft Jan respons in de vorm van een vraag. In het domein waarmee hij op Jans uitspraak reageert, hanteert hij dezelfde domeinstructuur als zijn gesprekspartner. Beiden, zowel Jan als Piet, beginnen hun tekst met een domein dat geen inbedding kent en uit slechts enkele (bij beide sprekers vijf) woorden bestaat.

Ook al is de domeinstructuur van het eerste domein van Piet gelijk aan die van het eerste domein van Jan, de teneur is niet gelijk. Piet reageert op de zekere uitspraak van Jan modaal. Het onzekere zit in het woord “zou”, in de zachtheid van zijn spreken en in het feit dat de zin een vragende zin is.

Met dit laatste gegeven is het eerste domein van Piet tevens een C2-domein geworden, omdat de vraag gesprekspartner “Jan” uitnodigt te antwoorden.

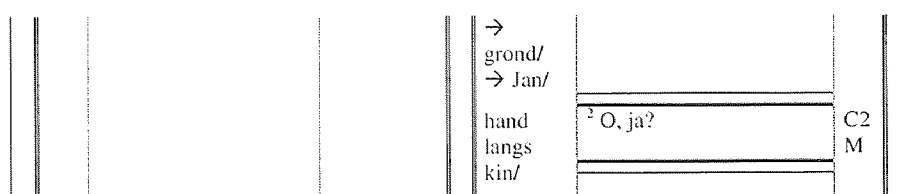
De reactie van Jan is er een met overtuiging. Hij kijkt overtuigend en hij spreekt overtuigend. “Ja” zegt hij en geeft vervolgens een verklaring. Het tweede domein van Jan is daarmee in zijn geheel een Z-domein.

Het tweede domein van gesprekspartner “Jan” is voorzien van een ingebed domein: domein 2a. Dit ingebedde domein wordt door Jan toegeschreven aan Klaas. Het is verhaalfiguur “Klaas” die een bepaalde uitspraak heeft gedaan.

Klaas is in domein 2a rechtstreeks aan het woord. Domein 2a is een

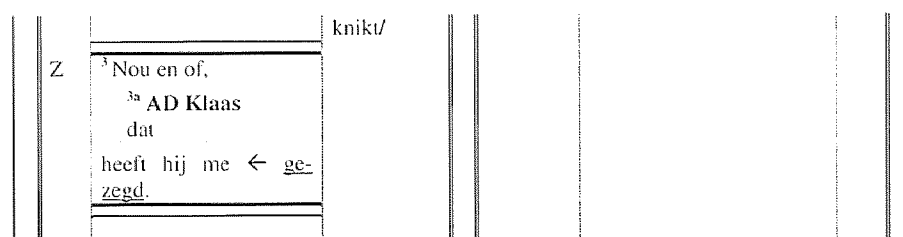
direct domein. Klaas is echter wel rechtstreeks aan het woord in het sprekersdomein van gesprekspartner "Jan". De uitspraak van Klaas is niet toegankelijk zonder de domeingrenzen van het directe domein van Jan te passeren.

Was de uitspraak van Klaas wel rechtstreeks toegankelijk geweest, dan was Klaas geen verhaalfiguur in het domein van Jan, maar een gesprekspartner met zijn eigen sprekersdomein dat rechtstreeks ingebed lag in het basisdomein.

Piet reageert met slechts twee woorden. Het tweede domein van gesprekspartner "Piet" is gevuld met de woorden "o" en "ja". De woorden "o ja" zijn vragend gesteld. Ook uit Piets houding blijkt een zekere kwestieusiteit. Voordat hij zijn gesprekspartner weer aankijkt, kijkt hij even naar de grond, en tijdens zijn spreken (hoe kort ook) haalt hij zijn hand langs zijn kin. Het tweede domein van Piet is derhalve modaal te noemen.

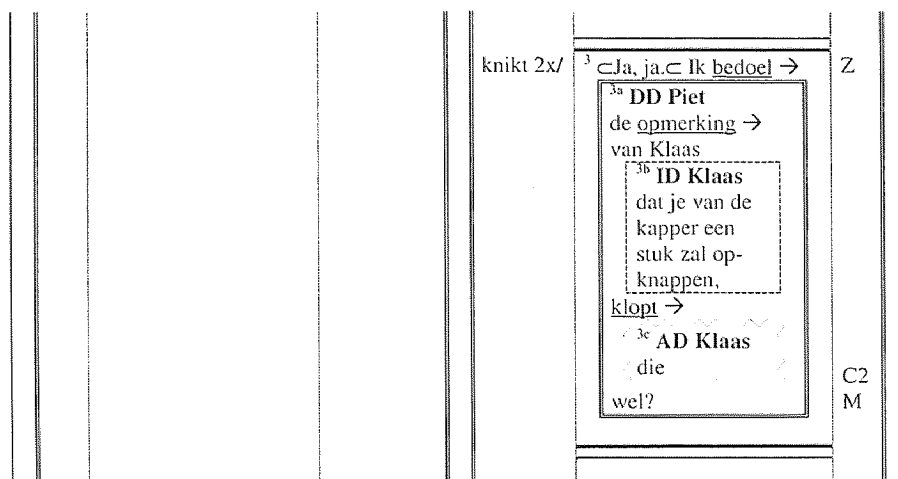
Verder is het tweede domein van Piet een C2-domein. Met de woorden "o ja" vraagt Piet een reactie van Jan. De intonatie en de houding van Piet, geven de woorden eveneens een vragende klankkleur.

Jan reageert met zekerheid. Zowel zijn houding (knikken) toont deze zekerheid, als zijn woorden. In zijn derde domein bevestigt Jan dat Klaas hem werkelijk op die manier heeft toegesproken. De woorden

“o ja” worden door Jan verstaan als het in twijfel trekken van het gesprek dat hij met Klaas heeft gehad.

Verhaalfiguur “Klaas” heeft, gelijk in het tweede domein van Jan, wederom een ingebed domein in het sprekersdomein van Jan. Van domein 3a is Klaas de eigenaar. Domein 3a is echter geen direct domein, zoals domein 2a dat is. Jan laat Klaas de uitspraak over het naar de kapper gaan en je daarvan beter voelen, niet letterlijk herhalen. Domein 3a is een anaforsch domein. Het woordje “dat” verwijst terug naar het directe domein 2a. Met de weinige inhoud van domein 3a (slechts één woord) wordt terugverwezen naar de uitgebreide tekst van domein 2a.

Piet opent zijn derde domein qua lichaamshouding identiek aan de openingshouding van Jan bij diens derde domein. Ook Piet knikt. Twee keer zelfs. Tevens zegt hij snel twee keer “ja”. Met dit knikken en met de herhaling van het woordje “ja”, bevestigt Piet dat Klaas inderdaad tot Jan gesproken heeft en hem een bepaald advies heeft meegegeven. Het begin van het derde domein van Piet is een zeker (= Z) begin.

Het blijkt echter dat het niet de bedoeling van Piet was, om het gesprek tussen Jan en Klaas in twijfel te trekken. De woorden “o ja?” moesten niet verstaan worden als “heeft Klaas dat inderdaad tegen jou gezegd?”. Wat de inhoud van “o ja?” wel was, legt Piet vervolgens uit. Hij vertelt wat hij bedoelt.

De bedoeling (domein 3a) die Piet vertelt, is ingebed in zijn eigen sprekersdomein. Van het directe domein 3a is hijzelf de eigenaar. Gesprekspartner “Piet” delegeert een domein aan zichzelf. Piet laat zichzelf aan het woord in zijn eigen sprekersdomein. Niemand anders hier dan Piet zelf kan zijn bedoeling vertellen.

Met domein 3a “herschrijft” Piet zijn tweede domein. Zijn gesprekspartner heeft daar niet om gevraagd. Jan heeft het tweede domein van Piet op een bepaalde manier “gelezen”. De woorden “o ja?” betekenen voor Jan het in twijfel trekken van de uitspraak van Klaas, die Jan aan Piet heeft verteld in domein 2a. Voor Jan was er dus geen noodzaak om te vragen naar een uitleg van Piet over diens tweede domein.

Naar aanleiding van het derde domein van Jan, heeft Piet inmiddels begrepen dat Jan zijn woorden anders heeft verstaan dan zijn bedoeling was. In die zin is Piet de “ideale lezer” van het tweede domein van Jan. Nu hij weet dat zijn boodschap niet is overgekomen zoals hij had bedoeld, heeft hij de mogelijkheid om zijn bedoeling opnieuw te formuleren. Dat doet hij dan ook in zijn derde domein. Zo is Piet een auteur die ingrijpt in zijn eigen verhaal. Hij gaat het verkeerd begrepen gedeelte “herschrijven”.

Tevens is Piets herschrijving een onderstreping van zijn eigen visie. Van meet af aan heeft Piet vraagtekens gezet bij het voorgenomen kappersbezoek van Jan.

Degene die de opmerking van Klaas in het sprekersdomein van verhaalfiguur “Piet” wil lezen, moet niet alleen de domeingrenzen van domein 3a, maar ook die van 3b passeren. Domein 3b is ingebed in de uitleg (domein 3a) die Piet geeft in zijn derde domein over de inhoud van zijn tweede domein. Zo zit de opmerking van Klaas “dat je van de kapper een stuk zal opknappen” ver weg.

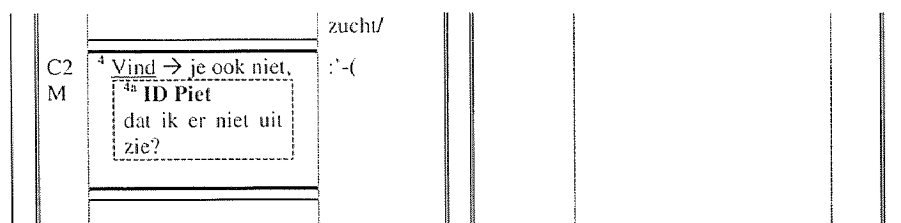
De inhoud van domein 3c zit, wat het aantal domeingrenzen betreft dat gepasseerd moet worden, even ver weg als die van domein 3b. Wie echter de inhoud van domein 3c wil begrijpen, moet ook kennis hebben genomen van de inhoud van domein 3b. Was in domein 3b Klaas nog indirect aan het woord, in domein 3c mag Klaas als het ware alleen nog maar terugverwijzen naar zijn indirecte uitspraak. Het woordje “die” uit domein 3c verwijst terug naar “de opmerking van Klaas” (zoals letterlijk verwoord staat in domein 3a). “Klopt die wel?” betekent: “Klopt die opmerking van Klaas wel?”. De inhoud van de opmerking van Klaas staat in domein 3b en is gebaseerd op domein 2a van Jan.

Domein 3b van Piet heeft bijna dezelfde inhoud als die van domein 2a van Jan. Piet laat Klaas in domein 3b bijna letterlijk herhalen wat Jan hem reeds in domein 2a heeft laten zeggen. Daaruit blijkt dat Piet een goede luisteraar is geweest van hetgeen Jan hem verteld heeft in diens tweede domein. De belangrijkste elementen van het advies van Klaas, heeft Piet in domein 3b overgenomen, namelijk: “kapper”, “je (= Jan)” en “opknappen”. De kleine verschillen in formulering hebben te maken met het verschil tussen een direct domein (= domein 2a van Jan) en een indirect domein (= domein 3b van Piet).

De opmerking van Klaas wordt door Piet als essentieel beschouwd. In die zin heeft Piet ook geen twijfels over het feit of Klaas het advies om naar de kapper te gaan nu wel of niet gegeven heeft. Drie keer komt Piet terug op de opmerking van Klaas: ten eerste zegt Piet “de opmerking van Klaas” (domein 3a); ten tweede laat Piet Klaas zijn opmerking bijna letterlijk herhalen (domein 3b); ten derde wordt nog een keer over “die” (= die opmerking, zie: domein 3c) gesproken.

Piet eindigt zijn derde domein met een vraag: “klopt die wel?”. Is het wel juist wat Klaas je heeft gezegd? Zal je echt wel opknappen van een bezoek aan de kapper? Met deze vraag heeft het domein een modaal einde.

Tevens is het slot van het derde domein een C-slot, omdat het domein vragend wordt afgesloten. Piet vraagt Jan om een reactie. De vraag is duidelijk gesprekspartnergericht en draagt dus een 2-element in zich.

Door de modale uitspraak van Piet, wordt de zekere uitspraak van Jan in diens tweede domein, ook modaal.

Jan had een andere reactie kunnen geven. Hij had het zekere voor het zekere kunnen laten, door bijvoorbeeld te reageren met “ja hoor, en ik ga nu meteen”.

De modaliteit van Piet maakt de zekerheid van Jan tot modaliteit. Jan zucht en snikt. Twee non-verbale uitingen die de onzekerheid van Jan

weergeven. Ook in het verbale ligt modaliteit besloten, namelijk in het eerste woordje “niet”. “Vind je ook *niet* ...?” vraagt Jan aan Piet.

Piet is de eigenaar van het indirecte domein 4a. Hij is degene die aangesproken wordt (met “je”; zie domein 4, vóór domein 4a), en het een en ander moet vinden over Jans uiterlijk.

Omdat Jan een vraag stelt, is het vierde domein van Jan een C-domein. Jan nodigt Piet uit te reageren. Aangezien Piet de aangesproken persoon is, is het domein gesprekspartnergericht. Daarmee is het vierde domein van Jan een C2-domein.

2.2. Conclusies voor het tekstfragment

Vanuit de uitgebreide bespreking van het tekstfragment tussen Jan en Piet, kom ik tot de volgende conclusies:

1. Jan maakt in meer domeinen (zie de domeinen 2, 3 en 4) gebruik van inbeddingen dan Piet (zie domein 3).
Ten aanzien van de ingebedde domeinen, merk ik op dat ze:
 - a. belangrijke informatie bevatten;
 - b. domeinen zijn van anderen.Jan is onzeker over zijn uiterlijk. Maar die modaliteit is bijna nergens te vinden. Hij schuift de onzekerheid af. Zijn domeinen vallen daardoor onder de categorie “Z”.
Alleen het laatste domein van Jan is modaal. Die modaliteit blijkt uit een zucht, een snik en een woordje “niet”. Wie de non-verbale reacties niet zou weten, zou bijna over het woordje “niet” (uit domein 4, vóór domein 4a) heen lezen.
2. Piet maakt slechts eenmaal gebruik van inbeddingen (zie domein 3). De structuur van deze ingebedde domeinen is ingewikkeld. Domein 3 van Piet is te begrijpen als een climax. Die climax is gericht op het boven tafel krijgen van de onzekerheid van Jan. Piet probeert Jan met zijn ingewikkelde domeinstructuur zover te krijgen, dat hij vraagtekens gaat zetten bij het idee dat een bezoek aan de kapper helpt. Piet krijgt Jan inderdaad aan het twijfelen. De eerste keer dat Jan modaliteit uit (verbaal en non-verbaal) is ná het derde domein van Piet.

Met deze conclusies kom ik tot een positieve afronding, namelijk dat de domeinanalyse –zoals ik deze bruikbaar heb gemaakt voor een ge-

sprek- toegepast op het gespreksfragment tussen Jan en Piet voor beide sprekers effect sorteert. Voor gesprekspartner “Jan” laat de uittekening en de uitgebreide bespreking zien dat hij veel onzekerder is dan hij in eerste instantie uit. Voor gesprekspartner “Piet” levert de domeinanalyse op dat hij Jan geholpen heeft zijn onzekerheid te uiten.

DEEL II

DE PASTORAALTHEOLOOG AAN HET WERK

hoofdstuk VI

PRAKTIJKTOEPASSING

In het eerste deel van mijn onderzoek ben ik ingegaan op de voorgegeven onderwerpen “het individueel pastoraal gesprek” en “de literaire domeinanalyse”. Vervolgens heb ik van daaruit een domeinanalyse ontwikkeld voor het genre “gesprek”. In het vierde hoofdstuk heb ik de visualisering van de gespreksdomeinanalyse besproken. In dit hoofdstuk wil ik aan de hand van deze visualiseringsbeschrijving een volledig pastoraal gesprek uittekenen. Ik neem daartoe als casus een gesprek tussen een pastor die werkzaam is in een justitiële inrichting en een gedetineerde.

Eerst zal ik de context van het gesprek beschrijven (paragraaf 1.). Daarbij zal ik aangeven waar het gesprek heeft plaatsgevonden en hoe de opstelling was.

Daarna zal ik de casus als “platte tekst” weergeven (paragraaf 2.). De platte tekst is de uitgesproken tekst, dus dat wat de pastor en de pastoraal hebben gezegd.

In de daaropvolgende paragraaf zal het pastoraal gesprek dat tussen deze twee personen heeft plaatsgevonden, in zijn gehele omvang uitgetekend worden volgens de in de vorige hoofdstukken opgebouwde gespreksdomeinanalyse (paragraaf 3.).

1. Context

Het pastorale gesprek dat in de volgende twee paragrafen staat weergegeven en uitgetekend, is gehouden op de werkkamer van een pastor in een inrichting van justitie. Het gesprek is opgenomen en uitgewerkt

met algemene toestemming van betrokkenen.¹⁷⁹

De werkkamer van de pastor is voorzien van een bureau met bureaustoel, een laag zitgedeelte, een dichte kast en een aantal planken met boeken. De witte muren zijn voorzien van enkele ingelijste posters. Op het bureau staat een icoon. Op een van de boekenplanken staat op een kleine houten standaard een reproductie van een moderne schildering van het laatste avondmaal. Naast de dichte kast staat een grote kandelaar met de paaskaars van het vorige jaar. In de hoek naast de kamerdeur hangt een kapstok met daaraan een liturgisch gewaad.

De beide gesprekspartners zullen bij aanvang van het gesprek plaats nemen aan het lage zitgedeelte: een vierkante tafel met drie lage stoelen voorzien van rug- en armlenningen.

Pastor en pastorant zitten in een hoekopstelling van 90° ten opzichte van elkaar. De pastorant zit rechts van de pastor. Aan de linkerkant van de pastor staat zijn bureau. Vanaf zijn lage zitplaats kan hij de spullen op zijn bureau zien liggen en eventueel kan hij het nodige pakken van zijn bureaublad of uit een van de laden.

Aan het begin van het gesprek wordt er gesproken over een “briefje”. De gedetineerde die een pastor wenst te spreken, kan daarvoor een speciaal gespreksbriefje invullen. Op een dergelijk briefje (van half A4 formaat) staan allerlei personen / instanties vermeld, waaronder vertegenwoordigers van diverse geloofsrichtingen. Zodra de gedetineerde het briefje heeft ingevuld, deponeert hij het in de postbus op zijn afdeling (of ring) voor interne post. Personeel zorgt ervoor dat het briefje bij de gevraagde persoon terecht komt.

2. De platte tekst

In deze paragraaf staat het gesprek tussen pastor en pastorant weergegeven als platte tekst, dat wil zeggen dat in deze paragraaf alleen de woorden die pastor en pastorant tot elkaar gesproken hebben staan vermeld. De non-verbale uitingen staan niet in de platte tekst weergegeven. Uiteraard staat wel vermeld wie er aan het woord is (zie p [= pastor] en pt [= pastorant]).

¹⁷⁹ Ter bescherming van de privacy van de pastorant is de band vernietigd. In de uitwerking wordt de pastorant “Henk” genoemd. Deze naam moet als een gefingeerde naam worden beschouwd.

Achter degene die aan het woord is, staat een nummer. Deze nummering correspondeert met de nummering die staat aangegeven in de domeinvisualisering in de volgende paragraaf.

De platte tekst van het gesprek is als volgt:

- p 1 Van harte welkom, Henk.
- pt 1 Goedemorgen.
- p 2 Neem plaats.
- pt 2 Dank je wel.
- p 3 We hebben elkaar laatst al even gesproken na de kerkdienst en toen zei je me al dat je een briefje zou invullen.
- pt 3 Hm, hm. Ja, inderdaad. Ja, ik heb een briefje ingevuld, want eh ik zou graag even willen praten.
- p 4 Prima, dat kan. Ga je gang.
- pt 4 Ja, eh ik wou gewoon zeggen, dat het me tegenvalt. Ik eh tja, ik eh ik weet wel dat ik moet zitten, uh maar, uh het valt me deze keer gewoon zwaar. Ik ben het ook zat. Elke keer de bak in. Ik baal er van. Soms denk ik: “Pak alles bij elkaar en laat me alles in een keer uitzitten. Dan ben ik er tenminste van af.” Maar ja, zo schijnt het niet te werken bij justitie.
- p 5 Van de ene kant hoor ik je zeggen, uhm dat het je tegenvalt dat je moet zitten en van de andere kant zeg je: “Laat mij alles in een keer uitzitten”.
- pt 5 Tja, dat klinkt misschien wat dubbel, maar uh maar toch is het zo. Het is echt zo’n ingreep. Mijn lichaam was deze keer ook zo van streek. Natuurlijk, je krijgt uh wel methadon, maar dat is zo weinig. Zo weinig. Daar heb je niets aan. Ik baal er van. Ik vind het gewoon helemaal niets.
- p 6 Hm, hm.
- p 7 Zo te horen vind je het echt een grote inbreuk. Mmm, maar uh, door je woorden heen klinkt, uh dat het niet alleen komt omdat je afkickverschijnselen hebt.
- pt 6 Nee, nee, uhm het is ook veel meer. Ik uh, ik denk ook, dat uh, dat het vooral is dat je weer geconfronteerd wordt met het feit uhm dat je gebruikt. Ja, mmm, ja, uh. “Verdraaid nog aan toe”, denk ik dan bij mijzelf, “blijf er dan ook van af!” Maar ja, ik doe het niet. Tja, ik zou het wel anders willen. Ik zou ook liever een alternatieve straf willen hebben. Ramen was-

- sen, of zo iets. Gewoon de boel wat opknappen. Maar ja, ik moet weer eens brommen. En dat terwijl ik me graag dienstbaar zou willen maken. Ja, dat is iets wat ik echt wil. Ja, dienstbaar zijn. Ja, iets om handen hebben en uh, en dan help je de maatschappij ook nog, als je begrijpt wat ik bedoel.
- p 8 Je vertelt me nu een heleboel. Hmm, je vertelt me, dat je uh zodra je vastzit, gaat nadenken over het feit dat je gebruikt. En uh, verder zeg je uh, dat je graag dienstbaar zou willen zijn
- pt 7 Hm, hm.
- p 8 en voor anderen de boel zou willen opknappen.
- pt 8 Ja, ja..
- p 8 Mmm twee dingen. Uh, de eerste is uh, je wilt voor anderen een grote schoonmaak houden, maar hmm, voor jezelf heb je, denk ik, eigenlijk een heleboel op te knappen. Uhhmm, en het tweede is: je wilt graag dienstbaar zijn en je bent de mening toegedaan uh dat je dat hier niet kan. Maar ben je dat buiten anders wel?
- pt 9 Tja, ben ik buiten dienstbaar? Nee, nee, als je het zo bekijkt, nee, dan uh, dan ben ik dat niet. Dat weet ik wel. Ik doe ook wel uh wel wat goeds hoor, zo erg is het nu ook weer niet, maar uh ik zit natuurlijk wel aan dat spul vast. Enne, dat heb ik gewoon nodig ennu daar gaat heel wat tijd en energie in zitten. Tja uh ik weet het. Dat vreet ook aan me. Ik zeg het maar gewoon eerlijk. Ik uh, ik zeg ook niet dat uh, dat ik hier niet voor niets zit. Dat weet ik best. Maar ja, ik wil het wel anders. Zeker nu ik uh hier ben. Uh dan ga ik piekeren. Dan vraag ik me af: "Waarom doe je dat toch allemaal? Uh, waarom moet je dat spul toch hebben?" Tja, tja.
- p 9 Vind je een antwoord als je zo aan het piekeren bent?
- pt 10 Mja, ja ja, ik denk dan aan uh de eerste keer dat ik ben gaan gebruiken. Ik was al wat ouder, bijna twintig. Enne, het was vlak na de scheiding van mijn ouders. Mijn jeugd leek fantastisch. Zo heb ik het ook beleefd. Tot het moment waarop we te horen kregen dat mijn ouders uit elkaar gingen; definitief uit elkaar gingen. Mijn vader bleek uh al een hele tijd een uh verhouding te hebben met uh, met een ander. Enne, dat was zo'n schok. Mijn jeugd, mijn, mijn, mijn wereldbeeld viel in duigen. Alles wat op waarheden gebaseerd was, mmmm, bleek een uh, een leugen te zijn. Pfff. Wat moest ik? Ik was

- wanhopig. En toen, toen ben ik gaan gebruiken. Samen met mijn broer overigens. Maar uh, voor hem was het eenmalig. Hij werd er zo kotsmisselijk van, dat uh dat het eens maar nooit meer was. Ennu, ja, uh voor mij was het anders. Ik vond het eigenlijk wel lekker. En zo komt van het een het ander.
- p 10 Hm, hm.
- pt 10 Tja, hm ik wist het lang verborgen te houden. Maar ja, op een gegeven moment dan uh, dan komen ze er toch achter op het werk. Enne, dat kostte me mijn baan. Tja. Ik ben toen ander werk gaan zoeken, ennu, zo kwam ik in de horeca. Ik ben toen uh een meisje tegen het lijf gelopen. Ja. En dat was gewoonweg fijn. Maar ja, op een gegeven moment uh, kwam ze er achter. Enne. Ja. Tja, het is uitgegaan, inderdaad. Ja. Uh, ze begreep het niet, en vooral niet dat ik het niet gezegd had. Tja, misschien had ze wel gelijk. Soms denk ik wel eens: “Als ik weer zo’n fijne relatie zou hebben, wie weet blijf ik er dan van af, en wie weet zou het ook nog helpen ook”. Tja, waren mijn ouders maar nooit gaan scheiden.
- p 11 Ben je teleurgesteld in je ouders?
- pt 11 Ja. En wat ik vooral niet begrijp, is dat ze de waarheid niet verteld hebben. Denk je
- p 12 Hm, hm.
- pt 11 een mooie jeugd te hebben, en ja hoor, dat zie je dan in een keer in elkaar klappen. Zo. Tja.
- p 13 Misschien vind je het wel vervelend dat ik het zeg, maar uit je verhaal begrijp ik, uh, dat jij met het meisje hetzelfde gedaan hebt: “Ik vertel maar niet dat ik gebruik. Ik zeg het maar niet”.
- pt 12 Nou ja. Ja, uh, als je het zo zegt. Ik heb het niet verteld. Ik dacht juist haar mee, juist haar daar mee uh te te redden. Ik wilde er voor haar zijn, en, ennu, uh iets voor haar betekenen. Ennu, zij had het ook niet altijd even breed. En ik dacht: “Ja, op die manier, uh, ja, uh, heb ik een doel, heb ik iets voor ogen, kan ik iemand helpen”. Ennu, ik heb haar ook niet zomaar laten vallen, of zo. Ik zeg je, toen zij het wist, heb ik ervoor gezorgd, dat uh ze netjes bij haar ouders terecht kwam. Dus, ja. Natuurlijk. Ja, ja, er blijven ook nare gevoelens bij. Maar, uh, we hebben ook mooie dingen met elkaar beleefd, en die blijven ook. Ja.
- p 14 En die blijven niet ten opzichte van je jeugd?

- pt 13 Ja, ook. Ik heb best goede herinneringen aan mijn jeugd. Die uh, die blijven. Maar als ik uh nu denk wat is de oorzaak van mijn gebruik, dan kom ik bij die scheiding uit.
- p 15 Henk, je vertelde me, dat je broer toen ook is gaan gebruiken, dat jullie samen zijn gaan gebruiken. Maar je broer heeft dat gebruik niet doorgezet.
- pt 14 Nee, nee, Maar uh, wat wil je daarmee zeggen?
- p 16 Ik vroeg me af, kun je dan wel zeggen dat de scheiding van je ouders de oorzaak is?
- pt 15 Hoezo zou je dat niet kunnen zeggen?
- p 17 Als je bedenkt, dat je broer in dezelfde situatie verkeerde, uh, ik ga er vanuit dat hij het ook niet wist, dat hij, ik zal maar zeggen er ook mee werd overvallen, dan kan je toch vervolgens zeggen: je broer is in die situ, in die benarde situatie gaan gebruiken, maar heeft het niet voortgezet. Begrijp je? Je broer heeft vanzelfsprekend ook moeite gehad met de scheiding van jullie ouders en hij heeft dat verwerkt zonder drugs.
- pt 16 Dat klopt. Dat is zo. Nee, uh. Ja, uh. Misschien, misschien is oorzaak ook wel niet het goede woord, in de zin van uh, dat er wellicht nnnog iets, nog iets onder zit. Maar ja, waar moet ik het dan zoeken, bij mezelf? Tja, tja. Dan moet ik naar mijn eigen persoonkje gaan kijken. Pff. Poem, poem, poem. Tja. Nou ja, laat ik eerlijk zijn, ik heb daar ook wel eens over nagedacht en ik heb ook wel eens niet gebruikt. Ik ben zelfs anderhalf jaar clean geweest. Enne. Tja, mmm.
- p 18 Je zei zojuist, dat je anderhalf jaar clean bent geweest. Dat is meer dan een paar weken, Henk.
- pt 17 Ja, ja, als ik nu terugkijk, dan denk ik: had ik toen maar doorgezet. Maar ja, in die tijd, ik heb het ook op eigen kracht gedaan. Hm.
- p 19 Je hebt een tijd niet meer gebruikt, als ik het goed zeg, toen je over jezelf ging nadenken.
- pt 18 Hm, hm. Ik ging nadenken over het leven, over mezelf. Ik heb wel eens gelezen, dat je persoonlijkheid onder andere bestaat uit een gevoel over goed en kwaad, uh, of 't was uh
- p 20 Hm, hm.
- pt 18 dat uh dat je moet kiezen tussen goed en kwaad en dat dat uh met name in benarde situaties, uh, zo stond het er, dat je met name in benarde situaties op die keuze wordt aangesproken.

- Nou, ennu uh, en verder stond er ook, dat persoonlijkheid ook van doen had met hoe uhh je staat in die situatie ten opzichte van de ander; hoe geloofwaardig je bent. Zo'n soort tekst was dat ennu daar ben ik destijds mee bezig geweest. Ja. Gewoon de concrete vraag: wie ben ik eigenlijk? Ik heb in die tijd ook wel gezien, dat ik de kracht heb om van dat spul af te blijven, dus uh, ik heb toen eigenlijk gezien dat ik best wel een sterke persoonlijkheid heb.
- p 21 Je hebt in de periode dat je clean werd en clean bleef, ontdekt dat je een sterke persoonlijkheid hebt. Maar toch ben je weer gaan gebruiken. En je bent toen niet gaan gebruiken, omdat toen je ouders gingen scheiden.
- pt 19 Ja, ja, jaa, in die zin is het ook wel duidelijk dat de scheiding van mijn ouders de oorzaak niet is. Ja, ja, dat is ook zo. Ze zeggen ook wel eens tegen mij: "Het is bij jou ook altijd het ene uiterste of het andere". Ik denk ook dat dat zo is, dat dat iets is, uh, uh dat mij kenmerkt. Ik denk uh, ja, als ik zo terugkijk over, uh de afgelopen twintig jaar, zeg maar, ja, ja, dat kun je gerust zo zeggen, pff, en uh als ik nu terugkijk naar waar ik heb gebruikt in die tijd, dan lijkt wel of ik heel heftig in het leven sta. Ja, uh, het is, uh, ja.
- p 22 Je zegt over jezelf: ik heb een sterke persoonlijkheid; ik heb nagedacht over mijn persoonlijkheid, uh, ik kan dus zeggen dat ik best wel een sterke persoonlijkheid heb, en uh, dat het in die persoonlijkheid gaat om een keuze maken tussen goed en kwaad. Dat die keuze met name naar voren komt, als je in moeilijke, als je in benarde situaties terecht komt. Dat er dan met name een beroep op je wordt gedaan.
- pt 20 Hm, hm, ja.
- p 22 En tevens zeg je ook van jezelf, dat je heftig leeft. Hm, het is of helemaal het ene of helemaal het andere.
- pt 21 Ja, dat klopt helemaal. Ik kan me helemaal aan dingen over geven en dat geldt ook voor de drugs. Dat is honderd procent waar. Eigenlijk zou ik me aan iets anders moeten overgeven. In die zin deed de kerkdienst van afgelopen keer me heel goed. Als je dan naar zo'n Petrus kijkt, en je ziet hoe heftig hij reageert, en dat hij zichzelf misschien niet begrijpt, want hij weet niet wat hij zegt. Ja, dan denk ik, uh, ja, uh, ik ben in ieder geval niet de enige die dat doet. Niet dat ik Petrus ben,

- hoor. Ik ben Petrus niet. Maar toch. Tja, hij kon, uh, hij kon zo heftig als hij was, wel het goede kiezen. Ja. Hm.
- p 23 Dat is een mooie vergelijking die je maakt: Petrus leefde heftig, jij leeft heftig. Ja. De vraag die volgens mij nu open blijft, is: waaraan besteed je dat heftig leven? Hmm, door je woorden heen klinkt dat jij net zoals Petrus het goede wil kiezen. Maar, wat betekent voor jou dat goede? En wat betekent kiezen? En verder: wat houdt die keuze dan in?
- pt 22 Hmmm, ja, ja.
- p 24 Ik begrijp Henk, die vragen zijn helemaal niet zo eenvoudig. Je hoeft ze nu niet een, twee, drie te beantwoorden.
- pt 23 Nee.
- p 24 Maar denk er maar eens rustig over na. We kunnen er de volgende keer op terug komen. Lijkt je dat wat?
- pt 24 Ja, dat is goed. Dan, uh, zal ik er inderdaad over nadenken. Ennu, een volgende keer, dat is dan, uh, wanneer?
- p 25 Zeg 't maar. Zullen we weer dezelfde dag en dezelfde tijd afspreken? Of heb je 't liever eerder? Dat kan namelijk ook.
- pt 25 Nee, dat is goed. Laten we maar hetzelfde doen.
- p 26 Oké, Henk. Dat staat genoteerd. Dan zien we elkaar dan weer, of misschien al eerder bij de kerkdienst.
- pt 26 Ja, vast al eerder.
- p 27 Henk, houd je goed.
- pt 27 Dank je wel.
- p 28 Goed. Ik loop even met je mee.

3. Het uitgetekende gesprek

In de vorige paragraaf staat het gesprek tussen pastor en pastorant weergegeven als platte tekst. Het lijkt in die platte tekst alsof alles achter elkaar wordt uitgesproken. Alleen daar waar de nummering onderbroken is en een zin plotseling lijkt op te houden, is te zien dat sommige uitspraken gelijktijdig plaatsvinden. Tevens zijn in de platte tekst de non-verbale uitingen en de vier formele aspecten niet opgenomen.

In deze paragraaf staat het gesprek in de gespreksdomeinanalytische visualisering weergegeven, zoals ik die in deel 1 heb geconstrueerd. De door de pastor en de pastorant gelijktijdig uitgesproken woorden /

zinnen staan naast elkaar uitgetekend in ieders sprekersdomein (zie voor meer gegevens hoofdstuk 4).

Niet alleen datgene wat beide gesprekspartners tegen elkaar zeggen staat in de uittekening vermeld, maar tevens alle domeinanalytische gegevens (zie de hoofdstukken 2 en 4), de vaste gesprekskenmerken (zie hoofdstuk 1 voor de omschrijvingen en hoofdstuk 4 voor de visualisering) en de non-verbale communicatie (zie hoofdstuk 1 voor de omschrijvingen en hoofdstuk 4 voor de visualisering).

Uitgetekend in domeinen ziet het gesprek er als volgt uit:

basisdomein		DD p		DD pt	
	¹ Van harte welkom, Henk.	: -1 → pt/ schudt hand/		: -' → p/ schudt hand/	¹ Goedemorgen.
	² Neem plaats.	→ stoel/ wijst naar stoel/		→ stoel/ gaat zitten/	² Dank je wel.
	³ We hebben elkaar laatst al even <u>gesproken</u> →	gaat zitten/ → pt/ → bureau/ → briefje/ pakt met rechterhand briefje/ wijst met open linkerhand naar tekst/		→ p/ knikt/ → briefje/	
	^{3a} ED + KD pt [het besprokene] na de kerkdienst en toe zei → je me al			→ beetje naar beneden/	
	^{3b} ID pt dat je een briefje in zou vullen			knikt bij de woorden "hm, hm" / snift/	
		→ pt/		→ schoot/	³ Hm, hm. Ja, inderdaad. Ja, ik heb een briefje ingevuld, want ... eh ... ik zou graag even willen praten →
		knikt langzaam/		→ p/	^{3a} ED + KD pt [het te bepratenene]
		opent rech-			

Z

<p>C2</p>	<p>⁴ Prima, dat kan. Ga je gang.</p>	<p>terhand/ wijst in richting pt/ :-) → beetje naar beneden/ → pt/ knikt/ → schuin voor zich uit/ knikt 2x/ → pt/ brengt linkerhand naar mond en rechterhand onder linkerelleboog/ :-"</p>	<p>→ voor zich uit/ :-< zucht diep/ :-" blaast/ → p/ strekt rechteronderarm voor zich uit en houdt hand geopend/ knijpt hand dicht bij het woord "alles"/ laat rechterhand op bovenbeen vallen/ → iets naar beneden/ :-" → handbewegingen van p/</p>	<p>⁴ Ja, eh ... ik wou → ^{4a} ID pt gewoon zeggen → ^{4b} ID pt dat het me tegenvalt. Ik eh ... tja, ik eh .. ik /∩ weet → wel ∩/ ^{4c} ID pt dat ik moet zitten. uh, ... maar, ... uh ... het valt me deze keer gewoon ^{4d} PU pt zwaar Ik ben het ook /zat. El/ke keer de bak in. Ik /baal/ er van. /Soms/ denk → ik: ^{4e} DD pt ⊗ Pak /al/les bij elkaar en laat me alles in ∩/een/ keer uitzitten∩ ⊗ . Dan ben ik er tenminste /van af/. Maar ja\, zo schijnt het niet te werken bij justitie.</p>	<p>Z M</p>
<p>C2</p>	<p>⁵ Van de ene kant hoor → ik ^{5a} ID p je zeggen →. uhm ..</p>	<p>haalt hand van mond/ brengt beide handen in linker richting op borsthoogte/</p>	<p>→ handbewegingen van p/</p>	<p></p>	<p></p>

	<p>^{5b} ID p dat het je /tegenvalt/ dat je moet zitten</p>	<p>→ eigen handen/ → pt/</p>	<p>→ p/</p>		
	<p>en van de /andere kant/ zeg → je:</p> <p>^{5c} DD pt Laat mij maar /alles/ in ☐/ één keer/ uitzitten☐.</p>	<p>brengt beide handen in rechter richting op borsthoogte/ :-(?)</p>	<p>zucht/ → iets naar beneden/</p>		
		<p>gevouwen handen op schoot/ → iets naar beneden. → pt/ gaat met bovenlichaam iets naar voren zitten/</p>	<p>:-" heft rechterhand op tot borsthoogte/ steekt rechterwijsvinger de lucht in/ wrijft met rechterhand over linkerborst/ beide handen op schoot/ schudt hoofd/ :- </p>	<p>⁵VTjäv, ^{5a} AD pt dat ← /klinku/ misschien wat dubbel, maar uh ... maar /toch/ is het zo. Het is echt ☐/ zo'n/ ingreep☐. Mijn lichaam was deze keer ook /zo/ van streek. /Natuurlijk/, je krijgt uh wel methadon, maar dat is /zo/ weinig. /☐Zo☐/ weinig. Daar heb je /niets/ aan. Ik /baal/ er van. Ik vind →</p>	<p>M Z</p>
C2	<p>⁶ Hm, /hm/.</p>	<p>gaat weer naar achteren zitten/ wrijft met linkerhand langs mond en kin/ knikt langzaam/</p>	<p>haalt diep adem/</p>	<p>Z</p>	
C2	<p>⁷ Zo te horen → ^{7a} ED + AD p [het gehoorde]</p>	<p>houdt linkerhand voor mond/ houdt linkerwijs-</p>	<p>→ p/</p>		

<p>vind → je</p> <p>^{7b} ID pt het</p> <p>^{7c} PU pt /echt/</p> <p>een grote inbreuk.</p> <p>// Mmm, ... maar // // uh, // ... door je woorden heen <u>klinkt</u> → .uh</p> <p>^{7d} ID pt dat het /niet/ alleen komt omdat je /af/kickverschijnselen hebt.</p>	<p>vinger voor mond/</p> <p>maakt wikkende bewegingen met beide handen op borsthoogte/</p> <p>steekt rechterwijsvinger in de lucht op borsthoogte/</p>	<p>knikt 3x/</p> <p>haalt diep adem/</p> <p>gaat iets naar voren zitten/</p> <p>→ handen p/ → beneden/</p> <p>:-"</p> <p>→ recht voor zich uit/</p>	
	<p>:-(?)</p> <p>→ p/ legt beide handen met de handpalmen naar beneden op beide bovenbenen/ gaat iets voorover zitten/</p> <p>gaat weer terug zitten/</p> <p>→ iets naar beneden/ vouwt handen in elkaar/</p> <p>→ pt/ slaat linkerbeen over rechter/ brengt linkerhand</p>	<p>schudt hoofd 2x/</p> <p>brengt rechterwijsvinger naar mond/</p> <p>gaat iets naar voren zitten/</p> <p>→ p/ balt rechtervuist bij het woord "verdraaid"/</p> <p>schuift lippen over elkaar/ knijpt mondhoeken samen/</p>	<p>⁶ \Nee, nee\, // uhm // ... het is ook veel meer. Ik uh, ik <u>denk</u> → ook.</p> <p>^{6a} ID pt dat uh, dat het vooral is dat je weer geconfronteerd wordt met het feit uhm dat je gebruikt.</p> <p>Ja, ... // mmm //, ja ... uh ...</p> <p>^{6b} DD pt /Verdraaid nog aan toe/, ← <u>denk</u> → ik dan bij mijzelf,</p> <p>^{6c} DD pt ⊂/blijf/ er dan ook vanaf⊂.</p> <p>Maar ja\, ... ik /doe/ het niet. //Tja\ // ... ik /zou/</p> <p>^{6d} ID pt het wel anders</p>

<p>naar kin met linkerwijsvinger voor mond en rechterhand onder linkerelleboog/</p> <p>→ iets naar beneden/</p> <p>→ pt/ :-“ knikt/</p> <p>→ iets naar beneden/</p> <p>→ pt/</p> <p>→ voor zich uit/</p>	<p>→ recht voor zich uit/ vouwt handen op schoot/ gaat terug zitten → schoot/ zakt iets in elkaar bij de woorden “maar ja”/</p> <p>pakt beide armleningen vast/</p> <p>brengt beide handen in de lucht op schouderhoogte bij het woord “echt”/</p> <p>laat handen op schoot vallen/</p> <p>→ p/</p>	<p>← <u>willen</u>. C1k zou ook <u>liever</u></p> <p>^{6c} ID pt een alternatieve straf</p> <p>← <u>hebben</u>. /Ramen wassen/, lof zo iets\. Gewoon de boel wat opknappen. //Maar ja, ... ik moet weer eens brommen //. En dat terwijl ik</p> <p>^{6f} ID pt me</p> <p>^{6g} PU pt graag dienstbaar zou</p> <p>← <u>willen</u> →</p> <p>^{6h} ID pt maken.</p> <p>Ja,</p> <p>⁶ⁱ ID pt ^{6j} AD pt /dat is iets wat ik</p> <p>^{6k} PU pt -> // echu//</p> <p>← <u>wil</u> >. //Ja //, dienstbaar. // Ja //, .. iets om handen hebben en uh, .. en dan /help je de maatschappij ook nog/ als je <u>begrijpt</u> →</p> <p>^{6l} ID p wat ik bedoel →</p> <p>^{6m} ED + AD pt [het bedoelde].</p>	<p>Z</p> <p>Z</p> <p>Z</p> <p>Z</p> <p>Z</p> <p>Z</p> <p>C2 MC</p>
<p>⁸ /Je <u>vertelt</u> → me nu</p>			

	<p>^{8a} ID pt een heleboel/</p> <p>Hmm, je <u>vertelt</u> → me</p> <p>^{8b} ID pt dat je uh ..., zo- dra je vastzit, gaat <u>nadenken</u> <u>over</u> →</p> <p>^{8c} ID pt het feit dat je ge- bruikt.</p> <p>Z En uh, ... /ver/der <u>zeg</u> → je uh, ...</p> <p>^{8d} ID pt dat je</p> <p>^{8e} ID pt ^{8f} PU pt graag /dienstbaar/ zou</p> <p>← <u>willen</u> →</p> <p>^{8g} ID pt zijn</p> <p>^{8h} ID pt en</p> <p>⁸ⁱ ID pt voor ande- ren cde boel zou</p> <p>← <u>willen</u> →</p> <p>^{8j} ID pt opknap- pen c.</p>	<p>houdt han- den met gestrekte gespreide vingers te- gen elkaar/</p> <p>haalt han- den van el- kaar af/</p> <p>beide han- den: vin- gers naar duim/</p> <p>heft linker- arm op/</p> <p>→ pt/ beide han- den op borsthoog- te, hand- palmen naar elkaar toe gericht/</p> <p>:-"</p> <p>→ iets naar beneden/</p> <p>houdt bei- de hand- palmen te- gen elkaar/</p>	<p>→ iets naar beneden/</p> <p>wrijft met rechterhand langs mond- hoeken/</p> <p>knikt 4x/</p> <p>haalt diep adem/ → p/</p> <p>iets naar beneden/</p> <p>knikt 3x langzaam/</p> <p>→ p/</p>	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="910 306 1142 1191"></td> </tr> <tr> <td data-bbox="910 1191 1142 1253">⁷ Hm, hm.</td> </tr> <tr> <td data-bbox="910 1253 1142 1481"></td> </tr> <tr> <td data-bbox="910 1481 1142 1543">⁸ Ja, ja.</td> </tr> <tr> <td data-bbox="910 1543 1142 1643"></td> </tr> </table>		⁷ Hm, hm.		⁸ Ja, ja.	
⁷ Hm, hm.									
⁸ Ja, ja.									

C2	Mmm ... twee dingen ... Uh, ... de eerste is uh, ...	→ pt/ haalt handen van elkaar af/	→ handen/ vouwt handen in elkaar/
Z	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> ^{8k} DD p je wilt → </div>		
	<div style="border: 1px dashed black; padding: 5px;"> ^{8f} ID pt ▷/voor anderen▷ een grote schoonmaak houden. </div>	→ iets naar beneden/ strekt en spreidt vingers van beide handen/	wrijft met duimen langs muizen/
	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> ^{8m} ID p maar hmm, .. voor /jezelf/ heb je. </div>	brengt beide handen even tot schouderhoogte/	trekt rechtermondhoek samen/ haalt diep adem/
M	<div style="border: 1px dashed black; padding: 5px;"> ⁸ⁿ ID p /ei/genlijk een ▷/hele/-boel▷ op te knappen. </div>	haalt schouders even op/	→ p/
	Uhhmm, ... en het /tweede is/:	brengt van beide handen vingers naar duim/	houdt duimen stil/ knijpt lippen opeen/ → recht voor zich uit/
Z	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> ^{8o} DD p je wilt → </div>	→ pt bij het woord "dienstbaar"/ → recht voor zich uit/	wiebelt met rechterbeen/
	<div style="border: 1px dashed black; padding: 5px;"> ^{8p} ID pt : ^{8q} PU : pt : graag : ▷dienstbaar▷ zijn </div>		:-(?)
Z	.../ en/ je bent de mening toege- daan → uh ..	steekt wijsvinger rechterhand omhoog bij het woord "hier"/	staat met rechtervoet op tenen/
	<div style="border: 1px dashed black; padding: 5px;"> ^{8r} ID pt dat je dat /hier/ niet kan. </div>		kucht 2x/
C2	Maar ▷ben je dat buiten anders wel▷?		→ langs p/
M		→ pt/	

:-(?) → iets naar beneden/	→ p/ → iets naar beneden/		
brengt over elkaar geslagen been weer terug/	ontspant rechterbeen/ gaat iets rechter zitten/	⁹ Tja, //ben ik buiten dienstbaar //? /Nee/ .. nee, als je	C1
draait lichaam iets meer naar pt toe/	opent rechterhand met gespreide vingers/ haalt schouder op bij het woord "maar"/	^{9a} AD pt het /zo/ ← <u>bekijkt</u> , nee, dan uh, .. dan ben ik dat /niet/.	
→ pu/	spreidt ogen wijd open bij het woord "wel"/	^{9b} AD pt /Dat/ ← <u>weet</u> ik wel. ... Ik doe ook wel uh wat /goeds/ hoor, /zo/ erg is het nu /ook/ weer niet, ... //maar uh .. ik zit natuurlijk /wel/ aan dat spul vast //.	Z
handen rusten gevouwen op schoot/	brengt handen iets omhoog bij het woord "heel" en laat ze op bovenbenen vallen/	Ennu, ... dat /heb ik gewoon nodig/ ennu .. daar gaat /heel/ wat tijd en energie in zitten. ... //Tja ... uh ... ik <u>weet</u> →	Z
→ iets naar beneden/		^{9c} AD pt het //.	
brengt linkerhand naar hoofd, steunt met hoofd losjes op linkerarm/		/Dat vreet/ ook aan me. Ik <u>zeg</u> →	
→ pu/		^{9d} AD pt het	
knikt 2x langzaam/	wrijft 2x met handen over bovenbenen/	maar gewoon eerlijk. Ik uh, ik <u>zeg</u> → ook niet	
:-'		^{9e} ID pt dat uh, dat ik hier /niet voor niets/ zit.	
	→ p/	^{9f} AD pt Dat	Z
	handen houden knieën vast/	← <u>weet</u> ik best. //Maar ja // ... ik <u>wil</u> →	
		^{9g} ID pt	

		wrijft langzaam met linkerwijsvinger langs mond/ → iets naar beneden/ gaat verzingten/ → pt/ haalt hand van mond af/ opent hand op schouderhoogte van zich af/ :-(?)	:-" → iets naar beneden/ → p/ → recht voor zich uit/ - → p/ :-(?)	<div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> ^{9h} AD pt het wel anders. </div> <p>Zeker nu ik uh hier ben. Uh dan ga ik <u>piekeren</u> →</p> <div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> ⁹ⁱ ED + KD pt [het gepieker] </div> <p>Dan vraag ik me af →</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px;"> ^{9j} DD pt /Waarom doe je dat toch allemaal/? Uh, /waarom moet je dat spul toch hebben/? </div> <p>Tja, .. Tja .</p>	
C2	⁹ Vind je een antwoord → <div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> ^{9a} ED + KD pt [het te vinden antwoord] </div> <p>als je .. zo aan het piekeren →</p> <div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> ^{9b} ED + AD pt [het gepieker] </div> <p>bent?</p>				
		beweegt hand terug naar lichaam/ houdt gestrekte wijsvinger tegen linkerwang; andere vinger	→ recht voor zich uit/ gaat verzingten/ legt handen op schoot/ → vloer	¹⁰ Mja, ... ja ... ja, ik <u>denk dan aan</u> uh → <div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> ^{10a} ID pt de /eerste keer/ dat ik ben gaan gebruiken. </div> <p>Mk was al wat ouder, bijna twintig.</p>	C1 M M M

gers gebo- gen/	voor zich/ rechterwijs- vinger in lucht bij de woorden "tot het moment"	Ennu, het was vlak na de scheiding van mijn ouders. Mijn jeugd leek /fantastisch/. Zo heb ik het ook /beleefd. Tot/ het moment waarop we te horen kregen →
!- houdt beide handen in elkaar ge- vouwen op schoot/	→ schoot/ :- spreidt vin- gers bij het woord "de- finitief"/	<div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> ^{10b} ID ? dat mijn ouders ⊃ uit elkaar gin- gen ⊃; ⊃defini- tief ⊃ uit elkaar gingen. </div> Mijn vader bleek uh .. al een hele tijd een uh verhouding te heb- ben met uh, ⊃met een ander⊃. Enne, dat was /zo'n/ schok. ⊃Mijn jeugd, mijn, mijn, mijn wereld- beeld⊃ .. viel /in dui- gen/. Alles wat op waarheden gebaseerd was, bleek een uh, een /leu/gen te zijn. Pfff.
→ vloer tussen hen in/ haalt diep adem/ knijpt lip- pen op el- kaar/ → pt/	houdt han- den even op schoot/	
:-"	schudt hoofd/ blaast/	
:-)	:-(→ vloer tussen hen in/	<div style="border: 1px solid black; padding: 2px;"> ^{10c} DD pt ⊃ Wat moest ik? </div> lk <div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> ^{10d} PU pt was wanho- pig⊃. </div> En toen, toen ben ik gaan gebruiken. /Sa- men met mijn broer/ loverigens/. Maar uh, .. voor hem was het eenmalig. Hij werd er /zo/ kotsmisselijk van, dat uh dat het ⊃eens maar nooit meer was⊃. //Ennu, ja, uh voor mij was het an- ders // Ik vond →
knikt 3x langzaam/ → vloer tussen hen in/	draait iets naar p toe/ :-) gaat iets naar voren zitten/ knijpt lip- pen samen/	<div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> ^{10e} ID pt het eigenlijk wel lekker. </div>

C2	¹⁰ Hm, hm.	brengt linkerhand naar hoofd/		En zo komt van het een het ander.
		houdt hoofd vast met wijsvinger op linkerkant voorhoofd en duim tegen linkerwang/ snift/	wrijft met rechter duim over nagels linkerhand/ spreidt beide handen op schoot/	Tja, ... hm ... ik wist het lang verborgen te houden. Maar ja, .. op een gegeven moment dan uh, dan <u>komen</u> → ze
		→ pu	→ voor zich uit/ gaat weer terug tegen rugleuning zitten/	^{10f} AD "ze" van het werk /er toch ← <u>achter</u> op het werk/. Enne, //dat kostte me mijn baan. \Tja\ // Ik ben toen ander werk gaan zoeken, ennu, zo kwam ik in de horeca. ... Ik ben toen uh een meisje tegen het lijf gelopen. /Ja/. En dat was gewoonweg fijn. ... Maar ja, op een gegeven moment uh, <u>kwam</u> → ze
		beide handen op schoot/ → vloer tussen hen in/ knikt langzaam/	:-' :-" :-l buigt hoofd iets naar achteren/ hoofd weer terug/	^{10g} AD het meisje er ← <u>achter</u> . Enne ... Ja ... //Tja, het is uitgegaan, inderdaad. Ja // Uh, .. ze <u>be/greep</u> / →
		slaat linkerover rechterbeen/	wrijft met linkerhand over neusvleugels/	^{10h} AD het meisje het niet, C en vooral niet
		houdt linkerwijsvinger voor mond en	haalt schouders op/ :-l wendt hoofd af/ → vloer voor zich uit/	¹⁰ⁱ ID het meisje dat ik ^{10j} AD pt het niet ← <u>gezegd</u> had. M
				\Tja, //misschien

Z

M

		<p>duim onder kin/</p>	<p>haalt schou- ders iets op/</p>	<p>had ze wel gelijk // →</p> <div style="border: 1px dashed black; padding: 5px;"> <p>^{10k} ED + AD het meisje [de juiste me- ning].</p> </div> <p>beweegt hoofd weer terug/</p> <p>Soms denk → ik wel eens</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p>^{10l} DD pt als ik weer ↳zo'n fijne rela- tie↳ zou hebben, /wie weet/ →</p> </div> <div style="border: 1px dashed black; padding: 5px;"> <p>^{10m} ID wie blijf ik er dan van af,</p> </div> <p>/en wie weet/ →</p> <div style="border: 1px dashed black; padding: 5px;"> <p>¹⁰ⁿ ID wie zou het ook nog helpen ook.</p> </div>
	<p>C2 ¹¹ Ben je ^{11a} PU pt teleurgesteld in je ouders?</p>	<p>→ pt/</p> <p>:-(?) maakt met linkerhand vragende beweging/</p>	<p>→ p/</p> <p>→ vloer voor zich/ zakt iets onderuit/ houdt han- den tussen benen/</p>	<p>/Tja/, //waren mijn ouders maar nooit gaan schei- den //</p>
		<p>legt linker- hand op rechteron- derarm/</p> <p>knikt 3x snel en haalt daar-</p>	<p>→ p/</p> <p>:- handen om- hoog tot borsthoog- te/</p>	<p>¹¹ Ja. ... ◁En wat ik vooral niet begrijp◁ → ... is</p> <div style="border: 1px dashed black; padding: 5px;"> <p>^{11a} ID pt dat ze</p> </div> <div style="border: 1px dashed black; padding: 5px;"> <p>^{11b} ID ou- ders de /waar/heid niet ← verteld hebben.</p> </div>

M

M

Z
Z

CI	¹² Hm, hm.	bij diep adem/	handen in lucht/	Denk → je ^{11c} ID pt een mooie jeugd te hebben,
		langs pt iets naar beneden/	handen tussen benen/	/en ja hoor/, ∞ dat zie je dan in /een/ keer in elkaar klappen∞ . //Zo. Tja //
M CI MC	¹³ Misschien vind → je ^{13a} ID pt het wel vervelend ^{13b} ID pt dat ik ^{13c} KD p het ← zeg.	brengt bovenlichaam iets naar voren/ steekt linkerhand omhoog/	:-(?) wiebelt met rechterbeen/	
	maar uit je verhaal <u>be</u> grijp → ik, uh, ...	→ voor zich uit/ brengt rechternaar linkerhand/	→ vloer tussen hen in/	
	^{13d} ID p /dat jij met het meisje het//zeli//de gedaan hebt/ ^{13e} DD pt ∞ Ik vertel → maar niet∞ ^{13f} ID pt dat ik gebruik. ∞ Ik zeg → ^{13g} AD pt het∞	spreidt beide armen/ spreidt en spant daarbij vingers/ → pt/ !:-1 ogen wijd open gespreid/	stopt met wiebelen/ :-" → p/ bevochtigd lippen/ wrijft lippen over elkaar/ trekt rechtermondhoek opzij en snift/	

	<p>maar niet.</p>	<p>vouwt handen rechts naast benen ineen/ gaat terug naar achteren zitten/ → langs pt/ !-1 → grond tussen hen in/ → pt/ legt beide handen op bovenbenen/ knikt 2x vaag/ slaat linkerbeen terug/ legt rechter-achter linkervoet/ → langs pt iets naar beneden/</p>	<p>knikt met bovenlichaam/ !-1 brengt handen iets omhoog/ opent handen voor zich uit/ → p/ brengt beide handen naar mond/ → schoot/ opent handen voor zich uit/ tuit lippen/</p>	<p>¹² //Nou ja. Ja, uh, als je ^{12a} AD p het /zo/ ← zegt // Ik heb ^{12b} AD pt →het niet ← verteld. Ik dacht → ^{12c} ID pt juist haar mee, juist haar daar mee uh .. te te /redden/. Ik wilde → ^{12d} ID pt er voor haar /zijn/. en, ennu, uh ^{12e} ID pt ^{12f} ID pt iets voor haar ← /betekenen/. Ennu, c/zij had het ook niet altijd/ even breedc. \En ik dacht\ → ^{12g} DD pt /ja, op die manier/, uh, ja, uh, cheb ik een /doel/, heb ik iets voor /o/gen, kan ik iemand helpenc. Enne, ik heb haar ook niet zomaar laten val-</p>	
--	-------------------	---	--	--	--

		<p>→ pt/ wrijft met linkerhand langs mondhoeken/ → even voor zich uit naar plafond/ → pt/ wrijft met linkerhand langs mondhoeken/ zet voeten met kleine afstand ertussen naast elkaar/ steekt linkerwijsvinger in lucht/ legt beide handen op beide bovenbenen/ linkerarm gestrekt/ → langs pt iets naar beneden/</p>	<p>houdt handen met handpalmen naar elkaar toe op borsthoogte/ → p/ -1 rechterhand vuist en linkerhand er omheen/ handen met handpalmen omhoog gespreid op schoot/ → vloer tussen hen in/ knikt met bovenlichaam/ → p/ slaat rechter- over linkerbeen/ gaat iets voorover zitten/ → vloer voor zich uit/ knikt 4x/ gaat met boventanden over onderlip/</p>	<p>len, of zo. Ik zeg → je uh <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content;"> ^{12h} DD pt toen zij ¹²ⁱ AD zij het ← wisi, heb ik ervoor gezorgd, dat uh ze netjes bij haar ouders terecht kwam. </div> Dus, /ja. Natuurlijk, het blijft niet goed dat ik uh .. dat ik ^{12j} AD pt dat uh niet ← ge/zegd/ heb. //Ja, natuurlijk. Ja, ja, er blijven ook nare gevoelens bij //. Maar, uh, .. we hebben ook /mooie dingen/ met elkaar beleefd, en >/die blijven ook/>. //Ja //. </p> <hr/> <p>¹³ Ja, ook. ... Ik heb /best/ goede herinneringen aan mijn jeugd. Die uh, die blijven. Maar als ik uh /nu/ denk →</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 5px; width: fit-content;"> ^{13a} DD pt >/wat is de oorzaak/> van mijn gebruik, dan kom ik <bij die /scheiding/ uit<. </div>
<p>C2</p>	<p>¹⁴ En die blijven / //niet// ten opzichte van je/ jeugd?</p>			
				<p>Z</p>

C2	<p>¹⁵ Henk, je <u>vertelde</u> → me</p> <p>^{15a} ID pt dat je broer toen ook is gaan gebruiken, dat jullie samen zijn gaan gebruiken. Maar je broer heeft dat gebruik niet doorgezet.</p>	<p>→ p/</p> <p>brengt linkerhand iets omhoog/ brengt linkerwijsvinger naar onderlip/</p>	<p>→ p/</p> <p>:-(?) handen even iets omhoog met handpalmen naar elkaar toe gericht/</p>		
		<p>→ langs pt iets naar beneden/</p> <p>→ p/</p>		<p>¹⁴ Nee, nee. Maar uh, wat wil je</p> <p>^{14a} AD p daarmee</p> <p>← <u>zeggen?</u></p>	C2
	<p>¹⁶ Ik vroeg me af .. →</p> <p>^{16a} DD p /kun je dan wel <u>zeggen</u> →</p> <p>^{16b} ID pt ▷ dat de scheiding van je ouders▷ de //oor//zaak/ is?</p>	<p>beide handen in lucht/ bij het woord "scheiding" rechterhand op rechterbovenbeen en maakt met linkerhand knijpende en zwaaiende beweging in lucht/</p> <p>:-"</p> <p>gaat met bovenlichaam iets naar voren zitten/</p>	<p>→ langs p/</p> <p>→ p/</p> <p>:-(?)</p>		
<p>¹⁷ Als je <u>bedenkt</u> →,</p> <p>^{17a} ID pt dat je broer in</p>	<p>:-l</p> <p> -l</p>	<p>→ p/</p>		<p>¹⁵ Hoezo zou je</p> <p>^{15a} AD je dat</p> <p>/niet kunnen ← <u>zeggen?</u></p>	C2

	<p>/de/zelf//de situatie/ verkeerde.</p> <p>uh, .. ik ga er <u>vanuit</u></p> <p>→</p>	<p>linkerwijs- vinger ge- strekt tegen lippen bij het woord</p>	<p>→ vloer tussen hen in/</p>	
Z	<p>^{17b} ID pt dat hij\</p> <p>^{17c} AD broer het</p> <p>ook /niet ← wist/, dat hij, ik zal maar <u>zeggen</u></p> <p>→</p>	<p>maakt op en neer gaande be- weging met die vinger/ maakt met beide han- den van el- kaar af</p>	<p>wrijft met linkerhand over rech- teronder- been/</p>	
M	<p>^{17d} DD p ^{17e} AD broer er</p> <p>/ook ← mee werd overvallen/.</p>	<p>open be- weging op borst- hoogte/ bij het woord “ook” bei- de handen iets om- hoog/</p>	<p>houdt beide handen op rechter- knie/</p>	
C2	<p>dan kan je toch ver- volgens <u>zeggen</u> →</p> <p>^{17f} DD pt je broer is in die situ, in die benar- de situatie gaan gebruiken, ... ▷maar heeft het niet voortgezet▷.</p>	<p>beide han- den nog iets hoger bij het woord “maar”/ bij het woord “begrijp” open be- weging met</p>	<p>→ p/ → vloer tussen hen in/ - rechterarm op schoot, linkerarm naast linker- been/ → p/</p>	
C2 MC	<p>Begrijp → je</p> <p>^{17g} ED + AD pt [wat p bedoelt]?</p> <p>Je broer heeft vanzelf- sprekend /ook moeite gehad/ met de schei- ding van jullie ouders en hij heeft dat ver- werkt.. /zon/der drugs.</p>	<p>rechter- hand naar pt/ bij het woord “ook” met nek iets naar voor gaande be- weging/</p>	<p>→ p/ knikt 3x met boven- lichaam/ brengt over elkaar ge- slagen be- nen weer te- rug/</p>	
		<p>beide han- den op bo- venbenen/</p>	<p>haalt diep adem/ → recht voor zich uit/ :-“</p>	<p>¹⁶ Dat klopt. Dat is zo. Nee, ... uh ... Ja, uh ... ▷/Misschien/ misschien is /oor/- zaak▷ ◁ook wel niet</p>

Z
M

				<p>het goede woord, in de zin van .. uh, dat er wellicht nnnog iets, .. nog iets onder zit. ... //Maar ja //, waar moet ik</p> <p>16a AD pt het</p> <p>dan ← zoeken →, bij</p> <p>16b ID pt // mezelf // ?</p> <p>... //Tja, tja // ... //Dan moet ik naar</p> <p>16c ID pt mijn eigen persoonje</p> <p>gaan ← kijken // Pff. //Poem, poem, poem // ...Tja. /Nou ja/, laat ik</p> <p>16d PU pt eerlijk zijn,</p> <p>▷ ik heb</p> <p>16e AD pt daar</p> <p>ook wel eens▷ ← over nagedacht .. en ik heb ook wel eens /niet/ gebruikt. Ik ben zelfs ▷anderhalf jaar▷ /clean/ geweest. Enne. .. Tja. ... Mmm.</p>
C2	<p>18 Je zei → zojuist, ...</p> <p>18a ID pt dat je /anderhalf jaar/ clean bent geweest. //Dat is /meer/ dan een paar weken, Henk. //</p>	<p>8-] :-)</p> <p>wrijft met linkerhand 2x over linkerbeen/</p> <p>:-1 maakt korte knikkende bewegingen bij het woord "anderhalf"/</p>	<p>wrijft met rechterhand langs mond/ maakt open beweging met rechterhand op borsthoogte/</p> <p>wrijft met handen over benen/</p> <p>knijpt in beide handen/ knikt 2x/ → schoot/</p> <p>tikt met wijsvingers op benen/</p> <p>haalt diep adem/</p> <p>→ p/</p> <p>knikt 3x snel/ :-)</p>	<p>C2</p> <p>C1</p> <p>MC</p>

				<p>17 Ja, .. ja, als ik nu te- rugkijk →.</p> <p>17a ED + KD pt [de terugblik]</p> <p>dan denk → ik:</p> <p>17b DD pt →had ik toen maar doorge- zet→.</p> <p>///Maar ja, in die tijd ///, ik heb het ook op eigen kracht gedaan. ... ///Hm ///.</p>
	<p>19</p> <p>19a DD p Je hebt een tijd niet meer ge- bruikt,</p> <p>MC als ik het goed ← zeg C2 →,</p> <p>19b DD p toen je over →</p> <p>19c ID pt jezelf</p> <p>C2 ging ← <u>naden-</u> ken.</p>	<p>→ schoot pt/</p> <p>→ vloer voor zich uit/</p> <p>:-"</p> <p>→ pt/</p> <p>:-}</p>	<p>wrijft met rechterhand langs mond en kin/</p> <p>blijft kin vasthouden/</p> <p>houdt hoofd richting p/</p> <p>→ vloer tussen hen in/</p> <p>→ p/ houdt lin- kerhand als vuist voor mond/ maakt met vuist op en neer gaande bewegin- gen/</p> <p>→ voor zich uit/</p> <p>vuist tegen mond ge- duwd/ :-"</p>	
		<p>→ vloer tussen hen in/</p>	<p>wrijft met rechterhand langs nek en schou- ders/ houdt hoofd naar rechts ge- draaid/</p>	<p>18 ///Hm, hm /// ...</p> <p>Ik ging <u>nadenken</u> over →</p> <p>18a ID pt het leven, over →</p> <p>18b ID pt mezelf.</p>

		gaat terug tegen rugleuning zitten/		Ik heb ook wel eens <u>gelezen</u> →, ... <div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> ^{18c} ID pt dat je persoonlijkheid onder andere bestaat uit .. een /gevoel → </div>
C2		→ pt/	wrijft met handen door haar/	
	²⁰ Hm, hm.	→ grond tussen hen in/	houdt beide handen in nek gevouwen; ellebogen steken naar voren/	<div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> ^{18d} ID je persoonlijkheid over/▷goed en kwaad▷ </div>
		knijpt lippen 1x samen/	beide voeten hielen omhoog/	uh, ... of 't was uh ... <div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> ^{18e} ID pt dat uh .. dat je moet <u>kiezen</u> → <div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> ^{18f} ID je tussen goed en kwaad en dat dat uh met /na/me in be/nar/de situaties, ... uh //zo stond → ^{18g} KD het gelezene het er //, </div> </div>
		knikt 3x bij de woorden "die keuze"/ brengt linkerhand naar kin en rechterhand onder linkerelleboog/ → schoot/ brengt linkerhand in tuitvorm voor mond/	→ plafond/ voeten weer terug en dus knieën weer omlaag/ → voor zich uit/ handen bewegen langs kaaklijn/ handen met gespreide vingers waarvan vingertoppen elkaar raken	<div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> ^{18h} DD het gelezene dat je met /name in benarde situaties op → <div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> ¹⁸ⁱ ID je die keuze ← wordt aangesproken/. </div> //Nou, ennu .. uh //, ... en verder stond → er ook, <div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> ^{18j} DD het gelezene dat persoonlijkheid van doen had met hoe uhh </div> </div>

	<p>maakt met linkerhand op en neer gaande bewegingen/</p>	<p>voor mond/</p>	<p>^{18k} PU je je /staat/ in die situatie ten opzichte van de ander.</p>
	<p>houdt linkerhand stil/</p>	<p>→ langs p/ → voor zich uit/</p>	<p>hoe ¹⁸ⁿ PU je geloofwaardig je bent.</p>
	<p>→ pt/ houdt vingers linkerhand voor kin en onderlip/</p>	<p>wrijft langs wenkbrauwen/ houdt hoofd iets schuin naar linkerschouder/</p>	<p>Zo'n soort tekst was dat ennu ... ^{18m} AD pt daar ← <u>ben ik destijds mee bezig geweest</u>. ∞ Ja ∞ . Gewoon <u>de concrete vraag</u> →:</p>
	<p>→ langs pt/</p>	<p>houdt duimen en wijsvingers tegen elkaar/</p>	<p>¹⁸ⁿ DD pt ▷Wie ben ik eigenlijk▷?</p>
	<p>→ vloer tussen hen in/ → pt/</p>	<p>houdt hoofd weer recht/</p>	<p>Ik heb in die tijd /ook wel/ <u>gezien</u> →.</p> <p>^{18o} ID pt dat ik de ^{18p} PU pt /kracht/ heb kom van dat spul af te blijven.</p>
	<p>legt linkerhand op been/</p>	<p>knikt/ hoofd iets naar beneden/</p>	<p>dus uh, ik heb toen <u>eigenlijk gezien</u> →</p> <p>^{18q} ID pt dat ik best wel een ^{18r} PU pt ∞ sterke∞ persoonlijkheid heb.</p>
<p>²¹ Je hebt in de periode dat je clean werd ▷en clean bleef▷, <u>ont-</u></p>	<p>brengt rechterhand op borsthoogte met</p>	<p>→ p/</p>	

<p>Z</p>	<p>dekt →</p> <div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> <p>21a ID pt dat je een</p> </div> <div style="border: 1px dashed black; padding: 2px; margin-top: 2px;"> <p>21b PU pt /ster/ke</p> </div> <p>persoonlijkheid hebt.</p>	<p>wijsvinger op duim-top/</p>	<p>mond iets open/</p>		
<p>Z</p>	<p>Maar /toch/ ben je weer gaan gebruiken. En je bent toen niet gaan gebruiken, omdat toen je ouders gingen scheiden.</p>	<p>rechter-wijsvinger gestrekt bij het woord "toch"/</p>	<p>!:-1</p>	<p>→ vloer tussen hen in/</p>	
<p>↓ C2</p>		<p>arm weer terug/</p>	<p>knijpt lippen samen/</p>	<p>knikt 4x/</p>	
		<p>legt rechterhand op rechterbeen/</p>	<p>gaat met hoofd ver naar achteren en weer terug/</p>	<p>19 /Ja/, ja ... /jaa/, in die zin is het ook wel duidelijk →</p> <div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> <p>19a ID pt dat de scheiding van mijn ouders de /oor/zaak niet is.</p> </div>	<p>M ↓ Z</p>
		<p>!:-1</p>	<p>spreidt armen/</p>	<p>≡ Ja, ... ja. 19b AD pt dat</p>	<p>Z</p>
		<p>→ langs pt iets naar beneden/</p>	<p>laat handen op elkaar op schoot vallen/ →</p>	<p>← is ook zo. Ze zeggen → ook wel eens tegen mij:</p>	
		<p>→ pt/</p>	<p>vloer voor zich/ knikt met bovenlichaam/</p>	<div style="border: 1px solid black; padding: 2px;"> <p>19c DD ze het is bij jou ook /altijd/ het ene uiterste/ of het andere.</p> </div>	
		<p>knikt 2x langzaam/</p>	<p>rechterhand in lucht op borsthoogte/ rechterwijsvinger gestrekt/</p>	<p>Ik denk → ook</p> <div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> <p>19d ID pt dat</p> <p>19e AD pt dat</p> <p>← zo is, dat</p> <p>19f AD pt dat</p> <p>← iets is, uh, ... uh</p> </div>	<p>Z</p>
		<p>→ langs pt/</p>	<p>maakt grijpende beweging in</p>		

	<p>:-“</p> <p>→ p/</p> <p>vouwt handen in-een op schoot/</p> <p>→ vloer tussen hen in/</p> <p>→ p/</p> <p>→ voor zich uit/</p> <p>→ p/</p>	<p>lucht van zich af/</p> <p>rechterhand met zijkant wijsvinger tegen mond/</p> <p>→ schoot/ :-“ rechterhand van mond af/ zucht/ → p/ beide handen geopend op borsthoogte met handpalmen naar elkaar toe/ trekt wenkbrauwen samen/</p> <p>laat beide handen op schoot vallen/</p> <p>brengt rechterhand iets omhoog; vingers op duim/</p> <p>→ p/</p>	<p>^{19g} AD pt dat</p> <p>mij ← kenmerkt. Ik denk → uh, ... ja.</p> <p>^{19h} ID pt als ik zo terugkijk over → , uh</p> <p>¹⁹ⁱ ID pt ^{19j} DD pt de af-gelopen twintig jaar, ← zeg maar.</p> <p>ja, ... /ja/.</p> <p>^{19k} AD je dat kun je ge/rust/ zo ← zegen, pff ... en .. uh als ik nu terugkijk naar →</p> <p>^{19l} ID pt waar ik heb gebruikt in die tijd, dan lijkt → wel</p> <p>^{19m} ID pt of ik ¹⁹ⁿ PU pt heer heftig in het leven sta.</p> <p>Ja, ..uh, het is, uh, ja, ..</p> <p>C2</p>
<p>Z</p>	<p>²² Je zegt → over jezelf:</p> <p>^{22a} DD pt /Ik heb een</p> <p>^{22b} PU pt //sterke//</p> <p>persoonlijkheid;</p>		

ik heb \supset nage- dacht \supset over \rightarrow	!:-1 \rightarrow naar vloer voor zich/	knikt met bovenli- chaam/ haalt tege- lijkertijd diep adem/ \rightarrow schuin voor zich uit/
^{22c} ID pt mijn per- soonlijk- heid;	\rightarrow pt/	knikt/
uh, ... ik kan dus zeggen \rightarrow		gaat verzit- ten/
^{22d} ID pt dat ik \approx best wel een	knijpt ogen samen bij het woord "in"/ brengt bei- de handen van elkaar af omhoog tot borst- hoogte met handpal- men naar elkaar toe gericht/ vingers ge- strekt en gespreid/ :""	gaat met boventan- den langs onderlip/
^{22e} PU pt /ster/- ke persoon- lijkheid \approx heb.		\rightarrow p/
en, uh, ...		langs pt/
^{22f} ID pt dat het .. /in/ die per- soonlijk- heid gaat om een \supset / keuze ma- ken \supset \rightarrow	maakt knijpen- de bewe- ging bij het woord "moeilij- ke"/ maakt bij het woord "dan" zwaaien- de bewe- ging met rechter-	knikt 2x/
^{22g} ID pt tussen goed en kwaad.		\rightarrow voor zich uit/
... Dat die keuze met /name naar voren komt , als je in /moei/lijke, als je in be- /nar/de si- tuaties te- recht komt. Dat er /dan met //na// me een be- roep op je	\rightarrow p/	\rightarrow voor zich uit/
		wrijft met rechterhand langs nek/
		snift/

Z	wordt ge- daan.	arm/ rechterarm geopend naar pt toe/	knikt/ → p/	²⁰ //Hm, hm //, ... //ja //	C2
	En tevens zeg → je ook van jezelf. ^{22h} ID pt dat je ²²ⁱ PU pt heftig leeft. Hm, ... het is ☐of he- lemaal ☐ //het ene // ☐of helemaal ☐ //het andere //.	bij het woord "of" handen van links naar rechts op borsthoog- te/	knikt 3x snel/ haalt diep adem/ → voor zich uit/		
		beide han- den op beide bovenbenen/ → p/	heft beide handen omhoog/ opent beide handen van zich af/ laat beide handen op schoot val- len/ → p/ :-" knijpt ogen even toe/ opent han- den op borsthoog- te/ houdt rech-	²¹ Ja, ^{21a} AD pt dat ← klopt ☐helemaal ☐. Ik kan me ☐helemaal aan dingen overge- ven ☐ en ^{21b} AD pt dat ← geldt ook voor de drugs. ^{21d} AD pt Dat ← is ☐honderd pro- cent waar ☐. /Eigenlijk/ .. //zou ik me aan iets /an/ders moeten overgeven // In die zin deed de kerkdienst van afge- lopen /keer me ^{21d} PU pt //heel// / goed. Als je dan naar zo'n Petrus kijkt, ☐en je ziet hoe	Z Z

		<p>8- </p> <p>-:1</p> <p>knikt 2x/</p> <p>-:1</p> <p>-:)</p> <p>-:1</p>	<p>terhand met zijkant wijsvinger losjes voor mond/</p> <p>→ voor zich uit/</p> <p>→ p/</p> <p>maakt met rechterhand vuist en daarmee op en neer gaande bewegingen/</p> <p>-:1</p> <p>→ iets omhoog/</p> <p>haalt schouders iets op/ :-)</p> <p>maakt met beide handen open beweging/</p> <p>→ voor zich uit/</p> <p>→ p/</p>	<p>^{21c} PU Petrus heftig</p> <p>hij reageert → C</p> <p>^{21f} ED (+AD) Petrus [de reactie]</p> <p>en dat hij</p> <p>^{21g} ID Petrus zichzelf</p> <p>misschien niet ← be- grijpt, want hij weet → niet</p> <p>^{21h} ID Petrus wat hij zegt →</p> <p>²¹ⁱ ED (+AD) Petrus [het gesprokene]</p> <p>Ja, ... dan /denk → ik/, uh, ja, uh:</p> <p>^{21j} DD pt ⊗ Ik ben in ieder geval niet de enige die dat doet⊗.</p> <p>⊂Niet dat ik zoals Petrus ben, hoor. Ik ben Petrus niet⊂. Maar toch. Tja, hij kon, uh, .. hij kon zo</p> <p>^{21k} PU Petrus heftig</p> <p>als hij was, /wel/</p> <p>^{21l} ID Petrus het goede</p> <p>← kiezen. Ja .. //Hm //.</p>	<p>M</p>
<p>MC</p>	<p>²³ Dat is een /mooie vergelijking die je maakt →:</p> <p>^{23a} DD pt /Pe/trus leefde</p>	<p>heft beide handen op tot borsthoogte/</p>			

	<p>23^b PU Pe- trus heftig. /jij/ leeft 23^c PU pt heftig.</p>	<p>beide han- den terug op boven- benen/</p>	
	<p>Va. ... De vraag die volgens mij nu open blijft, is →:</p>	<p>bij de woorden "de vraag" rechter- hand voor mond/</p>	<p>beide han- den op schoot/</p>
C2	<p>23^d DD p ▷waaraan be- steed je dat 23^c PU pt heftig. leven▷?</p>		<p>wrijft over vingers/</p>
C2	<p>///Hmmm /// ... door je woorden heen <u>klinkt</u> →</p>	<p>:-"</p>	<p>→ voor zich uit/</p>
	<p>23^f ID pt dat jij net zoals Petrus 23^g ID pt ▷het goede ← wil → 23^h ID pt kiezen▷.</p>	<p>bij het woord "goede" rechter- hand geo- pend naar pt/</p>	<p>:-" haalt diep adem/ knikt 3x langzaam/</p>
	<p>Maar, ... wat be/te/ kent → voor jou ▷dat goede▷</p>	<p>:-"</p>	<p>:-(?)</p>
C2	<p>23ⁱ ED pt [het te vinden antwoord]?</p>	<p>beide han- den vra- gend geo- pend/</p>	<p>→ p/</p>
	<p>En .. wat be/te/kent → kiezen</p>		
C2	<p>23^j ED pt [het te vinden antwoord]?</p>	<p>herhaalt vorige be- weging iets van zich af/</p>	<p>→ vloer/ haalt diep adem/</p>
	<p>◁ En verder: wat houdt die keuze dan in →</p>		
C2	<p>23^k ED pt [het te vinden antwoord]?</p>		<p>wrijft met linkerhand</p>

			beide handen weer op bovenbenen/	langs mond/	²² Hmmm, ... //ja //, ... //ja //	C2
MC	²⁴ Ik begrijp → Henk, 24a DD p die vragen zijn /he/lemaal niet zo eenvoudig.		→ langs pt/ → pt/	→ p/		
MC	Je hoeft ze nu niet een, twee, drie te beantwoorden → 24b ED pt [de te vinden antwoorden], maar ⊃denk → 24c AD pt er maar eens rustig over na. We kunnen 24d AD p + pt er		knikt 2x langzaam/	schudt langzaam met hoofd/	²³ //Nee //	T1
MC	de volgende keer ← op terug komen. Lijkt → je 24c AD pt dat		:-(?)	→ vloer tussen hen in/		
C2 M	wat?		→ agenda/	handen op schoot/		
			pakt agenda van bureau/	knikt 2x langzaam/		
				legt handen over elkaar/	²⁴ /Ja/, dat is goed. Dan uh, zal ik 24a AD pt er inder/daad/ ← over nadenken. //Ennu //, een volgende keer, dat is dan, uh ... /wanneer/?	Z C2
				→ bewegingen p/		
				:-(?)		
				→ p/		

C2	²⁵ Zeg → ^{25a} AD pt 't	bladert in agenda/	→ bewegingen p/	
C2	maar. Zullen we weer ^{25b} ID p + pt /dezelfde dag en dezelfde tijd/ ← afspreken? Of heb	→ pen/ pakt pen/		
C2	→ je ^{25c} AD je 't ← liever → ^{25d} DD je eerder?	→ pt/		
	Dat kan namelijk ook.		→ p/	
		→ agenda/		
		schrijft in agenda/	→ agenda p/ → schrijven/	²³ /Nee/, dat is goed. Laten we maar hetzelfde doen.
Z	²⁶ Oké, Henk. Dat staat genoteerd. Dan zien we elkaar dan weer, of misschien al eerder bij de kerkdienst.	legt agenda terug/	→ bewegingen p/	
M		→ pt/	→ p/	
		gaat staan/ :-1	:-1 gaat staan/	²⁶ /Ja/, vast al eerder. Z
	²⁷ /Henk/ houd je goed.	schudt hand/	schudt hand/	
				²⁷ Dank je wel.
	²⁸ //Goed // Ik loop even met je mee.	loopt naar deur/	loopt naar deur/	

hoofdstuk VII

DOMEINANALYTISCHE BESPREKING VAN DE PRAKTIJKTOEPASSING

In het vorige hoofdstuk heb ik een pastoraal gesprek tussen een pastor en een pastorant in domeinen uitgetekend.

In dit hoofdstuk wil ik aan de hand van die uittekening het gesprek nader bespreken. Bij die bespreking zal ik zowel aan de “buitenkant” als aan de “binnenkant” van het gesprek –zie voor een nadere toelichting hiervan hoofdstuk vijf– aandacht besteden.

1. De begindomeinen van de pastorant

De eerste twee domeinen van de pastorant zien er “rustig” uit. Deze domeinen kennen geen enkele inbedding en bestaan slechts uit een paar woorden. Beide domeinen zijn te beschouwen als beleefdheidsreacties op de eerste twee domeinen van de pastor.

Het eerste domein van de pastorant is een reactie op het eerste domein van de pastor en het tweede domein van de pastorant is een reactie op het tweede domein van de pastor.

De beleefdheidswoorden worden onderstreept door de non-verbale elementen een vriendelijk gezicht en het schudden van de handen.

Ook de handelingen rond het gaan zitten getuigen van beleefdheid. Bij aanvang van het gesprek staan beide personen. De pastor biedt met een handgebaar zijn gast een stoel aan. Vervolgens gaat de pastorant zitten en bedankt hij de pastor (domein 2). Pas daarna (dat is aan het begin van zijn derde domein) gaat de pastor zitten.

2. De begindomeinen van de pastor

De eerste vier domeinen van de pastor zien er, gelijk de begindomeinen van de pastorant, rustig uit. Geen ingewikkelde inbeddingen, maar slechts twee keer een ingebed domein in het derde domein van de pas-

tor.

De eerste drie domeinen kennen geen sturingssignalen. “Van harte welkom, Henk” (domein 1 van de pastor) betekent hier niet “zeg maar wat je op je lever hebt”, maar zijn welkomstwoorden in het teken van beleefdheid. De aangesprokene (in dit geval de pastorant) begint niet met het vertellen van zijn verhaal, maar antwoordt met “goedemorgen” (domein 1 van de pastorant). Tot en met het begin van het derde domein van de pastor vinden beleefdheidshandelingen plaats.

De domeinen 3a en 3b van de pastor staan inhoudelijk met elkaar in verband. Beide ingebede domeinen gaan over een gesprek(je [de pastor heeft het over “even”]) dat al eerder tussen de pastor en de pastorant heeft plaatsgevonden. Een ingevuld briefje blijkt daarbij van belang te zijn. Niet alleen de inhoud van het derde domein van de pastor gaat over dit briefje, maar ook de gebaren van de pastor en de pastorant betreffen dit ingevulde formulier: de pastor kijkt ernaar, pakt het op van zijn bureau en wijst naar de tekst; de pastorant knikt terwijl zijn ogen ook gericht zijn op dit formulier.

Domein 3a is in eerste instantie een elliptisch domein. In tweede instantie is het domein ook nog kataforisch. Domein 3a is elliptisch, omdat de pastor verwijst naar een gesprek tussen hem en de pastorant, terwijl de inhoud op dat moment niet wordt weergegeven; domein 3a is kataforisch, omdat (een deel van) de inhoud van het gesprokene in het vervolg wordt verhaald (namelijk in domein 3b).

Wanneer de inhoud van het derde domein van de pastor de volgende was geweest “We hebben elkaar laatst al even gesproken en het is goed dat we elkaar nu weer zien”, dan zou het domein dat door het werkwoord “gesproken” wordt opgeroepen (nog steeds domein 3a met als inhoud “[het gesprokene]”), alleen een elliptisch domein zijn. De inhoud van dat wat reeds besproken is geweest, zou dan namelijk verborgen blijven.

Doch de inhoud van dat vorige gesprek blijft niet geheel verborgen. Spoedig (namelijk in domein 3b) geeft de pastor een deel van de inhoud weer. Domein 3a is daarmee tevens een kataforisch domein.

In domein 3b wordt niet de gehele inhoud van het vorige gesprek prijsgegeven. Uiteraard kan dat eerdere gesprek heel summier zijn geweest. Daar de pastor het over “even” heeft, is het aannemelijk dat het over een kort gesprek gaat. De inhoud zou inderdaad alleen het invullen van een briefje kunnen betreffen. Toch is er meer gezegd dan domein 3b weergeeft. In domein 3b wordt namelijk alleen verhaald

wat de pastorant heeft ingebracht, terwijl pastor en pastorant elkaar hebben gesproken. “*We hebben elkaar* laatst al even gesproken”. De pastor moet minstens een reactie gegevens hebben in de trant van “Dat is goed.”, “Prima, dan zien we elkaar deze week nog.”, “Doe dat, dan roep ik je zo snel mogelijk op!”. Het gesprokene (domein 3a) betreft dus meer dan dat wat de gesprekspartner in domein 3b heeft gezegd.

De vraag vervolgens of de inhoud van het vorige gesprek wel correct is weergegeven, is voor de pastor niet van belang. Voor hem gelden de ingebede domeinen 3a en 3b. De feiten echter, dat de pastorant knikt terwijl hij naar het briefje kijkt, vervolgens in zijn derde domein bevestigend reageert en vertelt dat hij inderdaad een briefje heeft ingevuld (= Z), betekenen dat ook voor hem de twee ingebede domeinen 3a en 3b van de pastor gelden.

Stel echter dat de pastorant geen bevestiging had gegeven en helemaal niet had aangehaakt bij de domeinen 3a en 3b van de pastor, dan betekent dat nog niet dat de pastor onjuist heeft gesproken of zich eventueel vergist heeft, of misschien een eerder gesprek met een andere pastorant voor ogen heeft gehad. De domeinen 3a en 3b kunnen dan even goed bestaan en de inhoud van beide domeinen kan wel degelijk correct zijn. Voor de pastor bestaan de domeinen 3a en 3b in ieder geval. Of ze voor de pastorant realiteit zijn, blijft, omdat de pastorant in dat geval niet op die ingebede domeinen heeft gereageerd, dan niet helder.

De tekst “we hebben elkaar al even gesproken” valt niet onder de categorie metacommunicatie. Er wordt wel iets gezegd over een gesprek, maar niet over hoe aangenaam of onaangenaam die communicatie is geweest. De pastor maakt alleen een terugkoppeling naar een eerder gesprek. Met deze terugkoppeling start hij een nieuw gesprek.

3. Domeinbouwer of beleefdheidsformule?

Met de woorden “hm, hm” opent de pastorant zijn derde domein. Deze woorden beschouw ik niet als een soort “denk-woorden” met de betekenis “ik ga reageren, maar ik moet wel even nadenken over wat ik nu ga zeggen”. De twee openingswoorden zijn mijns inziens te verstaan als bevestigende woorden, daar de pastorant knikt, vervolgens de bevestigende woorden “ja” (2x) en “inderdaad” zegt en verder bevestigend over het onderwerp spreekt.

Het derde domein van de pastorant ziet er, in vergelijking met zijn twee vorige domeinen, ook nog tamelijk rustig uit. Het kent slechts één ingebed domein.

De vraag is echter of deze uittekening van het derde domein van de pastorant wel correct is. De pastorant gebruikt naast het werkwoord “praten” eveneens het werkwoord “willen”, en dat werkwoord is evenals het werkwoord “praten” te beschouwen als een domeinbouwer. Moet in het derde domein dan niet nog een ingebed domein getekend worden? Is “willen” hier geen domeinbouwer?

Om tot een helder antwoord te komen zet ik naast de zin “ik zou graag even willen praten” de uitspraak “ik wil even praten”. In deze tweede zin is “willen” een domeinbouwer.

Het verschil tussen de twee zinnen heeft te maken met het woordje “zou”. In de zinsnede “ik zou graag even willen praten” uit de spreker de wens om een gesprek te hebben modaal.¹⁸⁰ Met behulp van deze syntactische observatie is de uitspraak “ik zou graag even willen praten” te beschouwen als een beleefdheidsformule. “Willen” is daarin geen domeinbouwer. De pastorant hanteert in zijn derde domein een beleefdheidsformule om een gesprek te openen. Het werkwoord “willen” opent daarin geen nieuw domein, met als gevolg dat de domeinuittekening er eenvoudig uit kan blijven zien.

De eindconclusie dat iedere uitspraak met de woorden “zou graag willen” een beleefdheidsformule is, gaat echter te ver. De conclusie is alleen van toepassing op idiomatische uitdrukkingen. Zinnen als “ik zou graag een half gesneden volkoren brood van u willen hebben”, “ik zou graag even van het toilet gebruik willen maken”, “ik zou graag even willen praten” zijn standaarduitdrukkingen. In deze zinnen wordt modaliteit als idioom gebruikt.

Om deze uitleg te verduidelijken maak ik een verwijzing naar het zesde domein van de pastorant. De woorden “zou graag willen” komen ook in dat domein voor. De pastorant zegt dat hij “graag dienstbaar zou willen zijn” (de ingebedde domeinen 6f tot en met 6h). Het werkwoord “willen” is hier, in tegenstelling tot het werkwoord “willen” in het derde domein van de pastorant, wel een domeinbouwer. De pastorant uit een wens en vervolgens benadrukt hij deze op vier ver-

¹⁸⁰ Dit begrip “modaal” is een syntactisch begrip en moet niet verward worden met het dialoog-analytische begrip “modaal”, zoals ik dat uitgelegd heb in hoofdstuk 1, paragraaf 2.2.

schillende manieren: hij bevestigt de wens (drie keer zelfs: de eerste keer tussen de ingebedde domeinen 6h en 6i; en vervolgens twee keer tussen de ingebedde domeinen 6i en 6l); hij herhaalt de wens in andere (kortere) bewoordingen (in de ingebedde domeinen 6i tot en met 6k); hij herhaalt het kernwoord van zijn wens (zie het woord “dienstbaar” tussen de ingebedde domeinen 6i en 6l); en tenslotte geeft de pastorant een korte uitleg van zijn wens (tussen de ingebedde domeinen 6i en 6l).

Ook al is syntactisch gezien de uitspraak “ik zou graag even willen praten” gelijk aan “ik zou graag dienstbaar willen zijn”, semantisch is er een groot verschil. De betekenis van de woorden “ik zou graag dienstbaar willen zijn” is van een heel andere orde. De pastorant uit een verlangen dat (nog) niet gerealiseerd is of kan worden. In het zesde domein hanteert de pastorant geen idiomatische formule, maar spreekt hij een wens uit waarvan hij zich afvraagt of hij aan die wens ooit handen en voeten kan geven.

Naar aanleiding van het vorenstaande zal het voorts ook duidelijk zijn dat de uittekening van de uitspraak met de woorden “zou graag willen” er in het zesde domein anders uitziet dan in het derde domein. In het zesde domein is “willen” een domeinbouwer en opent twee ingebedde domeinen (domeinen 6f en 6h) met in het eerste ingebedde domein wederom een ingebed domein (domein 6g). In dat dubbel ingebedde domein zit het woord “graag”. Dat woord ligt dus twee domeingrenzen verscholen in het sprekersdomein van de pastorant. Hoe graag “graag” is of hoe realiseerbaar “graag” is, is nog maar de vraag. Niet alleen de visualisering van het derde en zesde domein van de pastorant zijn verschillend, maar ook de domeinstructuren van het vervolgggesprek zien er anders uit.

De domeinen waarin de pastor reageert op de domeinen 3 en 6 van de pastorant zijn respectievelijk de domeinen 4 en 8. Deze domeinen zijn beide qua uittekening heel anders om te zien.

In het vierde domein geeft de pastor de pastorant de gelegenheid om te spreken. De pastorant wordt uitgenodigd zijn verhaal te vertellen en mag direct beginnen. Het vierde domein van de pastor ziet er dan ook heel eenvoudig uit, kent geen inbeddingen en bestaat slechts uit enkele woorden.

Het achtste domein van de pastor is, in tegenstelling tot zijn vierde domein, lang en kent vele inbeddingen. In de domeinen 8d tot en met 8g en 8o tot en met 8q neemt de pastor de wens van de pastorant om

dienstbaar te zijn letterlijk over. Het verlangen van de pastorant en de onzekerheid over de realiseerbaarheid ervan worden (mede) onderwerp van gesprek. De uitspraak van de pastorant om graag dienstbaar te willen zijn, wordt door de pastor in domein 8o na domein 8r bevestigd. De woorden “zou graag willen” in het zesde domein van de pastorant functioneren als een uitgesproken wens. Door de pastor worden deze woorden in het indirecte domein 8d (met daarin ingebedde domeinen), dat aan de pastorant wordt toegeschreven, en vervolgens in het directe domein 8o (met daarin ingebedde domeinen), dat op rekening van hemzelf staat, overgenomen. Zo vindt er in het achtste domein van de pastor een verschuiving plaats van een indirect naar een direct ingebed domein en van de pastorant naar de pastor als domeineigenaar.

Een andere kwestie die ik hier aan de orde wil stellen, is de vraag of de uitspraak (in het derde domein van de pastorant) “Ik zou graag willen praten.” een vorm van metacommunicatie is.

De vraag moet ontkennend worden beantwoord, want ook al gebruikt de pastorant het werkwoord “praten” en zegt hij iets over dat praten (namelijk dat hij dat graag wil), de pastorant doet geen uitspraak over de communicatie zelf.

Stel echter dat de pastorant de zin verlengd had met de woorden “want bij u kan ik fijn spreken”, dan had de pastorant wel een uitspraak gedaan over de communicatie en viel het toegevoegde zinsdeel onder de categorie “metacommunicatie”.

4. Domein 4 van de pastorant en domein 5 van de pastor

Nadat de pastor de pastorant uitgenodigd heeft te spreken (= C2; zie de inhoud van domein 4 van de pastor, het gebaar en het vriendelijke gezicht), begint de pastorant in zijn vierde domein te vertellen over het feit dat hij moet zitten. Van dit zitten is hij zich heel goed bewust. Het is in ieder geval de zekerheid die hij nu heeft (= Z in de uittekening). Ondanks die zekerheid vindt hij het niet eenvoudig hierover te spreken. Voorzichtig (zie domein 4 tot domein 4d: driemaal het woordje “eh”, tweemaal het woordje “uh”, zesmaal een korte pauze [zie de puntjes in de uittekening]) begint hij er over. De non-verbale elementen (er heel verdrietig uit zien, diep zuchten, blazen) onderstrepen het

feit dat hij het niet makkelijk heeft. Daarbij verstoopt hij als het ware het gegeven dat “het hem tegenvalt” (domein 4b) in een indirect domein dat ingebed is in een ander indirect domein (domein 4a).

Na een wat moeilijk begin over het feit dat hij moet zitten, vervallen alle haperingen. Het “tegenvallen” uit domein 4b legt de pastorant vervolgens uit met het woord “zwaar” (domein 4d) in een perspectivische uitdrukking. Ondertussen kijkt hij de pastor aan. Verder blijkt de pastorant het ook “zat” te zijn en “baalt” hij ervan (beide uitdrukkingen in domein 4, tussen de domeinen 4d en 4e). De wens van de pastorant om “alles in één keer uit te zitten” uit hij in zijn doorlopende domein in een direct domein (domein 4e). Daarbij strekt hij zijn rechteronderarm voor zich uit en houdt hij zijn hand geopend. De pastorant voert een stukje dialoog op. Zijn wens zet hij kracht bij door luid te spreken, de woorden “één keer uitzitten” langzamer te zeggen en zijn hand dicht te knijpen bij het woord “alles”.

De pastorant eindigt zijn vierde domein met het dialogische signaal “modaal”. Met hoeveel kracht hij zijn wens ook uit en hoe graag hij ook zijn openstaande straffen in één keer uit zou willen zitten, “bij justitie schijnt dat niet zo te werken” (domein 4, na domein 4e).

Opvallend is dat de pastor in zijn vijfde domein dezelfde domeinstructuur hanteert als de pastorant deed in zijn vierde domein. Het vijfde domein van de pastor is een antwoord op het vierde domein van de pastorant en wordt gekenmerkt door drie ingebedde domeinen (5a, 5b en 5c), waarvan domein 5b een in domein 5a ingebed domein is.

In wezen gebruikt de pastor dezelfde opbouw van domeinen als de pastorant. Dat wat de pastorant tegenviel werd door hem voorzichtig geuit via een indirect domein (domein 4b), ingebed in een ander ingebed indirect domein (domein 4a). De wens om alles in één keer uit te zitten werd door hem in een direct domein (domein 4e) naar voren gebracht. De pastor doet dit evenzo. Hij verwoordt het tegenvallende element even voorzichtig als de pastorant dat heeft gedaan, via de indirecte en ingebedde domeinen 5a en 5b. Vervolgens herhaalt hij de wens van de pastorant om alles in één keer uit te mogen zitten even direct (domein 5c) als zijn gesprekspartner dat heeft gedaan (domein 4e). Domein 5c is niet alleen een door de pastor aan de pastorant toegeschreven direct domein, maar blijkt ook qua inhoud een deel van de inhoud van domein 4c van de pastorant te dekken.

Ook al is de domeinstructuur identiek en zijn de aangehaalde woorden correct, toch is er een verschil. De pastor brengt een specifiek element

in het gesprek naar voren: het element namelijk van de ene en de andere kant, het element van het dubbelklinken, het element van ja en neen. De pastor verwoordt dat niet alleen, maar onderstreept die dubbelheid ook met zijn gebaren.

Het feit dat de pastor die dubbelheid naar voren brengt, heeft te maken met het gegeven dat de pastor heel dicht bij de tekst van de pastorant blijft. De pastor heeft als verhaalfiguur heel nauwkeurig geluisterd naar wat zijn gesprekspartnerverhaalfiguur te zeggen had. De dubbelheid die de pastor in zijn vijfde domein in het gesprek inbrengt is een typische “lezersreactie”. Als “lezer” hoort de pastor de ander twee dingen vertellen. Vervolgens vraagt hij aan zijn gesprekspartner een uitleg: “Twee dingen vertel je en hoe gaan die twee dingen samen?”. De verhaalfiguur “pastor” is in dit geval de “ideale lezer” voor de verhaalfiguur “pastorant”, die gevraagd wordt een stukje van zijn verhaal te verduidelijken.

Niet alleen uit het vijfde domein blijkt dat de pastor goed geluisterd heeft naar de pastorant, maar ook zijn non-verbale uitingen tijdens het vierde domein van de pastorant onderstrepen de luisterende houding. De pastor knikt een aantal keren; hij brengt zijn linkerhand als luisterhouding naar zijn mond en ondersteunt met zijn rechterhand zijn linkerelleboog. Zijn blik is zorgelijk.

Het vijfde domein van de pastor is door het element van de ene en de andere kant een C2-domein geworden. De ander wordt uitgenodigd te vertellen voor welk van de twee kanten hij opteert. Eventueel kan hij bevestigen dat hij ambigu is of dat hem die dubbelheid nooit is opgevallen en dat hij er nu voor het eerst mee wordt geconfronteerd. In ieder geval wordt de ander om een reactie gevraagd (= C2), want door de woorden van de pastor klinken de vragen: “Heb ik dit wel goed gehoord?” en “Vertel me eens hoe dit zit?”. Tevens kijkt de pastor vragend. Het is aan de pastorant om wel of niet in te gaan op de vraag van de pastor.

5. Een herschrijving

De pastorant gaat in zijn vijfde domein inderdaad in op de dubbelheid die de pastor in diens vijfde domein heeft geconstateerd. De pastor als “lezer” heeft iets niet (geheel) begrepen, en de pastorant gaat nu een stukje van zijn verhaal “herschrijven”.

Met het woordje “dat” in domein 5a verwijst de pastorant terug naar hetgeen de pastor zojuist heeft gezegd (domein 5 van de pastor) en tevens naar zijn eigen vierde domein. In dat vierde domein immers heeft de pastorant het vervelende om te moeten zitten en de wens om alles in één keer uit te willen zitten, verwoord. De pastorant gaat dus met het anaforische domein 5a een relatie aan met zijn eigen verhaal en met dat wat de pastor er vervolgens uit gedistilleerd heeft.

Er treedt echter wel een verschuiving op. De dubbelheid die de pastor zojuist ter sprake heeft gebracht, wordt door de pastorant niet geheel overgenomen. Zijn antwoord is modaal en zeker. Modaal is het antwoord ten aanzien van die dubbelheid (zie het woord “misschien”); zeker is de pastorant over het feit dat “het toch zo is”. Wat nu precies “toch zo is”, blijkt uit het vervolg. Het zitten valt hem (in ieder geval lichamelijk) tegen. Dat tegenvallende element verwoordt de pastorant nu met de woorden “zo’n ingreep” en “mijn lichaam was deze keer zo van streek” (met de nadruk op het woordje “zo”). Hij zet zijn woorden kracht bij met een opgeheven rechterwijsvinger. De wens om alles in één keer uit te willen zitten, wordt niet meer ter sprake gebracht.

Zekerheid komt weer terug op het einde van het vijfde domein. De pastorant vindt “het gewoon helemaal niets” (domein 5b).

De non-verbale houdingen van de pastor tijdens het vijfde domein van de pastorant zijn in zekere zin gelijk aan zijn non-verbale houdingen tijdens het vierde domein van de pastorant. Wederom kijkt de pastor iets naar beneden, ziet hij de pastorant een keer aan en gaat hij met zijn linkerhand weer langs zijn mond. Het knikken en de hand voor de mond weghalen gebeurt vervolgens vlak voor zijn zevende domein.

Op het vijfde domein van de pastorant volgt het zesde domein van de pastor. Dit domein van de pastor is een C2-domein. De pastor nodigt in woord (hummen) en gebaar (knikken) de pastorant uit om verder te spreken.

Het feit dat de pastorant diep adem haalt tijdens het zesde domein van de pastor, kan erop wijzen dat hij een korte pauze neemt en vervolgens zijn verhaal vervolgt. Maar na een pauze (tussen domein 6 en domein 7 van de pastor is een blanco ruimte weergegeven), blijkt de pastorant niet verder te gaan. Een mogelijke uitleg hiervoor is dat de pastorant van mening is dat hij aan het verzoek van de pastor heeft

voldaan.¹⁸¹ De pastor heeft om een nadere uitleg gevraagd en de pasto- rant heeft deze vervolgens gegeven. Hij heeft het stukje van zijn ver- haal “herschreven” en is nu klaar met zijn “herschrijving”. In die “her- schrijving” wordt voor het eerst het woord “methadon ” ingevoerd. De pasto- rant zegt eigenlijk: “Met dat kleine beetje methadon kan ik het lichamelijke (haast) niet meer aan”.

6. Vertel verder

Het is niet voor niets dat de pastor in zijn zesde domein de pasto- rant uitnodigt verder te vertellen. Blijkbaar is de pastor niet (geheel) tevre- den met de uitleg die hij heeft gekregen en waar hij overigens zelf om gevraagd heeft. De pastor heeft wederom goed geluisterd en kan daar- om met de “herschrijving” niet helemaal uit de voeten. De pasto- rant heeft het over zijn lichamelijke gesteldheid en over methadon, maar niet over zijn wens om alles in één keer uit te willen zitten. Daarmee laat de pasto- rant een element uit zijn eerste verhaal (domein 4) liggen. Hoe moet de pastor de “herschrijving” van de pasto- rant nu “lezen”? Hoe moet hij de woorden van zijn gesprekspartner dat deze het licha- melijk slecht maakt in combinatie met diens eerder geuite wens om al- les in één keer te willen uitzitten, verstaan?

De pastor neemt, wanneer de pasto- rant klaar blijkt te zijn met zijn “herschrijving”, zelf het woord. Hij begint zijn domein met “zo te ho- ren”. “Horen” is een domeinbouwer, maar welk domein wordt door het woord “horen” opgeroepen? Had niet “vind je het echt een grote inbreuk” de inhoud van domein 7a moeten zijn? In mijn visualisering van het gesprek zal duidelijk zijn dat ik daar niet voor gekozen heb. “Zo te horen” is namelijk een beknopte bijzin en betekent zoveel als “als ik zo naar je woorden luister”, “als ik luister naar wat je zegt”.

De pastor blijkt in zijn zevende domein niet alleen aan te geven dat hij heeft geluisterd, maar tevens zegt hij in zijn zevende domein dat hij opnieuw niet tevreden is met een stukje verhaal van zijn gesprekspartner. De pastor neemt als “ideale lezer” geen genoegen met het “her- schreven” verhaal van zijn gesprekspartner. In zijn zevende domein constateert hij opnieuw een dubbelheid: zo te horen vind je dit en dit,

¹⁸¹ Vergelijk: DE BONT (1967) 49 die adviseert na te gaan welke betekenis een pauze kan hebben.

maar door je woorden heen klinkt dat en dat (= C2-signaal). Is deze dubbelheid dezelfde die de pastor reeds in zijn vijfde domein constateerde? In dat domein ging het om “het tegenvallen te moeten zitten” versus “het alles in één keer uit willen zitten”. In het zevende domein gaat het om “de grote inbreuk die het zitten heeft” versus “alleen maar afkickverschijnselen”. Ook al staan deze vier elementen niet los van elkaar (en in die zin de dubbele dubbelheid ook niet), er is echter wel een verschil. De eerste door de pastor geconstateerde dubbelheid is door de pastorant zelf aangegeven (zie: de domeinen 4a en 4b en domein 4e); de tweede door de pastor verwoorde dubbelheid komt voor het eerste deel (= de grote inbreuk) min of meer uit de mond van de pastorant zelf (zie: “echt zo’n ingreep” in domein 5, tussen de domeinen 5a en 5b), maar voor het tweede deel is dat anders. Letterlijk is er geen enkel woord uit domein 7d van de pastor toe te schrijven aan de pastorant. Echter, het woord “afkickverschijnselen” kan als een samenvatting worden gezien van de tekst van de pastorant dat zijn lichaam zo van streek is en dat het beetje methadon dat hij krijgt hem niet veel verder helpt (domein 5, tussen de domeinen 5a en 5b). Het verschil tussen wat de pastorant aangeeft en de pastor vervolgens teruggeeft, zit in het feit dat de pastor constateert dat er meer aan de hand is dan zijn gesprekspartner in diens vijfde domein verwoordt. Verder zwijgt de pastorant over het ongebruikte stukje verhaal uit zijn vierde domein, namelijk over het gegeven dat hij alles in één keer uit wil zitten. Nu ja, hij zwijgt er over in zijn “herschrijving”. De pastor kon van die wens niet weten, als zijn gesprekspartner het niet al eerder ter sprake had gebracht. In de “herschrijving” zwijgt de pastorant dus over deze wens, maar –en dat constateert de pastor dan ook– er klinkt iets door de woorden van de “herschrijving” van de pastorant heen. Dat “door de woorden heen klinken” wordt door de pastor gezegd, maar toegeschreven aan de pastorant. De domeineigenaar van domein 7d van de pastor is derhalve de pastorant. De min of meer “(ver)-zwijgende pastorant”, of beter gezegd “de selectieve pastorant”, wordt door de pastor opgevoerd als eigenaar van domein 7d. De pastor doet dit niet voor niets. De door de pastorant geuite wens om alles in één keer uit te willen zitten is niet meer terug te vinden. Wellicht voert de pastor “de selectieve pastorant” als domeineigenaar op, omdat hij verwacht dat er, als het gaat om het feit dat het tegenvalt te moeten zitten, er meer aan de hand is dan de lichamelijke gewaarwordingen die de pastorant heeft verwoord in zijn vijfde domein (do-

mein 5, tussen de domeinen 5a en 5b). De uitdrukkingen “zat zijn”, het “elke keer de bak in moeten” en het “ervan balen” (domein 4 van de pastorant, tussen de domeinen 4d en 4e) impliceren dat de pastorant meer wil vertellen dan alleen maar over het feit van zijn afkickverschijnselen (domein 7d van de pastor).

Met de opvoering van “de selectieve pastorant” als domeineigenaar, legt de pastor de pastorant met behulp van zijn zevende domein een hypothese voor. In zekere zin doet de pastor een waagstuk. De pastor suggereert hoe de pastorant de niet in de “herschrijving” opgenomen wens en het eventueel meer aan de hand zijn dan afkickverschijnselen alsnog in zijn verhaal in kan brengen.

De pastorant is ondertussen iets naar voren gaan zitten. Zijn kijkrichting verandert snel: van de handen van de pastor naar de vloer en vervolgens voor zich uit. Tevens kijkt hij bedenkelijk.

Het zevende domein van de pastor is –gelijk zijn vierde, vijfde en zesde domein– wederom een C2-domein.

Al met al zou men kunnen zeggen dat de pastor derhalve twee manieren heeft gevonden om de pastorant toch een uitspraak te laten doen over de geconstateerde dubbelheid (dubbelheden): de pastor hanteert steeds een C2-element en hij voert een selectieve pastorant op.

Het C2-element is een mogelijkheid om het gesprek gaande te houden, ook over open gebleven plekken in het verhaal. Het C2-signaal van de ene en de andere kant, dat de pastor nu twee keer heeft toegepast (in de domeinen 5 en 7) is een specifieke manier van spreken om de ander terug te laten komen op een (of meerdere) geconstateerde dubbelheid (dubbelheden).

Het opvoeren van “een selectieve ander” is eveneens een heel duidelijke mogelijkheid om de ander tot een uitspraak te laten komen. Het is haast niet meer mogelijk dat de pastorant de opgemerkte dubbelheid (dubbelheden) nu laat liggen. Er wordt nu min of meer van hem verwacht dat hij aangeeft of hij wel of niet identificeerbaar is met “de selectieve pastorant”.

De domeinstructuur die de pastor in zijn zevende domein hanteert voor de geconstateerde dubbelheid, is dezelfde als in zijn vijfde domein: twee in elkaar ingebedde domeinen (domeinen 5a en 5b in vergelijking met domeinen 7b en 7c) en een enkelvoudig ingebed domein (domein 5c in vergelijking met domein 7d). Dat wat de pastorant zo tegenvalt en wat hij zo voorzichtig heeft geformuleerd in de domeinen 4a en 4b, wordt door de pastor in zijn zevende domein nog steeds

zorgvuldig overgenomen.

Daarnaast is ook het gebaar van de opgestoken rechterwijsvinger identiek. Gelijk de pastorant met dit gebaar zijn woorden onderstreepte (zie tijdens domein 5), zo zet ook de pastor met deze beweging zijn woorden kracht bij.

7. Waar de pastorant zich mee bezighoudt

Reeds aan het begin van het zesde domein maakt de pastorant duidelijk dat er inderdaad meer aan de hand is dan alleen lichamelijke verschijnselen. Er is zelfs “veel meer” (domein 6, vóór domein 6a) aan de hand.

Dat het niet eenvoudig is om daarover te spreken blijkt uit de “uh’s”, de pauzes en de vinger voor de mond. Verder spreekt de pastorant in eerste instantie over zichzelf in de onpersoonlijk gebruikte, tweede persoon enkelvoud (domein 6a). Niet “ik” wordt geconfronteerd met “*mijn* gebruik”, maar “je” wordt geconfronteerd met “het feit dat *je* gebruikt”.

Het eerste gedeelte van het zesde domein van de pastorant bestaat uit rechtstreeks ingebedde domeinen (domeinen 6a, 6b, 6c, 6d en 6e); het tweede gedeelte uit ingebedde domeinen met daarin weer een ingebed domein. Domein 6f en 6h beschouw ik daarbij als één domein. In dat “samengevoegde” domein (6f en 6h) zit domein 6g ingebed; domein 6i kent de ingebedde domeinen 6j en 6k; en in domein 6l zit het ingebedde domein 6m.

De domeinbouwer “denken”, die de domeinen 6b en 6c oproept, functioneert in dit zesde domein als een werkwoord van spreken. In plaats van “denk” had er ook “zeg” kunnen staan. De domeinen 6b en 6c zijn dan ook directe domeinen.

De pastorant voert in de domeinen 6b en 6c een dialoog op met zichzelf. Met deze interne dialoog voert de pastorant als het ware een “toneelstukje” op voor de pastor. Echter, wel een “toneelstukje” waar hij volledig achterstaat. Zijn bewegingen onderstrepen de betrokkenheid. De pastorant gaat niet alleen (wederom [zie tijdens domein 7 van de pastor]) iets naar voren zitten, maar balt tevens zijn rechtervuist bij het woord “verdraaid”. Via de domeinen 6b en 6c vertelt de pastorant de pastor waarmee hij aan het worstelen is. Hij doet verslag aan de pastor van zijn eigen innerlijke gevecht. In die zin is niet de eigenaar van de-

ze directe domeinen “zomaar” de pastorant, maar de pastorant als “betere auteur”. Hij dwingt zichzelf als “auteur” een poging te ondernemen dit deel uit zijn levensverhaal adequaat te “schrijven”. In zekere zin zegt hij in woord en gebaar: “Ik zal je laten weten waar ik me mee bezig houd; ik zal je vertellen wat ik tegen mezelf zeg”. Met de domeinen 6b en 6c legt de pastorant de pastor zijn eigen zelfgesprek voor. Hij vermaant zichzelf. Hij schreeuwt zichzelf toe dat hij van het verslavende middel (of: de verslavende middelen) af moet blijven.

Het is aan de pastor om (eventueel later) hierop te reageren. Hij krijgt de mogelijkheid om het zelfgesprek van zijn gesprekspartner te evalueren en / of te toetsen.

Die toetsing geeft de pastorant overigens reeds zelf in het vervolg van zijn zesde domein. In zijn doorlopende domein is de constatering van de pastorant dat hij “het niet doet” (namelijk het “er van af blijven”) rechtstreeks toegankelijk (domein 6, tussen de domeinen 6c en 6d).

Dat de pastorant het met zijn eigen handelwijze niet eens is, blijkt niet alleen uit de tekst tussen de domeinen 6c en 6d, maar ook uit de domeinen daaropvolgend, waarin hij vertelt dat hij het liever anders zou willen en hoe dat anders volgens hem ingevuld zou kunnen worden. Tot aan domein 6l verwoordt hij die invulling als volgt: in domein 6e spreekt hij over “een alternatieve straf”; tussen de domeinen 6e en 6f vult hij de alternatieve straf concreet in “met ramen wassen” en “de boel opknappen”; in de domeinen 6f tot en met 6h zegt hij met zekerheid dat hij zich “graag dienstbaar zou willen maken”; tussen de domeinen 6h en 6i bevestigt hij die wens (= Z); in de domeinen 6i tot en met 6k vertelt hij wederom dat dat dienstbaar zijn “iets is wat hij echt wil” (= Z; zie de woorden “echt” en “willen” en de omhoog geheven handen bij het woord “echt”); tussen de domeinen 6i en 6l bevestigt (= Z) hij nogmaals de wens van het dienstbaar zijn en spreekt hij over “iets om handen willen hebben” en “de maatschappij willen helpen”.

Met al deze omschrijvingen maakt de pastorant duidelijk dat hij in ieder geval zijn detentie anders wil doorbrengen dan het voor hem gebruikelijke “brommen” (zie domein 6, tussen de domeinen 6e en 6f).

Het moeten “brommen” keurt de pastorant ook af met zijn lichaamstaal: hij kijkt naar zijn schoot en bij de woorden “maar ja” (zie tussen de domeinen 6e en 6f) zakt hij iets in elkaar.

Door te zeggen dat hij “er” (daarmee bedoelt de pastorant het verslavende middel / de verslavende middelen) van af wil blijven (zie domein 6c) en “het wel anders zou willen” (zie domein 6d), suggereert

de pastorant tevens dat hij ook buiten zijn detentietijd iets anders met zijn leven wil.

In hoeverre dit laatste door hemzelf als haalbaar wordt gezien, is nog niet helder. Het is niet alleen de vraag hoe graag “graag” (domein 6g) is (zie paragraaf 3. van dit hoofdstuk), maar ook hoe bereikbaar het “dat” (= het zich dienstbaar willen maken) uit domein 6j en hoe echt het beklemtoonde en door handgebaren benadrukte “echt” uit domein 6k is. Gelijk “graag” alleen toegankelijk is door in het rechtstreekse domein van de pastorant twee domeingrenzen over te steken, zo zijn ook de woorden “dat” en “echt” slechts toegankelijk via het passeren van twee ingebedde domeingrenzen.

Het is opvallend dat van het zesde domein de domeinen 6a tot en met 6k (hoe diep ingebed ze ook liggen) op conto te schrijven zijn van de pastorant zelf. Van geen enkel van deze domeinen is een ander de eigenaar. Het is de pastorant die iets “denkt” (zie de domeinen 6a tot en met 6c), die iets “wil” (zie de domeinen 6d en 6f tot en met 6k) en die iets “liever heeft” (zie domein 6e). De pastorant vertelt in zijn zesde domein niet alleen een stukje van zijn eigen levensgeschiedenis, maar ook de zaken die hemzelf hier en nu bezighouden en die hij niet toeschrijft aan een ander (of aan meerdere anderen).

Zoals de pastor het zesde domein van de pastorant begonnen is met een vragende blik, zo eindigt het zesde domein met een zelfde ge-laaitsuitdrukking, maar nu bij de pastorant. Aan het einde van zijn zesde domein stelt hij een vraag (= C). De vraag van de pastorant is een vraag naar helderheid. Hij wil weten of het verhaal dat hij tot nu toe heeft gehouden duidelijk is overgekomen bij zijn gesprekspartner (= C2). Heeft de ander hem wel begrepen (= MC)? Kan de ander hem wel volgen? En dat terwijl die ander tot nu toe degene was die, maar dan niet letterlijk, zo nu en dan om een “herschrijving” vroeg (zie de domeinen 5 en 7 van de pastor). De pastorant die de “schrijver” is van zijn verhaal, wil van zijn “lezer” weten of hij duidelijk heeft “geschreven”. De vraag “als je begrijpt wat ik bedoel” valt onder de categorie C2, en tevens onder die van metacommunicatie.

“Het bedoelde” (domein 6m) is, gelijk een aantal delen waar de pastorant nu op zinspeelt (zie de domeinen 6g, 6j en 6k), alleen maar toegankelijk door twee domeingrenzen in het sprekersdomein van de pastorant te passeren. Omdat de inhoud van domein 6m niet wordt gezegd, is domein 6m in eerste instantie elliptisch. Aangezien de pastorant met dit domein terugverwijst naar alles wat hij zojuist verteld

heeft, is domein 6m tevens anaforisch.

De pastorant stelt overigens geen vraag over materiële zaken. Hij had de pastor ook een vraag kunnen stellen in de trant van: “Kun jij me helpen bij het verkrijgen van een alternatieve straf?”, “Wil jij voor mij een goed woordje doen bij de medische dienst zodat ik meer methadon kan krijgen?”.

De pastor heeft tijdens het spreken van de pastorant diverse bewegingen gemaakt. Maakte hij gedurende zijn zevende domein allerlei handbewegingen “in de lucht” (hij was immers aan het woord), nu zijn zijn handen dicht tegen zijn lichaam aan te vinden: beide handen liggen op zijn bovenbenen; beide handen zijn gevouwen; zijn linkerhand ondersteunt zijn kin, terwijl zijn rechterhand zijn linkerelleboog ondersteunt. Met deze laatste hand- en armbeweging straalt de pastor een denkende houding uit. Deze houding wordt onderstreept door een nadenkende blik. Reeds eerder heeft de pastor zo “zitten denken” terwijl zijn gesprekspartner aan het vertellen was, namelijk tijdens domein 4 van de pastorant (vanaf de tekst tussen de domeinen 4d en 4e). Tijdens domein 5 van de pastorant heeft de pastor eveneens zijn linkerhand naar zijn kin gebracht.

Vanaf de zin van de pastorant dat hij “het wel anders wil” (zie domein 6d) heeft de pastor zijn linker- over zijn rechterbeen geslagen. Met deze houding zit de pastor iets meer naar de pastorant gericht. Vanaf dat moment neemt hij tevens de hiervoor genoemde denkende houding aan.

8. Domein 8 van de pastor

De domeinstructuur van het achtste domein van de pastor ziet er –op domein 8a na– ingewikkeld uit: in domein 8b zit het domein 8c ingebed; domein 8d kent twee ingebedde domeinen, namelijk de domeinen 8e en 8g (die samen als één ingebed domein beschouwd kunnen worden), waarvan domein 8e eveneens voorzien is van een ingebed domein, namelijk domein 8f; domein 8h omsluit de ingebedde domeinen 8i en 8j (die samen ook als één ingebed domein gezien kunnen worden); in het domein 8k zitten de domeinen 8l, 8m en 8n (waarvan 8m en 8n eveneens benoemd kunnen worden als één domein); domein 8o tenslotte is voorzien van de ingebedde domeinen 8p en 8r, waarvan 8p weer een ingebed domein kent, namelijk domein 8q. In de domeinen

8b tot en met 8j probeert de pastor samen te vatten wat de pastorant in diens zesde domein heeft verteld. In de domeinen 8k tot en met 8r brengt de pastor wederom discrepanties naar voren.

Tijdens zijn spreken maakt de pastor een soort herhalende beweging met zijn handen: handpalmen tegen elkaar, handen van elkaar af, en de vingers naar de duimen (zie de handbewegingen tijdens de domeinen 8b tot en met 8c en 8f tot en met domein 8, tussen 8n en 8o).

Van het achtste domein van de pastor zou gezegd kunnen worden dat de pastor in de domeinen 8b tot en met 8j niet alleen samenvat, maar tevens zorgvuldig omgaat met de domeinstructuur die de pastorant heeft gebruikt. Het is echter wel opvallend dat het zelfdialogische element vervalt. In de domeinen 8b en 8c probeert de pastor de domeinen 6a tot en met domein 6, tussen de domeinen 6c en 6d van de pastorant samen te vatten. De pastorant heeft twee keer het werkwoord “denken” gebruikt (zie de domeinbouwers van de domeinen 6a, 6b en 6c) en de pastor neemt dit over in de vorm van “nadenken” (domein 8b). Het werkwoord creëert nu geen direct(e) domein(en) meer, maar een indirect domein ingebed in een ander indirect domein (domein 8c ingebed in domein 8b).

Het volgende element dat de pastor samenvat is het dienstbaar zijn (domein 8d tot en met 8g). De pastor herhaalt bijna letterlijk de woorden van de pastorant. Heeft de pastorant het over “graag dienstbaar willen maken”, de pastor spreekt over “graag dienstbaar willen zijn”. In ieder geval gaat het voor beiden over een wens die nog niet gerealiseerd is, maar die wel voorkeur heeft. Er wordt immers gesproken over “graag” (domein 6g van de pastorant en domein 8f van de pastor). Hoe graag graag is, is voor de pastor niet helder. De pastorant formuleert “graag” in een ingebed domein dat ingebed ligt in een ingebed domein in zijn zesde domein; de pastor formuleert “graag” nog een domeingrens verder. De pastor creëert in de samenvatting die hij geeft in zijn doorlopende domein drie domeingrenzen om bij de inhoud van domein 8f te komen. Voor de inhoud van domein 8g wordt deze domeinconstructie herhaald. Het is opvallend dat het hier om dezelfde domeininhoud gaat.

Vanaf domein 8k gaat het echter niet alleen om het aanhalen van de woorden van de pastorant, maar ook om deze woorden te wegen. Wederom hanteert (nu voor de derde maal) de pastor het C2-sigitaal “van de ene en van de andere kant”. De pastor zit met de vraag: “Als je zo graag dienstbaar wil zijn en je van mening bent dat je dat in een in-

richting van justitie niet kan, heb je dan ooit buiten je wens al eens in vervulling gebracht?”. Met andere woorden dat woord “graag” heeft iets dubbels. Van de ene kant wil de pastorant iets graag –die woorden behoren in ieder geval tot zijn eigen domein–, maar van de andere kant had die zo belangrijke wens misschien allang gerealiseerd kunnen worden. Alleen niet “hier”. Althans, dat is de mening van de pastorant en door de pastor ook als diens mening geformuleerd (zie het woordje “je” in domein 8, tussen de domeinen 8p en 8r; en zie de domeineigenaar van domein 8r). Dat “hier” wordt door de pastor benadrukt met zijn stem en met zijn rechterwijsvinger.

“Graag” staat in zekere zin dichtbij, omdat de wens voornaam is, en “graag” staat tevens ver weg, omdat er wellicht nog geen handen en voeten aan is gegeven, terwijl dat misschien wel had gekund. Het is niet zeker of de pastorant inderdaad daden bij zijn woorden had kunnen voegen. De pastor formuleert het dan ook in een vraagvorm en nodigt de pastorant uit een antwoord te formuleren (= C2). Die vraagvorm is wel voorzien van het sturingselement modaliteit (= M): “Maar”, vraagt de pastor, “ben je dat buiten anders wel?”.

Het is opvallend dat de pastor het element van de grote schoonmaak vergeestelijkt. De pastorant heeft het gehad over “alles in één keer uitzitten” (domein 4e). Vervolgens heeft hij gesproken over een andere mogelijkheid om zijn straf (en/of nog openstaande zaken) in te vullen, namelijk via “een alternatieve straf” (domein 6e). Die alternatieve straf heeft hij zelfs concreet ingevuld met “ramen wassen” en “gewoon de boel wat opknappen” (zie domein 6, tussen de domeinen 6e en 6f).

De pastor neemt in eerste instantie in zijn samenvatting het element van “voor anderen de boel opknappen” (domeinen 8h tot en met 8j) letterlijk over. Maar als hij vervolgens de zaken gaat wegen, wordt “de grote schoonmaak houden voor anderen” (domein 8l) afgezet tegen “de boel opknappen voor jezelf” (domeinen 8m en 8n). Hier gaat de pastor een ander spoor dan de pastorant heeft aangegeven. Of de pastor daarmee op het goede spoor zit, is nog maar de vraag. Een teken van deze onzekerheid uit de pastor door even zijn schouders op te halen (= M). De pastor vergeestelijkt “de grote schoonmaak” en “de boel opknappen”, en dat terwijl de pastorant gewoon een alternatieve straf wenst te krijgen en voor zichzelf het idee heeft dat het wellicht een stuk beter met hem zou gaan als hij onder leiding allerlei klussen kan doen. De pastorant wil graag in opdracht van een autoriteit het een

en ander opknappen of hier en daar wat schoonmaken. Dan zal het hem een stuk beter gaan.

De pastorant uit zich tijdens het spreken van de pastor niet echt ontspannen. Hij wrijft langs zijn mondhoeken, beweegt met zijn duimen langs zijn muizen, trekt met zijn rechtermondhoek, knijpt zijn lippen samen, wiebelt met zijn rechterbeen en zet spanning in dit been door (zittend) op zijn tenen te gaan staan. De meeste van deze uitingen vinden plaats vanaf domein 8k van de pastor, dus vanaf het gedeelte dat de pastor de woorden van de pastorant gaat wegen.

9. De domeinen 7 en 8 van de pastorant

Het zevende en het achtste domein van de pastorant zijn twee korte domeinen. Beide domeinen zijn gevuld met een klein woordje dat twee keer wordt uitgesproken.

Het valt op dat beide domeinen daar gesitueerd zijn waar de pastor de pastorant aanhaalt en waar zijn woorden nog geen deel uitmaken van de weging. Domein 7 van de pastorant volgt op domeinen 8d tot en met 8g van de pastor; domein 8 van de pastorant volgt op de domeinen 8h tot en met 8j van de pastor. In de domeinen 8d tot en met 8g brengt de pastor dat ter sprake wat de pastorant reeds eerder heeft verteld in de domeinen 6f tot en met 6h; in de domeinen 8h tot en met 8j verwoordt de pastor de uitspraak van de pastorant uit diens zesde domein tussen de domeinen 6e en 6f. De pastorant herkent blijkbaar zijn eigen woorden. Behalve een bevestiging via de eenvoudige woorden "hm" en "ja", knikt de pastorant ook nog drie keer.

Deze bevestigingen worden niet gegeven tijdens het spreken van de pastor in zijn domeinen 8k tot en met 8r. Ook de non-verbale uitingen van de pastorant zijn geen tekenen van bevestiging. De uitspraken van de pastor in deze domeinen zetten de pastorant eerder aan het denken. De pastorant toont in ieder geval een vragende blik.

10. Domein 9 van de pastorant

Voordat de pastorant de slotvraag die de pastor hem stelde aan het einde van zijn achtste domein (= C2) beantwoordt, valt er een pauze in het gesprek (zie de blanco ruimte in de uittekening tussen domein 8

van de pastor en domein 9 van de pastorant). De pastor heeft een C2-sigitaal uitgezonden en de pastorant weet blijkbaar niet meteen wat hij moet of zal zeggen. Als de pauze dan al even duurt, zendt de pastorant een C1-sigitaal uit: “Tja, ben ik buiten dienstbaar?”. De pastorant herhaalt de vraag van de pastor. Met deze herhaling is de pauze, die misschien iets te lang ging duren, opgevangen. De herhaalde vraag is sprekergericht en dus een C1-sigitaal.

De pastorant betreft de vraag van de pastor “Maar ben je dat buiten anders wel?” geheel op zichzelf. Niet alleen heeft hij het woordje “je” in “ik” veranderd, maar tevens herhaalt hij de woorden van de pastor zonder daarbij te zeggen dat ze van de pastor zijn. De pastorant stelt zichzelf de vraag zonder daarvoor een ingebed domein te gebruiken. Men zou kunnen zeggen dat hier met dit domeingebruik het moment ligt dat de pastorant zichzelf hoofdpersoon maakt van zijn eigen verhaal.

Bij het zoeken naar een antwoord, gebruikt de pastorant het woordje “je” (domein 9, vóór domein 9a). Met dit woordje kan hij de pastor bedoelen. Voor deze optie heb ik in de uittekening gekozen. De pastor immers is degene die hem aan het denken heeft gezet over de kwestie van het al buiten dienstbaar kunnen zijn. Het woordje “je” kan echter ook onpersoonlijk bedoeld zijn en staat dan voor “men” (“als men het zo bekijkt”), alsof de pastorant hardop aan het denken is.

Het antwoord dat de pastorant geeft in zijn negende domein ontstaat al gaandeweg. Blijkbaar heeft de pastorant niet eerder stilgestaan bij dit item. Er viel niet voor niets eerst een stilte in het gesprek voor de pastorant met het formuleren van zijn antwoord begon. De pastorant kan geen vloeiend antwoord geven, maar praat met veel pauzes (eenmaal vóór domein 9a; eenmaal tussen de domeinen 9a en 9b en achtmaal tussen de domeinen 9b en 9c).

Na domein 9c komt in het gedeelte tot en met domein 9j slechts één pauze voor en wel tussen de domeinen 9f en 9g. De pastorant kan zich vloeiender van woorden bedienen als het gaat om het feit dat hij “niet voor niets” zit (met deze opmerking weet hij bij zijn gesprekspartner een vage glimlach op het gezicht te toveren) en dat zijn zinnen te maken heeft met het feit dat hij gebruikt.

Ook al kan de pastorant in eerste instantie geen vloeiend antwoord geven, hij weet wel zijn rechterbeen te ontspannen. Tevens gaat hij weer wat rechter zitten. De vraag van de pastor (domein 8, na domein 8r) is blijkbaar wel een vraag om mee aan de slag te gaan, en geeft bij de

beantwoording zelfs zekerheid (zie de formulering van domein 9b en de eerste drie woorden daarna).

De pastor is met zijn lichaam iets naar zijn gesprekspartner toegedraaid. Even later ondersteunt hij met zijn linkerhand zijn hoofd. Zijn rechterarm ligt rustig op zijn schoot. Door de rechterkant “vrij” te houden en de linkerkant “af te schermen”, lijkt de pastor nog meer naar de pastorant toe gedraaid.

Ondertussen maakt de pastorant diverse bewegingen; bewegingen die zijn woorden ondersteunen: bij het woord “maar” haalt de pastorant zijn schouders op; bij het woord “wel” spreidt de pastorant zijn ogen wijd open; hij het woord “heel” brengt de pastorant zijn handen iets omhoog en laat ze vervolgens op zijn bovenbenen vallen.

In het negende domein van de pastorant zijn de domeinen 9a, 9c, 9d en 9h gevuld met het woordje “het” en de domeinen 9b en 9f met het woordje “dat”. Al deze domeinen zijn anaforische domeinen. De pastorant verwijst met “het” en “dat” terug:

- in domein 9a naar de domeinen 8o tot en met 8r van de pastor: de vraag over het “binnen” en “buiten” al dan niet dienstbaar (kunnen) zijn, waarbij de pastor vraagtekens zet;
- in domein 9b naar de tekst van hemzelf tussen de domeinen 9a en 9b: het feit dat hij van zichzelf weet buiten niet dienstbaar te zijn;
- in domein 9c naar de tekst van hemzelf tussen de domeinen 9b en 9c: het gegeven dat hij vastzit aan het verslavende middel (de verslavende middelen);
- in domein 9d naar dezelfde tekst als waar hij naar terugverwijst in domein 9c;
- in domein 9f naar het indirecte domein 9e: het feit dat hij over zichzelf zegt “niet voor niets” te zitten;
- in domein 9h naar het geheel van domein 9: de pastorant wil wél dienstbaar zijn; wil “dat spul” níet nodig hebben en wil níet zitten.

Domein 9h is het enige van de anaforische domeinen dat is ingebed in een ander ingebed domein (domein 9g). Om de inhoud van domein 9h te kunnen bereiken, moet de hoorder in het sprekersdomein van de pastorant twee domeingrenzen passeren. Waarom zit dit woordje “het” een domeingrens dieper dan de woorden “het” en “dat” in de anderen anaforische domeinen van het negende domein van de pastorant?

Heeft dit te maken met het feit dat het “het” uit domein 9h alle vorige anaforische domeinen die het negende domein van de pastorant rijk is omvat?

De pastorant kijkt er nadenkend bij. De pastor heeft zijn karakteristieke denk- / luisterhouding weer aangenomen en wrijft met zijn linkerwijsvinger langs zijn mond.

Vervolgens vertelt de pastorant, terwijl beiden naar de vloer kijken, dat hij, nu hij vastzit, gaat piekeren. Domein 9i is een elliptisch domein. De inhoud van het gepieker is (nog) niet gegeven. Dat domein 9i tevens een kataforisch domein is, blijkt uit de vervolgtekst. Het piekeren blijkt een zich afvragen te zijn (= C1). Twee vragen –twee keer het dialogische signaal “modaal”– spelen daarbij een rol: “Waarom doe je dat toch allemaal?” en “Waarom moet je dat spul toch hebben?”. Deze vragen vormen de inhoud van domein 9j.

In dit domein 9j voert de pastorant (gelijk in domein 4e en in de domeinen 6b en 6c) een dialoog op. In dit zelfgesprek vertelt de pastorant welke waaromvragen hem bezighouden. De pastor krijgt via het directe domein 9j toegang tot dat wat de pastorant zichzelf afvraagt. Het is wederom aan de pastor of hij in zal gaan op dit zelfgesprek.

De pastor is ondertussen gaan verzitten. Hij kijkt de pastorant aan, haalt de hand voor zijn mond vandaan en opent deze hand op schouderhoogte. Het is duidelijk dat de pastor aanstalten maakt om te gaan spreken. Al deze bewegingen maakt de pastor gelijktijdig en na de twee laatste woorden van de pastorant.

Deze twee laatste woorden van het negende domein van de pastorant zijn modaal. Na zijn aan zichzelf gestelde vragen (domein 9j), komt de pastorant niet verder dan de woorden “tja, tja”. De vragen zijn modaal en de twee vervolgwoorden ook. Wat moet of zal hij antwoorden? De pastor springt in op deze modaliteit. Hij vangt de pauze op door het gesprek over te nemen (domein 9 van de pastor).

De vergeestelijking die de pastor heeft ingebracht (de domeinen 8m en 8n), laat de pastorant volledig liggen. Het is ook geen element dat hijzelf heeft aangedragen. Met het dienstbaar zijn daarentegen kan hij wel verder. Dat onderwerp houdt hem wel degelijk bezig en heeft hij in eerste instantie ook zelf ingebracht (domein 6f).

De pastorant maakt de pastor geen verwijt en stelt hem ook geen vraag over het feit dat zijn gesprekspartner iets heeft ingebracht dat niet aansluit bij zijn verhaal. De pastor heeft de wens van de pastorant om de boel op te knappen op eigen initiatief vergeestelijkt. Zoals de pastor de

pastorant steeds wijst op mogelijke discrepanties, onjuistheden of open plekken in diens verhaal, zo wijst de pastorant hier de pastor niet op mogelijke missers. De pastorant had dit wel kunnen doen. Hij had zoiets kunnen zeggen als: “Je hebt het er nu wel over dat ik voor mezelf een heleboel heb op te knappen, maar ik heb het over heel iets anders”.

De reden dat de pastorant geen enkel woord in deze richting spreekt, kan te maken hebben met het feit dat de pastor nog zoveel andere dingen heeft gezegd waar de pastorant op in wil gaan, dat die vergeestelijking van een van zijn wensen hem (allang) niet (meer) bezighoudt. Een andere reden kan zijn dat de pastorant toch een andere rol heeft dan de pastor. Ze zijn dan wel beiden “verhaalfiguren” in het basisdomein dat het gesprek is, maar de pastor vervult als verhaalfiguur de rol van de “ideale hoorder”, terwijl de pastorant de “auteur” is, die alles wat de “ideale hoorder” inbrengt alsnog wel of niet in zijn verhaal kan verwerken.

11. De vragende reactie van de pastor

Het negende domein van de pastor is vrij kort en bestaat slechts uit een vraag. De pastor heeft vernomen met welke waaromvragen de pastorant zich bezighoudt, doch hij wil blijkbaar niet alleen de vragen horen, maar ook weten of zijn gesprekspartner een antwoord op deze vragen (of op één van de vragen) heeft gevonden. Domein 9 is in zijn geheel een C2-domein.

Het negende domein van de pastor is voorzien van twee ingebedde domeinen: de domeinen 9a en 9b. Beide domeinen zijn elliptisch, dat wil zeggen dat beide domeinen aan een tekst appelleren die niet voor handen is in de domeinen zelf. Beide domeinen vallen tevens onder nog een andere categorie. Domein 9a is kataforisch en domein 9b is anaforisch.

Domein 9a verwijst vooruit naar het antwoord dat nog moet komen en waarvan de pastor ook hoopt dat het zal komen. In het vervolg van het gesprek zal blijken dat de pastorant in zijn tiende domein (meteen) een antwoord geeft. Domein 9b verwijst terug naar het door de pastorant beschreven gepieker (domein 9, tussen de domeinen 9g en 9i; domein 9i en domein 9j).

Niet alleen de pastor (hij is degene die de vraag stelt) kijkt vragend,

maar ook de pastorant. Verder maakt de pastorant een speciale beweging met zijn mond; hij beweegt zijn mond getuit van rechts naar links. Vervolgens begint hij te spreken (domein 10).

12. Het antwoord van de pastorant

Na een kort woordje (“mja”) en een pauze zegt de pastorant tweemaal “ja”. De woorden “ja” zouden gezien kunnen worden als een bevestiging, maar ook als “denk-woorden”. Een “denk-ja” met als betekenis “ik heb je verstaan”, “ik begrijp waar je het over wilt hebben”. Mensen zeggen immers in gesprekken op allerlei ogenblikken “ja” zonder daarmee direct een bevestiging uit te spreken.

In ieder geval blijkt uit het vervolg, dat de pastorant een antwoord op zijn gepieker heeft gevonden. Dat antwoord bestaat uit de herinnering die hij heeft aan de eerste keer dat hij is gaan gebruiken (domein 10a). Domein 10a wordt in het leven geroepen door het werkwoord “denken aan”. Is domein 10a werkelijk zo kort als in de uittekening staat weergegeven, of moet niet het hele vervolg (domein 10, na domein 10a) onderdeel van domein 10a zijn?

Ik laat domein 10a sluiten na het woord “gebruiken”. De pastorant denkt aan de eerste keer dat hij is gaan gebruiken, en vervolgens gaat hij een deel van zijn levensverhaal vertellen. Dat verhaal vertelt hij mijns inziens niet in het ingebedde domein 10a, maar rechtstreeks in zijn doorlopende domein. De pastorant zegt eerst dat hij moet denken aan zijn eerste gebruik (“ik denk dan aan ...”) en vervolgens gaat hij vertellen (“ik was al wat ouder ...”). Wanneer de pastorant aan het piekeren is en zich daarbij een aantal vragen stelt (zie het woordje “dan”), moet hij denken aan de allereerste keer dat hij is gaan gebruiken. Vanaf de woorden “ik was al wat ouder ...” denkt de pastorant niet meer terug, maar vertelt hij à la minute. De pastorant gaat over van een discursie naar een narratie (zie de dikke drievoudige lijn). Hij spreekt in de onvoltooid verleden tijd. Deze discursie loopt door tot en met de woorden “ik vond het eigenlijk wel lekker” (zie domein 10e en vervolgens de dikke drievoudige lijn). Na domein 10e spreekt de pastorant weer (even) in de onvoltooid tegenwoordige tijd en gebruikt hij het partikel “zo” (“en zo komt van het een het ander.” [zie domein 10, tussen de domeinen 10e en 10f]).

Aan het begin van de narratie (direct na domein 10a) neemt de pasto-

rant een andere houding aan: hij gaat verzitten, kijkt naar de vloer voor zich uit en legt zijn handen op zijn schoot.

De pastor is weer gaan zitten in “zijn” denk- / luisterhouding: zijn linkerhand bij zijn gezicht. Deze houding neemt hij ook weer aan vanaf domein 10e van de pasto- rant (dat is gelijktijdig met zijn tiende domein) tot aan domein 10g van de pasto- rant, en vanaf domein 10 van de pasto- rant tussen de domeinen 10j en 10k.

De domeineigenaar (of: domeineigenaren) van domein 10b is (of: zijn) onbekend. Heeft de vader of de moeder, of hebben beiden hun zoon op de hoogte gebracht? Heeft zoonlief het slechte nieuws van een ander dan van (een van) zijn ouders moeten vernemen? Het is overigens in dit gedeelte van het verhaal ook niet helemaal helder aan wie de slechte tijding werd medegedeeld. De pasto- rant heeft het over een “we” (domein 10, tussen de domeinen 10a en 10b). Wie behoren tot die “we”? In ieder geval maakt hijzelf deel uit van de aangespro- ken groep.

Iets verderop (domein 10, tussen de domeinen 10d en 10e) spreekt de pasto- rant over “mijn broer”. Het is aan te nemen dat (minimaal) ook die broer tot die “we” behoren. Het zijn vervolgens ook deze twee gasten samen die zijn gaan gebruiken.

Dat voor de pasto- rant de scheiding van zijn ouders een bittere ervaring is geweest, brengt hij in woord en gebaar ook zo over. Hij praat lang- zamer bij de woorden “uit elkaar gaan”. Het woord “definitief” wordt zelfs in lettergrepen uitgesproken. Zijn vingers zijn bij dat woord ge- heel gespreid en zijn hand- en vingerspieren zijn aangespannen.

In domein 10 tussen de domeinen 10b en 10c spreekt de pasto- rant twee keer in een versneld tempo. De eerste keer bij de woorden “met een ander”; de tweede keer bij de woorden “mijn jeugd, mijn, mijn, mijn wereldbeeld”. Bij deze tweede versnelling struikelt de pasto- rant bijna over zijn eigen woorden. Verder schudt hij zijn hoofd, blaast hij en kijkt hij teleurgesteld.

Het is niet alleen de pasto- rant die opgaat in het verhaal. Ook de pastor toont via expressie zijn betrokkenheid. Hij kijkt streng, haalt diep adem en vervolgens knijpt hij zijn lippen op elkaar gedurende de tijd dat zijn gesprekspartner vertelt over de definitieve scheiding van diens ouders en het in elkaar storten van diens wereldbeeld.

Verder kijkt de pastor de pasto- rant zo nu en dan even aan. Zijn blik is bedenkelijk wanneer de pasto- rant vertelt over “een leugen” (domein 10, tussen de domeinen 10b en 10c).

Gedurende heel het tiende domein van de pastorant gaan beide gesprekspartners op in het stukje levensverhaal dat de pastorant over zichzelf vertelt. Zo vertelt de pastorant bijvoorbeeld lachend dat zijn broer bij diens eerste gebruik “kotsmisselijk” werd (domein 10, tussen de domeinen 10d en 10e). De pastorant kan zich als het ware nog vermaken bij deze terugblik. Ook de pastor toont een glimlach bij deze anekdote. Verder kijken beiden een tikkeltje blij op het moment dat de pastorant vertelt over het feit dat hij “een meisje tegen het lijf is gelopen” (domein 10, tussen de domeinen 10f en 10g).

De pastor moedigt de pastorant diverse keren aan. Hij knikt een aantal keer en met een paar korte eenvoudige woorden (domein 10) nodigt hij zijn gesprekspartner uit verder te vertellen. Domein 10 van de pastor is een C2-domein en valt gelijktijdig met de woorden “tja” en “hm” van de pastorant.

Een opvallend domein is domein 10c van de pastorant. Dit domein is tot stand gekomen, zonder dat de pastorant een domeinbouwer heeft gebruikt. Er is wel een domeinbouwer, maar deze is onuitgesproken gebleven. De pastorant vertelt namelijk over zichzelf. Hij is de ik-figuur in zijn eigen vertelling, die zich afspeelt in de tijd dat hij te horen kreeg dat zijn ouders definitief uit elkaar gingen. De pastorant vertelt niet alleen die narigheid, maar ook wat de ik-figuur zichzelf toen afvroeg (= C1). Hij zegt als het ware: “En toen vroeg ik mezelf af: ‘Wat moet ik?’”. Deze zin heeft de pastorant samengevoegd tot de vraag “wat moest ik?”. In deze samengevoegde versie vallen twee dingen op: ten eerste is de domeinbouwer onuitgesproken gebleven; ten tweede is de vraag verschoven van de tegenwoordige tijd naar de verleden tijd, en dat terwijl de vraag voor de vraagsteller nog steeds actueel is.

De pastorant legt een duidelijk verband tussen het uit elkaar gaan van zijn ouders en zijn eerste gebruik dat hij “eigenlijk wel lekker heeft gevonden” (domein 10e). “En toen, toen ben ik gaan gebruiken” (domein 10, tussen de domeinen 10d en 10e). Het woord “toen” slaat terug op dat wat de pastorant zojuist heeft verteld: het onherroepelijk uit elkaar gaan van zijn ouders met als gevolg het in elkaar storten van zijn wereldbeeld (domein 10, tussen de domeinen 10b en 10c) en de wanhoop die hij destijds daardoor ervaren heeft (domein 10d).

Dat de pastorant de uiteindelijke oorzaak van zijn gebruik legt bij de scheiding van zijn ouders, blijkt tevens uit de slotzin van zijn tiende domein “waren mijn ouders maar nooit gaan scheiden”. De zin is

rechtstreeks in zijn domein toegankelijk en niet gesitueerd in een in zijn domein ingebed domein. De perceptie dat de scheiding van zijn ouders voor hem fataal is geweest, is totaal op conto van de pastorant zelf te schrijven. Het is geen visie die (eventueel gedeeltelijk) aan een ander (of aan anderen) is toe te dichten. Ook is het geen gedachte die soms bij de pastorant opkomt (zie bijvoorbeeld domein 10l) en waarbij hij ook nog enige twijfels heeft. De definitieve scheiding van zijn ouders en het gebruik van drugs sluiten voor de pastorant coherent op elkaar aan.

Na de korte onderbrekende discursieve tekst “en zo komt van het een het ander” gaat de pastorant verder met zijn verhaal in narratieve vorm (zie de dikke drievoudige lijn). Hij spreekt weer in de onvoltooid verleden tijd. Deze narratie eindigt na domein 10i. Na domein 10i spreekt de pastorant evenwel nog in de onvoltooid verleden tijd. De uitspraak “tja, misschien had ze wel gelijk” beschouw ik echter niet als een narratieve tekst. Met deze uitspraak geeft de pastorant zijn huidige perspectief, namelijk dat het meisje misschien destijds wel gelijk had, weer.

In domein 10 tussen de domeinen 10e en 10f komt een vervoeging van het werkwoord weten voor: “Ik wist het lang verborgen te houden”. Is “wist” hier geen domeinbouwer? Naar mijn mening niet. Syntactisch gezien bestaat de structuur van de aangehaalde zin uit: een vervoeging van het werkwoord weten + te + infinitief. Deze opbouw is anders dan een zin waarvan de structuur bestaat uit: een vervoeging van weten + dat. Bijvoorbeeld: “Ik wist dat hij het kon”. In een dergelijk zin is “wist” de domeinbouwer van het indirecte domein “dat hij het kon”. De syntactische verschillen worden in dit geval semantisch ondersteund. Semantisch gezien namelijk betekent “wist” in de zin “ik wist dat hij het kon”: “ik was ervan overtuigd”. “Ik wist dat hij het kon” kan gelezen en verstaan worden als “ik was ervan overtuigd dat hij het kon.” De ik-figuur “wist” het in de betekenis van “hij had de kennis”. In de zin “ik wist het lang verborgen te houden” betekent “wist” “was in staat”: “ik was in staat het lang verborgen te houden”. “Weten” is hier geen werkwoord van “kennen”, maar een werkwoord dat een handigheid aanduidt. De uitspraak “ik wist het lang verborgen te houden” is dan ook vergelijkbaar met bijvoorbeeld de zin “ik ben in staat om te fietsen”.

De domeinen 10g, 10h, 10i en 10k zijn allemaal domeinen waarvan de domeineigenaar “het meisje” is. De domeinen 10g en 10h zijn anafo-

risch en verwijzen terug naar het feit dat de pastorant gebruikt. Domein 10i draagt een anaforsch domein in zich (domein 10j), dat eveneens terugverwijst naar het gebruik van de pastorant. Domein 10k is naast elliptisch ook anaforsch en verwijst terug naar het gegeven dat de pastorant niet over zijn gebruik heeft verteld.

De pastorant beschrijft zijn gebruik vrij onduidelijk. Hij zegt niet wat hij heeft gebruikt of hoeveel zijn gebruik is geweest in de dagen dat hij werk had (domein 10, tussen de domeinen 10e en 10f en tussen de domeinen 10f en 10g) en “een meisje tegen het lijf liep” (domein 10, tussen de domeinen 10f en 10g). Allerlei woorden die voor de diverse gebruiksmiddelen staan (zoals drugs, bruin, wit, heroïne, cocaïne), worden niet door de pastorant in zijn mond genomen. Zeven keer omschrijft hij zijn gebruik met het woordje “het” (driemaal tussen de domeinen 10d en 10e; eenmaal in domein 10e; eenmaal tussen de domeinen 10e en 10f; eenmaal in domeinen 10h en eveneens eenmaal in domein 10j) en vier keer met het woordje “er” (eenmaal tussen de domeinen 10d en 10e; en in de domeinen 10f, 10g en 10m ook steeds eenmaal).

Nadat de pastorant verteld heeft dat hij is gaan gebruiken (tussen de domeinen 10d en 10e), zijn bijna alle enkelvoudige ingebedde domeinen (de ingebedde domeinen die zelf geen verdere inbeddingen kennen) van het woordje “het” of “er” voorzien (zie: de domeinen 10e, 10f, 10g en 10h).

De uitzondering in deze is domein 10k. Daar dit domein behalve elliptisch ook anaforsch is en terugverwijst naar het feit dat haar vriend “het” had moeten vertellen, staat inhoudelijk gezien domein 10k niet los van de korte omschrijving die de pastorant voor zijn gebruik hanteert. Van de drie domeinen die zijn ingebed in een ingebed domein (de domeinen 10j, 10m en 10n) bevatten twee van deze domeinen het woordje “het” of “er” (de domeinen 10j en 10m).

Twee ingebedde domeinen zijn voorzien van wederom een inbedding. In domein 10i ligt domein 10j ingebed, en domein 10l is voorzien van twee ingebedde domeinen, namelijk de domeinen 10m en 10n.

Van domein 10i is “het meisje” de domeineigenaar. Het woord “begreep” (het laatste woord vóór domein 10h) is niet alleen de domeinbouwer van domein 10h, maar tevens van domein 10i. Het meisje begreep niet dat haar vriend gebruikte (domein 10h), maar ze begreep vooral niet dat haar vriend daar nooit over gesproken had (domein 10i). De pastorant kijkt onverschillig en haalt zijn schouders op. Is hij

het, als het er op aan komt, niet met het meisje eens? Zou hij, als hij zich weer in diezelfde situatie bevond, geen open kaart spelen over zijn verslaving?

Van domein 10j is de pastorant de domeineigenaar. Het feit dat hij voor zijn vriendin zijn gebruikerspraktijken verzwegen had, was niet alleen voor het meisje een weggestopt geheim, maar zit ook nu in de domeinstructuur van het verhaal verborgen achter twee domeingrenzen. Slechts via het indirecte domein van het meisje krijgt de hoorder van het verhaal toegang tot het domein van de pastorant. En dat domein is dan ook nog anaforsch. De pastorant vertelt niet “ze begreep vooral niet dat ik niets over mijn drugsgebruik gezegd had”, maar “ze begreep vooral niet dat ik *het* niet gezegd had”. Via het woordje “het” lijkt het stiekeme gebruik nog geheimvoller.

Het stiekeme gebruik heeft de relatie tussen de pastorant en het meisje geen goed gedaan. Het is uitgegaan (domein 10, tussen de domeinen 10g en 10h). “Inderdaad” zegt de pastorant erbij. Dit “inderdaad” is geen stopwoord of een positief geformuleerd antwoord op een openstaande vraag, maar een woord dat onder de categorie “zekerheid” valt. De fijne relatie (domein 10, tussen de domeinen 10f en 10g; en domein 10l) is voorbij. Een gegeven dat de pastorant met het formele aspect “zekerheid” nog eens tot zichzelf laat doordringen.

De pastorant twijfelt er (nog) aan (= M) of zijn toenmalige vriendin gelijk had als het gaat over openheid van zaken. Terwijl hij zijn hoofd afgewend houdt van de pastor, haalt hij zijn schouders op. Had hij haar inderdaad open en eerlijk over zijn drugsgebruik moeten vertellen? Had hij ten opzichte van haar geen geheimen op dit gebied mogen hebben en haar gewoon moeten zeggen dat hij een gebruiker is? De pastorant uit zijn twijfel rechtstreeks in zijn doorlopende domein. Zo ingepakt als het geheim van zijn gebruik was (is), zo toegankelijk is de twijfel.

De pastorant vermoedt vervolgens, terwijl hij zijn hoofd niet meer heeft afgewend, dat een dergelijke “fijne relatie” (domein 10l) als hij toen met dat meisje heeft gehad, hem wellicht zou helpen om van de drugs af te blijven (domein 10m). Hij spreekt de wankelende hoop uit dat zo’n relatie hem zou helpen (domein 10n). Ondertussen houdt hij zijn handen voor zich uit en zijn zijn vingers gestrekt, alsof hij die nieuwe fijne relatie zo in zijn handen zou willen nemen.

Van zowel domein 10m als van domein 10n is “wie” de eigenaar. “Wie weet blijf ik er dan van af” en “wie weet zou het ook nog hel-

pen". Beide uitspraken zijn voorzien van het dialogische signaal "moedaal". De pastoraant heeft ergens wel een sprenkeltje hoop dat een fijne relatie hem goed zal doen, maar helemaal zeker is hij daar niet van. Het beetje hoop dat hij heeft, zit twee keer weggestopt in een dubbel ingebed domein, dat in beide gevallen op conto van een onbekende "wie" staat geschreven.

13. Wederom een vraag

Domein 11 van de pastor is kort en omvat (gelijk domein 9) slechts een vraag aan de pastoraant. Daarmee is domein 11 een C2-domein.

De vraag die de pastor stelt, gaat over de relatie tussen de pastoraant en diens ouders naar aanleiding van de narigheid die de pastoraant in zijn tiende domein heeft verwoord.

De pastor vraagt naar een innerlijke gemoedstoestand. Domein 11a is dan ook een perspectivische uitdrukking. Het woordje "in" behoort tot het ingebedde domein en is vergelijkbaar met bijvoorbeeld de woorden "met" en "over" in de vragen "ben je blij *met* je ouders?" en "ben je tevreden *over* je ouders?".

De pastor gaat niet in op allerlei andere verhoudingen die genoemd zijn: de band tussen de pastoraant en diens broer, de connecties op de twee werkplekken en de opbloeiende en vervolgens neergaande relatie tussen de pastoraant en het meisje. Alle aspecten die samenhangen met deze mensen worden in het elfde domein van de pastor achterwege gelaten.

In wezen gaat de pastor alleen in op het gedeelte uit het verhaal van de pastoraant dat is terug te vinden in domein 10b, in domein 10 tussen de domeinen 10b en 10c, en domein 10 na domein 10l.

Tijdens de vraag kijken beide gesprekspartners elkaar aan. De pastor kijkt vragend en maakt met zijn linkerhand een vragende beweging. Zodra de pastoraant begint met het formuleren van een antwoord, legt de pastor zijn linkerhand op zijn rechteronderarm. Met deze houding zit hij weer naar de pastoraant toe gericht.

14. **Antwoord en toelichting van de pastorant**

Aan het begin van het elfde domein bevestigt (= Z) de pastorant direct zijn teleurstelling in zijn ouders. Bij die bevestiging geeft hij ook nog een nadere toelichting. Er is één ding dat hij vooral niet begrijpt (= Z), namelijk waarom zijn ouders hem de waarheid niet verteld hebben. Zowel het teleurgesteld zijn, als het niet begrijpen, zijn voor de pastorant zekerheden die hij als zodanig formuleert.

De waarheid (die zijn ouders hebben verzwegen) zit verpakt in een ingebed domein dat is ingebed in wederom een ingebed domein in het doorlopende domein van de pastorant.

Eigenlijk zit het geheim van de ouders van de pastorant (qua domeingrenzen) even diep verscholen (domein 11b in domein 11a) als het geheim van de pastorant zelf (domein 10j in domein 10i). In beide gevallen verwijt de eigenaar van het eerste ingebedde domein (van domein 10i is dat het meisje; van domein 11a is dat de pastorant) de eigenaar / eigenaren van het domein dat is ingebed in het eerste ingebedde domein (van domein 10j is dat de pastorant; van domein 11b zijn dat de ouders) het achterhouden van belangrijke informatie. Zoals het meisje niet begreep waarom haar vriend “het” niet gezegd had, zo begrijpt de pastorant niet waarom zijn ouders “de waarheid” niet hebben verteld.

Het enige verschil in de vergelijking tussen de domeinen 10i en 10j enerzijds en 11a en 11b anderzijds is, dat het dubbel ingebedde domein 10j een anaforsch domein is en het dubbel ingebedde domein 11b een indirect domein is. Daarmee ligt het geheim van de pastorant nog iets dieper verscholen dan dat van zijn ouders, daar voor domein 10j sowieso moet worden teruggegrepen naar een vroeger domein.

De tekst van domein 11c en domein 11 na domein 11c kan beschouwd worden als een korte samenvatting van domein 10 tussen de domeinen 10a en 10b en van domein 10 tussen de domeinen 10b en 10c. “De fantastische jeugd” uit domein 10 tussen de domeinen 10a en 10b wordt in domein 11c verwoord met “een mooie jeugd”; “mijn jeugd, mijn, mijn, mijnwereldbeeld viel in duigen” uit domein 10 tussen de domeinen 10b en 10c wordt in domein 11 na domein 11c weergegeven met de woorden “dat (= de mooie jeugd) zie je in één keer in elkaar klappen”.

Met zijn handen maakt de pastorant een golvende beweging van diep naar hoog en weer terug naar diep. Terwijl hij tijdens domein 10l zijn

handen nog voor zich uit hield om een “fijne relatie” te ontvangen, vielen zijn handen op zijn schoot zodra hij het weer had over de scheiding van zijn ouders (domein 10, na domein 10I).

Aan het begin van zijn elfde domein houdt de pastoraat zijn handen tussen zijn benen geklemd. Vanaf domein 11 tussen de domeinen 11a en 11c gaan zijn handen omhoog tot borsthoogte. Bij de woorden “en ja hoor” (domein 11, direct na domein 11c) steekt de pastoraat zijn handen weer tussen zijn benen.

15. De domeinen 12 en 13 van de pastor

Domein 12 van de pastor is identiek aan zijn tiende domein. De inhoud bestaat uit twee keer het woordje “hm”.

Domein 10 heb ik gekenmerkt als een C2-domein. Domein 12 zou dat ook kunnen zijn. Hoewel de woordelijke inhoud van de domeinen 10 en 12 identiek zijn, zijn de non-verbale uitingen dat niet. Tijdens het tiende domein zit de pastor in zijn bekende luister- / denkhouding, terwijl tijdens het twaalfde domein de pastor drie keer snel knikt en daarbij diep ademhaalt. De pastoraat vat het hummen van de pastor uit domein 12, in tegenstelling tot het hummen uit domein 10, niet op als een aanmoediging om wederom het een en ander te vertellen. Na domein 11c (domein 12 van de pastor valt gelijktijdig met domein 11c van de pastoraat) is hij vrij snel klaar met zijn antwoord. De pastoraat heeft in zijn elfde domein vanaf het hummen van de pastor ook geen nieuwe elementen in zijn verhaal ingebracht.

Aangezien de pastor in domein 13 met een voor de pastoraat mogelijk vervelende (domein 13a) opmerking komt, zou domein 12 als een voorloper van het dertiende domein gezien kunnen worden. Daarmee is domein 12 geen C2-domein, maar eerder een aansporing voor de spreker zelf om zijn gedachten goed te ordenen en deze voorzichtig te verwoorden. Domein 12 zou daarom een C1-domein genoemd kunnen worden.

Die voorzichtigheid blijkt direct al uit het eerste woord van het dertiende domein: “misschien”. De uitspraak van de pastor is voorzien van het dialogische signaal “modaal”. De pastor is er niet zeker van of zijn tekst in goede aarde zal vallen. Met het eerste gedeelte van domein 13 (de tekst tot en met domein 13c) zegt hij als het ware: “ik weet niet hoe je zult reageren op wat ik je nu ga zeggen”, “ik weet

niet of je wel zo blij zult zijn met de reactie die ik je nu ga geven". Behalve dat de tekst modaal is, is de uitspraak van de pastorant tevens een vorm van metacommunicatie. De pastor heeft het namelijk over de communicatie zelf. Dat wat de pastor wil gaan zeggen, zou wel eens vervelend kunnen overkomen bij zijn gesprekspartner. Tevens is het begin van het dertiende domein een C1-sturingselement. De pastor kondigt namelijk aan dat hij iets gaat zeggen. Hij is degene die het gesprek continueert.

De pastor pakt dat wat hij wil gaan zeggen, helemaal in. Voor het bereiken van de uiteindelijke inhoud moeten maar liefst drie domeingrenzen in het domein van de pastor worden overgestoken. En wie dat doet, is nog niet veel verder, want de inhoud ligt nog verscholen in een kataforisch domein (domein 13c). Echter, wie de betekenis van het woordje "het" wil weten, weet dat die nog verteld gaat worden.

De pastorant wordt als het ware even de tijd geboden om te reageren. Hij kan zich enigszins voorbereiden op het feit dat er nu iets gezegd gaat worden, dat hij misschien helemaal niet verlangt te horen. De pastor is met zijn bovenlichaam iets naar voren gaan zitten en heeft zijn linkerhand omhoog gestoken, alsof hij wil zeggen "ik ga je nu iets onprettigs zeggen, maar je bent gewaarschuwd".

Eventueel heeft de pastorant door de voorzichtigheid waarmee de pastor spreekt en het vooruitwijzende domein ook de mogelijkheid om de pastor te interrumpen en hem te zeggen dat hij liever geen nare dingen hoort en het gesprek vooral is aangegaan om een beetje medeleven te ontvangen.

De pastorant reageert niet met woorden, maar wel via lichaamstaal. Hij kijkt vragend. Zijn blik zegt als het ware: "Wat zal je gaan zeggen? Wat heb je begrepen uit mijn verhaal (domein 13 van de pastor, vóór domein 13d) en wat zal ik naar aanleiding daarvan voor vervelends gaan horen (domein 13a van de pastor)?" Verder wiebelt de pastorant met zijn been. Vanaf domein 13c veranderen deze lichaamsuitdrukkingen weer. De pastorant stopt met wiebelen en kijkt nadenkend. De woorden van de pastor stemmen hem tot nadenken.

Dat wat de pastor wil zeggen en waarvan hij vermoedt dat het wel eens in het verkeerde keelgat zou kunnen schieten bij zijn gesprekspartner, verpakt hij helemaal in ingebedde domeinen. Geen enkel woord van wat hij zegt, is rechtstreeks via zijn eigen domein toegankelijk. Om te komen bij de tekst van de pastor moeten hoe dan ook een of meerdere domeingrenzen worden gepasseerd.

In domein 13d tot en met 13g vertelt de pastor de pastorant dat hij met het meisje hetzelfde heeft gedaan als zijn ouders met hem, namelijk geen open kaart spelen. Zoals de ouders van de pastorant de waarheid verborgen hielden, zo heeft de pastorant het feit dat hij gebruikt verzwegen. De pastor sluit met deze elementen volledig aan bij het verhaal van de pastorant. Beide elementen zijn terug te vinden in wat de pastorant allemaal gezegd heeft. Het verwijt van het meisje ten opzichte van de pastorant is terug te vinden in de domeinen 10i en 10j van de pastorant, en het verwijt van de pastorant ten opzichte van zijn ouders staat verwoord in zijn domeinen 11a en 11b.

Ook al sluit de pastor aan bij het verhaal van de pastorant, toch maakt hij eerst een inleiding (domein 13, tot domein 13d). De elementen mogen dan wel uit het verhaal van de pastorant komen, de vergelijkingen van de diverse partijen is nergens in het verhaal van de pastorant terug te vinden. De constatering van de pastor dat de pastorant hetzelfde heeft gedaan met het meisje als zijn ouders met hem, zou wel eens helemaal nieuw kunnen zijn voor de pastorant. Om zijn gesprekspartner voor te bereiden op deze wellicht onaangename constatering, verhult hij dat onaangename in ingebede domeinen.

Die inbeddingen gaan zelfs verder dan de inbeddingen van de pastorant ten aanzien van de beide elementen. Verpakte de pastorant het feit dat hij zijn gebruik niet heeft verteld nog in twee ingebede domeinen (domein 10j is ingebed in domein 10i), de pastor hanteert zelf drie ingebede domeinen.

Deze constructie gebruikt de pastor tot tweemaal toe. Domein 13f is alleen te bereiken via de domeinen 13e en 13d; en voor domein 13g geldt dezelfde procedure. De pastor gaat zo voorzichtig te werk, niet omdat hij niet aansluit bij de domeinen van de pastorant (dat doet hij namelijk wel), maar omdat hij, in tegenstelling tot de pastorant, een verbinding legt die de pastorant in zijn verhaal (nog) niet heeft gemaakt. De pastor legt een verband tussen beide verwijten. Deze verbinding zou wel eens heel gevoelig kunnen zijn. De pastorant twijfelt namelijk (domein 10, tussen domein 10i en 10k) aan het feit of het verwijt van het meisje ten opzicht van hemzelf wel terecht is. Daarentegen heeft hij geen enkele twijfel als het gaat om zijn verwijt ten opzichte van zijn ouders (domein 11 van de pastorant).

Ook al is alle tekst vanaf domein 13d omsloten door ingebede domeingrenzen, de non-verbale uitingen zijn juist heel open: open gespreide armen, handen en ogen. Verder kijkt de pastor overtuigend.

De pastor mag dan wel overtuigd zijn van zijn visie, het is echter nog maar de vraag of de pastorant die visie kan delen. Diens gezicht geeft daar nog geen blijk van: hij kijkt vragend en maakt diverse mondbevingen.

De pastor presenteert zijn verhaal vanaf domein 13d niet alleen in ingebiede domeinen, maar schrijft een groot deel van die inbeddingen toe aan de pastorant. Van domein 13e tot en met 13g maakt de pastor de pastorant tot domeineigenaar. De pastor laat vanaf domein 13e de pastorant aan het woord over het feit dat hij zijn gebruik verborgen houdt.

Domein 13e is een direct domein. De pastorant zegt nu zelf “ik vertel maar niet dat ik gebruik”. Dat wat de pastorant ooit zelf heeft gedacht of overwogen (“ik vertel het maar niet”) en wat het meisje zo onjuist heeft gevonden, hoort de pastorant zichzelf nu zeggen in het verhaal van de pastor. Op deze manier wordt de pastorant via zijn gesprekspartner geconfronteerd met zijn eigen stellingname die hij tot nu toe in het gesprek alleen naar voren heeft gebracht via een ander (het meisje; zie domeinen 10i en 10j) en in een context van twijfel (domein 10, tussen de domeinen 10j en 10k).

16. Nare gevoelens en tevens fijne herinneringen

De pastorant heeft gedurende het dertiende domein van de pastor nadenkend gekeken. Hij heeft meegedacht en kan een antwoord formuleren. Dat antwoord komt er echter niet vloeiend uit. Domein 12 bevat negenmaal het woordje “uh” (eenmaal vóór domein 12a; eenmaal in domein 12c; eenmaal tussen domein 12d en domein 12e; tweemaal in domein 12g; eenmaal tussen domein 12g en domein 12h; eenmaal tussen domein 12h en domein 12j; tweemaal na domein 12j); drie keer het woordje “ennu / enne” (eenmaal tussen domein 12d en 12e; eenmaal tussen domein 12e en domein 12g; eenmaal tussen domein 12g en domein 12h) en een keer een woord- / zinsdeelherhaling (domein 12c).

Uit het eerste deel van het twaalfde domein van de pastorant blijkt, dat de manier van spreken en de constatering van de pastor een positief effect hebben. Domein 12a van de pastorant is een anaforsch domein. De pastorant vat in dit domein met het woordje “het” de domeinen 13e tot en met 13g van de pastor samen. Deze domeinen schreef de pastor

op conto van de pastorant. De pastorant echter schrijft ze in eerste instantie nog toe aan de pastor (die de eigenaar is van domein 12a), maar in tweede instantie trekt de pastorant de uitspraak naar zichzelf toe. De uitspraak dat hij het niet verteld heeft, is voor het grootste deel nu rechtstreeks toegankelijk in het sprekersdomein van de pastorant. Tevens is hij de eigenaar van domein 12b. De pastorant beseft in dit deel van zijn twaalfde domein, dat hij degene is die het meisje informatie heeft onthouden. In zijn tiende domein heeft de pastorant gesproken over “het verborgen houden” –namelijk van zijn drugsgebruik– (domein 10, tussen de domeinen 10e en 10f) en het feit dat het meisje toch achter zijn stiekeme verslaving is gekomen (domein 10, tussen de domeinen 10f en 10g tot en met domein 10, tussen de domeinen 10g en 10h), met vervolgens alle onbegrip van dien (domein 10, tussen de domeinen 10g en 10h tot en met domein 10i).

Vervolgens brengt de pastorant in zijn twaalfde domein argumenten naar voren om zijn gedrag toe te lichten. Met behulp van domeinen 12c tot en met 12e geeft hij aan dat hij zijn gebruik verzwegen heeft voor het meisje, juist omdat hij om het meisje gaf. Hij dacht “haar te redden”, “er voor haar te zijn” en “iets voor haar te betekenen”. Wat dat “iets” is, wordt hier niet verteld. Tevens zit dat “iets” in het domein van de pastorant twee domeingrenzen diep verborgen. Onderwijl houdt de pastorant zijn handen voor zijn mond. Dit alles maakt het “iets” niet duidelijker.

Van al deze domeinen (de domeinen 12c tot en met 12f) is de pastorant de domeineigenaar. Wetende uit de domeinen 10h en 10i dat het meisje een andere visie had dan de pastorant zelf, is het terecht dat de pastorant zijn argumenten niet aan haar delegeert.

Na domein 12e gaat de pastorant over van discursie naar narratie (zie de dikke drievoudige lijn). De uitspraken die aan domein 12e vooraf gaan (zie domein 12 vanaf de woorden “ik dacht” vóór domein 12c) zijn dan wel in de verleden tijd gesteld, maar deze uitspraken zijn betogende teksten.

De narratie eindigt na domein 12g (zie de dikke drievoudige lijn), waar de pastorant weer verder gaat in de onvoltooid tegenwoordige tijd. Dat de pastorant terugkeert naar de discursie wordt tevens onderstreept door het partikel “zomaar” (zie de uitspraak: “ik heb haar ook niet *zomaar* laten vallen”).

In domein 12g voert de pastorant zichzelf opnieuw (zie ook de domeinen 4e; 6b en 6c; 9j; 10c en domein 10l) sprekend op. Hij hoort zich-

zelf nu niet spreken via het domein van zijn gesprekspartner, maar via zijn eigen domein.

In het directe domein 12g hoort hij zichzelf het doel vertellen dat hij destijds voor ogen had: er voor iemand zijn, iemand helpen (in dit geval: het meisje). Het “iets” uit domein 12f wordt nu duidelijker. De pastorant opent zijn handen. Met het doel uit domein 12g sluit de pastorant aan bij zijn eerder geformuleerde wens in de domeinen 6f tot en met 6h (en de bevestiging daarvan in domein 6 vanaf de tekst tussen de domeinen 6h en 6i tot aan domein 6l). In die domeinen heeft de pastorant zijn wens geformuleerd om dienstbaar te zijn, om iets om handen te hebben en tevens de maatschappij daarmee te helpen.

De pastorant vervolgt zijn eigen optreden van destijds. In domein 12h voert hij zichzelf eveneens sprekend op. Wederom komt het helpende element naar voren. Hij heeft het meisje, nadat zij op de hoogte was van zijn geheim, “netjes bij haar ouders teruggebracht”.

De pastorant kijkt bij dit gedeelte van zijn verhaal overtuigend en ondersteunt zijn verhaal met diverse handbewegingen. Naar zijn idee heeft hij juist gehandeld. Tot het eind van de relatie is hij er voor het meisje geweest.

Na domein 12h komt de pastorant voor het eerst tot een negatief oordeel over de verzwijging van zijn gebruik ten opzichte van het meisje. Hij had zijn gebruik, zo vindt hij nu, eigenlijk wel moeten vertellen. “Natuurlijk”, zegt de pastorant, “het blijft niet goed, dat ik dat niet gezegd heb”. Twijfelde de pastorant eerst nog aan de visie van het meisje (domein 10, tussen de domeinen 10i en 10k) over zijn niet-spreken, nu vindt hij het zelfs “natuurlijk niet goed”. En het “blijft” niet goed. Er zijn zelfs “nare gevoelens” over (domein 12, na domein 12j). Echter, de pastorant wil de periode die hij met het meisje heeft doorgemaakt, niet alleen laten kleuren door de omissie van zijn verzwijging. Deze tijd van zijn levensgeschiedenis kende ook goede dagen. Samen met het meisje heeft hij fijne dingen beleefd. De nare gevoelens blijven, maar evenzeer de mooie gebeurtenissen. En de pastorant knikt met zijn bovenlichaam.

De pastor heeft tijdens het spreken van de pastorant diverse bewegingen gemaakt. Vanaf domein 10i van de pastorant heeft de pastor met zijn linkerbeen over zijn rechter gezeten. Tussen domein 12e en domein 12g van de pastorant slaat de pastor zijn been terug en zet hij zijn rechter- achter zijn linkervoet. Zoals de pastor met zijn over elkaar heen geslagen benen naar de pastorant was gericht en de ruimte

links van hem als het ware afsloot, zo doet hij dat vervolgens met zijn voeten. Pas op het einde van het twaalfde domein van de pastorant zet hij zijn voeten weer naast elkaar.

Voor de beweging van zijn handen / armen geldt min of meer een zelfde ruimtebespeling. De pastor wrijft (tweemaal) met zijn linkerhand langs zijn mondhoeken. Zijn rechterhand blijft op zijn rechterbeen rusten. Verder heeft de pastor een strenge blik getoond, nadenkend gekeken, even zijn ogen naar het plafond gericht en met name de pastorant aangezien.

17. De doorgetrokken vergelijking

De reactie van de pastor op het twaalfde domein van de pastorant is kort. Hij stelt de pastorant een vraag (= C2) naar aanleiding van diens constatering dat ten opzichte van het meisje niet alleen nare gevoelens zijn blijven bestaan, maar dat evenzeer de vreugdevolle gebeurtenissen een plek in diens herinnering hebben behouden.

Zoals de pastor in zijn dertiende domein de houding van de pastorant vergelijkt met die van diens ouders (namelijk het niet vertellen van de waarheid), zo maakt hij ook nu weer een vergelijking, namelijk zoals er nog fijne herinneringen zijn aan de tijd met het meisje (ondanks de verzwijging), zo zijn er toch ook wel fijne gedachten ten aanzien van de jeugdijaren (ondanks de verzwijging).

De pastor verwoordt de vergelijking niet in al zijn facetten. Zijn vraag is kort en bondig. Met het woordje “die” haakt de pastor direct aan op de uitspraak van de pastorant dat de mooie dingen die hij met het meisje heeft beleefd, in zijn herinnering zijn gebleven (einde van domein 12 van de pastorant).

Nadat de pastor tijdens het stellen van zijn vraag zijn linkerwijsvinger in de lucht heeft gestoken, legt hij beide handen op zijn bovenbenen. Zijn linkerarm is gestrekt. De pastorant slaat onderwijl zijn rechterover zijn linkerbeen. Zo zijn beide gesprekspartners in hun houdingen wederom naar elkaar gericht.

De vergelijking is duidelijk voor de pastorant. Hij begint zijn dertiende domein met het bevestigende woord “ja” (= Z). Vervolgens verwoordt hij dat hij goede herinneringen aan zijn jeugd heeft en dat deze ook blijvend zijn (domein 13, vóór domein 13a).

Deze uitspraak van de pastorant sluit niet geheel aan bij eerdere delen

uit zijn verhaal. In zijn tiende domein (tussen de domeinen 10b en 10c) heeft hij verteld dat zijn jeugd in deugen viel nadat hij van de definitieve scheiding van zijn ouders heeft gehoord. En ook in domein 11 (na domein 11a) suggereert de pastorant dat al het mooie uit zijn jeugd jaren in één klap is vergaan. In domein 13 is de pastorant genuanceerder: de goede herinneringen aan zijn jeugd zijn gebleven.

In domein 13a komt de pastorant terug op de oorzaak van zijn gebruik. Hij denkt hardop na in zijn eigen verhaal. De oorzaak van zijn gebruik legt hij wederom (zie domein 10, tussen de domeinen 10d en 10e; en zie tevens de slotzin van domein 10) bij de scheiding van zijn ouders.

De pastorant knikt vier keer bij deze constatering. Tevens gaat hij met zijn boventanden over zijn onderlip.

18. De broer van de pastorant opnieuw geïntroduceerd

Nadat de pastor even langs de pastorant heeft gekeken, kijkt hij, zodra hij begint te spreken, zijn gesprekspartner weer aan.

De pastor reageert op de constatering van de pastorant dat de scheiding van zijn ouders de oorzaak is van alle gebruiksellende, met een herhaling van een klein element uit diens levensverhaal. De pastorant heeft in zijn tiende domein verteld over het feit dat hij is gaan gebruiken samen met zijn broer (domein 10, tussen de domeinen 10d en 10e). Daarbij heeft de pastorant ook verteld dat het gebruik voor zijn broer eenmalig is geweest in verband met de misselijkheid die de jongen daarbij kreeg. De pastorant heeft dit gedeelte van zijn verhaal gepresenteerd als een aardige anekdote, waaraan hij nog met plezier terugdenkt. Tevens laat de pastorant het voorkomen of hij zijn broer er toevallig bij noemt, door er het woordje “overigens” bij te zeggen. Verder wordt in het hele verhaal van de pastorant de broer niet meer genoemd. In die zin haalt de pastor in zijn vijftiende domein maar een klein onderdeel uit de hele levensgeschiedenis die de pastorant heeft verteld, naar voren.

De pastor noemt in zijn eigen domein alleen dat de broer van de pastorant zijn gebruik niet heeft doorgezet. De reden daarvan laat hij achterwege. Van het kleine onderdeel uit het grote verhaal van de pastorant, wordt dus een nog kleiner deel herhaald. De pastorant, die reeds eerder de eigenaar was van dit gedeelte van het verhaal (domein 10,

tussen de domeinen 10d en 10e), blijft de eigenaar van dit verhaalonderdeel (zie domein 15a), echter, nu wel ingebed in het domein van de pastor.

Tijdens deze herhaling steekt de pastor zijn linkerwijsvinger omhoog. De rechterzijde van de pastor en de linkerzijde van de pastorant blijven in die zin (nog) naar elkaar toe gericht.

Het vijftiende domein van de pastor is een C2-domein. De pastor spreekt zijn gesprekspartner aan met zijn voornaam en kijkt hem onderwijl aan. Ook al stelt de pastor geen vraag, hij heeft een bepaalde gedachtegang voor ogen en ziet graag dat zijn gesprekspartner daarop reageert.

De pastorant reageert met een vragende blik en met een handgebaar: beide handen gaan even iets omhoog. Hij begrijpt de opmerking van de pastor niet. Wat wil zijn gesprekspartner zeggen met deze kleine herhaling (= C2)? Met domein 14a verwijst de pastorant terug naar domein 15 van de pastor.

De pastor begint zijn zestiende domein modaal. Vervolgens gebruikt hij een C2-sturingselement, door de pastorant een vraag te stellen. Van domein 16a is de pastor de eigenaar. Hij is immers degene die zich wat afvraagt. Of beter: afvroeg. Met het gebruik van de onvoltooid verleden tijd verwijst de pastor terug naar en sluit hij aan op zijn vijftiende domein.

Aan het begin van de vraag houdt de pastor beide handen omhoog en bij het woord “scheiding” maakt hij met zijn linkerhand een knijpende en zwaaiende beweging in de lucht. Het woord “scheiding” is belangrijk. Het is namelijk de scheiding die door de pastorant tot oorzaak van zijn verslaving is gemaakt. Ook het woord “oorzaak” is belangrijk. De eerste lettergreep van dit woord wordt binnen de stemverhoging extra benadrukt door deze nog iets hoger uit te spreken.

Van domein 16b is een zekere “je” de eigenaar. Die “je” is echter niet onbekend. Het is namelijk de pastorant, die de visie is toegedaan dat aan oorzaak en gevolg de scheiding van zijn ouders en zijn drugsgebruik zijn gekoppeld. Nog kort geleden, namelijk in domein 13 (domein 13a en domein 13, na domein 13a), heeft de pastorant dit weer gezegd. Het woordje “je” komt niet alleen voor in domein 16a. In domein 16b staat dit woordje eveneens. De pastor heeft het namelijk over “je ouders”. Dat zijn de ouders van de pastorant. Dit maakt het nog helderder dat de pastorant de eigenaar is van domein 16b. Op deze wijze maakt de pastor de visie van de pastorant niet tot zijn eigen

visie. Wel maakt de pastor de voor de pastorant zo duidelijke oorzaak tot een vraag. Die vraag ligt (in het sprekersdomein van de pastor) wel verscholen achter een dubbele domeingrens en is in die zin niet gemakkelijk te bereiken. Maar waarom zou de pastor een voor hem onjuiste koppeling gemakkelijk toegankelijk maken?

De pastorant kijkt de pastor vragend aan. Begrijpt hij nu wat de pastor met zijn vijftiende domein heeft willen zeggen (domein 14 van de pastorant)? Dat immers beoogt de pastor wel met zijn in dubbele domeingrenzen verstopte vraag.

In zijn vijftiende domein komt de pastorant met een tegenvraag (= C2): “Hoezo zou je dat niet kunnen zeggen?”. Domein 15a van de pastorant slaat terug op domein 16b van de pastor. Het indirecte domein is geworden tot een anaforsch domein.

Verder valt het op dat er, niet letterlijk, maar wel inhoudelijk, een verandering van domeineigenaar heeft plaatsgevonden. De pastorant neemt in wezen het woordje “je” over van de pastor. “Kun *je* dan wel zeggen ...” (domein 16a) vroeg de pastor zich af. Dat woordje “je” staat niet voor het algemene “men”, maar voor de pastorant: “Kan *jij*, Henk, dan wel zeggen ...”. De pastorant echter neemt het woordje “je” letterlijk over en maakt er geen “ik” van. Voor hem staat de vraag naar de oorzaak van zijn gebruik dan ook niet ter discussie.

Dat de pastor met het woordje “je” in domein 16a wederom de pastorant bedoelt, wordt bevestigd in domein 17. “Als je bedenkt”, zo begint de pastor, nadat hij met zijn bovenlichaam iets naar voren is gaan zitten, “dat je broer ...”. “Je” is niet zomaar “men”, maar de pastorant. Het gaat over *hém* en over *zín* broer.

De pastor kijkt aan het begin van zijn zeventiende domein blij. Waarom doet de pastor dat? Het onderwerp geeft er geen aanleiding toe. De blijde blik wordt ook spoedig omgezet in een strenge blik. De pastor is serieus en probeert zijn gesprekspartner zijn gedachtegang over het feit dat de scheiding van de ouders van de pastorant niet de oorzaak van diens gebruik kan zijn, duidelijk te maken.

Domein 17a schrijft de pastor toe aan de pastorant. De informatie dat de broer van zijn gesprekspartner in dezelfde situatie verkeerde als de gesprekspartner zelf, lijkt in die zin voor de hand liggend, omdat het immers ook zijn ouders betreft.

Toch is de pastor hier niet geheel zeker van. Hij heeft het woord “dezelfde” dan wel benadrukt in domein 17a, maar vervolgens “gaat hij er vanuit” (domein 17, tussen domein 17a en 17b) dat beide broers in een

zelfde situatie hebben verkeerd. Met deze formulering verpakt de pastor het onzeker in zekerheid (= Z). Van domein 17b is de pastor de domeineigenaar. De onzekerheid (= M) komt wel naar voren in de woorden die domein 17d oproepen “ik zal maar zeggen”. De pastor gaat in zijn redenering uit van een identieke situatie voor beide broers. Maar of die situatie inderdaad identiek is geweest, blijkt niet uit het verhaal van de pastorant. De pastorant immers heeft alleen over zijn broer gesproken in verband met de eerste keer dat hij is gaan gebruiken (domein 10, tussen de domeinen 10c en 10d). Omdat de pastor de zekerheid over de identieke situatie niet heeft, is het correct dat hij de domeinen 17b en 17d voor zijn eigen rekening neemt.

Bij het woordje “uh” houdt de pastor zijn linkerwijsvinger gestrekt tegen zijn lippen. Vervolgens maakt hij met deze vinger op en neer gaande bewegingen. Met dit al heeft de pastor wederom zijn denk- / luisterhouding aangenomen. De pastor denkt na over en luistert naar zijn woorden omtrent de aan te nemen identieke situatie.

Vanaf de woorden “ik zal maar zeggen” (domein 17, tussen de domeinen 17c en 17d) maakt de pastor met zijn handen een open beweging. Vervolgens worden de woorden “ook” (domein 17d) en “maar” (domein 17f) met handbewegingen benadrukt.

Van de anaforische domeinen die zich bevinden in de domeinen 17b en 17d is de broer van de pastorant de domeineigenaar. Er zal inderdaad een tijd geweest zijn dat de broer “het” (domein 17c) niet wist. Is domein 17c al aardig weggestopt (in het domein van de pastor twee domeingrenzen diep), domein 17e ligt nog dieper verscholen. Of de broer “er” (domein 17e) inderdaad mee overvallen werd, is –ook voor de pastor– niet helder. De pastorant heeft hierover geen enkele informatie gegeven.

Zo “geheimzinnig” als de pastorant spreekt over zijn drugsgebruik (“er” [domein 6c; domein 10, tussen domein 10d en 10e eenmaal; domein 10f; domein 10g; domein 10m], “het” [domein 10, tussen domein 10d en 10e drie keer; domein 10e; domein 10, tussen domein 10e en 10f eenmaal; domein 10h; domein 10j; domein 12b; domein 12i], “dat” [domein 9, tussen domein 9b en 9c; domein 12j], “spul” [domein 9, tussen domein 9b en 9c; domein 9j], “gebruik” [als werkwoord: domein 6a; domein 10, tussen domein 10d en 10e; en als zelfstandig naamwoord: domein 13a]), zo bedekt spreekt de pastor in de domeinen 17c en 17e over de scheiding van de ouders van de pastorant.

Van domein 17f is weer een zekere “je” de domeineigenaar. Het is eigenlijk dezelfde “je” als die van vóór domein 17a. De tekst vanaf domein 17 tussen de domeinen 17a en 17b tot en met domein 17d is een tussenzin. De hoofdzin loopt na domein 17a door bij domein 17 tussen de domeinen 17b en 17f: als *je* “dit en dit” bedenkt, dan kan *je* vervolgens “dat en dat” zeggen. Deze tweede “je” is dus ook hier weer de pastorant. Het gaat nog steeds om hém en om zín broer (domein 17f). Is het gewaagd van de pastor om domein 17f op conto van de pastorant te “schrijven”? Het is immers de pastor die de pastorant duidelijk wil maken (naar aanleiding van de vraag van de pastorant [zie domein 15]) dat hij anders denkt over de oorzaak van diens gebruik. Echt gewaagd is het niet. De informatie die domein 17f bevat, weet de pastor namelijk reeds lang van de pastorant zelf (domein 10, tussen de domeinen 10d en 10e).

Verder laat de pastor in zijn zeventiende domein de pastorant voorzichtig aan het woord. De pastor gebruikt het woordje “kan” (domein 17, tussen de domeinen 17b en 17f). Als de pastorant meegaat met de redenering van de pastor (zie het woord “vervolgens” in domein 17, eveneens tussen de domeinen 17b en 17f), dan is het ook mogelijk de volgende stap te zetten. Vooraf zijn de aannamen, daarna (vanaf de tekst na domein 17b) komt de vervolgedenering. “Dan kan je toch zeggen” is een C2-sturingssignaal. De pastorant wordt uitgenodigd de redenering en de daaruit voortvloeiende uitspraak van de pastor over te nemen.

Ook van domein 17g is de pastorant de domeineigenaar. De pastor spreekt met “je” de pastorant aan. Het is de vraag of hij de uitleg van de pastor begrijpt. Bij het woord “begrijp” maakt de pastor een open handbeweging naar de pastorant. Met woord en gebaar zegt de pastor: “Begrijp je wat ik hier gezegd heb?”, “begrijp je mijn twijfels over de door jou genoemde oorzaak van je gebruik?”.

Domein 17g is in eerste instantie elliptisch. De inhoud van het domein is niet woordelijk in het verhaal opgenomen. Omdat in het zestiende domein van de pastorant zal blijken dat de pastorant de pastor begrepen heeft (domein 16, vóór domein 16a), is domein 17g niet alleen elliptisch, maar tevens anaforisch.

De vraag die de pastor stelt en die domein 17g in het leven roept, is een C2-zin. De uitspraak is gesprekspartnergericht. De pastor wil weten of de pastorant hem heeft kunnen volgen in zijn gedachtegang. Dát vraagt hij. Hij vraagt niet of de pastorant zijn mening wil overnemen.

De ander wordt niet onder druk gezet. De ander wordt alleen gevraagd of hij het gesprokene kan volgen. De vraag is een vraag over de communicatie zelf en daarmee is de vraag een vorm van metacommunicatie.

Het is nu niet de pastorant die de pastor vraagt of deze hem begrijpt (domein 6 van de pastorant, na domein 6k), maar de rollen zijn hier omgedraaid. Hoewel de pastorant de verhaalfiguur is die over zijn leven vertelt en hij daarom de voor de hand liggende persoon is om na te gaan of de ander hem heeft verstaan, vraagt in domein 17 de pastor of de pastorant zijn tekst heeft begrepen. De pastor doet dit evenwel in de context van het verhaal van de pastorant. De pastor gaat niet over op (een onderdeel van) zijn eigen levensgeschiedenis, maar blijft dicht bij het verhaal van de pastorant. Het zijn immers elementen uit diens verhaal waarmee hij zijn redenering opbouwt.

De pastor geeft wederom een uitleg in domein 17 na domein 17g. Deze uitleg is in het domein van de pastor direct bereikbaar. Zonder enige ingebedde domeingrens te hoeven passeren, heeft de pastorant toegang tot de uitleg die de pastor hier geeft.

Mocht de pastorant alle voorgaande ingebedde domeinen maar lastig hebben gevonden, het slot van domein 17 is in het doorlopende domein van de pastor vrij toegankelijk. Na de vraag van de pastor of de ander hem begrepen heeft, geeft hij voor alle duidelijkheid nog een toegift.

Het is niet alleen de pastor die diverse hand- en armbewegingen maakt. Ook de pastorant uit zich hiermee. Door het wrijven met zijn linkerhand over zijn rechteronderbeen (vanaf domein 17b van de pastor), gaat zijn linkerschouder iets naar voren en bouwt hij, zo zou men kunnen zeggen, een (kleine –namelijk alleen met het bovenlijf–) lichamelijke scheidingsmuur op tussen hemzelf en zijn gesprekspartner. Deze scheidingsmuur wordt geaccentueerd, wanneer de pastorant beide handen op zijn rechterknie legt (vanaf domein 17d van de pastor).

Zodra de pastorant zijn rechterarm op zijn schoot legt en zijn linkerarm naast zijn linkerbeen, is niet alleen de scheidingsmuur verdwenen, maar is tevens de draaiing met en de spanning in het bovenlichaam teniet gedaan en is er weer ruimte ontstaan naar de pastor toe.

Deze laatstgenoemde beweging vindt plaats tijdens domein 17f. Met dit domein is de pastor in principe klaar met zijn uitleg. Hij geeft evenwel nog een verduidelijking (domein 17, na domein 17g), maar in wezen heeft de pastor zijn standpunt al verwoord.

Het lijkt erop dat de pastorant, die drie keer met zijn bovenlichaam knikt, de pastor heeft begrepen. Zijn over elkaar geslagen benen brengt hij weer terug en hij begint te spreken.

19. Domein 16 van de pastorant

Domein 16 van de pastorant bevat vijf ingebedde domeinen. Al deze domeinen behoren toe aan de pastorant. De domeinen 16a en 16e zijn anaforsch; de domeinen 16b en 16c zijn indirect; en domein 16d is een perspectivische uitdrukking.

De twee anaforsch domeinen bestaan beide uit één kort woordje. Domein 16a omvat het woord “het” en domein 16e bestaat alleen uit het woord “daar”.

Het woord “het” uit domein 16a slaat terug op “de oorzaak”. De pastorant is het met de pastor in zekere mate eens dat hij de scheiding van zijn ouders wellicht niet de oorzaak van zijn gebruik moet noemen. “In zekere mate”, want de pastorant uit zich er zowel zeker als modaal over. Hij opent zijn zestiende domein met de woorden “dat klopt” en “dat is zo”. Deze woorden vallen onder de categorie “zeker”. Na vier “tussenwoordjes” en drie pauzes, klinkt de pastorant niet zo zeker meer. Hij zegt twee keer “misschien” en eenmaal “wellicht”. Deze woorden behoren tot de dialogische categorie “modaal”.

Het woord “daar” uit domein 16e slaat terug op de constatering van de pastorant dat hij “dan naar zijn eigen persoontje moet gaan kijken” (domein 16c). Dat kijken naar zichzelf heeft de pastorant wel eens eerder gedaan.

De domeinen 16b en 16c zijn niet alleen een zelfde soort domein, maar omvatten in wezen ook dezelfde inhoud. Domein 16b bestaat uit het woord “mezelf” en domein 16c uit de woorden “mijn eigen persoontje”. Zowel in domein 16b als in domein 16c perspectiveert de pastorant zichzelf. Hij zal bij zichzelf te raden moeten gaan, wil hij op het spoor komen van wat nu eigenlijk de echte oorzaak van zijn gebruik is.

“Eerlijk zijn” is de inhoud van domein 16d. De pastorant heeft al eens eerder naar “zijn eigen persoontje” gekeken. Laat hij daar maar eerlijk over zijn. De uitspraak “laat ik eerlijk zijn” is een vorm van metacommunicatie. Er wordt gesproken –in dit geval door de pastorant– over de communicatie. De pastorant benadrukt van dit gedeelte van het ge-

spreek dat hij “eerlijk is”. Waarom doet hij dat? Hij heeft het de pastor niet te vertellen. Die behoort sowieso van de eerlijkheid van zijn gesprekspartner uit te gaan. In die zin is de informatie van de pastorant dat hij “eerlijk is” overbodig. Waarom benadrukt hij hier dan toch dat hij het is? Waarom spreekt hij over “eerlijk zijn”? Vindt hij van zichzelf dat hij dat tot nu toe niet of niet helemaal geweest is? Vóór zijn zestiende domein benoemde hij immers de scheiding van zijn ouders als de oorzaak van zijn gebruik en bevroeg hij in zijn veertiende en vijftiende domein de pastor over diens gedachtegang dat die scheiding wel eens niet de oorzaak zou kunnen zijn. In zijn zestiende domein komt de pastorant onverwachts met de verklaring dat de echte oorzaak bij zichzelf ligt en dat hij daar zelfs al naar gekeken heeft. Het begin van het zestiende domein komt heel zeker over. Maar direct na de eerste twee zeker klinkende korte zinnen, komt de onzekerheid om de hoek kijken.

Die onzekerheid blijft gedurende het hele domein. In totaal komen er twaalf pauzes voor in het zestiende domein (zes pauzes vóór domein 16a; twee pauzes tussen de domeinen 16b en 16c; één pauze tussen de domeinen 16c en 16d; drie pauzes na domein 16e). Verder wordt het zestiende domein gekenmerkt door allerlei “tussenwoordjes”, zoals “uh” (tweemaal vóór domein 16a), “tja” (tweemaal tussen de domeinen 16b en 16c; eenmaal tussen de domeinen 16c en 16d; eenmaal na domein 16e), “pff” (eenmaal tussen de domeinen 16c en 16d), “poem” (driemaal tussen de domeinen 16c en 16d), “enne” (eenmaal na domein 16e) “mmm” (eenmaal na domein 16e).

Ook kent het zestiende domein een aantal woordherhalingen: het woord “misschien” wordt tweemaal achter elkaar uitgesproken (domein 16, vóór domein 16a) en de woorden “nog iets” worden eveneens achter elkaar herhaald (domein 16, vóór domein 16a). Daarbij wordt bovendien de “n” van “nog” de eerste keer langer aangehouden. Tijdens het onzekere praten haalt de pastorant diep adem, kijkt hij nadenkend, is zijn blik eerst voor hem uit en vervolgens naar zijn schoot gericht, en maakt hij diverse hand- en armbewegingen waaronder wrijven over en tikken op beide benen. Vertelde de pastorant eerst met stelligheid dat de scheiding van zijn ouders de oorzaak van zijn gebruik is (domein 10, na domein 10l en domein 13), nu zegt hij niet alleen dat “oorzaak” misschien niet het goede woord is, maar tevens dat hij gezocht heeft naar een onderliggende laag.

De pastorant vraagt waar hij die onderliggende laag “dan moet zoe-

ken” als de scheiding niet de oorzaak is. Tot zover is de vraag een C2-sturingssignaal. Echter, de vraag eindigt niet achter het woord “zoeken”, maar achter de woorden “bij mezelf”. In de vraag die de pastorant stelt, ligt het antwoord al besloten. Daarmee wordt de vraag een C1-vraag. Het is dus niet verwonderlijk dat de pastorant aan het woord blijft, ook al spreekt hij niet vloeiend verder.

De pauzes en de kleine “tussenwoorden” die volgen, blijken geen uitdrukking van onzekerheid over de vraag, maar eerder over de gevolgen die de vraag met zich meebrengt te zijn. De pastorant zal, wil hij vat krijgen op de onderliggende laag, naar zijn “eigen persoontje moeten gaan kijken”.

Tenslotte vertelt de pastorant dat hij “ook wel eens niet gebruikt heeft”. Dat “wel eens” blijkt een periode te zijn van anderhalf jaar. De pastorant spreekt die tijdspanne langzamer uit dan de overige woorden van die zin en tevens benadrukt hij het woord “clean” met een stemverhoging. Het domein wordt afgesloten met een drietal “tussenwoordjes” en twee pauzes.

De pastor heeft tijdens het zestiende domein van de pastorant slechts een paar bewegingen gemaakt met zijn handen. Beide handen heeft hij laten rusten op zijn bovenbenen. Met zijn linkerhand heeft hij twee keer over zijn linkerbovenbeen gewreven. Tijdens de vraag met ingesloten antwoord van de pastorant heeft de pastor positief verrast gekeken. Misschien had hij de vraag verwacht of kunnen verwachten –hij heeft niet voor niets zijn gesprekspartner proberen uit te leggen waarom hij anders denkt over de oorzaak van diens gebruik– maar het ingesloten antwoord daarentegen niet. Vervolgens glimlacht de pastor bij de opmerking van de pastorant dat hij “dan naar zijn eigen persoontje moet gaan kijken”.

20. Domein 18 van de pastor

Na het zestiende domein van de pastorant volgt er een korte pauze. Door beide gesprekspartners wordt even gezwegen. Het is niet helder of de pastorant nog verder zal gaan met zijn verhaal. Hij heeft immers gedurende zijn zestiende domein al vaker pauzes en “tussenwoordjes” gebruikt. Dat hij zijn zestiende domein zou afsluiten met “enne ... tja ... mmm.” was niet voorspelbaar. Ook qua gespreksinformatie was het niet helder wanneer de pastorant zijn domein zou beëindigen.

Het is de pastor die het gesprek vervolgt. Hij gaat in op het laatst genoemde item, namelijk op het feit dat de pastorant anderhalf jaar clean is geweest. In een indirect domein laat hij de pastorant dit onderwerp opnieuw vertellen. Het woord “zelfs” is daarbij komen te vervallen en het woord “clean” wordt niet meer benadrukt. De woorden “anderhalf jaar” krijgen echter nog steeds een accent. Het zijn ook die woorden die in schrill contrast staan met de “paar weken” uit de volgende zin. Alle andere onderwerpen (het woord “oorzaak”; een onderliggende laag; het kijken naar je eigen persoonlijkheid) laat de pastor liggen. Het zestiende domein van de pastorant zou uiteenlopende emoties bij de pastor hebben kunnen oproepen. Zo had de pastor verrast kunnen reageren in de trend van: “Hé, dat is fijn dat je zegt dat je de oorzaak bij jezelf moet gaan zoeken. Ik ben blij dat je dit uit jezelf aankaart.” De pastor had ook (licht) geïrriteerd kunnen zijn en zoiets kunnen zeggen als: “Doe ik alle moeite om je duidelijk te maken dat de scheiding van je ouders de oorzaak niet is, ga je me nu vertellen dat je dat allang wist.”

In ieder geval is de pastor blij. Hij zegt lachend dat anderhalf jaar meer is dan een paar weken. De pastorant reageert op de blijheid van de pastor met een lach.

De non-verbale elementen van de pastor en de pastorant zijn identiek: de pastor knikt en de pastorant knikt; de pastor kijkt naar de pastorant en omgekeerd kijkt de pastorant naar de pastor; de pastor uit blijheid en de pastorant doet dit evenzo.

21. Domein 17 van de pastorant en domein 19 van de pastor

In zijn zeventiende domein houdt de pastorant zich bezig met de tijd dat hij anderhalf jaar clean is geweest. Hij kijkt terug naar die periode. Het werkwoord “terugkijken” is een domeinbouwer. “Als ik nu terugkijk” kan vertaald worden met “als ik nu die periode beschouw”. “Terugkijken” heeft de betekenis van “overzien”. Het is een werkwoord dat te maken heeft met “perspectief”.

De inhoud van die terugblik wordt in eerste instantie niet gegeven. Domein 17a is allereerst een elliptisch domein. Vervolgens zegt de pastorant wel wat zijn perspectief is. Hij denkt namelijk “had ik toen maar doorgezet”. Met deze informatie en na domein 17b ook met het gegeven dat hij het op eigen kracht heeft gedaan, wordt toch (een deel

van) de terugblik onthuld. Domein 17a is dus tevens kataforisch. In domein 17b denkt de pastorant hardop. De pastorant heeft reeds eerder in zijn doorlopende domein hardop gedacht of gesproken (zie de domeinen 4e, 6b, 6c, 9j, 10c, 10l, 12g, 12h en 13a). Al deze directe domeinen zijn geheel op conto van de pastorant zelf te schrijven. Ook van dat wat in domein 17b wordt gedacht is de pastorant de enige verantwoordelijke. De pastor heeft als gesprekspartner via het directe domein van de pastorant toegang tot diens gedachtegoed. In dit geval is, in verband met de niet heldere inhoud van domein 17a, domein 17b voor de pastor extra van belang. Door middel van domein 17b deelt de pastorant (iets van) zijn terugblik mede aan de pastor. Op dat wat (in welke vorm dan ook) niet wordt medegedeeld, kan niet gereageerd worden. Wanneer de pastorant niets prijs zou geven van zijn terugblik, zou de pastor ook niet de mogelijkheid hebben om inhoudelijk op het onderwerp te reageren. Nu de pastor wel over inhoudelijke informatie beschikt, is aan hem de keuze om er wel of niet op in te gaan.

De pastorant benadrukt de hele inhoud van domein 17b door deze langzamer uit te spreken. Ondertussen houdt hij met zijn rechterhand (met deze hand heeft hij eerst langs mond en kin gewreven) zijn kin vast. De pastor kijkt onderwijl naar de schoot van zijn gesprekspartner.

Direct na domein 17b spreekt de pastorant zachter. Hij blik nu terug rechtstreeks in zijn doorlopende domein. “Maar ja, in die tijd” zegt hij met minder stemvolume. “In die tijd” is de tijd dat hij anderhalf jaar clean is geweest. Na die anderhalf jaar is hij weer gaan gebruiken. De pastorant vindt het nu jammer, dat hij dat gedaan heeft, maar –zo blijkt uit dit gedeelte van zijn verhaal– hij kan zich verontschuldigen. Al die tijd dat hij niet gebruikt heeft, heeft hij blijkbaar geen enkele begeleiding gehad van welke hulpverleningsinstantie dan ook. “Ik heb het op eigen kracht gedaan” vertelt hij, terwijl hij naar de vloer tussen hem en zijn gesprekspartner in kijkt. Daarna zwijgt hij even en zegt heel zacht “hm”.

De pastorant heeft al eens meer zijn verhaal afgesloten met een kort woordje zoals “hm” (zie de domeinen 9, 11, 12 en 16). Of het in dit geval nu wel of niet de bedoeling is van de pastorant om hier zijn domein te eindigen, de pastor neemt in ieder geval het woord.

Niet alleen de pastorant kijkt naar de vloer, ook de pastor kijkt naar beneden; met dit verschil evenwel, dat de pastorant met zijn hoofd naar de pastor gericht is en de pastor naar de vloer voor zich uit blik.

Tijdens domein 19a –het domein waarmee het negentiende domein van de pastor geopend wordt– kijkt de pastorant de pastor aan en even later de pastor ook de pastorant.

Het negentiende domein van de pastor bestaat voor het grootste gedeelte uit ingebedde domeinen. Het werkwoord “zeggen” roept de directe domeinen 19a en 19b op. In domein 19b zit het indirecte domein 19c ingebed, dat in het leven wordt geroepen door het werkwoord “nadenken over”.

Met behulp van de domeinen 19a en 19b koppelt de pastor twee elementen uit het verhaal van de pastorant aan elkaar. Het gegeven dat de pastorant een tijd niet heeft gebruikt (namelijk anderhalf jaar), en het feit dat de pastorant over zichzelf heeft nagedacht (domein 16 van de pastorant, na domein 16d). Die twee elementen “schrijft” de pastor in de domeinen 19a en 19b op eigen rekening. Hij is de verantwoordelijke voor deze twee domeinen en dat, terwijl het elementen zijn uit het verhaal van de ander. Wellicht doet de pastor dit omdat hij niet zeker is van het oorzakelijke verband dat hij legt. “Als ik het goed zeg”, zegt hij erbij. Het kan namelijk evengoed zijn dat de pastorant over zichzelf is gaan nadenken vóór of direct ná de periode dat hij clean was.

De uitspraak “als ik het goed zeg” is een vorm van metacommunicatie. Door het woordje “als” is de zin een conditionele zin. Daardoor zit er in de zin een C2-sturingselement. Aan de ander wordt namelijk de mogelijkheid geboden om te zeggen dat de pastor het niet goed heeft gezegd. Wat de pastor hoopt, is dat de pastorant niet op de metacommunicatie in zal gaan, maar op het inhoudelijke. De pastor hoopt dat de ander niet zal zeggen “dat heb je goed gezegd” of “dat heb je fout gezegd”, maar dat de ander op de inhoud van de vaststelling die de pastor in zijn negentiende domein maakt in zal haken.

De pastorant gaat inderdaad verder met het inhoudelijke (zie zijn achtentiende domein). Dit zal zeker te maken hebben met de plaats van de metacommunicatie. Het signaal “metacommunicatie” staat namelijk tussen de ingebedde domeinen 19a en 19b in en niet aan het begin of op het einde van het sprekersdomein van de pastor. Daarmee lijkt de metacommunicatie weg te vallen. Door de onopvallende plaats die de pastor de metacommunicatie toebedeelt, lijkt zijn negentiende domein alleen over de inhoud te gaan. De structuur maakt de metacommunicatie als het ware onzichtbaar (of in dit geval: onhoorbaar).

De pauze die volgt (zie de blanco ruimte tussen het negentiende do-

mein van de pastor en het achttiende domein van de pastorant) kan gezien worden als de verwerking van het metacommunicatieve naar het inhoudelijke niveau. Deze overgang van het ene naar het andere niveau verklaart hier de stilte in het gesprek.

Domein 19c behoort in het directe domein 19b van de pastor toe aan de pastorant. Het is de pastorant immers die over zichzelf is gaan nadenken. Om toegang te krijgen tot dit indirecte domein moet de pastorant in het doorlopende domein van de pastor twee domeingrenzen passeren. De pastorant komt niet zomaar bij "zichzelf". Hij moet daarvoor wel het een en ander ondernemen.

De pastor die eerst nadenkend heeft gekeken, kijkt op het einde van zijn negentiende domein aanmoedigend. "Wat vind jij ervan? Klopt het wat ik heb gezegd?" lijken zijn ogen te vragen. "Is er inderdaad een causaal verband of niet?" Zo eindigt het negentiende domein met een C2-sturingselement.

22. Over persoonlijkheid

De pastorant heeft tijdens het negentiende domein van de pastor zijn linkerhand als een vuist voor zijn mond gehouden en in die houding op en neer gaande bewegingen gemaakt met deze hand. Tevens kijkt hij nadenkend. Na tweemaal "hm" en een kleine pauze, vertelt de pastorant verder.

Deze vertelling begint met narratie (zie de dikke drievoudige lijn). De narratie is echter kort, zeker in vergelijking met de narratieve teksten uit het tiende domein van de pastorant. De narratie eindigt na domein 18b. De narratie over het nadenken over zichzelf wordt niet voortgezet of even later in het achttiende domein weer opgepakt. Blijkbaar is het destijds geen eenvoudige opgave geweest om over zichzelf na te denken.

In eerste instantie lijkt de pastorant alleen te vertellen over "persoonlijkheid" en niet in te gaan op de causaliteit die de pastor heeft gelegd in zijn negentiende domein. Toch komt het aspect tijd wel aan de orde. Tussen de domeinen 18b en 18c spreekt de pastorant over "wel eens". Tussen de domeinen 18m en 18n vertelt hij dat hij "destijds" met een tekst over "persoonlijkheid" is bezig geweest. Tussen de domeinen 18n en 18o komen de woorden "in die tijd" voor. Tussen de domeinen 18o en 18q heeft de pastorant het over "toen". Met deze tijdsaan-

duidingen blijkt de pastorant de anderhalf jaar dat hij niet gebruikte te bedoelen. In de domeinen 18o en 18p is de pastorant daar heel helder over. In die domeinen vertelt hij dat hij “de kracht had om van dat spul af te blijven”. Hiermee kan geconstateerd worden dat de pastor in zijn negentiende domein het goede verband heeft gelegd.

In de indirecte domeinen 18a en 18b vertelt de pastorant waarover hij is gaan nadenken, namelijk over het leven (domein 18a) en over zichzelf (domein 18b). Van beide domeinen is hij zelf de eigenaar.

Het zijn geen eenvoudige onderwerpen waarover de pastorant is gaan nadenken. Met zijn rechterhand wrijft hij langs zijn nek en zijn schouder. Hij houdt zijn hoofd naar rechts gedraaid, dus van de pastor af. Deze ziet dat (in eerste instantie) niet, want hij kijkt naar de vloer. Vanaf domein 15a van de pastorant is de pastor met zijn bovenlichaam iets naar voren gaan zitten. Nu gaat hij weer terugzitten. Ondertussen vertelt de pastorant in de indirecte domeinen 18c en 18e wat hij wel eens gelezen heeft over “persoonlijkheid”. Hij probeert het gelezene te reconstrueren, maar wat stond er nu eigenlijk ook al weer precies? Hij wrijft met zijn handen door zijn haar. Vervolgens houdt hij zijn beide handen gevouwen in de nek. Zijn ellebogen steken naar voren. Van beide voeten houdt hij de hielen omhoog. Hierdoor staat hij hoog op zijn tenen. Tevens houdt hij zijn hoofd naar achteren gericht en kijkt hij naar het plafond. De pastorant doet alle moeite om de tekst over “persoonlijkheid” weer in zijn herinnering te roepen. De pastor moedigt hem onderwijl aan. “Hm, hm”, zegt hij en kijkt hem even aan. Domein 20 van de pastor is een C2-domein. Het lukt de pastorant evenwel niet goed om de juiste tekst voor de geest te krijgen. De pastor knijpt zijn lippen samen.

Met behulp van de domeinen 18c tot en met 18f probeert de pastorant dat wat hij “wel eens gelezen heeft” (zie domein 18, tussen de domeinen 18b en 18c), weer voor de geest te halen. Domein 18c is een indirect domein met daarin ingebed wederom een indirect domein (zie domein 18d). De twee daarop volgende domeinen kennen dezelfde constructie: een indirect domein met daarin ingebed een indirect domein (zie de domein 18e en 18f). Op deze wijze zijn de indirecte domeinen 18c tot en met 18f parallel gesitueerd. Echter, ook al is de domeinstructuur van de domeinen 18e en 18f identiek aan die van 18c en 18d, semantisch is er wel een verschuiving opgetreden. Is er in eerste instantie sprake van “een gevoel”, in tweede instantie wordt er gevraagd iets te doen: “Je moet kiezen” (domein 18e). Die “je” is nog

wel onpersoonlijk (met “je” wordt “men”, wordt “iedereen” bedoeld), maar er wordt wel om inzet gevraagd.

De pastorant weet zich vervolgens toch weer te herinneren wat hij destijds gelezen heeft. “Zo stond het er”, zegt hij. Domein 18g is een kataforisch domein. Het “het” wordt in enkele vervolgdomeinen specifiek ingevuld. De pastorant laat de tekst zelf aan het woord in de domeinen 18h en 18j. Hij ontspant zijn voeten. Zijn knieën gaan weer omlaag. Met zijn handen maakt hij bewegingen rond kin en mond. Ook de pastor maakt dergelijke bewegingen. Beide gesprekspartners zitten in een denk-/luisterhouding.

De pastor zit naar de pastorant toe gericht. De pastorant zit, nu hij voor zich uit kijkt, niet meer van de pastor afgedraaid. Even later kijkt hij langs zijn gesprekspartner en houdt hij zijn hoofd iets schuin naar hem gericht.

In de twee domeinen 18h en 18j zitten weer domeinen ingebed. In domein 18h zit domein 18i, en in domein 18j zitten de indirecte domeinen 18k en 18l. Van al deze dubbel ingebedde domeinen is “je” de domeineigenaar. Deze “je” is wederom onpersoonlijk (zie de eigenaar van domein 18e). Voor iedereen geldt dat men een keuze moet maken in benarde situaties (de domeinen 18h en 18hi) en voor iedereen geldt dat de verhouding ten opzichte van de ander en de geloofwaardigheid die daarbij een rol speelt van belang zijn (de domeinen 18j t/m 18l). Hiermee sluit de pastorant aan op zijn eerder verwoorde inzet in de domeinen 18e en 18f.

Met de domeinen 18h tot en met 18l hanteert de pastorant eenzelfde domeinstructuur als de domeinen 18c tot en met 18f. Er is steeds sprake van een dubbele inbedding.

Met dit al gebruikt de pastorant een ingewikkelde en zich herhalende domeinstructuur voor wat hij ooit gelezen heeft over het onderwerp “persoonlijkheid”.

De dubbel ingebedde domeinen 18d, 18f en 18i zijn alledrie indirecte domeinen. De dubbel ingebedde domeinen 18k en 18l zijn beide perspectivische uitdrukkingen. Ze volgen na het onderschikkend voegwoord “hoe” en zijn daarmee parallel gesitueerd. Domein 18k is semantisch neutraal. Het draait om de kwestie hoe je in het leven staat als het gaat om je verhouding ten opzichte van je medemens. Domein 18l is de climax van domein 18k. Het gaat erom dat je, als het gaat om de ander, niet “zomaar” in het leven staat, maar een positieve houding hebt, die zich vertaalt in geloofwaardigheid.

De domeinen 18i, 18k en 18l liggen (in het sprekersdomein van de pastorant) twee domeingrenzen diep. Zaten ze dat destijds ook voor de pastorant?

In ieder geval is de pastorant met het onderwerp “persoonlijkheid” bezig geweest (zie de rechtstreeks toegankelijke tekst in het sprekersdomein van de pastorant tussen de domeinen 18m en 18n). “Ja”, dat weet hij zeker. Waar hij mee aan de slag is geweest, was “gewoon de concrete vraag”: “Wie ben ik eigenlijk?”. Via het directe domein 18n vertelt de pastorant hardop wat nu eigenlijk het onderwerp van al zijn nadenken en zoeken was: zichzelf. Daar zou hij, zo zei hij reeds in zijn zestiende domein, naar alle waarschijnlijkheid de oorzaak van zijn gebruik kunnen vinden.

In domein 18o koppelt de pastorant de vraag naar wie hij eigenlijk is aan zijn verslaving. “Dat spul” is het verslavende middel (of: de verslavende middelen). Hij had de kracht om van “dat spul” af te blijven. “De kracht om ergens van af te blijven” zou beschouwd kunnen worden als een standaard uitdrukking. In de visualisering is te zien, dat ik voor een andere optie heb gekozen. De pastorant had immers kunnen zeggen dat hij “de *moed* had” of “de *zin* had” of “de *omstandigheden mee* had” om van dat spul af te blijven. Het woord “kracht” zie ik als een perspectivische mededeling en is daarom de inhoud van domein 18p.

De pastorant heeft in de tijd dat hij niet gebruikt, twee dingen gezien, namelijk dat hij de kracht heeft om van het verslavende middel af te blijven en dat hij best wel een sterke persoonlijkheid heeft. Deze beide zaken over zichzelf verwoordt hij in de indirecte domeinen 18o en 18q en in de perspectivische uitdrukkingen 18p en 18r.

Domein 18r ligt ingebed in het indirecte domein 18q en is alleen te bereiken door het passeren van twee domeingrenzen in het sprekersdomein van de pastorant. De pastorant zegt daarmee hoe hij tegen zijn persoonlijkheid aankijkt. Van de ene kant vindt hij zijn persoonlijkheid “sterk”, want dat is het woord dat hij gebruikt. Van de andere kant is hij daar niet zo zeker. Het woord “sterk” zit verpakt in een paar domeinen. Verder heeft hij het over “eigenlijk gezien” en “best wel”. Ook in zijn houding is de pastorant niet overtuigend. Hij houdt zijn hoofd iets naar beneden gericht en kijkt bedenkelijk.

Hoewel de pastorant geen zekerheid formuleert, doet de pastor dat vervolgens wel (domein 21). “Je hebt ontdekt dat je een sterke persoonlijkheid hebt”, laat de pastor de pastorant met zekerheid zeggen in

zijn sprekersdomein. De domeinstructuur blijft gelijk. Deze neemt de pastor zorgvuldig over van de pastorant. Tevens blijft het accent op “sterke” gehandhaafd, met dit verschil evenwel dat de pastorant het woord uitsprak met meer stemvolume en de pastor “sterke” uitspreekt met een stemverhoging.

Ook al is de door de pastor geformuleerde zekerheid over de sterke persoonlijkheid niet op die wijze door de pastorant geuit, hij vindt de zekerheid wel fijn om te horen. De pastorant is aangenaam verrast (iets geopende mond) en kijkt blij.

In zijn eenentwintigste domein verwoordt de pastor nog een zekerheid. Wederom betreft het een zekerheid, die door de pastorant niet als (honderd procent) zekerheid naar voren is gebracht. De tweede zekerheid die de pastor aandraagt, betreft de scheiding van de ouders van de pastorant in combinatie met de oorzaak van diens gebruik. De pastor formuleert dat er geen causaal verband tussen deze twee factoren ligt. Tot nu toe is dit voor de pastorant niet zo zeker. In eerste instantie was hij ervan overtuigd, dat in het definitief uit elkaar gaan van zijn ouders de bron van zijn verslavend handelen te vinden was (zie de domeinen 10 en 13). Gaande het gesprek rijst hier enige twijfel over (zie domein 16), maar verder dan dat is de pastorant (nog) niet gegaan.

De door de pastor geformuleerde tweede zekerheid levert geen blij gezicht op bij zijn gesprekspartner. Deze kijkt naar de vloer tussen hen in en knijpt zijn lippen samen. Was de eerste zekerheid aangenaam om te vernemen, de tweede (in eerste instantie) niet.

De pastor zet zijn woorden kracht bij door met zijn rechterhand een fijn motorische beweging te maken (bij de eerste zekerheid) en vervolgens zijn rechterwijsvinger in de lucht te steken (bij de tweede zekerheid).

In zijn eenentwintigste domein stuurt de pastor het gesprek in hoge mate. Het is het gebruik van de zekerheden, waardoor de ander wordt uitgedaagd om te reageren. De twee zekerheden (= tweemaal Z) vormen een C2-signaal. Het C2-element zit niet in de formulering, maar in de twee met zekerheid geformuleerde stellingen.

Er valt een pauze in het gesprek (zie de blanco ruimte tussen het eenentwintigste domein van de pastor en het negentiende domein van de pastorant). Deze pauze is te verklaren vanuit de overgang van de tweemaal Z naar C2. De pastorant wordt uitgedaagd te reageren, maar wel op basis van de twee door de pastor aangedragen zekerheden.

23. Wat de pastorant kenmerkt

Tijdens de pauze tussen domein 21 van de pastor en domein 19 van de pastorant, knikt de pastorant vier keer. De tweede door de pastor geformuleerde zekerheid (domein 21) blijkt bij de pastorant door te dringen. Hij gaat met zijn hoofd ver naar achteren en weer terug. Niet alleen met zijn lichaam zegt hij “ja”, maar ook met zijn mond. Drie-maal “ja” klinkt er, waarvan de derde “ja” langer dan de eerste twee. Deze derde “ja” spreekt de pastorant uit met een stemverhoging. Dat de scheiding van zijn ouders niet de oorzaak van zijn verslavend gedrag is, wordt voor de pastorant van modaliteit tot zekerheid.

Met het “dat” in domein 19b verwijst hij terug naar zijn in domein 19a verwoorde stelling, die hij heeft overgenomen uit domein 21 van de pastor (na domein 21a).

Formuleerde de pastor de zekerheid rechtstreeks toegankelijk in zijn sprekersdomein, de pastorant beschrijft de zekerheid in ingebede domeinen. Deze ingebede domeinen zet hij wel op zijn eigen naam. De scheiding van zijn ouders is niet de oorzaak (domein 19a). Dat (domein 19b) is zo. De pastorant spreidt onderwijl zijn armen: welkom zekerheid.

De pastor heeft –nu hij niet aan het woord is– zijn rechterhand weer op zijn rechterbeen gelegd. Zijn linkerhand legt hij op zijn rechterhand. Met deze houding zit hij wederom naar de pastorant gericht. Ook zijn blik is gericht op zijn gesprekspartner en hij kijkt blij. Daar heeft hij ook wel een reden voor. Met zijn eenentwintigste domein heeft hij bewerkstelligd dat de pastorant anders is gaan denken over de oorzaak van zijn gebruik.

De pastorant laat zijn handen weer terug op zijn schoot vallen en lijkt in eerste instantie een ander onderwerp te beginnen. In ieder geval worden andere verhaalfiguren ten tonele gevoerd. “Ze zeggen”, vervolgt hij zijn negentiende domein. Wie die “ze” zijn, is onduidelijk. Het blijkt wel om mensen te gaan die de pastorant goed kennen, want die “ze” doen (in het sprekersdomein van de pastorant) een uitspraak over het gedrag van de pastorant (domein 19c). En die “ze” blijken vervolgens –zo denkt de pastorant– gelijk te hebben (de domeinen 19d tot en met 19g).

De drie anaforische domeinen 19e, 19f en 19g –die allen bestaan uit het woordje “dat”– slaan terug op het directe domein 19c van domeineigenaren “ze”. Bij de pastorant is het altijd het ene uiterste of het an-

dere. De pastorant zegt via het ingebedde domein 19d en de dubbel ingebedde domeinen 19e, 19f en 19g, dat dat iets is wat hem kenmerkt.

Al tijdens domein 19c heeft de pastorant geknikt met zijn bovenlichaam. Bij de woorden “zo is” (domein 19d, tussen de domeinen 19e en 19f) houdt hij zijn rechterwijsvinger gestrekt. De woorden “mij kenmerkt” (het slot van domein 19d) worden ondersteund met een grijpende beweging in de lucht. Dat leven in uitersten hoort bij hem.

De pastor heeft even langs de pastorant heen naar beneden gekeken. Vervolgens kijkt hij zijn gesprekspartner weer aan. Hij knikt twee keer langzaam tijdens domein 19d van de pastorant. Zijn blik gaat weer even langs de pastorant heen en hij kijkt nadenkend. Kenmerkt de uitspraak van die “ze” werkelijk de pastorant?

Zodra de pastorant verder denkt (domein 19, tussen de domeinen 19d en 19h), kijkt de pastor de pastorant weer aan. De pastorant houdt als denkhouding zijn rechterhand tegen zijn mond. De pastor houdt zijn handen ineen gevouwen op zijn schoot.

In dat denken (domein 19h) beziet de pastorant de afgelopen twintig jaar. “Zeg maar”, zegt hij erbij (domein 19i, na domein 19j). “Zeg maar” is een verkorting van de zinsnede “laat ik maar zeggen”. De woorden betekenen “circa”. De periode die de pastorant overschouwt, kan ook achttien of tweeëntwintig jaar beslaan.

In ieder geval gaat het om een lange periode. Omdat de pastorant bijna twintig jaar was toen hij is gaan gebruiken (domein 10, tussen de domeinen 10a en 10b), beslaat de jaren die hij nu overziet de helft van zijn leven. De pastorant kijkt nadenkend. Zijn ogen zijn gericht op zijn schoot. Ook de pastor kijkt naar beneden en wel naar de vloer tussen hen in.

Het gaat dus om een lange periode. De pastorant heeft het tijdvak in zijn sprekersdomein drie domeingrenzen diep geplaatst. Daar in die diepte spreekt hij uit om welke tijd het gaat. Zo’n twintig jaar blijkt hij (met minimaal één tussenfase) te gebruiken. Na domein 19i volgen het woordje “ja” en een korte pauze. Het volgende woordje “ja” spreekt de pastorant uit met stemverhoging.

Het dringt tot de pastorant door om welke tijdspanne het gaat. Zijn rechterhand gaat van zijn mond af. “Pff” (domein 19, tussen de domeinen 19k en 19l) zegt hij en zucht. Het is niet niets. De helft van zijn leven is hij reeds verbonden aan de drugs.

Wederom kijkt de pastorant terug (domein 19, tussen de domeinen

19k en 19l) over de afgelopen twintig jaar (zie “die tijd” in domein 19l). Het aantal jaren wordt niet meer genoemd, en “die tijd” ligt een domeingrens minder diep. Het blijkt de pastorant niet te gaan om geheel “die tijd”, maar om specifieke momenten in “die tijd”, namelijk om de momenten dat hij heeft gebruikt (domein 19l). De pastorant opent zijn handen op borsthoogte met de handpalmen naar elkaar toe gericht. Hij heeft een speciale tijd afgebakend. De pastor kijkt hem aan.

Als de pastorant naar die speciale tijd kijkt, dan lijkt wel of hij “heel heftig” in het leven staat (domein 19n). Hiermee sluit de pastorant aan bij hetgeen hem kenmerkt (de laatste woorden van domein 19d), namelijk de inhoud van domein 19c. Het leven in uitersten heeft de pastorant vertaald in “heel heftig”. Hij benadrukt de woorden door ze langzaam uit te spreken. Met de kwalificatie van de mate van heftigheid (namelijk “heel”) verwoordt de pastorant op zijn manier de uitspraak “het ene uiterste en het andere” van de domeineigenaren “ze” (zie domein 19c).

Formuleert de pastorant eerst met zekerheid dat het leven in uitersten een karaktertrek van hem is (zie de woorden “dat is zo” in domein 19d), in domein 19h, tussen de domeinen 19l en 19m is de pastorant niet meer zo zeker van zijn zaak. Het heel heftig in het leven staan *lijkt* wel iets van hem te zijn. Hij trekt zijn wenkbrauwen samen.

Na domein 19h (met alle inbeddingen) volgen er kleine woorden en een begin van een zin. “Het is”, zegt de pastorant en vervolgens hapert hij. Zijn beide handen vallen op zijn schoot. Hij maakt een heftige beweging bij een mogelijk heftige ontdekking. Moet / zal de pastorant die ontdekking nu als volledige zekerheid gaan formuleren? Zal hij gaan uitleggen waarom hij vindt dat hij “heel heftig” leeft?

De pastorant heeft heel veel verteld, maar blijkbaar weet hij nu niet hoe hij verder moet met zijn verhaal. De woorden na domein 19h zijn daarom te beschouwen als een C2-sigitaal. De pastor kijkt even voor zich uit. Dan kijkt hij de pastorant weer aan en vervolgt het gesprek.

24. Een overzicht

De pastor neemt na het C2-sigitaal van de pastorant (zie het einde van diens negentiende domein) het gesprek over. Hij pakt het C2-sigitaal op en gaat vervolgens een soort overzicht maken. Daartoe laat hij in

zijn eigen sprekersdomein de pastorant aan het woord. De pastor laat in zijn tweeëntwintigste domein zijn gesprekspartner allerlei items herhalen.

Het eerste dat de pastorant in het domein van de pastor over zichzelf zegt, is dat hij een sterke persoonlijkheid heeft (domein 22b). De pastor laat de pastorant beginnen met zekerheid. Met deze zekerheid haalt de pastorant zelf, maar dan wel in het domein van de ander, het laatste restje twijfel weg rondom het wel of niet heftig in het leven staan (domein 19 van de pastorant, tussen de domeinen 19l en 19m). Met het begin van domein 22a en met domein 22b herhaalt de pastorant in het domein van de pastor de woorden van de pastor uit de domeinen 21a en 21b.

De zekerheid waarmee de pastor de pastorant laat beginnen, wordt daarna wel weer wat afgevlakt. “Ik *kan* zeggen” en “*best wel* een sterke persoonlijkheid”. De sterke persoonlijkheid van de pastorant is door deze bewoordingen minder sterk geworden. Het woord “sterke” (domein 22e) is daarbij een domeingrens dieper komen te liggen. Met de woorden “best wel” uit domein 22d laat de pastor de door hem opgevoerde sprekende pastorant dichter bij zijn eigen woorden komen (zie domeinen 18q).

Vervolgens laat de pastor de pastorant nog eens zeggen waar het om gaat als je het hebt over het onderwerp “persoonlijkheid”, namelijk om het maken van een keuze tussen goed en kwaad.

Het idee dat het hier om draait, heeft de pastorant zelf verwoord in zijn domeinen 18e en 18f. In het achttiende domein van de pastorant ligt de keuze tussen goed en kwaad twee domeingrenzen diep. In het tweeëntwintigste domein van de pastor ligt die keuze een domeingrens dieper.

Dat er een derde domeingrens is bij gekomen heeft te maken met het feit dat in het domein van de pastor de pastorant aan het woord is. Van de ene kant hoort de pastorant zijn herhaal nog eens voorbij komen en kan hij, omdat zijn eigen woorden worden oververteld, gemakkelijk aansluiten bij wat er gezegd wordt. Van de andere kant ligt het belangrijke thema over de keuze tussen goed en kwaad dieper verscholen en is het daarmee moeilijker toegankelijk geworden.

Bij het woord “in” heeft de pastor zijn ogen samen geknepen. Zijn handen houdt hij op borsthoogte met de handpalmen naar elkaar toe gericht en de vingers gestrekt en gespreid. Er staat veel spierspanning in de handen van de pastor. Hiermee zet hij zijn woorden, of anders

geformuleerd: de woorden van de pastorant (het is de pastorant immers die in de ingebedde domeinen van het tweeëntwintigste domein van de pastor aan het woord is) kracht bij. De pastorant heeft, toen hij met dit verhaalonderdeel kwam (domein 18e), ook veel spieren gespannen gehouden. Zijn hele lichaam leek (zittend) gestrekt. De pastor strekt alleen zijn handen. Met die handen onderstreept hij de woorden “moeilijke” en “dan”.

Het vervolg van domein 22f ([van de pastor] na domein 22g) gaat eveneens terug op de domeinen 18e en 18f van de pastorant. De keuze ligt in dit gedeelte van domein 22f een domeingrens minder diep. Tevens is de keuze verbonden aan de situatie. Als die moeilijk is, of als die benard is, dan met name wordt er een beroep op je gedaan.

De pastor laat de pastorant zijn woorden heel precies herhalen. De woorden “benarde situaties” staan letterlijk in domein 18e. Hieruit blijkt dat de pastor nauwlettend geluisterd heeft en de woorden van zijn gesprekspartner goed heeft opgeslagen in zijn geheugen om ze een paar domeinen later nog te kunnen gebruiken.

Met de afsluiting van domein 22a lijkt de door de pastor opgevoerde pastorant uitgesproken. Toch komt hij nog even aan het woord, maar dan niet meer in een direct domein. Indirect laat de pastor de pastorant nog wat zeggen. Dit gebeurt na het twintigste domein van de pastorant.

Dit twintigste domein is te verstaan als een C2-domein. Blijkbaar wil de pastorant dat de pastor nog even door gaat, of dat hij zelf verder mag gaan in het domein van de ander. De herhalingen doen de pastorant kennelijk iets. Ze raken hem. Met zijn lichaamstaal heeft hij dit reeds duidelijk gemaakt: hij is diverse keren van kijkrichting veranderd (zesmaal); hij heeft diep geademd; hij is gaan verzitten; met zijn boventanden is hij langs zijn onderlip gegaan; hij heeft met zijn rechterhand langs zijn nek gewreven en hij heeft gesnift. Ook heeft de pastorant een aantal keren geknikt. De woorden zijn zijn woorden. Met de inhoud van domein 22 van de pastor kan hij het eens zijn. Grote delen zijn bijna letterlijk herhalingen uit zijn domeinen.

De pastor gaat na domein 20 van de pastorant nog even verder. Hij verwoordt voor (en door) de pastorant nog een zekerheid, namelijk het heftig leven. Die zekerheid was voor de pastorant op het einde van zijn negentiende domein echter niet zo zeker als de pastor het hem in domein 22h indirect laat verwoorden.

Na domein 22h herhaalt de pastor zelf het heftig leven met de woor-

den van domeineigenaren “ze” (zie domein 19c). Met behulp van deze tekst en daaraan voorafgaand met behulp van domein 22h (met daarin ingebed domein 22i), zijn beide uitdrukkingen die de pastoraat in zijn negentiende domein heeft gebruikt voor dat wat hem zo kenmerkt (namelijk het leven in uitersten [zie domein 19c] of met andere woorden geformuleerd: het heftig leven [zie de domeinen 19m en 19n]) herhaald.

Tijdens de domeinen 22h en 22i houdt de pastor zijn rechterhand geopend naar de pastoraat toe. Met deze beweging zegt de pastor als het ware: “Het gaat om jou en jouw manier van leven”. De uitersten (namelijk of helemaal het ene of helemaal het andere) ondersteunt de pastoraat met handbewegingen van links naar rechts. De pastoraat knikt drie keer snel. Hij kan knikken, want het zijn op diverse manieren zijn eigen woorden:

- de domeinen 19m en 19n van de pastoraat worden hier herhaald;
- de pastoraat is indirect aan het woord.

Het zijn zijn woorden evenwel niet als het gaat om de zekerheid waarmee gesproken wordt. De pastoraat haalt diep adem.

25. De pastoraat en Petrus

Was de pastoraat over “het heftig leven” nog enigszins twijfelachtig in zijn negentiende domein (zie het woord “lijkt” tussen de domeinen 19l en 19m), aan het begin van domein 21 is er geen spoor van twijfel daarover meer te bekennen. “Ja”, zegt de pastoraat. Dat is de eerst verwoorde zekerheid. “Dat klopt helemaal”. De tweede verwoorde zekerheid. “Dat is honderd procent waar”. De derde verwoorde zekerheid.

De domeinen 21a, 21b en 21c zijn allen anaforsch en bevatten allen het woordje “dat”.

Domein 21a slaat terug op domein 22 van de pastor vanaf de tekst na domein 22a. De pastoraat kan zich helemaal aan dingen overgeven (domein 21 van de pastoraat tussen de domeinen 21a en 21b).

Dat helemaal aan dingen overgeven, samengevat in het woordje “dat” in domein 21b, geldt ook ten aanzien van de drugs. De pastoraat bevestigt deze houding met de woorden “dat is helemaal waar”.

Domein 21c slaat terug op domein 21b en de tekst tussen de domeinen

21b en 21c.

Tijdens het uitspreken van de drie zekerheden heft de pastoraant zijn handen omhoog, opent vervolgens beide handen van zich af en laat hij tenslotte zijn beide handen op zijn schoot vallen. Met dit al maakt de pastoraant grote bewegingen.

De pastor daarentegen heeft zijn handen rustig op zijn bovenbenen liggen. Hij heeft zojuist over de zekerheid van het heftig leven gesproken (zie de domeinen 22h en 22i) en daarbij grote bewegingen gemaakt. Vanaf de tekst van domein 21b van de pastoraant kijkt hij de pastoraant aan. Het gaat over drugs.

De pastoraant benoemt voor de eerste keer in zijn hele verhaal het verslavende middel (of: de verslavende middelen) tussen de anaforische domeinen 21b en 21c concreet met het woord “drugs”. De drugs zelf worden niet nader ingevuld, maar het woord “drugs” heeft de (verslaafde) pastoraant voor het eerst in zijn mond genomen. Hij spreekt nu niet van “gebruik”, “spul”, “dat” of “het”, maar hanteert het overkoepelende woord “drugs”.

De pastoraant kan zich helemaal aan de drugs overgeven. “Eigenlijk”, hij spreekt het woord met stemverhoging uit en knijpt zijn ogen even toe, zou hij zich aan iets anders moeten overgeven. Deze wens is rechtstreeks toegankelijk in zijn sprekersdomein tussen de domeinen 21c en 21d. De zin wordt zachtjes uitgesproken. Het woord “anders” wordt in die zachtheid met toonhoogte benadrukt.

Zonder te zeggen wat dat andere waaraan hij zich beter ten volle kan overgeven, zou kunnen of moeten zijn, gaat de pastoraant in de volgende zin direct over op de afgelopen kerkdienst. Hij opent zijn handen op borsthoogte. De kerkdienst van afgelopen keer heeft hem goed gedaan; heel goed zelfs (domein 21d). De pastor knikt drie keer. Zou de pastoraant het over dezelfde kerkdienst hebben, waarover de pastor sprak in zijn derde domein?

Aangenomen dat zowel de pastoraant als de pastor het inderdaad over dezelfde kerkdienst hebben, dan heeft die dienst bewerkstelligd dat:

- de pastoraant na afloop van de viering even met de pastor heeft gesproken (zie domein 3a van de pastor);
- de pastoraant heeft beloofd een gespreksbriefje in te vullen (zie domein 3b van de pastor) en dit vervolgens heeft gedaan (zie domein 3 van de pastoraant en zie tevens het briefje op het bureau van de pastor);
- er een gesprek heeft plaatsgevonden (nu plaatsvindt) tussen de

- pastor en de pastoraant;
- de pastoraant een heel goed gevoel heeft naar aanleiding van de viering (zie domein 21d van de pastoraant);
- de pastoraant zich de reactiewijze van Petrus heeft aangetrokken (zie domein 21 van de pastoraant, na domein 21d tot en met domein 21h);
- de pastoraant zich is gaan vergelijken met Petrus (zie domein 21 van de pastoraant, na domein 21h).

De pastoraant heeft tijdens de kerkdienst een verhaal gehoord waarin Petrus voorkomt. De analyticus van het gesprek tussen de pastor en de pastoraant is –hoewel hij een vermoeden zou kunnen hebben– niet op de hoogte om welk verhaal het gaat. De gesprekspartners zijn dat wel. De pastoraant immers blijkt in zijn eenentwintigste domein terug op de kerkdienst die hem zo goed heeft gedaan (domein 21d).

De pastor is (naar alle waarschijnlijkheid) de voorganger geweest. Hij begrijpt in ieder geval om welk (bijbel)verhaal het gaat. Hij knikt een aantal keren en kijkt blij. Beide gesprekspartners hebben geen nadere aanknopingspunten nodig om te weten welke (Schrift)tekst hier in het geding is.

De pastor kijkt positief verrast en vervolgens blij. Hij knikt twee keer tijdens het verhaal van de pastoraant over Petrus. Tijdens domein 21j en de tekst tussen de domeinen 21j en 21l lacht de pastor. De pastoraant houdt, zodra hij over Petrus begint te vertellen, losjes zijn hand voor zijn mond. Vanaf de tekst tussen de domeinen 21g en 21h komt er, door met maken van een vuist, meer spanning in de hand.

Uit het verhaal waarin Petrus voorkomt, heeft de pastoraant een aantal gegevens gedistilleerd. Het gaat om een man die heftig reageert (zie de domeinen 21e en 21f).

De inhoud van de reactie wordt niet gegeven. Voor de pastoraant en de pastor mag die bekend worden verondersteld, voor de analyticus is het gissen om welke reactie het gaat. Hierdoor valt domein 21f voor hem alleen onder de categorie “elliptisch”. Voor de pastor en de pastoraant is domein 21f niet alleen elliptisch, maar ook anaforsch. Daar het anaforsche alleen voor hen geldt, staat dit in de visualisering tussen haakjes.

Deze uittekening herhaalt zich voor domein 21i. Behalve dat het gaat om een man die heftig leeft, blijkt het ook te gaan om iemand die niet weet wat hij zegt. Om welke uitspraak van Petrus het gaat, vertelt de

pastorant niet. Domein 21i is daardoor voor de analyticus, maar niet voor de pastor en de pastorant, gelijk domein 21f alleen elliptisch. Voor de pastor en de pastorant is domein 21i elliptisch en anaforisch. De pastorant zet de onuitgesproken woorden van domein 21i kracht bij door met zijn rechterhand een vuist te maken en op en neer gaande bewegingen met deze hand te maken.

Vervolgens kijkt de pastorant blij. Zijn blik is iets omhoog gericht. Hij haalt zijn schouders op en zegt met meer volume dat hij niet de enige is die dat doet (domein 21j).

Met deze laatste opmerking schaart hij zich achter Petrus. Niet dat hijzelf Petrus is. “Ik ben Petrus niet”, zegt hij lachend en rechtstreeks toegankelijk in zijn sprekersdomein. “Maar toch”, vervolgt hij. De pastorant heeft zich namelijk wel in Petrus herkend:

- Petrus reageert (zie de domein 21e en 21f) / is (zie domein 21k) heftig; de pastorant leeft heftig (zie de bevestigingen daarvan aan het begin van zijn eenentwintigste domein);
- Petrus begrijpt zichzelf (misschien) niet, omdat hij niet weet wat hij zegt (zie domein 21, tussen de domeinen 21f en 21g tot en met domein 21h); de pastorant begrijpt zichzelf (misschien) ook niet; hij zoekt naar een oorzaak van zijn gebruik en tracht deze te vinden bij / in zichzelf (zie domein 16 en de domeinen 18,19 en 21), maar is nog zoekende.

In deze herkenningpunten is de pastorant zoals Petrus. Tevens is de opmerking van de pastorant dat hij Petrus niet is, zeer terecht. Petrus namelijk kan *wel* het goede kiezen, zegt de pastorant. Met andere woorden: “Ik (= pastorant) kan dat niet (of: lang niet altijd)”.

Dit laatste zegt de pastorant niet, hoewel hij reeds eerder in zijn eenentwintigste domein heeft gezegd dat hij zich aan iets anders zou moeten overgeven (zie tussen de domeinen 21c en 21d). Bij de pastor (en / of bij de analyticus) zou naar aanleiding hiervan de vraag kunnen opkomen of kiezen hetzelfde is als overgeven.

In schema ziet het vorenstaande er als volgt uit:

de pastorant vertelt		
	over Petrus	over zichzelf
overeenkomsten	dat hij heftig leeft in: de domeinen 21e en 21f domein 21k	dat hij heftig leeft in: de domeinen 19c t/m 19g domein 19n
	dat hij zichzelf niet begrijpt in: de domeinen 21 g t/m 21i	dat hij zichzelf niet begrijpt in: domein 16, vanaf domein 16a domein 18, met name in do- mein 18n
een verschil	dat hij het goede kiest in: domein 21, na domein 21k	dat hij het goede niet kiest in:

Aan het einde van het eenentwintigste domein volgen twee kleine woordjes met daar tussenin een pauze. Het is aannemelijk dat de pastorant hiermee de pastor vraagt om het gesprek te continueren. Het slot van het eenentwintigste domein van de pastorant is een C2-slot.

26. Het goede kiezen, wat houdt dat in?

De pastor pakt het verhaal van de pastorant op in zijn drieëntwintigste domein met metacommunicatie. “Dat is een mooie vergelijking die je maakt”, zegt hij rechtstreeks toegankelijk in zijn sprekersdomein. De pastorant krijgt onomwonden een pluim.

Vervolgens laat de pastor de pastorant de vergelijking herhalen in het directe domein 23a. De vergelijking wordt echter niet in zijn volle omvang herhaald. Alleen de karaktertrek van het heftig leven wordt nog eens verwoord. Het wel of niet jezelf begrijpen laat de pastor achterwege.

De invulling van dat heftig leven (of wat deze invulling zou kunnen zijn) komt wel aan bod. De pastor laat dit element uit de vergelijking die de pastorant van zichzelf en Petrus heeft gemaakt, niet door de pastorant herhalen. De pastor wil blijkbaar meer dan een herhaling of een samenvatting. Het verschilpunt tussen de pastorant en Petrus roept

bij de pastor een vraag op. Ondertussen gaat hij in zijn bekende denkhouding zitten. De pastorant wrijft over zijn eigen vingers. De vraag die bij de pastor leeft, is de vraag waaraan dat heftig leven wordt besteed (de domeinen 23d en 23e). Dat is uiteindelijk ook de kwestie waar de pastorant mee worstelt.

Die worsteling loopt door zijn hele verhaal. Hij weet dat hij moet zitten (domein 4c), maar liever zit hij alles in één keer uit, zodat hij daar van af is (domein 4e). Eigenlijk wil hij helemaal niet zitten. Hij zou zich veel liever dienstbaar willen maken (domein 6d tot en met domein 6, tussen de domeinen 6i en 6l). Van dat dienstbaar zijn heeft hij tot nu toe niet veel terecht gebracht (domein 9, vóór domein 9a tot en met domein 9, tussen de domeinen 9b en 9c). De reden daarvoor heeft te maken met het feit dat hij verslaafd is. Daar stopt hij bijna al zijn tijd en energie in (domein 9, tussen de domeinen 9b en 9c). Op een gegeven moment heeft hij een meisje. Dat is fijn. Nu kan hij in ieder geval voor haar wat betekenen (domein 10, tussen de domeinen 10f en 10g; domein 12, tussen de domeinen 12c en 12d tot en met domein 12h). Maar helaas, de hang naar de drugs maakt die fijne relatie kapot (domein 10, tussen de domeinen 10f en 10g tot en met domein 10j). Tja, hoe richt je je leven in? Hoe doe je dat als je heftig leeft? Hoe kan je dan, net zoals Petrus die ook heftig leeft (heeft geleefd), toch het goede kiezen?

Dat laatste is het wat volgens de pastor door de woorden van de pastorant heen klinkt (domein 23 van de pastor, tussen de domeinen 23d en 23f). De pastorant heeft dat niet letterlijk gezegd aan het einde van zijn eenentwintigste domein (zie het open vlak [met daarin alleen het woordje “in”] in het schema uit de vorige paragraaf), maar omdat hij de nadruk legt op het woordje “wel” (vlak voor domein 211), zegt hij impliciet dat hij het zelf níet kan. Door zijn woorden heen klinkt (= C2-signaal) dus dat hij net zoals Petrus het goede wil kiezen. In de indirecte domeinen 23f tot en met 23h laat de pastor de pastorant dit verlangen alsnog verwoorden.

Ondertussen kijken beide gesprekspartners nadenkend. De pastorant kijkt voor zich uit en haalt diep adem. Vervolgens knikt hij drie keer langzaam. Het goede kiezen, dat is wat hij wil. De pastor maakt een handbeweging naar hem toe.

Er volgt een “maar”. De wens het goede te willen kiezen, roept bij de pastor een aantal vragen op. Hij kijkt bedenkelijk en houdt beide handen vragend geopend. Op het einde van zijn drieëntwintigste domein

vuurt de pastor in één keer drie vragen af op zijn gesprekspartner. Deze kan wel het een en ander wensen, maar weet hij wel wat die wens inhoudt? De drie vragen die de pastor stelt, hebben alledrie betrekking op het verlangen van de pastorant het goede te willen kiezen. Met het woordje “maar” en de korte pauze daaraanvolgend (domein 23, tussen de domeinen 23f en 23i) zegt de pastor als het ware: “Welnu, je hebt wel een bepaald verlangen, maar weet je wel de betekenis van je verlangen? Weet je wel wat je wens inhoudt?”.

De drie vragen die de pastor stelt zijn rechtstreeks toegankelijk in zijn sprekersdomein. De domeinen die door die vragen in het leven worden geroepen, zijn voor de pastorant. Het is aan hem om die vragen wel of niet te beantwoorden. Of met andere woorden: het is aan hem om de domeinen te vullen. De door de vragen in het leven geroepen domeinen zijn namelijk leeg. De antwoorden ontbreken (nog).

Voor de vraag “wat betekent voor jou dat goede?” is niet “dat goede” de inhoud van het domein dat door het werkwoord “betekenen” wordt opgeroepen. Het is namelijk de vraag wat “dat goede” betekent. Datzelfde geldt voor “kiezen”. “Kiezen” is niet de inhoud van het ingebedde domein dat door het werkwoord “betekenen” wordt geëvoceerd. Het is juist de kwestie wat kiezen is. En voor wat “die keuze” inhoudt, is niet “die keuze” de invulling van het opgeroepen domein. De inhoud wordt niet gezegd, want wat de inhoud is, is namelijk de vraag.

De domeinen 23i, 23j en 23k vallen alle drie onder de categorie “elliptisch”. De domeinen zijn leeg. Deze leegheid maakt twee dingen zichtbaar, namelijk dat de pastor

- geen domeinen oplegt: door zijn gesprekspartner lege domeinen te bieden, behoudt de pastor de verantwoordelijkheid voor zijn eigen domeinen en dwingt hij de ander niet zich te scharen onder zijn auspiciën;
- de pastorant de mogelijkheid biedt de domeinen te gaan vullen: de lege domeinen vormen een uitnodiging aan de pastorant om voor de leegte een (gedeeltelijk of tijdelijk) antwoord in de plaats te stellen.

Tot nu toe vielen in het gesprek tussen de pastor en de pastorant elliptische domeinen ook nog onder een andere categorie, al was het maar voor een enkeling (zie de domeinen 21f en 21i van de pastorant). De domeinen 23i, 23j en 23k zijn de eerste domeinen in dit pastorale gesprek die leeg zijn en (zie het vervolg van het gesprek) leeg blijven.

De pastorant reageert met een vragende blik en een diepe ademhaling. Hij kijkt naar de vloer en wrijft vervolgens met zijn linkerhand langs zijn mond. Ondertussen spreekt hij drie korte woorden in steeds zachtere mate uit (domein 22). Er volgt geen antwoord. Ook in de domeinen die nog volgen, wordt (zo zal nog blijken) geen (deel)antwoord geformuleerd voor de drie elliptische domeinen 23i, 23j en 23k. Hierdoor blijven deze domeinen onopgevuld.

Domein 22 van de pastorant is een C2-domein. De pastorant weet niet wat hij moet antwoorden op de door de pastor drie achter elkaar gestelde vragen. Met de woorden "hm" en "ja" lijkt hij te zeggen: "Ga jij, pastor, nog maar even door, want ik weet het nu even niet meer".

27. Domein 24 van de pastor en domein 23 van de pastorant

De pastor heeft het C2-signaal van de pastorant (domein 22) begrepen. Om de heftige vraagstelling te ontlasten gaat hij eerst over op meta-communicatie (domein 24a). Die drie vragen zijn helemaal niet zo eenvoudig. Dat begrijpt de pastor (domein 24, vóór domein 24a en domein 24a) zelf ook wel (= MC). Hij is dan wel degene die de vragen stelt, maar als vragensteller begrijpt hij heus wel, dat antwoorden niet zomaar gevonden zijn (domein 24, tussen de domeinen 24a en 24b).

Domein 24b is een elliptisch domein. Daar de antwoorden nu niet gevonden hoeven te worden, zal dit domein –gelijk de domeinen 23i, 23j en 23k– alleen elliptisch blijven. De pastorant wordt geadviseerd nu geen antwoord te gaan zoeken. Daarvoor zal tijd moeten worden uitgetrokken door er eerst eens rustig over na te denken. Domein 24b is als het ware een samenvattend domein waarin al de drie te vinden antwoorden voor de domeinen 23i, 23j en 23k liggen besloten.

De pastorant reageert met "nee" (domein 23). Dit "nee" betekent "ja". Hij zal de vragen nu niet gaan beantwoorden. Domein 23 is een T1-domein. Met het antwoord dat de pastorant geeft, zegt hij tijdelijk te eindigen. Het voorstel van de pastor om eens rustig over de vragen na te denken valt in goede aarde.

De pastorant schudt langzaam met zijn hoofd. De pastor knikt twee keer langzaam. Op de uitspraak van de pastor om er de volgende keer op terug te komen, knikt vervolgens de pastorant twee keer langzaam. De vaart is eruit. Er is veel gepasseerd. "We kunnen er de volgende

keer op terugkomen.” Ook deze uitspraak valt onder de categorie “metacommunicatie”. De pastor maakt een afspraak over een vervolgesprek.

De domeinen 24c, 24d en 24e zijn allen anaforsch en slaan terug op de drie vragen die nog onbeantwoord zijn gebleven en die helemaal niet zo eenvoudig zijn (domein 24a). De domeinen 24c en 24e schrijft de pastor toe aan de pastorant. Domein 24d is van de pastor en de pastorant samen. De pastorant wordt dan wel uitgenodigd om over de vragen na te denken, maar samen zullen ze er op terugkomen. De pastorant staat er niet alleen voor.

Tot slot van zijn vierentwintigste domein vraagt de pastor of het zijn gesprekspartner wat lijkt om een vervolgesprek aan te gaan waarin de openstaande vragen aan bod komen. Domein 24d slaat terug op de voorstellen van de pastor om er eens rustig over na te denken en om er de volgende keer op terug te komen. De pastor eindigt zijn vierentwintigste domein met een C2-sigitaal. Deze ondersteunt hij met een vragende blik.

28. Afspraken voor een vervolgesprek

In domein 24 beantwoordt de pastorant de vraag waar de pastor zojuist mee eindigde. De pastorant stemt met de voorstellen in: hij zal “er” over nadenken; en hij wenst een vervolgesprek.

Met zekerheid formuleert de pastorant dat hij over de drie openstaande vragen zal nadenken (zie het woord “inderdaad”). Domein 24a slaat terug op deze nog niet beantwoorde vragen (zie de domeinen 23i, 23j en 23k), samengevat door de pastor met het woordje “er” in domein 24c. De pastorant gebruikt in domein 24a hetzelfde woordje “er”.

De wens voor een vervolgesprek wordt zowel verbaal als non-verbaal geuit via C2-signalen: een vraag en een vragende blik. Het woord “wanneer” wordt benadrukt. Daarmee is het alsof de pastorant zegt: “Laten we maar meteen concreet een afspraak maken”.

De pastor is ondertussen al aan de slag gegaan. Vóór zijn gesprekspartner “ja” zei, keek hij al naar zijn agenda. Vervolgens heeft hij, na het bevestigende antwoord van de pastorant, zijn agenda gepakt. De pastorant heeft de bewegingen van de pastor gevolgd. De agenda wordt al “getrokken” door de pastor, dus waarom zou hij dan niet om een datum vragen?

Ook al was de pastor de eerste die de agenda erbij haalde, hij laat een nieuwe datum over aan de pastoraant. De pastoraant mag “t” zeggen. Domein 25a slaat terug op het C2-sigitaal van de pastoraant aan het einde van diens vierentwintigste domein. Domein 25a van de pastor behoort daarom terecht toe aan de pastoraant.

De pastoraant wordt dan wel uitgenodigd om te zeggen wanneer hij het vervolgesprek wenst te hebben, maar de pastor doet zelf alvast een voorstel. Dat voorstel formuleert hij in de wij-vorm. Hierdoor behoort domein 25b toe aan zowel de pastor als aan de pastoraant. Vervolgens geeft de pastor de pastoraant weer de ruimte door hem te vragen of hij het vervolgesprek liever eerder heeft. Met dit laatste voorstel wordt echter wel de tijd om “eens rustig” (zie domein 24 van de pastor, tussen de domeinen 24c en 24d) over de drie openstaande vragen (zie de domeinen 24b, 24c en 24d van de pastor) na te denken verkort.

In zijn vijfentwintigste domein hanteert de pastor, zoals hij ook deed op het einde van zijn drieëntwintigste domein, drie keer achter elkaar een C2-sigitaal. Deze keer weet de pastoraant daar wel raad mee. Een aantal oorzaken liggen hieraan ten grondslag en wel de volgende:

- de domeinen die door de C2-signalen in domein 25 ontstaan zijn niet elliptisch;
- de domeinen die naar aanleiding van de C2-signalen in het leven zijn geroepen behoren niet allen toe aan alleen de pastoraant;
- de C2-signalen uit het vijfentwintigste domein zijn een reactie op een vraag van de pastoraant, dus op een C2-sigitaal van de pastoraant.

Door dit alles hoeft de pastoraant zich met de drie C2-signalen van de kant van de pastor niet overdonderd te voelen of zich geen raad te weten. Hij kan gewoon antwoorden. Dat doet hij dan ook. “Nee”, zegt hij, “dat is goed”. “Nee” slaat op de laatst gestelde vraag van de pastor. “Dat is goed” slaat op het voorstel van de pastor geformuleerd in domein 25b. Dat voorstel wordt door de pastoraant vervolgens nog herhaald.

De laatste drie domeinen van de pastoraant en de laatste drie domeinen van de pastor zien er (gelijk de openingsdomeinen) rustig uit. Ze kennen geen inbeddingen. De gemaakte afspraak wordt vastgelegd, zowel in de agenda, als met woorden. “Oké”, zegt de pastor en spreekt zijn gesprekspartner aan met zijn voornaam, “dat staat genoteerd”. De pastoraant ziet het met eigen ogen.

In domein 26 oppert de pastor dat hij zijn gesprekspartner misschien al eerder zal zien en wel bij de volgende kerkdienst. De pastoraant kijkt blij en antwoordt met zekerheid. Naar aanleiding van de vorige kerkdienst is er zoveel op gang gekomen en heeft (onder andere) dit gesprek plaatsgevonden.

Het gesprek wordt beleefd afgesloten. De pastor wenst zijn gesprekspartner persoonlijk (zie voornaam) alle goeds (zie domein 27). Beide gesprekspartners schudden elkaar de hand. De pastoraant bedankt. Daarna lopen ze naar de deur. De pastor zegt nog even met de pastoraant mee te lopen. Wellicht brengt hij zijn gesprekspartner terug naar zijn afdeling of ring, of zelfs naar zijn cel.

hoofdstuk VIII

DE DRIE NIVEAUS

In de pastoraaltheologie gaat het niet alleen om het opbouwen van theorieën, maar ook om hun bruikbaarheid voor de praktijk.¹⁸² Het model dat ik heb ontworpen is bedoeld als praktijkmodel. De vraag “Wat kan ik als pastor met de gespreksdomeinanalyse in de praktijk?” zal in dit hoofdstuk centraal staan.

Om tot een beantwoording van voornoemde vraag te komen, geef ik eerst een terugblik. Ik ga daarbij na wat ik in de vorige hoofdstukken gedaan heb (paragraaf 1.).

Aan de hand daarvan wil ik een antwoord formuleren met betrekking tot de vraag wat de gespreksdomeinanalyse oplevert voor de pastor die zich (verder) wil bekwamen in het voeren van een pastoraal gesprek (paragraaf 2.). Het antwoord zal op drie niveaus gegeven worden. Dit zijn de drie niveaus die ik reeds in de inleiding heb genoemd.¹⁸³ Met deze niveaus immers hoop ik dat de pastor (dat ikzelf als pastor) meer inzicht verkrijgt in het voeren van een pastoraal gesprek.

Het eerste niveau heb ik in de inleiding “het niveau van de vaardigheden” genoemd. Naar aanleiding van de ontwikkelde gespreksdomeinanalyse zal ik het eerste niveau voortaan “het niveau van de domeinanalytische vaardigheden” noemen. Dit niveau staat ten dienste bij het voeren van een pastoraal gesprek (paragraaf 2.1.). Het is wenselijk en praktisch als men als pastor beschikt over een bepaalde bagage die betrekking heeft op gespreksvoering.¹⁸⁴ Uiteraard zal deze bagage hier betrekking hebben op de domeinanalytische aspecten van gespreksvoering. Deze zal ik distilleren uit de cases die ik behandeld heb in de hoofdstukken 6 en 7 en als waarnemingen presenteren.

Het tweede niveau heb ik in de inleiding “het retrospectieve niveau” genoemd. In dit hoofdstuk zal ik de naam van dit niveau preciseren en

¹⁸² Zie: ANDRIESEN – ZANBELT (1972) 5; VAN KNIPPENBERG (1989) 18.

¹⁸³ Inleiding, paragrafen 2 en 3.

¹⁸⁴ Vergelijk: DE BONT (1967) die door zijn hele boek heen vuistregels formuleert. Zie ook: MAES (1983) 35-36, 48-49, 81-82, 96-97, die na elk hoofdstuk regels geeft om daarmee het eigen gedrag te evalueren.

het de naam “het niveau van de coherentie-check” geven. Op dit niveau gaat het om de evaluatie van een (zelf) gevoerd pastoraal gesprek. Dit niveau is dus retrospectief. Het gaat hier niet meer om vaardigheden die uit waarnemingen zijn verkregen en tijdens een gesprek kunnen worden toegepast, maar om een check waarmee elke pastor zijn eigen gesprekken (of die van een collega) kan beoordelen (paragraaf 2.2.).¹⁸⁵ De coherentie-check kan iedere pastor gebruiken. Zijn manier van spreken zal centraal staan. Zijn pastoraal handelen is het middelpunt. Het gaat in dit niveau om het pastoraal gesprek dat men (zelf) heeft gevoerd en dat men achteraf onder de loep neemt.

Het derde en laatste niveau is het niveau van de normativiteit (paragraaf 2.3.). Op dit niveau gaat het om de consequenties die de gespreksdomeinanalyse met zich meebrengt voor het voeren van een pastoraal gesprek. De pastor die zich de gespreksdomeinanalyse eigen maakt, en er van uitgaat dat zijn sprekersdomein is ingebed in het basisdomein en dat het sprekersdomein van zijn gesprekspartner dat evenzeer is, zal bepaalde vormen van gespreksvoering voorstaan en andere vormen van spreken vanuit een domeinanalytische visie afwijzen.

Tenslotte zal ik in de laatste paragraaf een korte samenvatting geven van de drie niveaus (paragraaf 3).

1. Een terugblik

In de inleiding heb ik mij afgevraagd hoe een pastor zich (verder) kan bekwamen in het voeren van een pastoraal gesprek. Ik heb in de inleiding de vragen gesteld: Hoe kan een pastor meer grip krijgen op een pastoraal gesprek?; is er een model waarmee de pastor zijn gesprek kan visualiseren, zodat hij letterlijk met de vinger kan aanwijzen van “daar en daar” in het gesprek ging het goed, maar op “die en die” plek eigenlijk niet?; kan hij met een dergelijk model zijn gesprekstechnieken verbeteren?; maakt het model duidelijk wat zijn positie is in het gesprek?

Vervolgens heb ik me voorgenomen zo’n model te ontwikkelen. Daar toe heb ik me eerst gerealiseerd, dat een pastoraal gesprek een tekst is.

¹⁸⁵ Vergelijk: DE BONT (1967) 6 die hoopt dat de lezer de door hem opgestelde regels voor het voeren van een pastoraal gesprek aanvult door reflectie op eigen ervaringen.

Derhalve ben ik tot de conclusie gekomen dat ik voor het te ontwerpen model het beste een tekstuele methode kan gebruiken.

Daar er in de bijbelexegese al gewerkt wordt met de methode “domeinanalyse” en deze methode in dit vakgebied van de theologie bruikbaar is gebleken, heb ik mij tot deze analysemethode gewend. Deze methode wordt echter alleen toegepast op reeds bestaande teksten. Voor het genre “gesprek” is de domeinanalyse nog nooit gebruikt.

In het eerste hoofdstuk heb ik het onderwerp “pastoraal gesprek” centraal gesteld. Zowel het onderdeel “gesprek”, als het onderdeel “pastoraal” heb ik nader uitgewerkt.

Nadat ik heb benadrukt dat een pastoraal gesprek een *gesprek* is, heb ik in het kader van het onderdeel “gesprek” de algemene kenmerken voor een gesprek zoals rollen, formele aspecten en non-verbale communicatie uitgewerkt. Deze algemene kenmerken zijn van toepassing op elk gesprek en derhalve ook op een pastoraal gesprek.

In het kader van het onderdeel “pastoraal” is naar voren gekomen dat een pastoraal gesprek niet zomaar een gesprek is, maar een *pastoraal* gesprek. Deze context kleurt de deelnemers. Er is sprake van een pastor en een pastorant. Beiden hebben hun perspectieven en beiden kunnen allerlei onderwerpen ter sprake brengen. De pastor evenwel heeft, staande in de christelijke traditie en werkzaam zijnde in de context van het pastoraat, een bepaalde grondhouding. Deze heb ik theologisch gefundeerd.

In het tweede hoofdstuk heb ik de literaire methode “domeinanalyse”, inclusief haar ontstaansgeschiedenis, beschreven. Tevens heb ik in dit hoofdstuk de domeinanalyse, in verband met het aanstaande gebruik hiervan voor een gesprek, uitgebreid met soorten domeinen en ben ik ingegaan op specifieke visualiseringsproblemen die zich eventueel bij de uittekening voor zouden kunnen doen.

In het derde hoofdstuk heb ik de onderwerpen uit de voorafgaande twee hoofdstukken, namelijk het pastoraal gesprek en de domeinanalyse, aan elkaar gekoppeld. De communicatiepolen die in de domeinanalyse zo'n grote rol spelen, heb ik –waar mogelijk– verbonden aan het pastoraal gesprek. Tevens ben ik ingegaan op de niet wenselijke overname van de eigenaar van het basisdomein van een geschreven tekst voor het genre “gesprek”. Daar deze genre-fout in de pastorale praktijk (meer dan eens) voorkomt, heb ik diverse foute overnamen bekeken en met name de onderliggende geloofsbeelden en de gevol-

gen voor de gespreksvoering beschreven.

In het vierde hoofdstuk heb ik een visualiseringsmodel gemaakt, dat geschikt is voor de uittekening van een gesprek in domeinen. De verbintenis tussen het pastoraal gesprek en de domeinanalyse bleek niet alleen gevolgen voor de positionering van de diverse communicatiepolen te hebben, maar ook voor de visualisering. Een kort gespreksfragment heb ik met behulp van de nieuwe uittekening weergegeven in domeinen. Alle in het eerste hoofdstuk genoemde algemene gesprekskenmerken¹⁸⁶, heb ik in dit vierde hoofdstuk in de uittekening opgenomen.

In het vijfde hoofdstuk heb ik het uitgetekende tekstfragment uit het vierde hoofdstuk geanalyseerd. Daarbij ben ik in gegaan op de domeinstructuur (de “buitenkant” van het gesprek) en op de gespreksinhoud (de “binnenkant” van het gesprek).

In het zesde hoofdstuk ben ik met de gespreksdomeinanalyse daadwerkelijk aan de slag gegaan en heb ik een volledig gesprek uitgetekend volgens het in hoofdstuk vier ontworpen visualiseringsmodel. In het zesde hoofdstuk gaat het dus niet meer om een fragment uit een gesprek, maar om een *volledig* gesprek.

In het zevende hoofdstuk heb ik het in domeinen uitgetekende gesprek besproken. In die bespreking komen, zoals ik dat ook reeds heb laten zien in hoofdstuk 5, maar toen voor het gespreksfragment, de domeinstructuur en de domeininhoud aan bod. De in de visualisering opgenomen domeinen, non-verbale uitingen en vaste gesprekskenmerken (zie de hoofdstukken 1 en 4) zijn hierin opgenomen.

2. De drie niveaus van nabij bezien

In de voorgaande paragraaf heb ik een overzicht gegeven van hoe de nieuwe gespreksdomeinanalyse in dit onderzoek tot stand is gekomen en hoe ze vervolgens is toegepast op een gesprek tussen een justitiepastor en een dader-pastorant.

Naar aanleiding van de gegeven terugblik ga ik nu over tot het bespreken van de eerder genoemde drie niveaus die betrekking hebben op communicatie en met behulp waarvan de pastor meer inzicht kan verkrijgen in het pastoraal gesprek.

¹⁸⁶ Zie: hoofdstuk 1, paragraaf 2.

2.1. Het eerste niveau

Het eerste niveau is het niveau van de domeinanalytische vaardigheden. In de hoofdstukken 6 en 7 heb ik een pastoraal gesprek gevisualiseerd in domeinen en vervolgens besproken. Naar aanleiding daarvan wil ik een aantal domeinanalytische waarnemingen geven.

Deze waarnemingen zijn niet bedoeld als wetmatigheden, maar als vaardigheden, waarvan het praktisch is als men die als pastor in zijn bagage bij zich heeft. Het gaat dus om domeinanalytische vaardigheden die de pastor tot steun kunnen zijn bij het voeren van een pastoraal gesprek.

Deze vaardigheden distilleer ik uit het gevisualiseerde en besproken pastoraal gesprek uit de vorige twee hoofdstukken.

In de volgende subparagrafen zal ik de domeinanalytische vaardigheden presenteren als waarnemingen. Deze waarnemingen betreffen de communicatieve patronen die de pastor uit de casus van hoofdstuk 6 heeft gebruikt. Ze staan echter niet los –het gaat immers om een gesprek– van het sprekersdomein van de pastorant.

Het eerste niveau geeft dus een communicatieve theoretische basis. De waarnemingen zal ik in twee rubrieken onderverdelen. De eerste rubriek betreft de waarnemingen waarbij de pastor als “schrijfhulp” is opgetreden. In de tweede rubriek gaat het om waarnemingen waarbij de pastor “herschrijfhulp” is.

Elke waarneming is voorzien van de vindplaats in de casus van hoofdstuk 6 en van een schematische weergave. Deze schematische weergave geeft het gevonden communicatieve patroon weer, zonder betrokkenheid bij een specifiek inhoudelijk onderwerp.

In de schematische weergave zullen “xxx” staan voor gesproken tekst; uitlegtekst zal staan weergegeven tussen accolades en ingebedde domeinen waarvan de soortnaam niet staat vermeld –omdat er meerdere mogelijkheden zijn, zoals DD en ID–, zullen worden weergegeven met een dichte lijn en de letter “D” (= domein).

De linkerhelft van de uittekening is (gelijk dat steeds is toegepast in de visualisering van de gespreksdomeinanalyse uit de voorafgaande hoofdstukken) de visualisering van het sprekersdomein van de pastor; de rechterhelft stelt het sprekersdomein van de pastorant voor.

2.1.1. Rubriek 1: de pastor als schrijfhulp

Waarneming 1:

De pastor gebruikt een eenvoudige begindomeinstructuur ter uitnodiging.

Vindplaats in de casus van hoofdstuk 6:

In de casus is te zien dat de domeinstructuur van de eerste paar domeinen van de pastor er rustig uit ziet. De visualisering van de eerste domeinen van de pastor laat geen ingewikkelde inbeddingen zien.

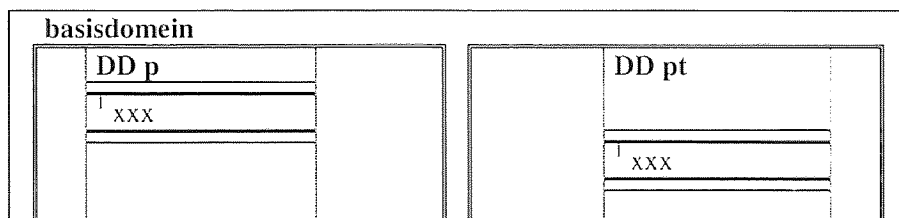
De domeinen 1, 2 en 4 van de pastor bestaan slechts uit enkele korte zinnen. Domein 3 omvat twee ingebedde domeinen. Van een inbedding in een inbedding is nog geen sprake. Met behulp van een eenvoudige domeinstructuur nodigt de pastor de pastorant uit om zijn verhaal te beginnen en te zeggen wat hij graag zou willen zeggen.

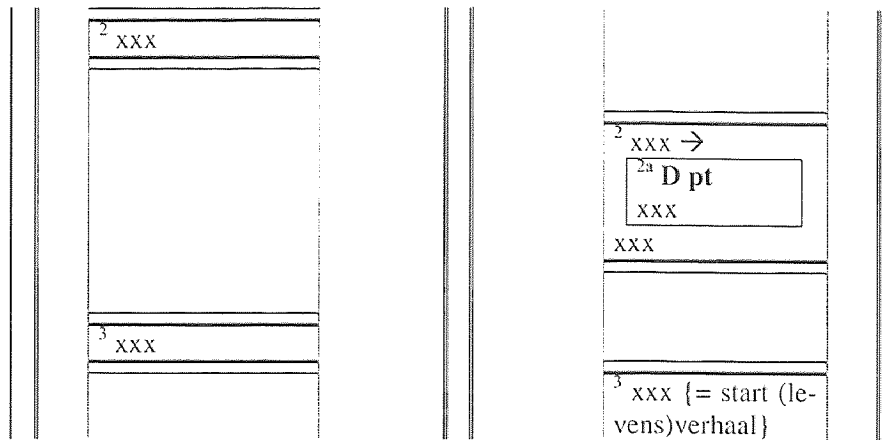
Pas na het vierde domein van de pastorant, dus pas ná het domein waarin de pastorant het een en ander heeft verteld, wordt de domeinstructuur aan de kant van de pastor ingewikkelder.

In het vijfde domein van de pastor is direct in de visualisering een ingebed domein in een ingebed domein waar te nemen. Nadat de pastorant het een en ander heeft verteld, worden de domeinen van de pastor langer en zijn deze voorzien van ingewikkelder domeinstructuren.

Schematische weergave:

Schematisch kan deze richtlijn er in een uittekening als volgt uit zien:

In de schematische uittekening zijn de domeinen van de pastor de begindomeinen. Deze domeinen kennen geen inbeddingen. De domeinen van de pastorant kunnen daarentegen wel inbeddingen bevatten. In het schema is dat ook te zien (zie domein 2a van de pastorant, dat is ingebed in domein 2).

Met behulp van de rustige domeinstructuur moedigt de pastor zijn gesprekspartner aan zijn verhaal te doen. In het schema, na het rustige domeinbegin van de pastor, steekt de pastorant van wal en start (het domein heeft nog geen einde) hij met het vertellen van zijn (levens)verhaal.

Waarneming 2:

De pastor neemt de woorden “graag zou willen” niet over in zijn sprekersdomein als deze een uiting van beleefdheid zijn en derhalve geen nieuw domein creëren.

Vindplaats in de casus van hoofdstuk 6:

In de casus komen in het derde en zesde domein van de pastorant de woorden “zou graag willen” voor.

In het derde domein van de pastorant is er sprake van een beleefdheidsformule (“ik zou graag even willen praten”) en wordt “willen” niet aangemerkt als domeinbouwer. In het zesde domein daarentegen

(“ik zou me graag dienstbaar willen maken”) wordt “willen” wel beschouwd als een domeinbouwer.

In het vierde domein van de pastor (de reactie op de uitspraak “ik zou graag even willen praten”) wordt de uitspraak van de pastoraant niet overgenomen, in het achtste domein van de pastor (de reactie op de uitspraak “ik zou me graag dienstbaar willen maken”) wel.

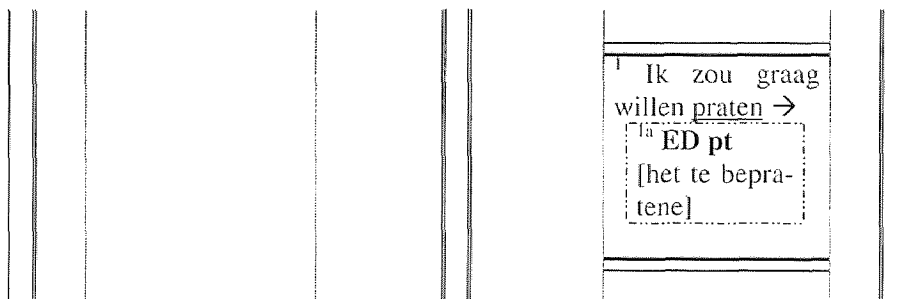
De wens van de pastoraant om dienstbaar te zijn, wordt niet alleen door de pastoraant zelf onderstreept, maar ook door de pastor in diens antwoord in de ingebede domeinen 8d tot en met 8g herhaald en vervolgens in de ingebede domeinen 8o tot en met 8q.

De pastor pakt de uitspraak over dienstbaar zijn op als een toekomstideaal. Daarmee functioneert “ik zou graag willen” in het zesde domein van de pastoraant zeker niet als een beleefdheidsformule, ook al wordt de uiterlijke vorm daarvan wel gebruikt.

Schematische weergave:

Omdat het in deze richtlijn gaat om twee verschillende manieren van spreken, namelijk een beleefdheidsformule en een speciale wens, zal ik de richtlijn voorzien van twee schematische domeinuittekeningen.

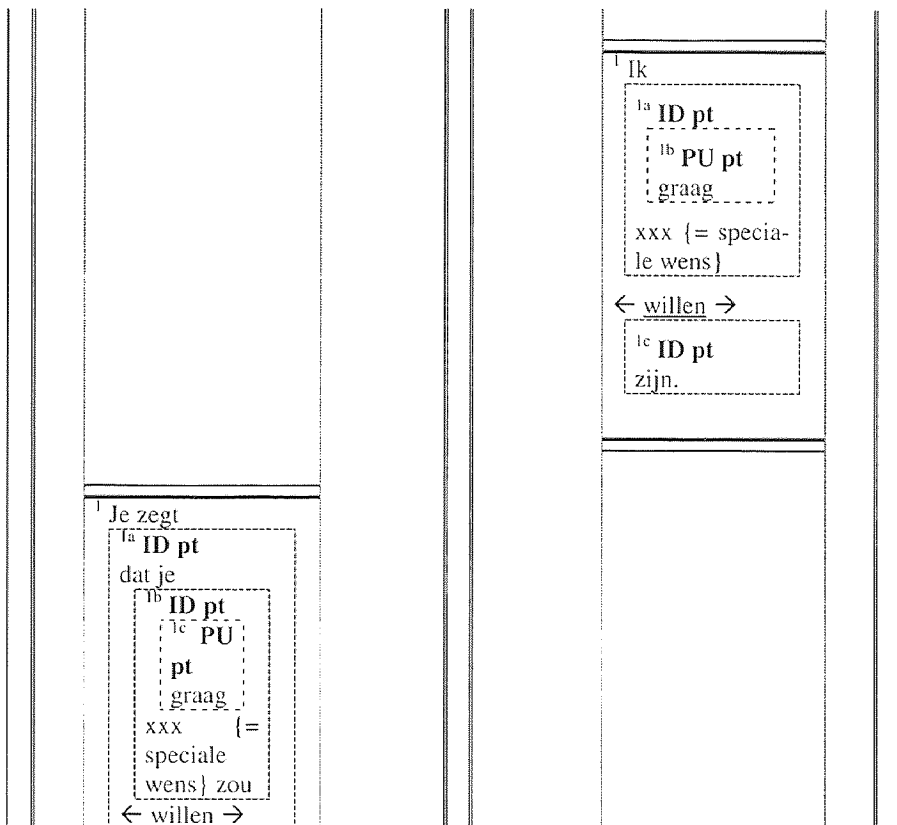
De eerste schematische uittekening betreft de beleefdheidsformule met de woorden “ik zou graag willen”. Een dergelijke uitdrukking van de pastoraant in het kader om graag te willen praten en de reactie daarop van de pastor kan er in een schematische domeinuittekening als volgt uit zien:

De pastor, zo laat de visualisering zien, neemt de woorden "zou graag willen" niet over in zijn sprekersdomein.

De tweede schematische visualisering betreft de speciale wens. De woorden "ik zou graag willen" die de pastorant gebruikt om een speciale wens kenbaar te maken en de reactie daarop van de pastor kunnen er in een visualisering schematisch als volgt uit zien:

In de schematische weergave is te zien, dat de pastor de domeinen van de pastorant met daarin de speciale wens geformuleerd met de woorden “zou graag willen” overneemt. De domeinen 1a tot en met 1c van de pastorant neemt de pastor over in zijn sprekersdomein, en wel in de ingebedde domeinen 1b tot en met 1d.

Waarneming 3:

De pastor leidt een (wellicht) onaangename opmerking in en verpakt de inleiding in ingebedde domeinen.

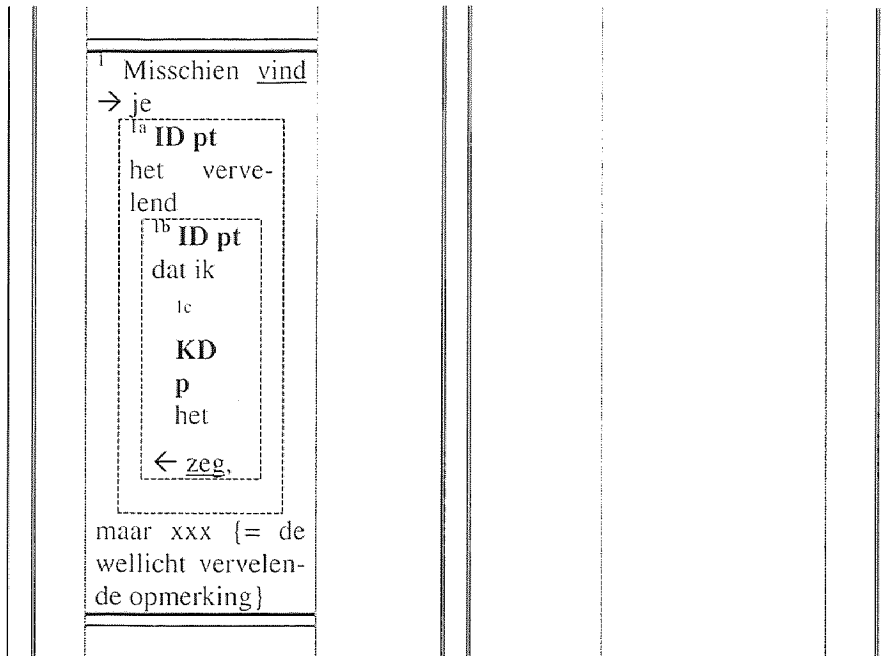
Vindplaats in de casus van hoofdstuk 6:

In de casus gaat de pastor in zijn dertiende domein een opmerking maken, die bij de pastorant wellicht niet (meteen) in goede aarde zal vallen. De pastor wil zijn gesprekspartner gaan vertellen dat hij met het meisje hetzelfde heeft gedaan als destijds zijn ouders met hem, namelijk het niet vertellen van de waarheid. Naar aanleiding van de voorgaande domeinen van de pastorant is het aannemelijk dat deze opmerking niet zo aangenaam zal zijn voor de pastorant.

De pastor leidt de wellicht onaangename opmerking in en verpakt deze inleiding in ingebedde domeinen. Hiermee hanteert de pastor een voorzichtige manier van spreken en geeft hij de pastorant de mogelijkheid om reeds na de inleiding te reageren. Zo kan de pastorant na de inleidende zin eventueel zeggen: “Dat vervelende dat u nu gaat vertellen, wil ik liever niet horen, want ik heb al genoeg zorgen aan mijn hoofd”.

Schematische weergave:

Schematisch kan wat de pastor gaat zeggen in domeinstructuren er als volgt uit zien:

Door gebruik te maken van de woorden “misschien vind je het vervelend” en een kataforisch domein, geeft de pastor zijn gesprekspartner te kennen, dat hij iets gaat zeggen dat wellicht niet zo fijn is om te horen. Na domein 1a, met de daarin ingebedde domein 1b en 1c, zou de pastorant de pastor kunnen onderbreken.

Waarneming 4:

De pastor houdt zijn uitleg over een bepaalde zaak toegankelijk, door deze zoveel mogelijk te geven rechtstreeks in zijn sprekersdomein.

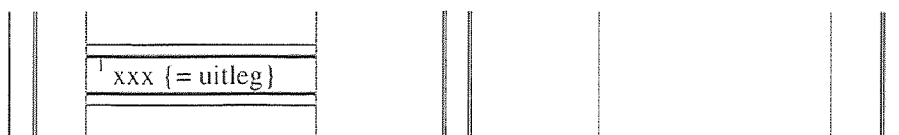
Vindplaats in de casus van hoofdstuk 6:

In de casus geeft de pastor een uitleg die rechtstreeks toegankelijk is in zijn sprekersdomein in zijn zeventiende domein na domein 17g. Met een dergelijke eenvoudige domeinstructuur houdt de pastor zijn

uitleg voor de pastorant zeer toegankelijk. De meest eenvoudige domeinstructuur is namelijk die zonder dat er gebruik is gemaakt van inbeddingen.

Schematische weergave:

Schematisch ziet deze richtlijn in zijn meest eenvoudige domeinstructuur er als volgt uit:

De uitleg die de pastor geeft, is rechtstreeks toegankelijk in zijn sprekersdomein.

Waarneming 5:

De pastor geeft “huiswerk” mee aangeboden in een elliptisch domein.

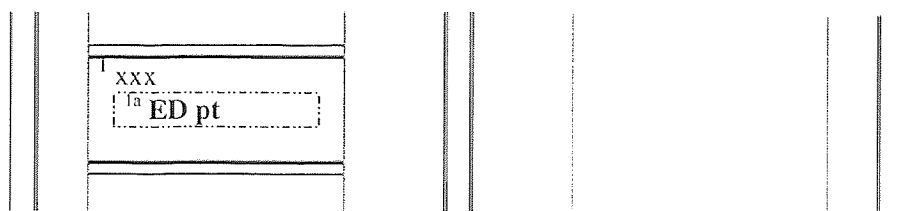
Vindplaats in de casus van hoofdstuk 6:

In de casus van hoofdstuk 6 biedt de pastor met behulp van enkele elliptische domeinen de pastorant als het ware een “schrijfpdracht” aan. Daarmee zegt hij tegen de pastorant: “Probeer met dat wat ik je nu aanbied een nieuwe paragraaf (of een nieuw hoofdstuk) te “schrijven” voor je levensverhaal”. Via de domeinen 23i, 23j, 23k en 24b krijgt de pastorant dit huiswerk aangeboden. In een volgend gesprek kan op de aangeboden “schrijfpdracht” worden teruggekomen.

Schematische weergave:

Schematisch ziet het aanbieden van een elliptisch domein er als volgt uit:

Wanneer op het aangeboden “huiswerk” inhoudelijk verder in het gesprek niet wordt ingegaan, blijft het elliptische domein (domein 1a in de visualisering) elliptisch.

2.1.2. Rubriek 2: de pastor als herschrijfhulp

Waarneming 1:

De pastor neemt (zoveel mogelijk) de domeinstructuur van de pastorant over als hij diens woorden weegt in een “enerzijds – anderzijds” constructie.

Vindplaats in de casus van hoofdstuk 6:

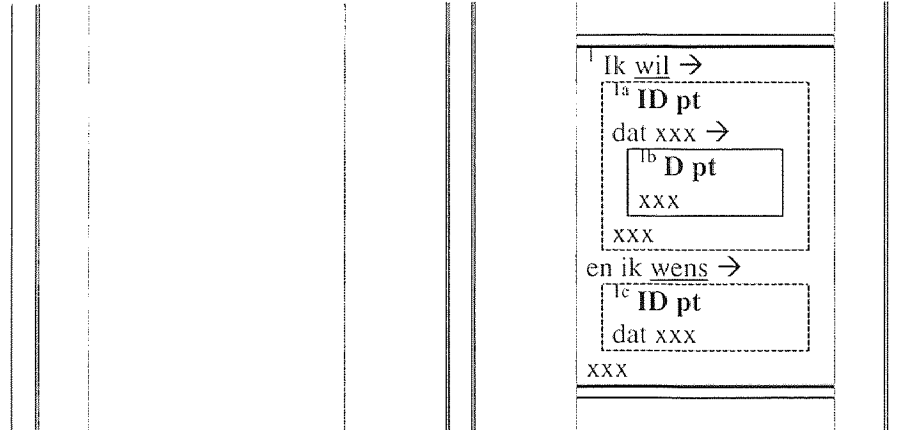
In de casus hoort de pastor als “ideale lezer” meer keren discrepanties in het verhaal van de pastorant. Diverse keren hoort de pastor de pastorant “dit en dit” vertellen, terwijl hij reeds eerder “dat en dat” heeft gezegd. De pastor brengt deze discrepanties in via een “enerzijds – anderzijds” constructie.

In de uitgetekende en besproken casus uit de hoofdstukken 6 en 7 doet de pastor dit in zijn domeinen 5, 7, 8 en 23. Geconstateerde dubbelheden worden via weging door de pastor aan de pastorant gepresenteerd. In deze weging, die gekenmerkt wordt door een “enerzijds – anderzijds” constructie, blijft de pastor dicht bij de domeinstructuren van de pastorant. Hierdoor voorkomt hij opmerkingen als: “Wacht eens even, dat heb ik helemaal niet gezegd!”.

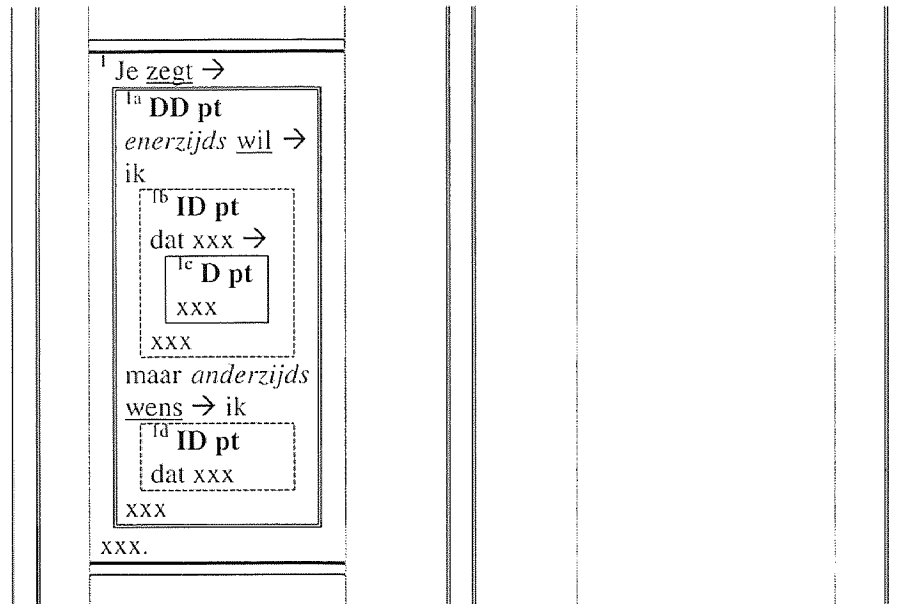
Schematische weergave:

De “enerzijds – anderzijds” constructie is een reactie van de pastor op een eerdere uiting van de pastorant. Wanneer schematisch de pastorant

het volgende zegt:

dan kan de “enerzijds – anderzijds” constructie van de pastor er schematisch als volgt uitzien:

De pastor neemt de domeinstructuur van de pastorant over. De domeinen 1b en 1c van de pastor zijn identiek aan de domeinen 1a en 1b van de pastorant. Domein 1d van de pastor is gelijk aan domein 1c van de

pastorant. De pastor neemt niet alleen de domeinstructuur van de pastorant over, ook de domeineigenaren blijven gelijk. Wel voert de pastor het element van “enerzijds-anderzijds” in.

Waarneming 2:

De pastor voert de pastorant als een speciale domeineigenaar (namelijk als “selectieve pastorant”) op om een niet meer besproken gespreksonderwerp alsnog aan bod te laten komen.

Vindplaats in de casus van hoofdstuk 6:

In de casus van hoofdstuk 6 geeft de pastorant in zijn vijfde domein een uitleg naar aanleiding van een door de pastor geconstateerde dubbelheid. De pastorant zegt dat er inderdaad een dubbelheid is en vervolgens spreekt hij over methadon en lichamelijke problemen.

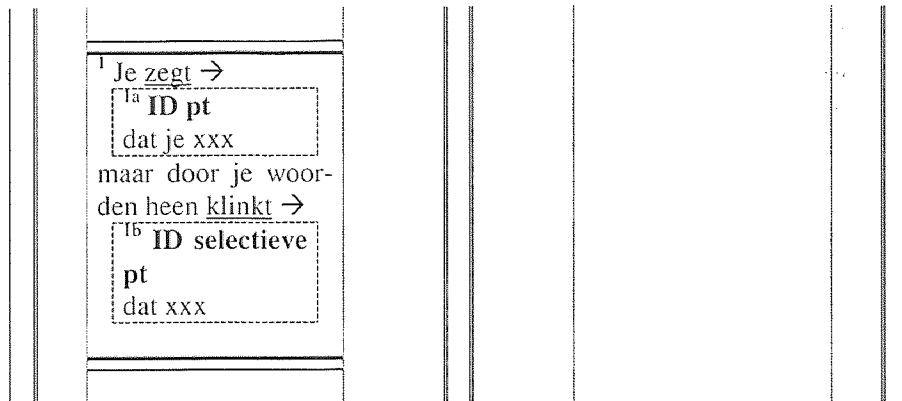
De pastor echter blijkt met deze uitleg niet tevreden te zijn (domein 7). Met de “herschrijving” die de pastorant in diens vijfde domein heeft gegeven, neemt de pastor geen genoegen. Hoe moet de pastor de uitspraak van de pastorant “lezen” dat hij het lichamenlijk heel slecht heeft? De pastor zegt (opnieuw) als “lezer” dat hij niet tevreden is met het antwoord. De pastorant heeft in ieder geval een door hemzelf ingebracht item laten liggen. De wens dat hij graag alles in één keer uit zou willen zitten, laat hij zichtbaar voor wat ze is. Hij heeft het er niet meer over.

De pastor probeert de pastorant alsnog over dit onderwerp te laten spreken door hem als domeineigenaar in de vorm van een “selectieve pastorant” op te voeren (domein 7d). Met een “selectieve pastorant” als domeineigenaar zegt de pastor eigenlijk: “Je hebt een bepaald item laten liggen, probeer daar eens wat over te vertellen.”

Via de domeineigenaar “selectieve pastorant” wordt de pastorant de mogelijkheid geboden om een opengelaten plek in zijn verhaal alsnog in te vullen. Het is niet de pastor die de invulling geeft. De pastorant krijgt via de domeineigenaar “selectieve pastorant” een opening aangeboden om een terugkoppeling te maken naar een niet meer gebruikt verhaalitem.

Schematische weergave:

Deze waarneming kan er schematisch in een domeinuittekening als volgt uit zien :

De eigenaar van domein 1b in de schematische visualisering is de “selectieve pastorant”.

Waarneming 3:

De pastor brengt een uitgesproken wens of mening van de pastorant waarvan hij zich afvraagt of de pastorant deze wel zo belangrijk vindt, op een speciale manier onder de aandacht, door de wens of mening van zijn gesprekspartner in zijn eigen sprekersdomein over te nemen in een dieper liggende domeinstructuur.

Vindplaats in de casus van hoofdstuk 6:

In de casus uit de hoofdstukken 6 en 7 spreekt de pastorant de wens uit “zich graag dienstbaar te willen maken” (zie domein 6). Het woord “graag” ligt in het sprekersdomein van de pastorant twee domeingrenzen diep (zie domein 6g dat ligt ingebed in domein 6f).

De pastor maakt in zijn achtste domein een samenvatting van wat de pastorant heeft verteld. De wens om graag dienstbaar te zijn wordt een domeingrens verschoven. Het woord “graag” komt daarbij drie do-

meingrenzen diep te liggen in het sprekersdomein van de pastor (zie domein 8f dat ingebed ligt in domein 8e; domein 8e ligt ingebed in domein 8d).

De domeinconstructie van het dieper inbedden van de wens “graag dienstbaar te zijn” past de pastor nog een tweede keer toe (zie het achtste domein van de pastor: domein 8q ligt ingebed in domein 8p; domein 8p ligt ingebed in domein 8o).

Met deze constructie van een diepere inbedding stopt de pastor de wens van de pastorant verder weg. De wens wordt moeilijker bereikbaar.

Wanneer de pastorant de overtuiging heeft dat zijn wens opnieuw ter sprake moet worden gebracht (bijvoorbeeld vanwege de belangrijkheid ervan), kan hij deze uit de diepe domeinstructuur van de pastor te voorschijn halen.

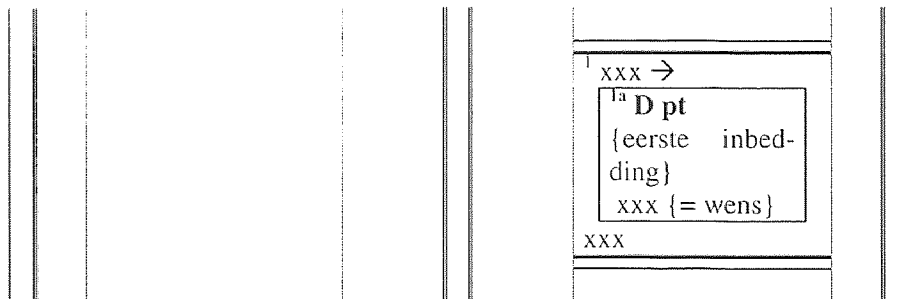
In zijn tweeëntwintigste domein hanteert de pastor wederom de in deze richtlijn aangegeven domeinconstructie. Het maken van een keuze tussen goed en kwaad, een volgens de pastorant belangrijk onderdeel van het onderwerp “persoonlijkheid”, verwoordt de pastorant in de domeinen 18d en 18e. In het sprekersdomein van de pastor ligt deze keuze een domeingrens dieper (domein 22g is ingebed in domein 22f en domein 22f is weer ingebed in domein 22a).

Schematische weergave:

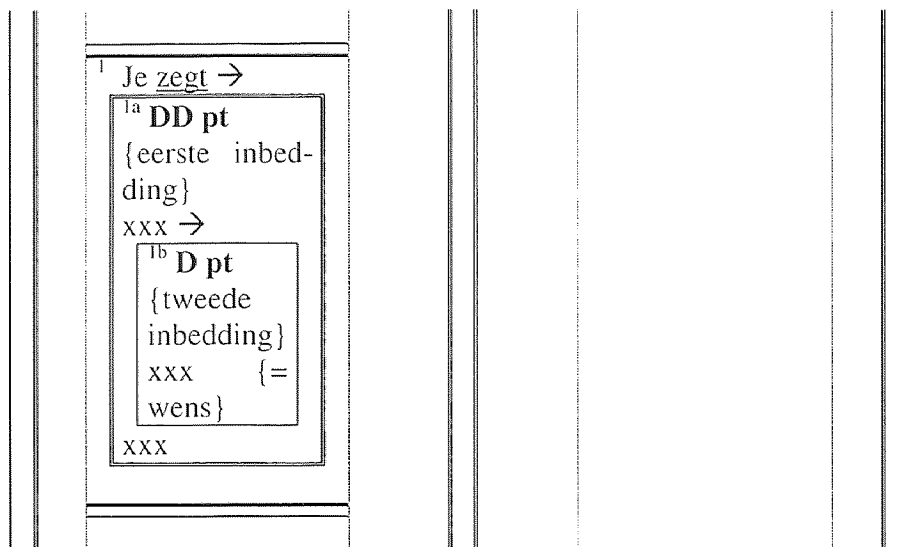
De pastorant kan een wens of overtuiging uiten die volgens zijn zeggen hem na aan het hart ligt.

Wanneer de pastor echter bijvoorbeeld twijfels heeft over de stelligheid waarmee de pastorant spreekt, kan hij de wens of mening op een speciale manier onder de aandacht brengen, namelijk door deze over te nemen in een dieper liggende domeinstructuur.

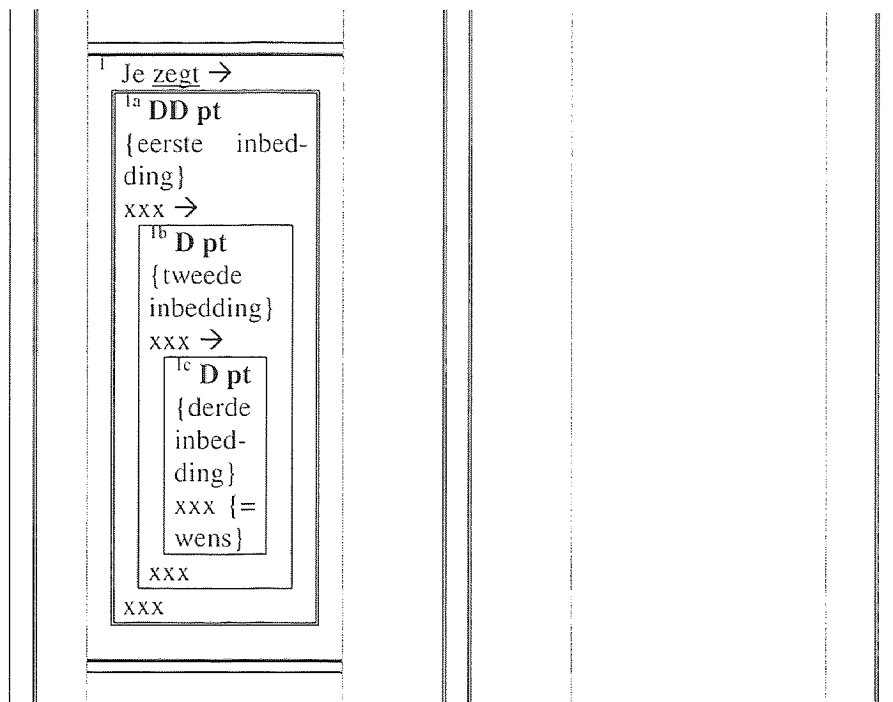
Als schematisch de domeinstructuur er bij de pastorant er als volgt uit ziet:

dan is die bij de pastor:

of zelfs:

De door de pastorant geuite wens (zie domein 1a) wordt door de pastor een of zelfs twee domeingrenzen dieper verwoord.

Waarneming 4:

De pastor confronteert de pastorant met zijn manier van optreden, door deze namens hem te verwoorden in een direct domein.

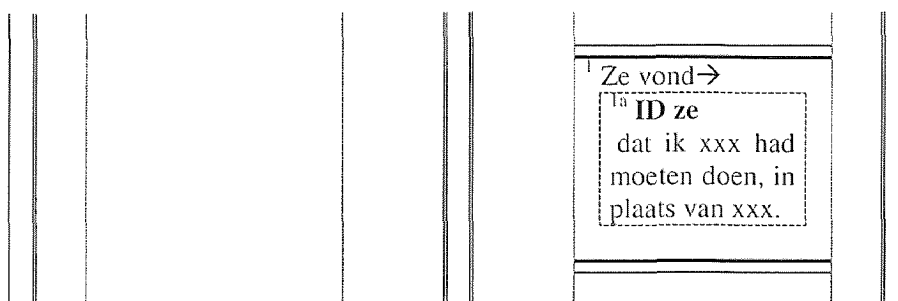
Vindplaats in de casus van hoofdstuk 6:

In de casus van hoofdstuk 6 laat de pastor de pastorant aan het woord in zijn sprekersdomein en wel in domein 13e. In dat domein (met daarin weer ingebedde domeinen) laat de pastor de pastorant via directe rede vertellen over zijn houding ten opzichte van het meisje aangaande het achterhouden van de waarheid (namelijk het niet vertellen van zijn drugsverslaving). Door de pastorant aan het woord te laten (in

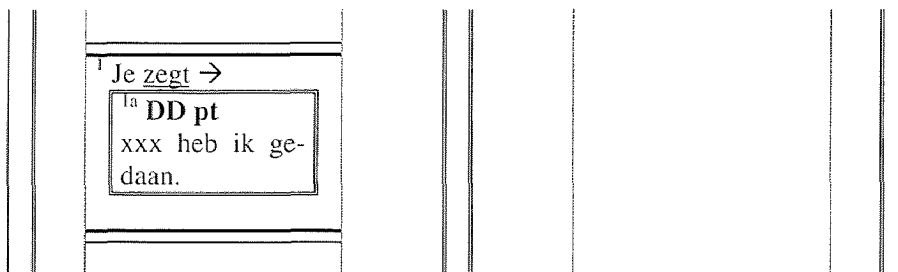
het sprekersdomein van de pastor) door middel van een direct domein, wordt hij geconfronteerd met zijn eigen handelwijze.

Schematische weergave:

Wanneer de pastorant schematisch het volgende in zijn sprekersdomein naar voren brengt,

dan kan de reactie van de pastorant er schematisch als volgt uit zien:

Waarneming 5:

De pastor geeft het sturingselement “metacommunicatie” een opvallende plaats in zijn domeinstructuur.

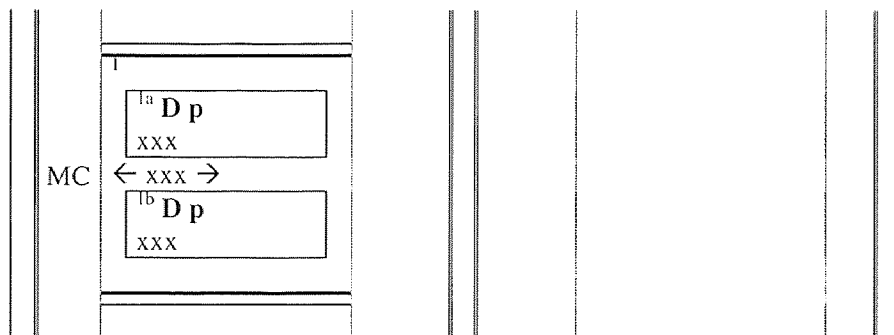
Vindplaats in de casus van hoofdstuk 6:

In de casus van hoofdstuk 6 maakt de pastor in zijn negentiende domein gebruik van het sturingselement “metacommunicatie”. In zijn

“leesverslag” plaatst de pastor als het ware een vraagteken door zich af te vragen en dat ook te verwoorden of hij “het goed zegt”. Als reactie wenst de pastor geen compliment (in geval hij juist gesproken heeft), maar een voortgaande communicatie over het onderhavige onderwerp (nadenken over jezelf in combinatie met het niet meer gebruiken). De opmerking die valt onder de categorie “metacommunicatie” heeft de pastor uitgesproken tussen de ingebede domeinen 19a en 19b. Met behulp van de metacommunicatie houdt de pastor een slag om de arm. Hij geeft de pastorant de mogelijkheid om te zeggen “Je hebt het niet goed gezegd!”. Met behulp van het sturingselement “metacommunicatie” is er voor de pastorant de mogelijkheid om correctie aan te brengen. De pastor hoopt echter dat de pastorant dit niet zal doen, maar dat hij in zal gaan op de thematiek die op dat moment in het gesprek aan de orde is.

Schematische weergave:

Schematisch ziet een onopvallende plaats voor het sturingselement “metacommunicatie” er als volgt uit:

Het sturingselement “metacommunicatie” is gesitueerd tussen de ingebede domeinen 1a en 1b. Hierdoor heeft het sturingselement een onopvallende plaats gekregen in de domeinstructuur.

Waarneming 6:

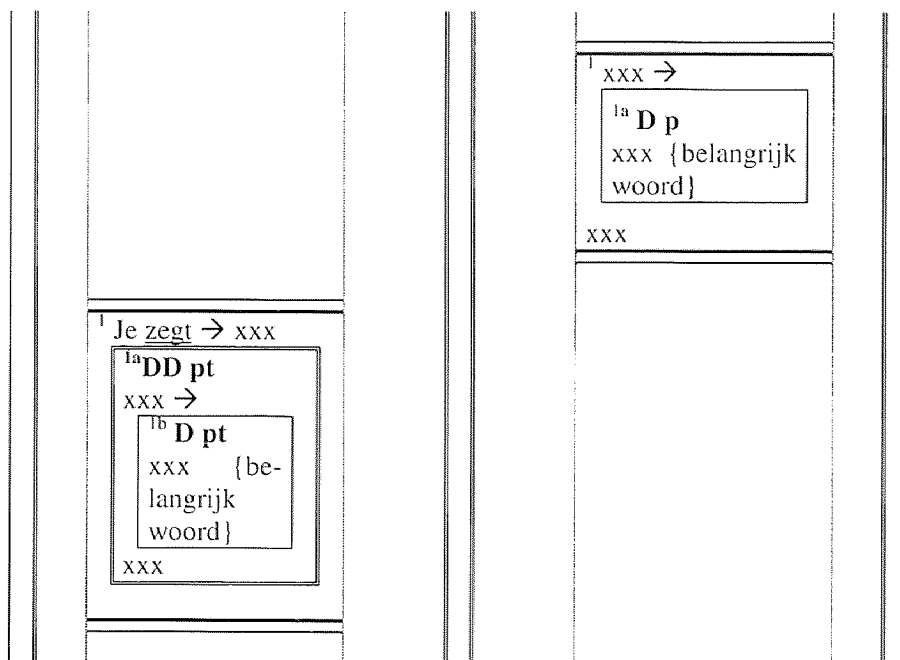
De pastor laat in samenvattingen zoveel mogelijk de pastorant aan het woord.

Vindplaats in de casus van hoofdstuk 6:

In domein 22 in de casus van hoofdstuk 6 vat de pastor elementen uit het verhaal van de pastorant samen. Hij maakt ter verificatie een “leesverslag” van een deel van het verhaal van de pastorant. Van domein 22a is de pastorant de eigenaar. Ook van domein 22h, waarin de pastor wederom een element uit het verhaal van de pastorant samenvat, is de pastorant de eigenaar. In beide domeinen komen (belangrijke) woorden terug die letterlijk door de pastorant zijn gebruikt. Voor een dergelijke samenvatting is het noodzakelijk dat de pastor voortdurend de aangeboden tekst van de pastorant “leest”.

Schematische weergave:

Schematisch zou deze richtlijn er als volgt uit kunnen zien:

De pastor laat in zijn samenvatting de pastorant aan het woord. De inbedde domeinen 1a en 1b vormen een overname van de domeinen 1 en 1a van de pastorant.

2.2. Het tweede niveau

Het tweede niveau is het niveau van de zogenaamde “coherentie-check”. Deze check is bedoeld als evaluatiemiddel en bruikbaar voor iedere pastor. Iedere pastor immers kan zich afvragen, of beter nog, behoort zich af te vragen: vind ik achteraf gezien dat ik het gesprek, dat ik (zojuist) heb mogen houden, goed heb gevoerd of had ik het op bepaalde momenten beter kunnen doen?

Gaat het in het eerste niveau om waarnemingen die op de werkvloer zijn gedaan en die als richtlijnen weer op de werkvloer bruikbaar zijn, in het tweede niveau gaat het om het achteraf overzien van het gevoerde gesprek. Betreft het eerste niveau een communicatief theoretische bodem, het tweede niveau betreft het analyseren van het gesprek. Degene namelijk die kennis heeft genomen van de waarnemingen van het eerste niveau, hoeft nog geen goed gesprek te voeren. Een goed gesprek immers is niet gelijk aan de som der (uitgevoerde) richtlijnen. Met het woord “goed” wordt een waardeoordeel uitgesproken. Een gesprek kan goed verlopen zijn, of bepaalde onderdelen van het gesprek zijn goed te noemen, of het gesprek verliep eigenlijk helemaal niet goed, of op bepaalde onderdelen niet goed. Met behulp van de domeinanalyse kan de pastor een soort “waardeoordeel” geven over de gesprekken die hij heeft gevoerd. Hij kan een coherentie-check uitvoeren en nagaan of de domeinen die hijzelf en die zijn pastorant hebben gehanteerd, zinvolle informatie bevatten in die zin dat zij aansluiten op elkaar. Deze check geeft de pastor de mogelijkheid meer inzicht te krijgen in zijn eigen pastoraal handelen.

Het is van groot belang dat de pastor stilstaat bij zijn eigen pastoraal handelen en zijn werkzaamheden evalueert. De gespreksdomeinanalyse is voor een dergelijke zelfbeoordeling een geschikte methode. Met de domeinanalyse heeft de pastor een check in handen gekregen om zijn gesprekken retrospectief te bekijken. Hij kan nagaan wat hij tijdens het gesprek heeft gedaan met de door de pastorant aangeboden domeininformatie. Tevens kan hij nagaan of zijn eigen domeinen co-

herent zijn geweest.

De coherentie-check die de pastor kan uitvoeren, is dus van toepassing op het sprekersdomein van de pastorant en de daarin ingebedde domeinen, alsmede op zijn eigen sprekersdomein met eveneens de daarin ingebedde domeinen.

2.2.1. Een coherentie-check op de door de pastorant ingebrachte domeinen

Na afloop van het pastoraal gesprek, kan de pastor aan de hand van de uittekening van het gesprek in domeinen een coherentie-check uitvoeren op het sprekersdomein dat toebehoort aan de pastorant. Die check is mogelijk op vier onderdelen, namelijk: het plot en de verhaalfiguren, de domeininhouden, de domeinstructuren en op de overname van deze drie onderdelen van domeininformatie van de pastor door de pastorant.

Deze vier onderdelen zal ik nader toelichten. Bij elke onderdeel zal ik twee voorbeelden geven; een uit de casus –dat gesprek immers heb ik in de vorige twee hoofdstukken uitvoerig behandeld– en een voorbeeld uit een ander pastoraal gesprek, om daarmee nog eens te benadrukken dat de domeinanalyse zinvol is voor iedere pastor.

2.2.1.1. Een coherentie-check voor het plot en de verhaalfiguren

Een eerste mogelijkheid die de pastor met de coherentie-check heeft, is, dat hij kan nagaan of hij alle informatie die de pastorant hem aan plot en verhaalfiguren heeft aangeboden, heeft waargenomen. Zijn er domeinen en daarmee gegevens van het plot en van een of meerdere verhaalfiguren die hij niet heeft gehoord of die hij wel heeft gehoord, maar die hij (om welke reden dan ook) vervolgens heeft laten liggen.

Een voorbeeld uit de casus:

In domein 10 tussen de domeinen 10d en 10e heeft de pastorant het over zijn broer in verband met zijn eerste drugsgebruik. De pastor gaat in eerste instantie niet op het item met verhaalfiguur “broer” in. Dat lijkt een logische reactie. De zin “samen met mijn broer overigens”

vormt een klein onderdeel van het tiende domein van de pastorant. Daarbij komt nog, dat de pastorant in zijn tiende domein een palet aan gegevens omtrent plot en verhaalfiguren aanbiedt: jeugdijaren, scheiding ouders, instorten wereldbeeld, drugsverslaving, werkplekken, verhouding met een meisje, strubbeling in de relatie in verband met de verslaving.

De pastor brengt de (op het eerste gezicht onbeduidende [zie het woord "overigens"]) gegevens over "broer en eerste gebruik" in de loop van het gesprek toch ter sprake en wel in een ingebed domein in zijn vijftiende domein.

Met de invoer van deze gegevens probeert de pastor vervolgens de pastorant duidelijk te maken dat de scheiding van diens ouders niet de oorzaak is van diens verslaving (zie de domeinen 16 en 17 van de pastor en de domeinen 14, 15 en 16 van de pastorant).

Een ander voorbeeld:

Een pastorant heeft verteld dat hij geen contact meer heeft met zijn zoon. De pastor heeft gedurende het gesprek dit gegeven niet opgepakt. Het item van het afgesneden contact en verhaalfiguur "zoon" zijn in de loop van het gesprek niet meer ter sprake gekomen. Het gevolg daarvan is dat de pastorant een "speler" aan het plot heeft toegevoegd, maar dat die "speler" in het vervolg van het verhaal als het ware zinloos op het toneel staat.

De pastor kan zich na afloop van het gesprek aan de hand van de uittekening van dat gesprek in domeinen afvragen of hij wel over de contactbreuk tussen de pastorant en diens zoon heeft gehoord en zo ja, waarom hij vervolgens niets meer met dit gegeven heeft gedaan.

Het door de pastor laten liggen van gegevens over plot en verhaalfiguren houdt in dat hij met een (te) beperkte hoeveelheid informatie heeft gewerkt. Uiteraard kan hij een reden hebben om bepaalde door de pastorant ingebrachte plot- en verhaalfiguurgegevens te laten liggen.

Zo kan het zijn dat de pastorant een berg aan informatie geeft en dat in de tijd dat pastor en pastorant elkaar spreken niet alle informatie uitgewerkt kan worden en aan elk gegeven en aan iedere verhaalfiguur evenveel aandacht besteed kan worden.

Het kan ook zijn dat een bepaald item en bepaalde verhaalfiguren de voorkeur hebben gehad en dat daardoor andere plot- en verhaalfiguurgegevens zijn blijven liggen. Het is echter zinvol dat de pastor dit achteraf checkt. De uit de coherentie-check verkregen inzichten kun-

nen immers van belang zijn voor een eventueel vervolggelak.

2.2.1.2. Een coherentie-check voor de domeininhouden

Een tweede coherentie-check die de pastor kan toepassen, bevindt zich op het gebied van het matchen van de domeininhouden die de pastorant heeft aangeboden.

Met behulp van de gespreksdomeinanalyse kan de pastor na afloop verifiëren of hij de domeininhouden die de pastorant hem heeft gegeven, heeft gematched. Dit matchen is niet gelijk aan het nagaan van de juistheid van de domeininhouden van de pastorant buiten het gesprek om. Wat de pastor ter beschikking staat, is het in domeinen uitgetekende gesprek. Met behulp van die uittekening kan hij zien of er een onderlinge samenhang is tussen de verschillende domeininhouden.

Een voorbeeld uit de casus:

In domein 4b vertelt de pastorant dat het hem tegenvalt te moeten zitten. In domein 4e zegt hij alles in één keer te willen uitzitten.

De inhouden uit de domeinen 4b en 4e lijken te botsen met elkaar. Van de ene kant valt het de pastorant tegen dat hij vastzit en zou hij bij wijze van spreken liever vandaag dan morgen zijn vrijheid weer terug hebben. Van de andere kant wil hij langer vastzitten om op die manier alle openstaande straffen die hij heeft, weg te werken.

Bij dit onderdeel van de coherentie-check behoort te pastor zich af te vragen of hem deze discrepantie in het verhaal van de pastorant is opgevallen. Het vervolg van de casus toont aan dat dat inderdaad het geval is. In zijn vijfde domein bevroagt de pastor zijn gesprekspartner over de mogelijke onsamenhangendheid.

Een ander voorbeeld:

Een pastorant heeft in een eerste domein verteld dat “hij geen contact meer heeft met zijn zoon”. In een tweede domein heeft hij vervolgens aan de pastor gezegd, dat “zij altijd al haar eigen gang is gegaan”. De domeininhouden van domein 1 en 2 van de pastorant sluiten in dit voorbeeld niet op elkaar aan. De ene keer spreekt de pastorant over “zijn zoon”, de andere keer heeft hij het over een “zij”. Is het de pastor opgevallen dat de domeininhouden niet op elkaar aansluiten?

Zoals een domein niet alleen verbale informatie bevat maar ook non-verbale, zo kan er ook een interne onsamenhangendheid zijn tussen een bepaalde verbale domeininhoud en een non-verbale domeininhoud. De pastorant kan “ja” hebben gezegd en non-verbaal “nee” hebben geuit.

Ook daarop behoort de pastor te letten bij dit onderdeel van de coherentie-check. Alle informatie die de domeinen bevatten is immers van belang.

Een voorbeeld uit de casus:

In domein 10, tussen de domeinen 10i en 10k vertelt de pastorant (in verband met de relatiebreuk tussen hem en zijn toenmalige vriendin) dat het meisje “misschien wel gelijk had”.

Volgens het meisje had haar vriend zijn gebruik niet mogen verzwijgen. De pastorant kijkt tijdens deze uitspraak onverschillig. Tevens haalt hij zijn schouders op.

Waarom uit de pastorant zich op deze non-verbale wijze? Geeft de pastorant met deze blik en houding aan dat, als het er echt op aan komt, het meisje helemaal geen gelijk heeft, maar hij haar mening toch maar zegt uit liefde voor haar? Moet de schouderophaling tot de categorie “onverschilligheid” worden gerekend, of is het een uiting van twijfel?

Is het de pastor tijdens het gesprek opgevallen dat de pastorant zich (enigszins) onverschillig of twijfelachtig heeft opgesteld toen hij vertelde over de mening van het meisje? Wat heeft de pastor met deze gegevens gedaan? Heeft hij het onderwerp in verband met deze onsamenhangendheid tussen verbale en non-verbale uitingen daarom maar laten rusten? Heeft hij het verschil in uitingen ter sprake gebracht?

In zijn dertiende domein brengt de pastor de verzwijging van de pastorant ten opzichte van het meisje ter sprake. De onverschillige of twijfelachtige houding van zijn gesprekspartner noemt hij niet.

Een ander voorbeeld:

Een pastorant zegt blij te zijn, dat naar alle waarschijnlijkheid zijn zoon, die hij al zo lang niet meer gezien heeft, langs zal komen. Ondertussen kijkt hij nadenkend en zucht diep.

De pastor behoort zich bij dit deel van de coherentie-check af te vragen, of hem de discrepantie is opgevallen tussen het woord “blijheid”

enerzijds en de nadenkende blik en de diepe zucht anderzijds.

Is de pastor met deze verschillende gegevens aan de slag gegaan? Hij zou zich naar aanleiding van de opgevallen uitingsverschillen het volgende hebben kunnen afvragen (of alsnog kunnen afvragen): De pastorant zegt blij te zijn, maar is hij dat echt wel? Wordt de blijheid van de pastorant overschaduwed door onzekerheid over de (nabije) toekomst? Ziet de pastorant op tegen de ontmoeting met zijn zoon en is daarom de eerste blijheid gedempt?

2.2.1.3. Een coherentie-check voor de domeinstructuren

Een derde mogelijke check die de pastor kan uitvoeren, is die op het gebied van de door de pastorant aangeboden domeinstructuren.

De pastorant biedt de pastor niet alleen concrete informatie in de zin van gespreksonderwerpen en andere domeininhoudelijke zaken, maar tevens geeft hij domeinstructuurinformatie.

Niet alle uitspraken van de pastorant zijn rechtstreeks toegankelijk in zijn sprekersdomein. Sommige zinnen of woorden zijn een of meerdere domeingrenzen diep geplaatst.

Achteraf kan de pastor aan de hand van de gespreksdomeinanalyse zien of hij bepaalde domeinstructuren die de pastorant heeft gehanteerd, gedurende het gesprek wel of niet heeft waargenomen.

Een voorbeeld uit de casus:

In zijn elfde domein vertelt de pastorant wat hij vooral niet van zijn ouders begrijpt, namelijk “dat ze de waarheid niet verteld hebben” (zie de domeinen 11a en 11b). Domein 11b (met de inhoud “de waarheid”) ligt ingebed in domein 11a. In zekere zin ligt “de waarheid” diep verscholen. Om erbij te komen moeten twee domeingrenzen worden gepasseerd.

Is het de pastor opgevallen dat “de waarheid” diep verscholen ligt? In verband met de door de pastorant gehanteerde dubbele inbedding kan de pastor zich afvragen of de pastorant eigenlijk liever niet over die waarheid (namelijk de scheiding van zijn ouders) vertelt en daarom gebruik maakt van een dubbele inbedding. Of wil de pastorant met het dubbel ingebedde domein aangeven hoe moeilijk het was (en nog steeds is) om die waarheid te aanvaarden?

Een ander voorbeeld:

Een pastoraal heeft tijdens het gesprek de volgende uitspraak gedaan: “Ik denk vaak terug aan het moment waarop mijn zoon vertelde dat zijn opa had gezegd dat familiebanden heel waardevol kunnen zijn.”

De werkwoorden “denken”, “vertellen” en “zeggen” zijn domeinbouwers. De uitspraak van verhaalfiguur “opa” zit in het sprekersdomein van de pastoraal drie domeingrenzen diep.

Met behulp van de domeinvisualisering kan de pastoraal tijdens de evaluatie zien of hij deze drievoudige inbedding tijdens het gesprek heeft gehoord.

Pas wanneer de pastoraal de diepe inbedding heeft waargenomen, kan hij de vraag stellen naar het waarom van deze domeinstructuur. Waarom ligt de concrete inhoud zo diep verscholen? Wil de pastoraal de nadruk leggen op de indirecte uitspraak van de opa van zijn zoon? Ligt het zinsdeel over de familiebanden zo diep verscholen, omdat het een heikel onderwerp is? Wil de pastoraal eigenlijk niet over het onderwerp praten, omdat hij (nog) geen contact heeft met zijn zoon, en heeft hij daarom de uitspraak van verhaalfiguur “opa” drie domeingrenzen diep verstopt? Schaamt de pastoraal zich voor de slechte band met zijn zoon, maar is er, hoe diep verscholen ook, toch nog hoop op herstel?

Met behulp van de uittekening van het gesprek in domeinen kan de pastoraal checken of hij belangrijke domeinstructuurinformatie heeft waargenomen of juist heeft laten liggen.

2.2.1.4. Een coherentie-check voor de overname van de drie onderdelen van domeininformatie

Een vierde mogelijkheid die de check biedt, betreft de overname van de door de pastoraal gegeven domeininformatie door de pastoraal. Deze overname kan op drie verschillende niveaus plaatsvinden, namelijk: op het niveau van het plot en de verhaalfiguren, van de samenhang tussen domeinhoud en van de domeinstructuren. Op al deze terreinen is er een overname mogelijk door de pastoraal. Hij kan naar aanleiding van wat de pastoraal heeft ingebracht zijn eigen sprekersdomein vullen met domeininformatie die de pastoraal heeft geboden. Aan de hand van een uittekening van het gesprek in domeinen, kan de pastoraal na afloop van het gesprek checken hoe de pastoraal met deze informa-

tie is omgesprongen. Heeft de pastorant domeininformatie overgenomen? En zo ja, hoe heeft de pastorant dat gedaan en is de pastor dat tijdens het gesprek opgevallen?

Een voorbeeld uit de casus:

De pastorant begint zijn twaalfde domein met de uitspraak: “Nou ja. Ja, uh, als je het zo zegt”. Met het woordje “het” (domein 12a) vat de pastorant domein 13d tot en met 13g van de pastor samen.

Maakte de pastor gebruik van diverse ingebedde domeinen met twee keer een driedubbele inbedding, de pastorant maakt in zijn samenvatting slechts gebruik van één ingebed domein. Dat domein is een anaforisch domein.

Tijdens de evaluatie kan de pastor zich afvragen of de schamele verwijzing recht doet aan zijn inbreng. Maakt de pastorant zich met één samenvattend woordje (namelijk “het”) er zich te gemakkelijk vanaf?

Een ander voorbeeld:

De pastor heeft in het gesprek gezegd: “Weet u wat ik hier nu belangrijk vind, dat de Schrift zegt, dat Jezus ons vertelt dat er altijd weer een weg terug is.” De reactie van de pastorant op deze uitspraak van de pastor was: “U vindt dus dat ik de weg terug nog moet zien voor mijn zoon.”

Met behulp van de uittekening van het gesprek in domeinen, kan de pastor constateren dat de pastorant niets heeft gedaan met de door de hem aangeboden domeinstructuur. De pastor heeft verteld dat hij de mening van Jezus, zoals opgetekend in de Schrift, belangrijk vindt. De pastorant maakt van de uitspraak van Jezus in de Schrift de directe mening van de pastor.

Een pastor behoort alert te zijn op dergelijke overnames van zijn domeininformatie door de pastorant. Door verkeerde overnames kunnen spraakverwarringen ontstaan en wel zodanig dat een gesprek kan vastlopen.

2.2.2. Een coherentie-check op de door de pastor zelf ingebrachte domeinen.

Verkeerde overname van de door de pastor ingebrachte domeininformatie door de pastorant, kan iets vertellen over de manier van communiceren van de pastor zelf. Het voorbeeld uit de vorige paragraaf kan de vraag oproepen of de pastor niet een te ingewikkelde structuur heeft gebruikt. Het is dan ook van belang dat de pastor de coherentie-check eveneens toepast op zijn eigen domeinen en zo zijn eigen communiceren evalueert.

De coherentie-check voor de eigen domeinen is, zoals dat ook het geval is voor de domeinen van de pastorant, op vier onderdelen mogelijk, namelijk: op het plot en de verhaalfiguren, de domeininhouden, de domeinstructuren en de overname van de drie onderdelen van domeininformatie.

Deze vier onderdelen bespreek ik in de volgende paragrafen. Voor elk onderdeel geef ik ook hier steeds twee voorbeelden: een uit de casus die behandeld is in de hoofdstukken 6 en 7, en een uit een totaal ander pastoraal gesprek.

2.2.2.1. Een coherentie-check voor het plot en de verhaalfiguren

Behalve dat de pastorant allerlei plot- en verhaalfiguurgegevens kan hebben ingebracht, kan ook de pastor dat hebben gedaan. Via een uittekening van het gesprek in domeinen, kan de pastor na afloop nagaan waar hij eventueel nieuwe gegevens omtrent plot en verhaalfiguren heeft ingebracht en of deze gegevens wel of niet zijn opgepakt in het verloop van het gesprek. Daarbij kan hij de volgende vragen stellen: Heeft de pastorant de door mij ingebrachte plot- en verhaalfiguurgegevens opgenomen in het gesprek? Heb ik, toen mijn gesprekspartner mijn ingebrachte gegevens niet oppakte (of weer snel ter zijde schoof) de nieuwe gegevens opnieuw ter sprake gebracht? Waarom heb ik dat gedaan of niet gedaan? Sloten mijn nieuw ingebrachte plot- en verhaalfiguurgegevens aan / niet aan bij het verhaal van de pastorant? Bracht ik nieuwe plot- en verhaalfiguurgegevens in het gesprek in, omdat ik grip wilde krijgen op het sprekersdomein van de pastorant?

Een voorbeeld uit de casus:

In de domeinen 8m en 8n brengt de pastor een nieuw item in. In deze domeinen zegt hij: "... voor jezelf heb je (denk ik) eigenlijk een heleboel op te knappen".

De pastorant heeft het tot dan toe wel gehad over "gewoon de boel wat opknappen" (domein 6, tussen de domeinen 6e en 6f), maar dit heeft de pastorant gezegd in het kader van een alternatieve straf (domein 6e). Hij geeft daarbij het concrete voorbeeld van ramen wassen (domein 6, tussen de domeinen 6e en 6f). De pastor maakt van het concrete klussen van de pastorant een innerlijke taak. Hij vergeestelijkt de door de pastorant ingebrachte gegevens.

Bij dit onderdeel van de conherentie-check kan de pastor zich de volgende vragen stellen: Waarom heb ik dit item ingebracht? Wat wilde ik daarmee bereiken? Waarom bracht ik het thema niet direct opnieuw in toen bleek dat de pastorant in zijn antwoord (domein 9) het onderwerp liet liggen? Ben ik in het vervolg van het gesprek nog op de vergeestelijking van "de boel opknappen" teruggekomen? Waarom of waarom niet?

Een ander voorbeeld:

Een pastorant heeft in zijn eerste domein gesproken over het feit dat hij reeds geruime tijd geen contact meer heeft gehad met zijn zoon. De pastor reageert in zijn eerst daarop volgende domein met de volgende tekst: "Misschien is het wel iets voor u om deelnemer te worden van onze gespreksgroep." De pastorant komt vervolgens met de vraag: "Vindt u het ook niet vreemd als een vader en een zoon elkaar al lang niet meer gesproken hebben, laat staan gezien?"

De domeinen van de pastorant gaan over het onderwerp "contact tussen vader en zoon". Vader en zoon zijn de ingebrachte verhaalfiguren. De pastor heeft het over een heel ander onderwerp (namelijk deelnemer kunnen worden van een gespreksgroep) en laat de ingebrachte verhaalfiguren voor wat ze zijn. Waarom brengt de pastor een nieuw onderwerp in? Wil hij zijn pastorant helpen aan nieuwe kennissen en hem uit de eenzaamheid zien weg te halen? Weet de pastor dat er in de gespreksgroep die hij voor ogen heeft, gesproken wordt over dergelijke situaties en gaat hij er in gedachten van uit dat een dergelijk gesprek de pastorant goed zal doen?

In het vervolg van het gesprek gaat de pastorant niet in op de mogelijkheid die de pastor biedt. Hij heeft het in zijn vervolgdomein im-

mers weer over de verhaalfiguren vader – zoon en over hun onderlinge relatie. Komt het onderwerp van de gespreksgroep als nog terug in een vervolgdomein van de pastor en / of van de pastorant?

Naar aanleiding van een coherentie-check door de pastor op zijn eigen domeinhouden kan hij dergelijk vragen beantwoorden. Met behulp van de check leert de pastor stil te staan bij zijn eigen ingebrachte plot- en verhaalfiguurgegevens.

2.2.2.2. Een coherentie-check voor de domeinhouden

Een tweede mogelijkheid die de pastor heeft met de coherentie-check voor zijn eigen sprekersdomein, is het nagaan van zijn ingebrachte domeinhouden.

Via een dergelijke check kan hij nagaan of in zijn sprekersdomein een interne coherentie aanwezig is tussen de domeinhouden die hij heeft ingebracht. Met een visualisering van het gevoerde gesprek in domeinen, heeft de pastor een instrument in handen om na te gaan of de onderlinge domeinhouden kloppen ten opzichte van elkaar.

Een voorbeeld uit de casus:

In domein 24 zegt de pastor tegen zijn pastorant dat hij de drie vragen (zie domein 23, na domein 23f) niet direct hoeft te beantwoorden (domein 24, tussen de domeinen 24a en 24b), maar dat hij er “eens rustig” (domein 24, tussen de domeinen 24c en 24d) over na kan denken. De volgende keer kunnen pastor en pastorant op de “niet eenvoudige” (zie domein 24a) vragen en de gevonden antwoorden terug komen. In domein 25 wordt de agenda getrokken. Pastor en pastorant kunnen het vervolg gesprek plannen op “dezelfde dag en tijd”. De pastorant heeft dan een week de tijd om over de vragen na te denken. Vervolgens doet de pastor een ander voorstel. “Heb je ’t liever eerder? Dat kan namelijk ook”, zegt hij. Gaat dit laatste voorstel niet in tegen het “eens rustig kunnen nadenken” over de drie te beantwoorden vragen? Wordt de pastorant met het laatste voorstel niet te veel opgejaagd?

Een ander voorbeeld:

De pastor heeft tegen de pastorant gezegd: “Misschien is het wel goed om eens contact met uw zoon op te nemen.” Na een stilte en een pei-

zende blik van de pastorant vervolgt de pastor met de woorden: “Wellicht is het ook wel verstandig om af te wachten. Wie weet wat de toekomst brengt en klopt uw zoon alsnog bij u aan.” Eerst raadt de pastor de pastorant aan contact met zijn zoon op te nemen. Vervolgens adviseert hij de pastorant om af te wachten, want wie weet neemt de zoon wel contact op.

Heeft de pastor in het ene domein “+A” gezegd en in een volgend domein “-A”, dan klopt er iets niet. Een inhoudelijke samenhang tussen beide domeinen ontbreekt; ze matchen niet.

Een dergelijke incoherentie kan er ook zijn tussen verbale en non-verbale uitingen. Ook daar behoort bij dit deel van de coherentie-check de pastor alert op te zijn.

Een voorbeeld uit de casus:

De pastor kijkt (even) blij aan het begin van zijn zeventiende domein. Het onderwerp waarover hij spreekt (namelijk over de broer van de pastorant die ook overvallen moet zijn geweest met het feit dat zijn ouders gingen scheiden), geeft geen aanleiding om er vrolijk uit te zien. Waarom dan kijkt de pastor toch blij? Is hier sprake van een incoherentie tussen verbale en non-verbale uitingen? Of is de pastor blij, niet vanwege het onderwerp, maar vanwege het feit dat de pastorant doorvraagt (zie domein 15) en de pastor daardoor de gelegenheid krijgt zijn visie omtrent de “niet-oorzaak” eens goed uit te leggen?

Een ander voorbeeld:

De pastor raadt de pastorant aan zich rustig voor te bereiden op het bezoek van diens zoon. “Rust en concentratie zijn heel belangrijk”, zegt hij er bij. Ondertussen wiebelt hij met zijn over zijn linkerbeen geslagen rechterbeen.

De pastor spreekt over “rust en concentratie”, maar uit dit niet non-verbaal. Is het de pastor opgevallen dat zijn verbale en non-verbale uitingen niet overeen komen? Deze vraag behoort hij zich te stellen bij dit onderdeel van de coherentie-check.

2.2.2.3. Een coherentie-check voor de domeinstructuren

Een derde mogelijkheid die de pastor met de coherentie-check kan uitvoeren voor zijn eigen sprekersdomein, ligt op het gebied van de domeinstructuren. Telkens wanneer hij heeft gesproken, heeft hij een bepaalde structuur gebruikt. Naar aanleiding van de coherentie-check op de domeinstructuren zijn de volgende vragen van belang die de pastor zich behoort te stellen: Waarom heb ik voor bepaalde uitspraken specifieke domeinstructuren gehanteerd? Zijn de domeinstructuren die ik heb toegepast niet te ingewikkeld geweest voor mijn gesprekspartner?

Een voorbeeld uit de casus:

In domein 22 laat de pastor in zijn sprekersdomein de pastorant aan het woord. Via twee dubbele inbeddingen (domein 22b ligt ingebed in domein 22a; domein 22c ligt ingebed in domein 22a) laat de pastor de pastorant zeggen, dat hij een sterke persoonlijkheid heeft (domein 22b) en dat hij over zijn persoonlijkheid heeft nagedacht (domein 22c). Vervolgens laat de pastor de pastorant nog een keer vertellen dat hij een sterke persoonlijkheid heeft, maar dan via een drievoudige inbedding (domein 22e ligt ingebed in domein 22d en dat domein ligt ingebed in domein 22a).

Tijdens de evaluatie behoort de pastor zich af te vragen waarom hij hier gebruik heeft gemaakt van al deze inbeddingen. Waren de twee dubbele inbeddingen niet voldoende geweest? Waarom moest er nog een drievoudige inbedding over hetzelfde thema achteraan komen?

Een ander voorbeeld:

De pastor zegt tegen de pastorant: “Als ik een samenvatting geef, dan denk ik, dat ik u juist weergeef als ik zeg: ‘Van de ene kant bent u heel erg blij met een mogelijk weerzien van uw zoon, van de andere kant ziet u er ook wel tegen op’”.

De inleidende zin waarmee de pastor aankondigt een juiste weergave te gaan geven van hetgeen de pastorant heeft gezegd, bevat vier domeinbouwers (een samenvatting geven, denken, weergeven, zeggen). De concrete samenvatting komt hierdoor vier domeingrenzen diep te liggen.

De pastor behoort zich af te vragen bij dit onderdeel van de coherentie-check waarom hij deze domeinstructuur heeft gehanteerd. Wilde

hij misschien heel voorzichtig te werk gaan, omdat het onderwerp nogal beladen is? Gebruikt de pastor zoveel domeinbouwers om zijn twijfels omtrent een goede samenvatting te maskeren? Dekte de pastor zich met behulp van zoveel domeingrenzen bij voorbaat in tegen mogelijke kritiek van de kant van de pastorant over de gegeven samenvatting?

Met behulp van een visualisering van het gevoerde gesprek in domeinen kan dus een coherentie-check op de domeinstructuren worden uitgevoerd en letterlijk worden aangewezen waar de pastor bepaalde (ingewikkelde) domeinstructuren hanteert.

2.2.2.4. Een coherentie-check voor de overname van de drie onderdelen van domeininformatie

Alles wat de pastorant heeft ingebracht aan domeininformatie kan de pastor in principe overnemen. Met behulp van de coherentie-check heeft de pastor tijdens zijn evaluatie een instrument in handen om na te gaan hoe hij die overnames heeft gedaan. Op het gebied van de plot- en verhaalfiguurgegevens kan hij zich afvragen of hij met dezelfde gegevens bezig is geweest als die de pastorant heeft ingebracht. Op het gebied van de domeininhouden kan hij nagaan of hij letterlijk woorden of zinnen heeft overgenomen en waarom hij dat wel of niet heeft gedaan. Op het gebied van de domeinstructuren kan hij zien of hij de door de pastorant gebruikte structuren overneemt of dat hij ze verandert door de domeinstructuur te vereenvoudigen of door haar ingewikkelder te maken.

Een voorbeeld uit de casus:

In zijn zesde domein vertelt de pastorant dat hij zich graag dienstbaar zou willen maken. Het woordje “graag” ligt in het sprekersdomein van de pastorant twee domeingrenzen diep: domein 6g ligt ingebed in domein 6f. Domein 6f is een indirect domein en domein 6g is een perspectivische uitdrukking.

De pastor neemt het indirecte domein en de perspectivische uitdrukking over, maar verplaatst het geheel een domeingrens dieper. Het woordje “graag” (zie: domein 8f) ligt daardoor in het sprekersdomein van de pastor geen twee, maar drie domeingrenzen diep: domein 8f ligt ingebed in domein 8e, en dat domein ligt weer ingebed in domein

8d. De pastor behoort zich bij de evaluatie af te vragen waarom hij de door de pastorant aangeboden domeinstructuur (gedeeltelijk) heeft gewijzigd.

Een ander voorbeeld:

Een pastorant heeft tijdens het gesprek gezegd: “De dokter is zojuist langs geweest en ik denk dat het nu tijd wordt om mijn zegeningen te tellen. Ook mijn zoon hoort hoe dan ook toch bij die zegeningen”. De pastor heeft daarop gereageerd met de tekst: “Het is fijn van u dat u uw zegeningen telt”.

Op het gebied van de plot- en verhaalfiguurgegevens, brengt de pastorant drie items met daaraan verbonden verhaalfiguren in: het bezoek van de dokter, de gedachte aan het tellen van zijn zegeningen en zijn zoon. De pastor gaat in op het tweede gespreksonderwerp. Het eerste item (het bezoek van de medicus) en de medicus zelf als verhaalfiguur, worden door de pastor niet opgepakt. Ook het derde item over de zoon van de pastorant noemt de pastor niet. Tijdens de evaluatie zou hij zich af moeten vragen waarom hij dat niet heeft gedaan. Heeft hij niet alle ingebrachte gegevens gehoord of in zich opgenomen? Heeft hij ze wel gehoord, maar is hij er met opzet niet op ingegaan? Welke reden(en) had hij daarvoor? Ziet de pastor het derde item met de zoon als verhaalfiguur als onderdeel van het tweede onderwerp en is hij daarom (nog) niet specifiek op deze verhaalfiguur ingegaan?

Op het gebied van de domeininhouden zegt de pastorant dat hij bezoek heeft gehad van een medicus en dat hij er over denkt zijn zegeningen te tellen. Zijn zoon behoort bij die zegeningen. De domeininhoud is heel divers, maar de inhoud hoeft niet onsamenhangend te zijn. De pastor zou zich kunnen afvragen waarom de pastorant deze gegevens bij elkaar geeft. Wellicht is het bezoek van de dokter de aanleiding voor het eventueel tellen van de zegeningen. Heeft de pastorant een fatale diagnose gehad? Vermoedt hij nu dat, met de dood voor ogen, zijn verzameling zegeningen compleet is? Wil hij zich geruststellen ten aanzien van zijn zoon die “hoe dan ook toch” behoort tot de zegeningen?

Op het gebied van de domeinstructuur blijkt dat de pastorant de plot- en verhaalfiguurgegevens alsmede de domeininhouden heeft geuit in één domein. In dat domein zit een ingebed domein dat in het leven wordt geroepen door domeinbouwer “denken”. De pastor neemt de domeinstructuur van de pastorant niet over. Door het niet overnemen

van het ingebedde domein van de pastorant, wordt het denken over het tellen gemaakt tot een daadwerkelijk tellen. De pastor brengt met een verandering in de syntaxis een verandering in de betekenis aan en daarmee ook een verandering in de communicatieve uitwerking. Het is nog maar de vraag of de pastorant nu al daadwerkelijk wil tellen. Er is "iets" met de verhouding tussen vader en zoon. Hij gebruikt niet voor niets de woorden "hoe dan ook toch". Dat kan een reden zijn voor de pastorant om alleen nog maar te denken aan het tellen van zegeningen, maar het nog niet uit te voeren. Misschien is de verzameling zegeningen toch nog niet compleet.

2.3. Het derde niveau

Het derde niveau is het niveau van de normativiteit. De gespreksdomeinanalyse maakt zichtbaar dat zowel de pastor als de pastorant een in het basisdomein ingebed domein heeft. Tevens laat de gespreksdomeinanalyse zien dat het basisdomein geen voorgeschreven basisdomeineigenaar bezit, wat wel het geval is bij de literaire domeinanalyse.

Deze inzichten zijn geen vrijblijvende constatering. Het gegeven dat beide gesprekspartners van het pastoraal gesprek eigenaar zijn van hun domein dat is ingebed in het basisdomein en het feit dat het basisdomein niet wordt beheerst door een impliciete auteur zoals bij de literaire domeinanalyse het geval is, brengen een aantal consequenties met zich mee voor het voeren van een pastoraal gesprek. Deze consequenties zijn als axiomata te beschouwen.

Met andere woorden: de gespreksdomeinanalyse kent een aantal voorgegevenheden, die per definitie gelden, ongeacht de situatie waarin het gesprek wordt gevoerd en ongeacht de casus die wordt geanalyseerd.

Om nog preciezer te zijn in de formulering moet niet gesteld worden dat de *gespreksdomeinanalyse* een aantal axiomata kent, maar dat *het bestaan van de domeinen zelf* een aantal keuzes met zich meebrengt. Of een gesprek nu wordt geanalyseerd of niet, een gesprek bestaat uit domeinen. Het feit dat er domeinen zijn, houdt een aantal axiomata in. Deze axiomata zal ik in de volgende paragrafen bespreken.

2.3.1. Gelijkwaardigheid

De pastor die erkent dat zijn sprekersdomein is ingebed in het basisdomein en dat het sprekersdomein van zijn gesprekspartner dat eveneens is, gaat uit van een gelijkwaardigheid van sprekersdomeinen.

De beide in het basisdomein ingebedde domeinen zijn even belangrijk. Pastor en pastorant bezitten ieder hun sprekersdomein. Geen van beide sprekersdomeinen, wil er sprake blijven bestaan van gelijkwaardigheid, zal dan ook ontkend of gebagatelliseerd mogen worden.¹⁸⁷ Laat staan dat een van de domeineigenaren zich mag voordoen als bezitter van het basisdomein!

Dit risico is wel aanwezig als het uitgangspunt "gelijkwaardigheid" niet (meer) in acht wordt genomen. De gesprekspartner die zijn domein als groter, beter, belangrijker, voornamer ziet als het domein van de ander, heeft de gelijkwaardigheid uit het oog verloren. Dit risico is wel degelijk aanwezig. Zeker bij degene die de overname van de domeinanalyse voor een geschreven tekst te lang doorvoert voor het genre "gesprek". De gespreksdomeinanalyse immers kent in vergelijking met de literaire domeinanalyse geen voorgeschreven basisdomeineigenaar. De pastor die daar wel van uit gaat en dus de genre-fout maakt dat een gesprek geheel identiek is aan een geschreven tekst, heeft daardoor grote kans nog een fout te maken, namelijk het niet zien van de gelijkwaardigheid van sprekersdomeinen.

De tegenhanger in absolute zin van gelijkwaardigheid is "vernietiging".¹⁸⁸ Deze term geeft aan dat een sprekersdomein niet alleen vernietigd is, maar ook dat dat domein er niet meer mag zijn.¹⁸⁹ Bij een vernietiging, hoe negatief en desastreus ook, blijft er altijd nog wat over, minstens het vernietigde domein. Bij vernietiging is dat niet het geval. Er is niets meer. Het domein dat er eerst was, is er na vernietiging niet meer. Geen rest is gebleven. Het hele domein, inclusief eventuele

¹⁸⁷ MOCHEL (1984) 47 stelt: "Wanneer je (= de volwassene [RvW]) alleen maar ingaat op feiten of hem (= het kind [RvW]) gaat vertellen wat hij zou moeten voelen en aan welke dingen hij zou moeten denken, dan is praten alleen nog maar destructief." HARTMANN (1993) 29-30 gebruikt de term "vorbeïreden". Hij geeft een deel van een gesprek weer, waarin de pastor de visie van de pastorant afwijst en de zijne daarvoor in de plaats stelt op zo'n wijze dat de pastorant alleen nog maar "dogmatisch zustimmen mag".

¹⁸⁸ Het idee van "vernietiging" is geïntroduceerd door SARTRE (1943) met de term "néantisation" (= vernietiging).

¹⁸⁹ Vergelijk: MOCHEL (1984) 47, die de term "wegpraten" gebruikt.

inbeddingen, heeft geen bestaansrecht meer. Scherper geformuleerd: het hele domein heeft geen zijnsrecht meer. Het domein mag er niet meer zijn.

Wie een sprekersdomein verniet, verniet ook de eigenaar van dat domein. De pastor die het sprekersdomein van zijn pastorant (en omgekeerd: de pastorant die het sprekersdomein van de pastor) doorstreept, streept ook de eigenaar van dat domein door. Men kan geen ingebed domein schrappen, zonder ook de eigenaar van dat domein te schrappen, want een ingebed domein heeft immers altijd een eigenaar. Als een sprekersdomein –of een ander ingebed domein– er niet meer mag zijn, mag ook de domeineigenaar van dat domein er niet meer zijn.

Vernieting is de meest extreme tegenhanger van het axioma “gelijkwaardigheid”. Uiteraard zijn er allerlei tussenvormen denkbaar, waarbij een gelijkwaardigheid tussen sprekersdomeinen niet tijdens het gehele gesprek wordt ontkend. Zo kan bijvoorbeeld de pastor gedurende bepaalde gespreksmomenten zijn domein als voornamer beschouwen als die van zijn gesprekspartner en op bepaalde momenten weer niet. Ook kan de pastor zijn uitgegaan van een ongelijkwaardigheid van sprekersdomeinen, maar gedurende het gesprek zijn visie daaromtrent bijstellen.

2.3.2. Wederkerigheid

De wederzijdse erkenning van gelijkwaardigheid van domeinen tussen gesprekspartners houdt een wederkerigheid van relatie in.¹⁹⁰ Wat geuit wordt –verbaal en non-verbaal– door de gesprekspartners aan domeinen / domeininhouden en wat als gelijkwaardig wordt erkend, brengt een wederkerigheid in relatie met zich mee tussen de gesprekspartners.

Wanneer de producten als gelijkwaardig worden beschouwd, moeten consequenterwijs ook de producenten als gelijkwaardig worden gezien. De producenten, de eigenaren dus van de sprekersdomeinen, staan in een gelijkwaardigheidspositie ten opzichte van elkaar. Deze positie noem ik “wederkerigheid”.¹⁹¹ De domeineigenaar “pastor” is

¹⁹⁰ TIMMERS-HUIGENS (1997) 195: “Geloofsleren moet integratief en communicatief van aard zijn. Dat betekent dat de wederkerigheid in de relatie het belangrijkste is”.

¹⁹¹ Zie: HERMAN (1995)176-179. Zij beschrijft de herstelfasen van slachtoffers van traumatische gebeurtenissen. In het (mogelijke) herstel moet allereerst worden vol-

niet “meer” domeineigenaar dan de domeineigenaar “pastorant”. Andersom is de pastorant niet hoger of beter gepositioneerd als domeineigenaar dan de pastor.¹⁹²

Deze wederkerigheid in relatie brengt per definitie met zich mee dat de relatie uitsluitend als een subject-subject-relatie gezien kan worden.¹⁹³ Hier sluit ik aan bij mijn eerder gegeven theologische fundering van het pastoraal gesprek.¹⁹⁴ De subject-subject-relatie zie ik als voorgegeven in en als gebouwd op de Schriften. Zoals ik dat in hoofdstuk 1 heb gedaan, wil ik ook hier verwijzen naar het scheppingsparadigma en het bevrijdingsparadigma.

Voor de onderbouwing van het scheppingsparadigma heb ik nadrukkelijk aandacht gevraagd voor de eerste hoofdstukken van het bijbelboek Genesis. Dat wil ik ook hier weer doen. God heeft in de hoofdstukken 1 en 2 van het boek Genesis een ruimte geschapen, waarin de mens mag leven, waarin de mens met God en met zijn medemensen in een communicatieve relatie mag staan / treden. Het is aan de mens om iets goeds te maken van die relatie. Het boek Genesis toont verhalen waarin het contact tussen God en mens en tussen mensen onderling niet goed gaat en zelfs fataal afloopt. Of het contact tussen God en mens en tussen mensen onderling wel of niet goed verloopt, hangt af van hoe de mens in de relatie met de ander / met de Ander staat.

Voor het bevrijdingsparadigma heb ik vier bijbelgedeelten besproken, die ik ook hier onder de aandacht wil brengen, te weten “het decaloog-verhaal”, “het Onze-Vader-verhaal”, “het beeld-Gods-verhaal” en “het verhaal van de barmhartige Samaritaan”.

In het boek Exodus geeft de Heer zijn volk de tien woorden.¹⁹⁵ Deze “decaloog” begint Hij met de zin: “Ik ben de Heer, uw God, die u uit het land Egypte, het slavenhuis, heb geleid”. Met de woorden “uw” en “u” wordt een relatie aangegeven. De Heer, die God is, ziet om naar zijn mensen. Hij heeft zijn volk verlost uit het slavenhuis Egypte. Er is

daan aan het tegengaan van de tendens van overheersing van het slachtoffer. De auteur gaat uit van de overtuiging dat in de relatie tussen slachtoffer en degene bij wie het slachtoffer aanklopt, wederkerigheid van relatie hoe dan ook te verkiezen is boven autoritair gezag. Zie voor goede zorg aan en gelijkwaardige behandeling van zieken en zorgbehoevenden: VAN WIERINGEN (1983) 12.

¹⁹² DE KORTE (1994) 125: “De verhoudingen tussen de gesprekspartners zijn symmetrisch. Alleen zo is echte ontmoeting en dialoog mogelijk”.

¹⁹³ HEITINK (1993) 256.

¹⁹⁴ Zie: hoofdstuk 1, paragraaf 3.5.

¹⁹⁵ Ex. 20:1-17.

derhalve sprake van een groep verlost. Voor de individuen binnen die groep betekent dit, dat de anderen medeverlosten zijn.

Een zelfde hermeneutische opbouw is te vinden in het Nieuwe Testament, waar Jezus zijn leerlingen het “Onze Vader” leert.¹⁹⁶ Zoals de verlost uit het slavenhuis Egypte medeverlosten van elkaar zijn, zo zijn de bidders van het “Onze Vader” medezusters en medebroeders van elkaar.¹⁹⁷ Wie elkaar zien als medeverlosten, als medezusters en medebroeders, zien elkaar als gelijken. De een is niet méér verlost, of méér zuster, of méér broeder dan de ander. Er is sprake van een wederkerigheid. Deze wederkerigheid van relatie voor de leden van de kleine gemeenschap, kan vervolgens doorgetrokken worden naar de grote mensengemeenschap. Iedere mens is geschapen naar Gods beeld.¹⁹⁸ Iedere mens is dus mededragers van het beeld Gods.

Wat dat in de praktijk betekent, wordt benadrukt in het verhaal dat bekend staat als “het verhaal van de barmhartige Samaritaan”.¹⁹⁹ Wie werkelijk een naaste wil zijn, zal barmhartigheid moeten bewijzen (zie vers 37). Degene van wie men de naaste wordt, moet niet gezien worden als een object. Het in het centrum stellen van de ander (in het verhaal van de barmhartige Samaritaan is dat de gehavende man die halfdood aan de kant van de weg ligt) en het serieus nemen van zijn visie betekent dat niemand object is. Een goede verhouding gaat enkel uit van subjecten.²⁰⁰

De wederkerigheid van relatie maakt dat de pastor de pastorant –en andersom de pastorant de pastor– beschouwt als subject. De manier waarop de een aanwezig is bij de ander is allesbepalend voor de communicatieve relatie. Deze start niet bij de afwijzing van de ander en / of van zichzelf als eigenaar van een eigen sprekersdomein, maar bij de acceptatie zowel van de ander als van zichzelf als sprekersdomein-eigenaar.

De tegenhanger van wederkerigheid is de situatie waarin de ander niet wordt gezien als subject, maar als object. De subject-subject-relatie verwordt dan tot een subject-object-relatie. De ander is niet meer in tel als subject, maar wordt slechts beschouwd als een te beheersen ob-

¹⁹⁶ Mat. 6:7-13; Luk. 11:2-4.

¹⁹⁷ Zie ook: Ef. 2:19.

¹⁹⁸ Gen. 1:26.

¹⁹⁹ Luk. 10:25-37.

²⁰⁰ Zie: LOOTENS (2002) 24.

ject.²⁰¹ Als zelfstandig sprekersdomeineigenaar telt de ander niet meer mee. Hooguit mag hij een domein bezitten dat is ingebed in het sprekersdomein van de ander. In die positie namelijk is hij als domeineigenaar beheersbaar geworden.

2.3.3. Nadruk op eigen verantwoordelijkheid

Naast een gelijkwaardigheid van domeinen en een wederkerigheid in relatie tussen de domeineigenaren, is er nog een derde voorgegevenheid die de gespreksdomeinanalyse in zich draagt, namelijk verantwoordelijkheid.

2.3.3.1. Geen absolute verantwoordelijkheid

Voordat ik het axioma “verantwoordelijkheid” nader uitwerk, wil ik eerst benadrukken welke verantwoordelijkheid de pastor níet heeft. De pastor heeft geen absolute verantwoordelijkheid. De pastor draagt geen absolute verantwoordelijkheid over het gehele gesprek. Dit kan hij niet, omdat hij alleen verantwoordelijk kan zijn voor zijn eigen sprekersdomein. Hij is niet verantwoordelijk voor het sprekersdomein van de ander. De ander (de pastorant) is en blijft, met de in acht neming van de hiervoor besproken twee axiomata gelijkwaardigheid en wederkerigheid, verantwoordelijk voor zijn eigen sprekersdomein. Dit brengt met zich mee, dat ook de pastorant geen absolute verantwoordelijkheid heeft over het gesprek. Hij is immers niet verantwoordelijk voor de inbreng van de pastor. Beiden, zowel pastor als pastorant, zijn zelfstandige domeineigenaren en daardoor zijn beiden verantwoordelijk voor hun eigen sprekersdomein.²⁰²

²⁰¹ SECTIE PASTORAAT (1980) 6 stelt, dat “er al heel wat gewonnen zou zijn” als mensen elkaar niet als object beoordelen.

²⁰² ANDRIESSEN – ZANDBELT (1972) 214 stellen, dat “de echte vrijheid die de pastor wil bevorderen verantwoordelijkheid insluit”. In gespreksdomeinanalytische termen is “de echte vrijheid” het bezitten en het erkennen van het eigen sprekersdomein voor en door iedere gesprekspartner.

2.3.3.2. Verantwoordelijkheid ten opzichte van de pastorant

Ook al is de pastor niet verantwoordelijk voor het sprekersdomein van de pastorant, toch heeft hij een zekere verantwoordelijkheid ten opzichte van zijn gesprekspartner. Alles wat de ander zegt en doet, behoort hij namelijk serieus te nemen. Met andere woorden: de pastor behoort op een verantwoordelijke wijze om te gaan met de domeinen en de domeinhouden van de pastorant.

De verantwoordelijkheid die de pastor heeft ten opzichte van de pastorant is tweeledig. Ten eerste behoort de pastor de pastorant de ruimte te geven zijn sprekersdomein te vullen met zijn eigen inzichten en emoties. De pastorant behoort alle vrijheid te krijgen zijn eigen domeinhouden en domeinstructuren te kiezen.²⁰³ Met andere woorden: de pastor behoort de pastorant de ruimte te geven op syntactisch en semantisch niveau.

Concreet zou de pastor zich hier kunnen afvragen: “Doe ik als pastor recht aan het domein van de pastorant?” “Laat ik de ander zijn eigen domein, met daarin wellicht weer ingebedde domeinen, bezitten, of probeer ik zijn domein in te bedden in mijn eigen domein en wel op die manier, dat de ander geen eigen domein meer mag bezitten?”

Ten tweede behoort de pastor de ander te bevragen op eventuele incoherenties of onduidelijkheden. Op het niveau van de pragmatiek ligt er dus eveneens een verantwoordelijkheid. Als de pastorant bijvoorbeeld uit beleefdheid “ja” zegt tegen de pastor, maar eigenlijk “nee” bedoelt, en de pastor heeft dat door, dan behoort de pastor zijn verantwoordelijkheid ten opzichte van de pastorant te nemen en zijn gesprekspartner hierop attent te maken.

Concreet zou de pastor zich hier kunnen afvragen: “Bemerk ik de incoherentie van de pastorant op verbaal en non-verbaal gebied en bevraag ik de ander daarover?” De pastor zou zijn rol te bescheiden verstaan als hij slechts als “ja-knikker” optreedt. Het behoort tot zijn professionele gedrag als “lezer”, dat hij de ander wijst op inconsequenties in diens levensverhaal.

²⁰³ Zie: STONE (1996) 33: “Does freedom exist between this person and me?”.

2.3.3.3. Verantwoordelijkheid ten opzichte van zichzelf

Ten aanzien van zijn eigen handelen is in termen van de domeinanalyse voor de pastor eveneens verantwoordelijkheid te formuleren. Deze verantwoordelijkheid valt in twee elementen uiteen, namelijk de verantwoordelijkheid om zich *vrij* te uiten en de verantwoordelijkheid om zich, uitgaande van een domeinbewustzijn, *correct* te uiten.²⁰⁴

De pastor heeft ten opzichte van zichzelf de verantwoordelijkheid zich vrij te voelen. Domeinanalytisch verwoord, houdt deze vrijheid in dat de pastor als zelfstandige domeineigenaar moet kunnen optreden. Dat wat hij verbaal en non-verbaal wil uiten, moet hij ook kunnen uiten. Om dit te kunnen, moet de pastor geen ondergeschikte zijn van zijn gesprekspartner of van een voorgeschreven of zelf bedachte basisdomeineigenaar. De pastor moet dus de vrijheid hebben op semantisch, syntactisch en pragmatisch niveau. De pastor moet zich vrij voelen zijn domeinen te vullen met de inhoud waarmee hij die wil vullen. Vervolgens moet hij vrij zijn de domeinvormen te kiezen die hij aan die inhouden wil geven. Ten slotte moet hij voor zichzelf de vrijheid hebben om na te kunnen gaan of hij begrijpt hoe en wat hij heeft gezegd en geuit en of hij dat ook van de pastorant begrijpt.

Concreet zou hij zich hierbij kunnen afvragen: “Wat ik alleen maar samen of ben ik vrij om mijn eigen domein te vullen met mijn eigen inzichten, ervaringen en emoties? Zeg ik tegen de pastorant dat ik hem begrijp, maar begrijp ik hem eigenlijk niet?”

De vrijheid van handelen en spreken, brengt een andere verantwoordelijkheid met zich mee, namelijk die van de domeinanalytische correctheid. Deze correctheid betekent dat de pastor zijn eigen inzichten, ervaringen en emoties op conto van zichzelf dient te schrijven en ze niet delegeert. De pastor zélf is verantwoordelijk voor alles wat hij inbrengt. Het zou domeinanalytisch gezien incorrect zijn als hij zijn aandeel zou afschuiven op zijn gesprekspartner.

Een voorbeeld van correct ingebrachte eigen inbreng is te vinden in de casus van hoofdstuk 6 in het achtste domein van de pastor. In domein 8n, dat ligt ingebed in domein 8k, formuleert de pastor een idee dat van hemzelf afkomstig is en dus (tot dan toe) niet is terug te vinden in het sprekersdomein van de pastorant. Dat de pastor zichzelf als ver-

²⁰⁴ Zie: HONIG (1988), die er op wijst, dat het contact met gedemeteerde mensen (de pastoranten die aan de auteur zijn toevertrouwd) moet plaatsvinden met beleefdheid.

antwoordelijke ziet voor zijn bijdrage, blijkt in dit voorbeeld uit twee domeinanalytische gegevens. Ten eerste is de pastor de eigenaar van zowel domein 8n als van domein 8k. Ten tweede is domein 8k een direct domein en derhalve is op basis van deze domeinsoort de gehele uitspraak op verantwoordelijkheid van de pastor te schrijven.

2.3.4. De mogelijkheid tot verandering

De gespreksdomeinanalyse houdt tenslotte nog een vierde axioma in; namelijk de mogelijkheid tot verandering. Hierbij wil ik twee aspecten onder de aandacht brengen.

Ten eerste betekent het bestaan van domeinen niet dat alles vast ligt. Met een uittekening van een gesprek in “vakjes” wil niet gezegd zijn dat alles statisch is. De syntaxis schrijft wel het domein voor, maar dat wil niet zeggen dat op het niveau van de pragmatiek verderop in het gesprek domeininhouden niet kunnen veranderen ten opzichte van eerdere uitgesproken inhouden. Het genre “gesprek” brengt met zich mee dat er geen voorgeschreven tekst is. De tekst ontstaat. Beide gesprekspartners maken het gesprek en zoeken woorden en gebaren. Het gevolg hiervan is, dat nog komende domeinen anders kunnen zijn qua structuur en inhoud dan de domeinen die reeds geweest zijn. In die zin ligt nog niet alles vast en is er geen vooraf statisch geheel.

Een tweede belangrijk gegeven om zich te realiseren is het feit dat verandering niet af te dwingen is, althans niet met in achtneming van de voorgaande axiomata. De ene sprekersdomeineigenaar kan, wanneer hij de voorgaande voorgegevenheden in ogenschouw neemt, de andere sprekersdomeineigenaar nooit een eis tot verandering opleggen.²⁰⁵ Immers, vanuit wiens perspectief kan deze eis geformuleerd worden anders dan vanuit degene die niet uitgaat van gelijkwaardigheid van domeinen, van wederkerigheid in de relatie en van bepaalde vormen van verantwoordelijkheid?

De sprekersdomeineigenaar “pastor” behoort geen domeinveranderingen bij de sprekersdomeineigenaar “pastorant” af te dwingen.²⁰⁶ Als

²⁰⁵ Vergelijk de niet dwingendheid bij SCHILLEBEECKX (1990) 28.

²⁰⁶ In de spirituele theologie van Anselm Grün, wordt een verandering waar de persoon in kwestie helemaal achter kan staan en waar dus absoluut geen sprake van dwang is, *Verwandlung* genoemd. Zodra men gedwongen wordt om te veranderen, verwordt veranderen tot *Veränderung*. Volgens Grün klinkt in een dergelijke verande-

de pastor zelf tot verandering overgaat, dan doet hij dat, omdat hij daar zelf toe besluit en niet omdat de pastoraal hem dat oplegt te moeten doen. Andersom geldt, dat als de pastoraal tot verandering overgaat, hij dat doet, omdat hij dat zelf wil en niet omdat de pastor hem dwingt tot domeinverandering over te gaan. Er is dus de mogelijkheid om voor domeinverandering te kiezen. Die mogelijkheid is er, omdat de een niet de beheersers is van het sprekersdomein van de ander.

Pastor en pastoraal kunnen vanuit de axiomata die de gespreksdomeinanalyse in zich draagt, niet van elkaar eisen tot verandering over te gaan. Wel kunnen zij hun domeinen “matchen”. Het communicatieve “matchen” kan vervolgens leiden tot verandering.²⁰⁷

3. Afsluitende samenvatting van de drie niveaus

Samenvattend kan gesteld worden dat de drie niveaus een oplopende graad van het algemene, niet specifiek pastoraaltheologische naar het bijzondere, wel specifiek pastoraaltheologische niveau laten zien.

Het eerste niveau betreft uitsluitend het communicatieve element. Het eerste niveau is een tekstueel niveau. Tekstlinguïstisch verwoord gaat het in dit niveau om de tekstsyntaxis en de tekstsemantiek. De pastor is een schrijfhulp en / of herschrijfhulp voor de pastoraal.

Het tweede niveau gaat tekstueel gezien een stap verder. In dit niveau gaat het niet alleen om de tekstsyntaxis en de tekstsemantiek, maar ook om de tekstpragmatiek. Wanneer ik het eerste niveau “de schilderkunst” zou noemen, dan gaat het in het tweede niveau om het kijken naar een specifiek schilderij. Bij het bekijken van dit schilderij staat dan de vraag centraal: “Begrijp ik de compositie?”.

In het tweede niveau is de pastor bewaker van de consistentie van het gesprek. Het fundament onder dit niveau is het eerste niveau. In het tweede niveau wordt de tekstpragmatiek erbij betrokken. Het rollenpatroon en de uitwerking daarvan wordt onder de loep genomen. De pastor als recensent kan op dit niveau zien of hij zijn rol als pastor goed heeft gedaan. Tevens kan bij bekijken of hij recht heeft gedaan aan de

ring altijd iets gewelddadigs mee. Zie: GRÜN (1993) 7.

²⁰⁷ Zie: VAN WIERINGEN (2001) 45-50, waar in “het verhaal over Dina” (Gen. 34:1-31) de nadelige gevolgen door de afwezigheid van de communicatieve handeling van het “matchen”, niet gering blijken te zijn.

rol van de pastorant.

Het derde niveau is nog specifiekler dan de vorige twee niveaus, maar het heeft die niveaus wel nodig als fundering. Het elkaar verstaan en blijven verstaan, dat wil zeggen de rollen van pastor en pastorant en de juiste positionering daarvan²⁰⁸, zijn nodig voor de pastoraaltheologische uitspraken zoals ik die heb gedaan in de vorige paragraaf. De normativiteit die dit niveau kenmerkt, is een pastoraaltheologische normativiteit. De pastor is niet alleen (her)schrijfhulp en bewaker van de consistentie. De pastor is tevens degene die vanuit een theologische ondergrond de pastorant bijstaat bij het (her)schrijven van diens levensverhaal. Hier openbaren zich zijn communicatieve én theologische professionaliteit. Behorende tot een specifieke verhalengemeenschap draagt de pastor zorg voor het recht van spreken van ieder mens.

²⁰⁸ Zie: GESTRICH (1987) 110-116 benoemt de pastorale arbeid van een ziekenhuispastor als "Ohnmacher-Dienst am Patienten". Zie ook: SCHEURS (1993) 26.

SAMENVATTING

In de laatste decennia is in de literatuurwetenschappen, en in de cognitieve tekstanalyse in het bijzonder, de domeinanalyse ontstaan. Deze literaire benadering is gericht op het achterhalen van communicatieve relaties die door een tekst geëvoceerd worden.

Deze studie behelst een receptie van deze literaire methode binnen de pastoraaltheologie.

Deze receptie is in principe mogelijk, omdat analoog aan het feit dat de literaire domeinanalyse een geschreven tekst ziet als een vorm van communicatie, dat wil zeggen een boodschap die door de communicatiepool “zender” wordt verzonden naar de communicatiepool “ontvanger”, een gesprek als zodanig beschouwd kan worden. Met deze zienswijze wordt benadrukt dat ook een gesprek een tekst is.

Zoals verhaalfiguren in een geschreven tekst er allerlei meningen op na houden en zich verbaal en non-verbaal uiten, zo hebben ook de pastor en de pastoraal (de gesprekspartners van het pastoraal gesprek) allerlei visies en uiten ze zich op beide wijzen. Een gesprek (en dus ook een pastoraal gesprek) is evenwel niet identiek aan een geschreven tekst. Een gesprek ontstaat gaandeweg. De gesprekspartners maken het gesprek, zonder dat daarbij een eigenaar is van het overkoepelde domein die er steeds allerlei gegevens tussenzet.

Deze receptie is belangrijk, omdat in het pastoraat het gesprek van grote betekenis is. Het individuele pastoraal gesprek is een van de vormen van pastoraal handelen die de pastor in zijn praktijk ten dienste staat. Wil de pastor meer inzicht krijgen in deze vorm van pastoraat, dan is het van belang dat hij daarvoor een instrument heeft. De domeinanalyse biedt hem dat.

In de receptie zijn de gesprekspartners, die samen het pastoraal gesprek maken, namelijk de pastor en de pastoraal, als het ware de verhaalfiguren in het basisdomein “gesprek”.

Tevens zijn zij de reële auteurs en de reële lezers van het gesprek, dat aldus gaandeweg ontstaat. De pastor “leest” het domein van de pastoraal en andersom “leest” de pastoraal het domein van de pastor. Beide

gesprekspartners hebben hun eigen domein. Deze domeinen, die ik ook wel sprekersdomeinen noem, zijn gelijkwaardig aan elkaar. Het sprekersdomein van de pastor is niet belangrijker, groter, hoger of beter gesitueerd dan het domein van de pastorant.

De door mij ondernomen receptie levert een visualisering van het pastoraal gesprek op. Deze visualisering van de gespreksdomeinanalyse brengt de gelijkwaardigheid van de gesprekspartners in beeld: de sprekersdomeinen zijn naast elkaar geplaatst en doorlopend.

Helaas komt het in de pastorale praktijk wel voor dat een pastor de gelijkwaardigheid van sprekersdomeinen niet onderschrijft of tijdens het gesprek niet waar weet te maken. Hierdoor kunnen scheve verhoudingen in het gesprek ontstaan en kan zelfs het domein van de pastorant "verniet" worden. Dergelijke ontsporingen zijn door de visualisering die de domeinanalyse meebrengt, direct zichtbaar te maken.

De pastor is degene die de pastorant "helpt" bij het schrijven en / of herschrijven van (een deel van) diens levensverhaal. Door de door mij ondernomen receptie heeft de pastor met de gespreksdomeinanalyse tevens een instrument tot zijn beschikking om de pastorant in dit schrijf- dan wel herschrijfproces beter van dienst te zijn.

Het scherpere inzicht in het voeren van een pastoraal gesprek dat de pastor met behulp van de gespreksdomeinanalyse zich verwerft, betreft drie niveaus.

Het eerst niveau is het niveau van de domeinanalytische vaardigheden. Door het visualiseren van het gevoerde gesprek kan de pastor domeinanalytische vaardigheden op het spoor komen, die hij vervolgens als bekwaamheden kan toepassen.

Het tweede niveau is het niveau van de coherentie-check. Deze check is bedoeld als evaluatiemiddel. Met behulp van de gespreksdomeinanalyse kan de pastor achteraf beoordelen of hij het gesprek goed heeft gevoerd.

Het derde niveau is het niveau van de normativiteit. De gespreksdomeinanalyse maakt zichtbaar dat beiden, zowel de pastor als de pastorant, een eigen in het basisdomein "gesprek" ingebed domein hebben. Aldus krijgen gelijkwaardigheid, wederkerigheid eigen verantwoordelijkheid van beide gesprekspartners en de mogelijkheid tot verandering concreet en controleerbaar gestalte. Tevens laat de gespreksdomeinanalyse zien dat het basisdomein "gesprek" geen basisdomeineigenaar heeft zoals de literaire domeinanalyse die kent, noch mag en

kan hebben.

De normativiteit die dit niveau kenmerkt, is een pastoraaltheologische normativiteit. Deze is geworteld in de Schriften en kan starten bij een scheppingsparadigma of bij een bevrijdingsparadigma. Deze paradigma's vormen aldus de dragende grond voor de pastor om de pastorant bij het (her)schrijven van (een deel van) diens levensverhaal gaande het gesprek bij te staan.

SUMMARY

In linguistics, in particular in the field of cognitive text-analysis, the domain-analysis has been developed during the last decades. This linguistic approach is focussed on determining communicative relations which are evoked by the text itself.

This study consists of a reception of this linguistic method into pastoral theology.

In principle, this reception is possible because of the fact that communication between people can be considered analogous to the viewpoint of the linguistic domain-analysis in which a written text is seen as a kind of communication, sc. as a message that is sent by the communication pole "sender" to the communication pole "receiver". Doing so, it is emphasized that a conversation is a text as well.

Just as characters have several opinions and are able to express themselves verbally and non-verbally in a written text, the pastor and the pastorant have their opinions as well and are also able to express themselves in both these ways. A conversation (and, therefore, also a pastoral conversation), however, is not identical to a written text. A conversation shapes up as it goes along. The conversation partners, owning their own domains, make the conversation without being faced with an owner of the basis domain, theoretically present, as a directing communication instance.

This reception is important, because, in pastoral work, conversation is very essential. The individual pastoral conversation is one of the forms of pastoral acting the pastor can use. If the pastor wishes to have more insight into the individual pastoral conversation, it is necessary to have a good instrument. The domain-analysis is such a sufficient instrument. In this reception, the conversation partners who together make the pastoral conversation, sc. the pastor and the pastorant, are, as it were, the characters in the basis domain "conversation".

At the same time, however, they are the real authors and the real readers of the ongoing conversation. The pastor "reads" the pastorant's domain and, conversely, the pastorant "reads" the pastor's domain. Both conversation partners have their own domain. These domains,

which I call “speaker-domains”, are equivalent to each other. The speaker-domain of the pastor does not have a position more important, higher or better than the speaker-domain of the pastorant. The reception, which I focussed on in my study, produces a visualisation of the pastoral conversation. This visualisation shows the equivalency of the conversation partners: the speaker-domains are placed next to each other and in a continuous way.

Unfortunately, it happens in pastoral praxis that the pastor does not endorse this equivalency or is not always able to guarantee it. Because of such an attitude, a conversation can go wrong. It is even possible that the speaker-domain of the pastorant can be made “non-existing”. Such errors become immediately visible in the visualisation of the conversation domain-analysis.

The pastor is the person who “helps” the pastorant to write and / or rewrite (a part of) his life story. The reception I have realised, provides an instrument to the pastor to “help” the pastorant with his process of (re)writing.

The better insight into pastoral conversation, which the pastor acquires by means of the conversation domain-analysis, can be expressed on three levels. The first level is the level of the domain-analysis skills. By drawing the conversation, the pastor can trace new domain-analysis skills, which he subsequently can apply in his pastoral work.

The second level is the level of the coherency-check. This check is meant as an evaluation. Using the conversation domain-analysis, the pastor can retrospectively review his conversation.

The third level is the level of normativity. The conversation domain-analysis makes clear that both the pastor and the pastorant have their own domain, placed in the basis domain “conversation”. In this manner, equivalency, reciprocity, the personal responsibility of both conversation partners and the possibility of change concretely and verifiably take shape. The conversation domain-analysis also shows that the basis domain does not, may not and cannot have an owner as the basis domain has in the linguistic domain-analysis.

The normativity of this third level is a pastoral theological normativity, which is based upon the Holy Scriptures, whether it is described from the viewpoint of a creation paradigm or a liberation paradigm. These paradigms form the foundation for the pastor to “help” the pastorant to (re)write (a part of) his life story.

LITERATUUR

- ABRAM, I.B.M., 1980, *Joodse traditie als permanent leren* (informatie jodendom handboek), Hilversum (B. Folkertsma-Stichting voor Talmudica).
- ANDRIESSEN, H.C., 1983, *Ontmoetend Geloven. Gedachten bij het gelovig gesprek over dagelijkse dingen* (Cahiers voor levensverdieping 43), Averbode – Apeldoorn (Altiora).
- , 1996, *Oorspronkelijk bestaan. Geestelijke begeleiding in onze tijd*, Baarn (Gooi & Sticht) [oorspronkelijke titel: *Sich von Gott berühren lassen*, Mainz (Matthias-Grünwald-Verlag), 1995].
- ANDRIESSEN, H.C.I., – W.A.J. ZANDBELDT, 1972, *Wacht bij het woord. Analyses van pastorale gesprekken* (Wegen tot pastoraat. Functie en praktijk van de zielzorger 9), Nijmegen (Dekker & Van de Vegt).
- BAUMGARTNER, I., 1990, *Pastoral-psychologie. Einführung in die Praxis heilender Seelsorge*, Düsseldorf (Patmos Verlag).
- , 1995, *Helend Geloof*, Nijkerk – Averbode [oorspronkelijke titel: *Heilende Seelsorge in Lebenskrisen*, Düsseldorf (Patmos Verlag), 1992].
- VAN DEN BERG, M., 1995, *Zingeving in zorg. Je hebt het hier toch goed ...*, Nijkerk (Intro).
- , 1997, *Zeg het maar... Mondigheid vraagt om zorg*, *Nationale Ziekendag*, uitgave in samenwerking met de Nationale Vereniging De Zonnebloem.
- VAN DEN BERK, T., 1994, *Het Filmgesprek. Een manier om beelden ter sprake te brengen* (Zin in Film), Kampen (Kok).

- BODISCO MASSINK, H.J., – M.B. BLOM, 1988, Pastorale gespreksvoering als geïntegreerd onderdeel van psychiatrische behandeling, in: *Praktische Theologie* 15/5: 568-577.
- BOER, Th. A., 1993² (1992¹), *Zorgen met visie. Zorgverlening vanuit christelijk perspectief. Een handreiking vanuit de Christelijke Vereniging van Ziekenhuizen en Diakonessenhuizen (CVZ)*, Kampen (Kok).
- DE BONT, W., 1967, *Vuistregels voor het pastorale gesprek*, Hilversum (Gooi & Sticht).
- VAN BREUKELEN, H., 1997, *Pastor op de intensive care*, Nijmegen (Katholiek Studiecentrum voor Geestelijke Volksgezondheid).
- BRUGGEMAN, P., 1987, *Gebroken verhaal. Als je het sterven wilt door-leven*, Tiel (Lannoo).
- BUYTENDIJK, F.J.J., – L. LION, 1951², *De betekenis van het gesprek in het sociale werk*, Utrecht (Katholieke Centrale Vereniging voor Geestelijke Volksgezondheid).
- CARP, E.A.D.E., 1974² (1973¹), *Het werkelijke gesprek*, Lochem (De Tijdstroom) – Leuven (Acco).
- CHATMAN, S.B., *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*, New York – London.
- VAN DAM, G., 1995, Hoe zie ik mezelf als pastor? Over inspirerende en belastende beelden van het eigen pastor-zijn, in: *Praktische Theologie* 22/2: 215-223.
- DE DEPUTANTEN VOOR CONTACT MET DE CHARISMATISCHE WERKGEMEENSCHAP NEDERLAND VAN DE GEREFORMEERDE KERKEN IN NEDERLAND (samenstellers), s.a.² [= 1992], *De kerk als helende gemeenschap. Een handreiking voor het gesprek over de dienst der genezing*, Driebergen (Centrum voor Educatie van de Nederlandse Hervormde Kerk) – Leusden (Toerustingscentrum van de Gereformeerde Kerken in Nederland)

– Utrecht (Vrijzinnig Protestants Centrum voor Maatschappelijke Toerusting) – Zoetermeer (Boekencentrum).

VAN DIJK T.A., 1978, *Tekstwetenschap, een interdisciplinaire inleiding*, Utrecht – Antwerpen.

—, 1997, *Discourse as structure and process* (Discourse Studies 1), London.

DIJKHUIS, J.H., 1988, Levensbeschouwing: een miskende dimensie van psychotherapie, in: J.H. DIJKHUIS – J.H.M. MOOREN (eds.), *Psychotherapie en levensbeschouwing*, Baarn, 9-25.

DOBBELAER, J., 1985, Geloofsgesprek in de gevangenis, in: *Praktische theologie* 12/1: 41-52.

VAN DORP, C., 1977, *Luisteren naar patiënten, Een analyse van het medisch interview*, Lochem (De Tijdstroom).

DUIJKER H.C.J., – A.C. DUDINK – P.A. VROON, 1981, *Leerboek der psychologie*, Groningen (Wolters – Noordhoff).

VAN DER DUINEN, M., 1977, *Tocht door de Tora. Zes notities bij de boeken van Mozes*, Zoetermeer (Uitgeverij Brakkenstein).

DEN DULK, M., 1997² (1995¹), *Even samen. Aanzet tot pastoraal gesprek*, Zoetermeer (Meinema).

EIBACH, U., 1991, *Heilung für den ganzen Menschen? Ganzheitliches Denken als Herausforderung von Theologie und Kirche*, (Theologie in Seelsorge, Beratung und Diakonie 1) Neukirchen-Vluyn (Neukirchener Verlag).

VAN ESSEN, R., 1988, *Wat ook in de Bijbel staat. Bijbelstudies over weer-mens-woorden*, Kampen (Kok).

EVERS, W.J.M., s.a. (= 1999), *Informeel openbaarmaking. Een studie naar de massacommunicatieve kracht van onderlinge gesprekken*, s.l. (= Nijmegen). [diss.]

- FABER, H., 1966² (1962¹), Inleiding en methodiek, in: H. FABER – E. VAN DER SCHOOT, *Het pastorale gesprek: een pastoraal-psychologische studie*, Utrecht (Erven J. Bijleveld), 8-126.
- FENHAGEN, J.C., 1991, Counseling in ministry reflections on the pastor as counselor in a congregational setting, in: E. E. SHELPS – R.H. SUNDERLAND (eds.), *The pastor as counselor*, New York (The Pilgrim Press), 12-31.
- FIRET, J., 1986, Arbeid en de gratie van sabbat, in: G. DEKKER – J. VEENHOF, *Werken: zin of geen zin. Twaalf theologische visies op arbeid*, Baarn (Ten Have) 124-136.
- FOKKELMAN, J., 1995, *Vertelkunst in de bijbel. Een handleiding bij literair lezen*, Zoetermeer (Boekencentrum).
- DE FLEURQUIN, L., 1993, Kerkstructuren en mondigheid, in: L. DE FLEURQUIN – N. SCHEURS – G. ZUIDBERG – P. NOLLET, *Pastoraat en mondigheid* (UTP Teksten 34), Heerlen (UTP), 12-28.
- GESTRICH, R., 1987, *Am Krankenbett. Seelsorge in der Klinik*, Stuttgart (Quell Verlag Stuttgart).
- GOEDHART, G.L., 1971², *Het gesprek besproken. Praktische handreiking voor ouderlingen* (gemeentetoerusting 6), Kampen (Kok).
- DE GRAAF, K., 1984, *De som der hoeken blijft eenzaamheid. Omgaan met gedetineerden*, Amsterdam (s.n.).
- GRÜN, A., 1993, *Verwandlung. Eine vergessene Dimension geistliches Lebens* (Begleiten – Beraten – Heilen), Mainz (Matthias-Grünewald).
- HARTMANN, G., 1993, *Lebensdeutung. Theologie für die Seelsorge*, Göttingen (Vandenhoeck und Ruprecht).

- HALKES, C.J.M., 1977, *De horizon van het pastorale gesprek*, Haarlem (De Toorts).
- HEITINK, G., 1977, *Pastoraat als hulpverlening. Inleiding in de pastorale theologie en psychologie*, Kampen (Kok).
- , 1983, *Gids voor het pastoraat. I: Theologie en gemeente*, Kampen (Kok).
- , 1993, *Praktische Theologie. Geschiedenis – theorie – handlingsvelden* (Handboek praktische theologie), Kampen (Kok).
- , 1998, *Pastorale zorg. Theologie – differentiatie – praktijk* (Handboek praktische theologie), Kampen (Kok).
- HERMAN, J.L., 1995³ (1993¹), *Trauma en herstel. De gevolgen van geweld – van mishandeling thuis tot politiek geweld*, Amsterdam (Wereldbibliotheek) [oorspronkelijke titel: *Trauma and Recovery*, 1992].
- HILTNER, S., 1967, *De pastor zelf in het pastorale gesprek. Analyses van pastorale gesprekken* (Wegen tot Pastoraat. Functie en praktijk van de zielzorger 1), Nijmegen – Utrecht (Dekker & Van de Vegt) [oorspronkelijke titel *The counselor in counseling*, Nashville (Abingdon Press), 1952].
- HONIG, C.J., 1988, Het welsprekende gebaar. De non-verbale dialoog in het pastoraat in de psychogeriatric, in: *Praktische Theologie* 15/1: 29-35.
- VAN IERSEL, F., s.a. (= 1995), Vergeving van oorlogsmisdaden in praktisch-theologisch perspectief, in: F. VAN IERSEL (red.), *Religie, geweld, verzoening*, Baarn (Gooi & Sticht) 169-186.
- JACKENDOFF, R., 1996, *Taal en de menselijke natuur*, Utrecht (Het Spectrum) [oorspronkelijke titel: *Fathers in the mind – Language and Human Nature*, 1993].

- JANSSEN, A.J., 2003, Bedrijfsopvolgingsregeling in de Successiewet per 2002, in: *Fiscale Berichten voor het Notariaat* 78-87: 3-6.
- VAN DER KLEI, P.O.J., 1982, Het beëindigen van een reeks pastorale gesprekken. De afhankelijkheid van de pastor, in: *Praktische Theologie* 9/1: 15-21.
- KLEIN KRANENBURG, E.S., s.a. [=1988], *Trialoog. De DERDE in het pastorale gesprek Der DRITTE im pastoralen Gespräch*, 's-Gravenhage (boekencentrum). [diss.]
- VAN KNIPPENBERG, M., 1989, *Grenzen, werkplaats van pastoraal handelen. Rede in verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de pastoraaltheologie aan de theologische faculteit Tilburg op 7 september 1989*, Kampen (Kok).
- , 1998, *Tussen naam en identiteit. Ontwerp van een model van geestelijke begeleiding* (verkenningen), Kampen (Kok).
- KOOT, A. -M., – G. ZUIDBERG, s.a. [= 1995], *Acht vragen aan de pastor. Een handleiding voor gesprek*, Utrecht (Federatie VPW-Nederland).
- DE KORTE, G.J.N., 1994, *Pastoraat van de verzoening. Mogelijkheden en grenzen van de theologie van het Woord, met name van Eduard Thurneysen voor het katholiek pastoraat*, Zoetermeer (Boekencentrum).
- KOST, H., 1999, *Prisma van de taal. 2000 taalkundige begrippen van A tot Z verklaard* (Prisma pocket 2655), Utrecht (Het Spectrum).
- KÜBLER-ROSS, E., 1983¹⁹, *Lessen voor levenden. Gesprekken met stervenden*, Bilthoven (Amboboeken) [oorspronkelijke titel: *On death and dying*, New York (The Macmillan Compagny), 1969].

- LINDIJER, C.H., 1989, *Leven en dood. Zaak van het pastoraat*, 's-Gravenhage (Meinema).
- LOOTENS, D., 2002, De zorg voor het verhaal. Geestelijke verzorging vanuit het narratieve zorgmodel, in: *Tijdschrift Geestelijke Verzorging* 5/32: 22-30.
- MAES, S., 1983, *In gesprek met de patiënt. Gespreksvaardigheid voor de hulpverleners in de somatische gezondheidszorg*, Nijmegen (Dekker & Van de Vegt).
- MATTI, A., 1990, *Elkaar nabij. Pastor en groepspastoraat*, Kampen (Kok).
- VAN MEER, K., – J. VAN NEIJENHOF, 1996¹ (1990), *Elementaire sociale vaardigheden*, Maastricht (Transferpunt Vaardigheidsonderwijs, Skillslab, Rijksuniversiteit Limburg).
- MOCHEL, H., 1984, ... *en op de schutting schreef zij: mamma is dood. Gesprekken met kinderen van overleden ouders* (N.C.R.V. Rondom Tien), Kampen (Kok).
- MÜLLER, J., 1994, *Hij geneest al uw kwalen. Visie op christelijke psychotherapie*, Kampen (Kok) [oorspronkelijke titel: *Und heilt alle deine Gebrechen. Psychotherapie in christlicher Sicht*, Stuttgart, 1989].
- MUSAPH, H., 1972⁸ (1966¹), *Het gesprek. Psychologische fundering*, Haarlem (De erven F. Bohn).
- NAUER, D., 2001, *Seelsorgekonzepte im Widerstreit. Ein Kompendium*, (Praktische Theologie heute) Stuttgart – Berlin – Köln (Kohlhammer).
- NAUTA, R., 1993, Helpen als motief. Over de dynamiek van helpen en geholpen worden, in: R. NAUTA (ed.), *Helpen. Zin en onzin. Over de zin en de betekenis van helpen*, Kampen (Kok), 25-38.

- , 1995, Het kairologisch misverstand. Pastoraat in een individualistische cultuur, in: *Praktische Theologie* 22/2: 6-20.
- NEDERLANDSE BISSCHOPPEN CONFERENTIE, 1986, *De Geloofsbelijdenis van de Kerk. Katholieke Katechismus voor volwassenen*, Utrecht (Spectrum) [oorspronkelijke titel: *Katholischer Erwachsenen-Katechismus*, Bonn (Verlage der Verlagsgruppe "engagement"), 1985].
- NIJMEEGSE WERKGOEP TAALDIDACTIEK, 1978² (1974¹), *Taaldidactiek aan de basis*, Groningen.
- PANNENBERG, W., 1973, *Wissenschaftstheorie und Theologie*, Frankfurt a.M.
- VAN PETERSEN, K., – A. BERGSMA, 1994², *Prisma van de psychologie, ruim 2000 begrippen van A tot Z*, Utrecht (Het Spectrum).
- PIPER, H.-C., 1979, *Gesprekken met stervenden, een pastorale aanpak*, Antwerpen – Amsterdam (Patmos) [oorspronkelijke titel: *Gespräche mit Sterbenden*, Göttingen, 1977].
- PFISTER, M., 1982, *Das Drama. Theorie und Analyse* (Information und Synthese 3) (Uni-Taschenbücher 580), München (Fink).
- RAAD VAN KERKEN IN NEDERLAND, 2000, *Kerken en aids. Handreiking voor gesprekken* (Oecumenische bezinning 19), Amersfoort (Raad van Kerken in Nederland).
- REBEL, J.J., 1996, *Geestelijke Verzorging rond 2000. Identiteit en perspectief. Afscheidscollege uitgesproken 17 september 1996 bij de beëindiging van het ambt van bijzonder hoogleraar in de Vraagstukken Geestelijke Verzorging in Zorginstellingen*, Zeist (Christelijke Vereniging van Zorginstellingen).
- RIESS, R., 1973, *Seelsorge. Orientierung, Analysen, Alternativen*, Göttingen (Vandenhoeck & Ruprecht).

- , 1987, *Sehnsuch nach Leven. Spannungsfelder, Sinnbilder und Spiritualität der Seelsorge*, Göttingen (Vandenhoeck & Ruprecht).
- RIESS, R., – K. FIEDLER (Hrgs.), 1992, *Die verletzlichen Jahre. Handbuch zur Beratung und Seelsorge an Kindern und Jugendlichen*, Gütersloh (Gütersloher Verlagshaus).
- RIJKSEN, H. – C. VAN DE BERG – J. KOLBRINK – H. MINNEMA – J. QUAIJTAAL – P. RENS – W. RUSTENBURG – E. VAN SCHEVIKHOVEN – A. FEENSTRA – M. SIMONS – A. SMITS – J. VOS – G. WILLEMS, 1992, *Op adem komen. Levensbeschouwelijke begeleiding van verstandelijk gehandicapten*, 's-Hertogenbosch (Cupertino).
- RIJKSEN, H., – A. VAN HEIJST, 1999, *Levensvragen in de hulpvraag. Een werkboek voor hulpverleners en pastores*, Tilburg (Damon in samenwerking met het Centrum voor Levensbeschouwing en Ethiek [CLE]).
- VAN REES, M.A., 1982, *Illocutionaire Strekking: Betekenis en Regels voor gesprekken*, s.l. [= Leiden] (s.n.). [diss.]
- ROSCAM ABBING, P.J., 1974, *Een goed gesprek, Over zielzorg aan mensen met innerlijke moeilijkheden* (Praktisch theologische handboekjes 39), 's Gravenhage (Boekencentrum).
- SANDERS, J.M., s.a. (= 1994), *Perspective in narrative discourse*, Tilburg (s.n.).
- SANDERSON, D.W. – DOUGHERTY, D., 1993, *Smileys*, s.l. (O'Reilly & Associates).
- SARTRE, J.P., 1943, *L'Être et le Néant. Essai d'ontologie phénoménologique* (Bibliothèque des idées), Paris (Gallimard).
- SCHILLEBEECKX, E.C.F.A., 1960, Het gesprek, in: J.P. VAN PRAAG – A.A. VAN RULER – E.C.F.A. SCHILLEBEECKX (eds.), 1960, *Het gesprek* (Nederlands gesprek centrum publicatie 1), Kam-

pen (Kok) – Utrecht / Antwerpen (Het Spectrum) – Den Haag (W.P. van Stockum & Zoon).

—, 1990² (1989¹), *Mensen als verhaal van God*, Baarn (Nelissen).

VAN DER SCHOOT, E., 1966² (1962¹), Structuur en uitbouw, in: H. FABER – E. VAN DER SCHOOT, *Het pastorale gesprek: een pastoraal-psychologische studie*, Utrecht (Erven J. Bijleveld) 127-247.

SCHWEIZER, H., 1984, Das seltsame Gespräch von Abraham und Jahwe (Gen 18, 22-33), in: *Theologische Quartalschrift* 164: 121-139.

W. SCHNEIDER, 1985⁶ (1974¹), *Grammtik des biblischen Hebräisch. Völlig neue Bearbeitung der "Hebräischen Grammatik für den akademischen Unterricht" von Oskar Grether. Ein Lehrbuch*, München (Claudius Verlag).

SCHEURS, N., 1993, Wetenschap en mondigheid, in: L. DE FLEURQUIN – N. SCHEURS – G. ZUIDBERG – P. NOLLET, *Pastoraat en mondigheid* (UTP Teksten 34), Heerlen (UTP).

SECTIE PASTORAAT VAN HET DEPUTAATSCHAP GEMEENTEOPBOUW VAN DE GENERALE SYNODE VAN DE GEREFORMEERDE KERKEN IN NEDERLAND, s.a. (= 1980), *Menselijk omgaan met elkaar. Pastorale handreiking ten dienste van gesprekken over conflicten betreffende intieme relaties binnen en buiten huwelijk en gezin*, Leusden (Toerustingscentrum) – Driebergen (Centrale voor vormingswerk – Hervormde vrouwen dienst).

SMELIK, E.L., s.a. [= 1949], *Het gesprek in de pastorale theologie. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleraarsambt en het kerkelijke hoogleraarsambt vanwege de Nederlandse hervormde kerk aan de Universiteit van Amsterdam op maandag 21 maart 1949*, Nijkerk (Callenbach).

SNEL, G., s.a. [= 1983], *Talen naar hulp: het gesprek als prototype van andragogie. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van*

- het ambt van gewoon hoogleraar in de andragogie, in het bijzonder de methodologie van het andragogisch handelen, aan de faculteit der sociale wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam, op 26 september 1983, s.l. [= Alpen aan den Rijn] (Samsom).*
- SOW-KERKEN, s.a. [= 2001], *Pastoraat binnen en buiten de muren* (Handreiking voor het pastoraat 32), Utrecht.
- VAN DE SPIJKER, A.M.J.M., 1984, *Pastorale competentie. Mogelijkheden en moeilijkheden van het pastor zijn*, Heerlen (Poimen).
- STEVENS, J., 1990, *In gesprek met een ander. Het pastorale gesprek opnieuw ter sprake*, Averbode – Apeldoorn (Altiora).
- STONE, H.W., 1996, *Theological context for pastoral caregiving. Word in deed*, New York – London (The Haworth Pastoral Press).
- TALSTRA, E., 1992, Text Grammar and Biblical Hebrew: The Viewpoint of Wolfgang Schneider, *Journal of Translation and Textlinguistics* 5: 269-297.
- , 2002, *Oude en Nieuwe lezers. Een inleiding in de methoden van uitleg van het Oude Testament* (Ontwerpen 2), Kampen (Kok).
- THILO, H.-J., 1971, *Beratende Seelsorge. Tiefenpsychologische Methodik dargestellt am Kasualgespräch*, Göttingen (vandenhoeck & Ruprecht).
- TIMMERS-HUIGENS, D., 1997, *Interactieve geloofscommunicatie. Ervaringsordening en de kwaliteit van intergeneratieve communicatie in de christelijke gemeenschap*, Kok (Kampen). [diss.]
- VAN TILLO, G., 1993, Inleiding, in: W. SMEETS – G. VAN TILLO (eds.), *Religie als systeem van tekens en symbolen. Naar een semiotische godsdienstsociologie* (UTP Teksten 40), Heerlen (UTP), 9-18.

- TWEEDE KAMER DER STATEN GENERAAL, *Wijziging van de wet op belastingen van rechtsverkeer en de natuurschoonwet 1928*, vergaderjaar 1999 – 2000, stuk 27 030, nr.3, 15.
- VAN DER VEN, J.A., 1984, Vragen voor een empirische ecclesiologie, in: H.C.A. ERNST – A.F. VERMEULEN – H.G.J.R. MANDERS – R.J. BUNNIK – A.A. WILLEMS – J.A. VAN DER VEN – W.J. VELDHUIS – N.F.M. SCHREURS – A.J.M. VAN DEN HOOGEN (eds.), *Theologie en kerkvernieuwing. Generatieve thema's voor kerkbeleid* (Annalen van het Thijmgenootschap 72/3), Baarn, 51-93.
- , 1990, *Entwurf einer empirischen Theologie* (Theologie en empirie, 10), Kampen (Kok).
- VANDERSTEEN, W., s.a. [= 2002], *De Europapummel* (Suske en Wiske 273), Antwerpen (Standaard Uitgeverij).
- VELLENGA, S.J., 1992, *Zin, ziel, zorg. Over levensbeschouwing en geestelijke gezondheidszorg*, Kampen (Kok).
- WATZLAWICK, P. – J. HELMICK BEAVIN – D. JACKSON, 1974⁴ (1970¹) *De pragmatische aspecten van de menselijke communicatie*, Deventer (van Loghum Slaterus) [oorspronkelijke titel: *Pragmatics of Human Communications*, New York (W.W. Norton & Company), 1967].
- WEINRICH, H., 1977³ (1964¹) *Tempus. Bespochene und erzählte Welt* (Sprache und Literatur 16), Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz (Kohlhammer).
- VAN WIERINGEN, A.L.H.M., 1995, The Reader in Genesis 22:1-19. Textsyntax – Textsemantics – Textpragmatics, in: *Estudios Bíblicos* 53: 289-304.
- , 1998, *The Implied Reader in Isaiah 6-12* (Biblical Interpretation Series 34), Leiden – Boston – Köln (Brill).

- , 2003² (2003¹), Verslag naar aanleiding van de plenaire discussie. Enige notities over de relatie subject – object, in: S. AKIHARY – P. HOOGEVEEN – H.J. NIEUWENHUIS – C. VAN 'T SPIJKER – J. VISSER – A. VAN WIERINGEN, *Leven in fragmenten. Symposium van de Dienst Pastorale Zorg Ziekenhuis Gelderse Vallei gehouden op 19 mei 2003*, Ede (s.n.), 39-45.
- VAN WIERINGEN, C.Th., 1983, Op weg naar een wettelijke regeling. Voor een noodzakelijk klachtrecht, in: *Bondsblad* 80/16: 12.
- VAN WIERINGEN, R.G.W.M., 2000, Pasen: doortocht van angst naar vreugde, in: *De Heraut* 131/4: 104-108.
- , 2001, De domeinanalyse, een literaire en pastoraal theologische benadering, in: *Zandschrift* 6/3: 44-53.
- ZUIDBERG, G., 1992, *Barmhartigheid en trouw in het pastoraat. Notities voor een spiritualiteit van de volharding*, Baarn (Gooi & Sticht).

CURRICULUM VITAE

Renilde Geertruyd Wivina Maria van Wieringen, geboren te Amsterdam, behaalde na de middelbare school op negentienjarige leeftijd aan de pedagogische academie *De La Salle* te Heemstede “de akte van bekwaamheid als volledig bevoegd lerares” en “de akte van bekwaamheid catechese-katechetiek”.

Na een korte periode als invalkracht in het basisonderwijs gewerkt te hebben, studeerde zij aan de *Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten*, alwaar zij “de eerstegraads H.B.O.-akte textiele werkvormen” behaalde.

Sinds die tijd was zij werkzaam in het onderwijs. Zij doceerde diverse vakken, afhankelijk van de variërende onderwijssituaties aan het hoger- en middelbaar beroepsonderwijs, het voortgezet onderwijs en het basisonderwijs: textiele werkvormen met kunstgeschiedenis, beeldende vorming, catechese en studieles.

Daarnaast bleef zij op artistiek gebied actief, wat ondermeer resulteerde in haar participatie aan tentoonstellingen in het *Militaire Luchtvaart Museum* (Soesterberg: luchtvaart en textiel), *Arti et Amicitiae* (Amsterdam: textiele objecten), het *Bijbels Museum* (Amsterdam: bevrijding verbeeld in pentekeningen) en de *Steentjeskerk* (Eindhoven: kerstkaarten).

Naar aanleiding van de catecheselessen die zij verzorgde, en haar afstudeerscriptie aan de *Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten* “Liturgische gewaden in de Latijnse en Byzantijnse liturgie”, besloot zij in 1991 om parttime theologie te gaan studeren aan de *Hogeschool Katholieke Leergangen Tilburg*.

Hoewel zij in 1993 door een ernstig verkeersongeval werd getroffen, kon zij toch in 1995 haar MO-theologie afsluiten. Zij studeerde *cum laude* af bij drs. Piet G. Hoogeveen met de scriptie “Het volle Pascha. Een liturgie-historische beschrijving; een liturgie-theologische beschrijving”.

In april 1998 haalde zij *cum laude* haar doctoraal examen theologie aan de *Theologische Faculteit Tilburg* op de scriptie “Slachtofferhulp: bijbelse en pastoraal theologische doordenking vanuit een domeinanalytisch model”. Haar begeleiders waren dr. Jan C.M. Holman s.v.d. en Prof. dr. Fred H.M. van Iersel.

Vanaf juli 1998 is zij werkzaam in het justitiepastoraat. Momenteel is zij als r.k.-justitiepastor verbonden aan het huis van bewaring en de gevangenis te Nieuwegein.

In september 1999 begon zij als buitenpromovendus aan haar dissertatie. Haar promotores zijn Prof. dr. Tjeu P.J. van Knippenberg c.m. en Prof. dr. Eep Talstra.

Zij is gehuwd met mr. Lex J.H.M. Janssen en moeder van Ludo en Noortje.

Gaande het gesprek

Renilde G.W.M. van Wieringen

Het voeren van een individueel pastoraal gesprek neemt in de pastorale praktijk een belangrijke plaats in.

De deelnemers hieraan, de pastor en de pastorant, maken beiden het gesprek. Wil de pastor inzicht krijgen in de manier waarop hij in de praktijk de pastorant via deze gespreksvoering ten dienste staat, dan dient hij daartoe een geschikt instrument in handen te hebben.

In dit onderzoek wordt het individueel pastoraal gesprek gekoppeld aan de literaire methode "de domeinanalyse".

Via de receptie van deze methode in de pastoraaltheologie, ontstaat er een nieuw instrument, waarmee een pastor direct aan de slag kan. Hij zal er het gesprek beter mee kunnen hanteren, alsmede er beter door in staat zijn de gespreksontwikkelingen te analyseren en tevens de theologische relevantie van het individuele pastoraal gesprek er beter mee kunnen positioneren.